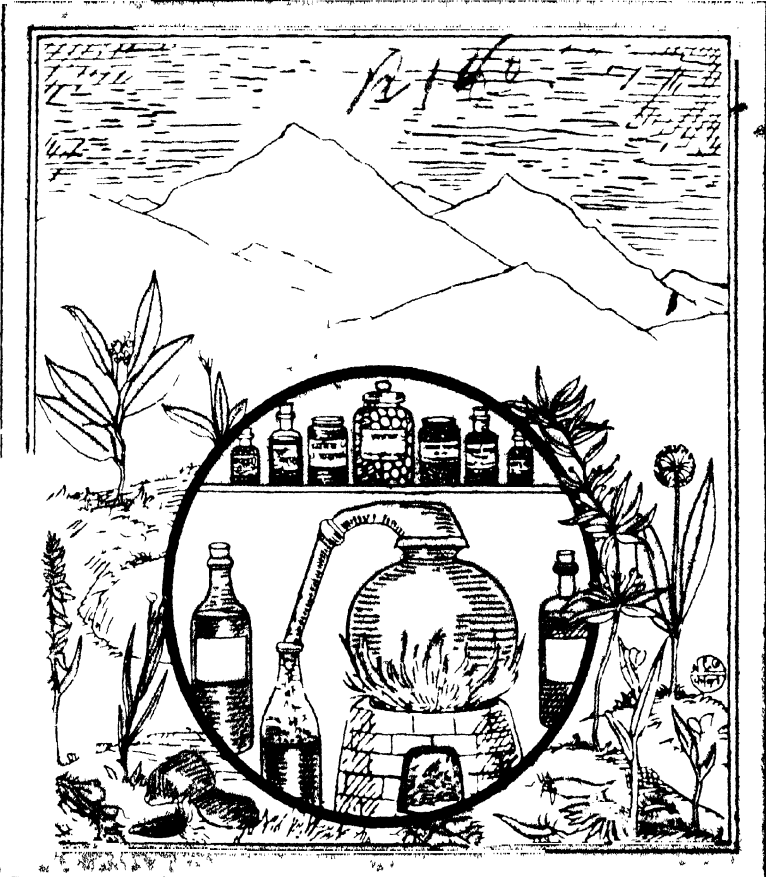

અનુભુત યોગાવલી

વૈદ્ય જાદવજી નરભેરામ શાસ્ત્રી

ચંદ્રોદય ઝમટલે શું ?

વર્ષોથી ચાલતો ચંદ્રોદયનો વેપાર દુનિયાના માનવીઓને ઠગી રહ્યો છે. નામધારી ફાર્મસીઓ પણ આજે ચંદ્રોદયના નામે રસસિંદુર અને સુવર્ણસિંદુરનો વેપાર કરે છે. આયુર્વેદનું અમુલ્ય રત્ન ચંદ્રોદય લેનાર પણ ચંદ્રોદય શી ચીજ છે તે જાણ્યો નથી. આ બાબત અમને ધણી વખતથી ખૂંચતી હતી. જેના માટે અમે વર્ષો સુધી દેશદેશમાં ભટકી ગુરુગમ મેળવી ચંદ્રોદયની ક્રીયા સંપાદન કર્યા પછી અનુભવે આ પુસ્તક લખાયેલું છે. ચંદ્રોદય કષ્ટ રીતે બને છે. તેમાં કયું મહત્વનું તત્ત્વ છે કે તેની કીંમત પચાસ-સાઠ-સો-ત્રણસો જુદી જુદી લેવાય છે તથા ચંદ્રોદય કષ્ટ રીતે બનાવી શકાય, તેમાં ક્યાં ક્યાં મુશ્કેલીઓ નડે છે, સાચો ચંદ્રોદય કેને કહેવો અને તેની બનાવવાની રીતો સાચે ખાવની રીત વગેરે આપેલ છે. પ્રચારની દૃષ્ટિએ તેની કીંમત માત્ર રૂા. ૯-૮-૦ રાખી છે. રૂા. ૦-૧-૦ પોસ્ટેજ અલગ.

સંખ્યા:—

શ્રી વિશાળ ઔષધ ભંડાર
પાટડી. (જી અમદાવાદ)

: પ્રાંચ :

નાગગપુર ચકલા. અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૬૫૧૪ કિંમત ૨-૮-૦

ગ્રંથનામ અગ્રણ્ય યોગાવલી

વર્ગિક ૬૬ : ૬૫

અનુભૂત યોગાવલિ

લેખક અને પ્રકાશક :

વૈદ્ય બદવજી નરભેરામ શાસ્ત્રી

રખે વહેમાતા, અનુભૂત યોગાવલિ, પૂજ્યું અને કહ્યું,
નવદંપતીને, શીતળા, ચંદ્રોદય એટલે શું ! સંતતિ-
સંયમન, વીણેલાં, બા અને બાળક વગેરેના લેખન અને

સંચાલક : શ્રી વિશાળ ઔષધ ભંડાર

પાટડી, [જી. અમદાવાદ]

બીજી આવૃત્તિ

સંવત ૨૦૦૩

ક્રમ

પ્રત ૭૫૦

સને ૧૯૪૭

અંથસ્વામિત્વના સર્વ હક્ક

લેખકને સ્વાધીન

ગુજરાત યુ.વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ

ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૨૬ ૫ ૪૪

: મુદ્રક :

મણિલાલ જગનલાલ શાહ.

ધી નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

ત્રીકોટા રોડ—અમદાવાદ

અર્પણ

તે દયાધન પરમાત્માને

જે

સદૈવ સફળુદ્ધિ આપી, શુભ કાર્ય
કરવાની પ્રેરણા કરે છે.

દીનસેવક—

વૈદ્ય બદવજી નરભેરામ શાસ્ત્રી

રખેવહેમાતા

—એ ૮ લે—

આવેલી કે આવનારી માંદગીને અટકાવી
આરોગ્યને આવકારવાની ગુરુચાવી :

જેને માટે

નામીયા સાહિત્યકારે તેમજ વિદ્વાન વૈદ્યગણેએ પણ પોતાના
હિતમ અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યા છે; પુસ્તકના પાને પાને એના લેખકના
વિશાળ વૈદ્યકીય જ્ઞાનનો અનુભવ ચમકે છે અને વાચકને ઘડી ઘડીમાં
નજીવા રોગ માટે પણ વૈદ્ય-ડોક્ટરના પનારે પડતો બચાવી, નિરોગી
જીવન જીવવાનો સાચો રાહ બતાવે છે. દર્દીને માટે દરેક વ્યાધિના
વિવરણ સાથે સાચા અને સચોટ અનુભવસિદ્ધ સો ટકા સફળ
થયેલા પ્રયોગો પણ આપેલા છે.

પાંચસો પાના, પાકું બાઈન્ડીંગ, મનોહર જેકેટ,
છતાંય આવી આકરી મોંઘવારી વચ્ચે પણ
હજારો મૂલ્ય, એ એની વિશેષતા છે.

કિં. રૂ. ૩-૦-૦ પો. રૂ. ૦-૭-૦

વી. પી. થી મંગાવનાર માટે રૂ. ૩-૧૦-૦

તમારી નકલ માટે આજે જ લખો :

શ્રી વિશાળ ઔષધ ભંડાર

પાટડી, [જ. અમદાવાદ]

જાખા: સારંગપુર ચક્રલા: અમદાવાદ.

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આયુર્વેદ યાને દર્શાવેલક્રમાં પ્રયોગોનો તોટા નથી. “સચોગ સાગર” અને એવા અનેક ગ્રન્થોમાં લખ્યો સારા પ્રયોગો નેવામાં આવે છે. પરંતુ સવાલ એ થાય છે કે એ અસંખ્ય પ્રયોગોમાં સચોટ સુંદર અને અસરકારક પ્રયોગ કયા હશે ? જરૂર એ બધા જ પ્રયોગો યોગરૂપમાં લખતાં પહેલાં તેને પ્રાણાચાર્યો અને આયુર્વેદ આચાર્યોએ સંપૂર્ણ તપાસ કરી. કૃતશ્રુતિ (ઉપયોગ) લખેલ હશે. પણ તેમાં કેટલીક અતિશયોક્તિ નેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે એક પ્રયોગ લખ્યા પછી તેની પાછળ બધા જ રોગો મટાડવાનું જખરું લિસ્ટ નેવામાં આવે છે. તે વસ્તુ બનાવીને લિસ્ટમાં લખેલા રોગો પૈકી એકાદ રોગ ઉપર આપવામાં આવે અને સારી અસર ન ઉપજે ત્યારે તે પ્રયોગ ઉપર જરૂર અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય અને અનુભવસિદ્ધ થોડા જ પરંતુ સચોટ પ્રયોગો મળી આવે તો પોતાના ચિકિત્સાકાર્યમાં સારી રીતે સફળતા મેળવી શકાય, એમ દરેકની ઇચ્છા હોય છે. હવે એવા અનુભવસિદ્ધ પ્રયોગો સંપાદન કરવાના માત્ર એ જ માર્ગ છે. એક તો શાસ્ત્રોક્ત પ્રયોગોને પોતે બનાવી તેમાં લખેલા રોગો ઉપર વાપરી અનેક વખત વાપર્યા બાદ, કયો પ્રયોગ કયા રોગ ઉપર સારામાં સારું કામ કરે છે. તે પોતાની લાંબા વખતની વપરાશ પછી નક્કી થઈ જાય છે, અને તેને જ અનુભવસિદ્ધ પ્રયોગ ગણી શકાય. અને બીજો માર્ગ વયોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ વૈદ્યરાજોએ પોતાની જીંદગીમાં અનુભવેલા યોગો જે પોતાના ઉદ્ધરતાયુક્ત સ્વભાવને લઈ અન્યને બતાવવાનો સંકેત નથી હોતો તેઓની પાસેથી શિખ્યભાવે મેળવવા. ત્યાં સવાલ એ ઉપરિચિત થાય છે કે આજકાલ લખ્યા બંધુઓ સારા નિવૃત્તલા પ્રયોગોને પેટનું બનાવી લે છે. વા તો એવા પ્રયોગો બીજાને બતાવી દઈશું તો તેના ઉપર પૈસા કમાવાનો તડકો તૂટી પડશે

એમ સમજી બતાવતા સંકેતોમાં છે. મારી બૂલ ન થતી હોય તો ગુજરાત પ્રાંતિક વૈષ્ણ સંમેલનમાં એક ટાઈમ અનુજીત પ્રયોગોના આપ-લે કરવાનો રાખેલો. તે વખતે ઝટેજ ઉપરની ખુરશીમાં શોભા આપતા એક ગુજરાતના અગ્રગણ્ય વૈદ્યરાજ મિરાજતા હતા. કાર્ય શરૂ થયા બાદ અનેકોએ નિખાલભાવે અને ઘણાએ ઉપહાસભાવે પ્રયોગોની આપ-લે કીધી. છેવટે સર્વે મળીને ઉપર જણાવેલા વૈદ્યરાજ મહાશયને તેમના અમુક સારા વખણાતા પ્રયોગોની ખુસ્સા દીધે વૈષ્ણ સમાજમાં આપવાની વિરૂપિ કીધી. પરંતુ દિલ્લીની સાથે સદરહુ વૈદ્યરાજ તે પ્રયોગ ન જ બતાવી શક્યા. અને એમ બનવું સંભવિત હતું. કારણ કે એ એક જ ચીજ ઉપર તેમને ધનપ્રાપ્તિનો અચ્છો તડાકો પડે છે. એટલે તેઓ તેમ કરી શકવાને લાચાર હતા. પરંતુ બીજાના પ્રયોગો લેવા ખાતર નોંધ તેઓ જરૂર કરતા હતા.

કહેવાનો આશય એવો નથી કે બધા જ વંદ્યબંધુઓ એવા હોય છે. ઘણા ઉદાત્ત વિચારના મહાશયોની કૃપાથી તો આ પુસ્તક સમાજના કરકમળમાં મૂકવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો છે.

ધન્ય છે એવા સત્પુરુષોને કે જે પિતા પુત્રને પણ ન બતાવે એવા અલબ્ધ પ્રયોગો પોતાના વિનાશી શરીર સાથે નાશ ન પામે એમ સમજી વિનાસકેત્રો બીજાઓને આપે છે. અને એ એમની ઔદાર્યતા અને પ્રતિભાથી પ્રેરાઈ વૈષ્ણ સમાજમાં વિચારનું પરિવર્તન થવા પામ્યું છે અને કેટલાક અનુકરણ રૂપે અને કેટલાક સમજાવવાના એવા અનુજીત પ્રયોગોની આપ-લે કરે છે ખરા.

અમોએ આ ધંધાની શરૂઆત કરી ત્યાર પછીનાં પંદર વર્ષ જેટલા સમયમાં ગુજરાત, કચ્છ, કાઠીયાવાડ અને દક્ષિણના તેમ જ યુ. પી. અને સી. પી. તરફના અનેક વયેવૃષ્ઠ અને જ્ઞાનવ્રદ વૈદ્યરાજોનો સમામમ થયેલો અને તેમને એવા અનુજીત પ્રયોગો માટે વિનંતિ કરેલી. જેથી તેઓએ બતાવેલા પ્રયોગો અમારા સંગ્રહ-સ્થાનમાં પડેલા અને એ સર્વેને અમોએ અવારનવાર બતાવી અમારા

દરદીઓમાં વાપરેલા. તેમાંથી અમોને વધારે સુંદર સારા અને અસર-
કારક પ્રયોગો જણાયા તેનું અલગ તારણ કરી તેને વૈદ્યબુદ્ધિઓને
ચાહે ધરવાની તમન્ના સેવતા હતા. તેટલામાં અમને અમારા રને-
હીઓ તરફથી પ્રેરણા થઈ કે તમો એ પ્રયોગોને એકી સાથે નહિ
પણ કટકે કટકે શતકનાં રૂપમાં બહાર પાડો તો વધારે ઠીક રહેશે,
અને મને પણ તે વાત ઠીક લાગવાથી આ ‘અનુભૂત યોગાવલિ’નું
પ્રથમ શતક બહાર પાડતાં મને હર્ષ થાય છે. અને જેમ જેમ સમય
મળતો જશે તેમ તેમ બીજાં શતકો પણ પ્રગટ કરતો રહીશ.
અમારા આ પ્રયાસને વૈદ્યબુદ્ધિઓ કેટલો સહકાર આપે છે તે જોવાનું
રહે છે.

મારે આ જગ્યાએ જણાવી દેવું જોઈએ કે આ ‘અનુભૂત યોગા-
વલિ’માં લીધેલા પ્રયોગો વૈદ્યરાજોની પ્રસાદી રૂપ છે. અને જેનું તેને
આપતાં હું કંઈ મહદ્દકાર્ય કરું છું. એવું લેશ પણ મને સ્વાભિમાન
થતું નથી. પરંતુ એટલું તો જરૂર થાય છે કે એક ગૃહરથને ત્યાં
નિપજનવેલી વિવિધ વાનીયોથી ભરપૂર ભોજ્ય, ઔષ્ધાદિક પાકને
ભોજનની ઈચ્છાવાળાઓને છૂટથી પીરસી, પીરસનાર જે સતોષ અનુ-
ભવે તેટલો આત્માનંદ તો મને જરૂર થશે.

મને પ્રેસખાતાનો બહુ ઓછો અનુભવ છે, જેને લઈ કદાચ આ
પુસ્તક જોઈએ તેવું દેખાવમાં ન બની શક્યું હોય તેમજ નજર
દોષને લઇને કે મુક સુધારનારની મફતતને લઈને કાંઈ જગ્યાએ ભૂલ
જણાઈ આવે તો તેને સુસ વાચકવર્ગ સુધારી લેશે. તેમજ કોઈપણ
પ્રયોગમાં શંકા ઉપસ્થિત થાય અથવા કંઈપણ પૂછવા જેવું જણાય
તો મને પત્રદ્વારા કોઈ પણ ગૃહરથ સુખેથી પૂછી શકે છે તેનો યોગ્ય
પ્રત્યુત્તર આપતાં મને કિંચિત પણ સંકોચ થશે નહિ.

આ પુસ્તક જે જે વાચકબુદ્ધિના કરકમલમાં જાય અને તેને
વાંચી, વિચારી પછી તે વસ્તુ તેમને કેટલી આહલાદ ઉપજાવનારી
થઈ પડી છે તે કૃપા કરીને મને અભિપ્રાયરૂપે જણાવશે. તો માર્ગ-

દર્શક તરીકે હું વધારી લઈ ખીજી શતકમાં તેટલો સુધારો વધારો કરવાનું ચુકીશ નહિ.

અત્યારે સૂર્યોદય થતાં સારૂં અને જૂરૂં અસંખ્ય સાહિત્ય પ્રગટે છે. અને આ ઈશ્વરી સૃષ્ટિમાં પ્રચારને પામે છે. જેટલું અન્ય સામાજિક, રાજદારી ધાર્મિક સાહિત્ય આદર અને પ્રચાર પામે છે તેટલો આદર આરોગ્ય આપનાર જરૂરી સાહિત્યનો જનસમાજમાં થતો નથી. કદાચ અનાવાસે આવું સાહિત્ય હસ્તગત થાય તો એકાદ બે પૃષ્ઠ જોયા પછી “આ તો વૈદ્યોના કામનું છે” એમ સમજી ઉપેક્ષા કરતા વણાને જોયા છે. જો કે વણોક વર્ગ એવો પણ છે કે આવા સાહિત્યને આદર પણ આપે છે. છતાં અમારું માનવું છે કે સર્વ સાધારણ વર્ગ આવાં પુસ્તકો ઘરમાં વસાવે અને તેમાં અતાવેલા નિર્ભય અને અસરકારક સહેલા પ્રયોગો જાતે ખનાવી કુટુંબમાં વપરાશ કરે તો સહેજસાજમાં દસ્ત સાફ લાવવા કે દુઃખતા મસ્તકને હલકું પાડવા કે પેટમાં પેદા થયેલા ગેસને છુટો કરવા નાહક વૈદ્યો અને ડોક્ટરોને ત્યાં ધક્કા ખાવાથી કે ચાર છ આનાના આજીં ભરવાથી સહેલાઈથી ફર્યાદ જવાય.

આ અધી અમારી માન્યતાઓ છે. ખીજીઓને તે કેટલી સ્વીકર હશે તે તો તેમની સાથે ચર્ચામાં ઉતર્યા સિવાય તોડ ન કાઢી શકાય. પણ પોતાના શુભ વિચારોને—વ્યક્ત કરવાની દરેકને છૂટ હોય છે. અને એ હીસાએ અમોએ વ્યક્ત કર્યા છે. વાચકો! હંસસ્ત્રીર ન્યાયે શુભઆહી અને એવી ઈચ્છાએ હાલ તો વિરમું છું.

શેઢલા: [પો. ખળણ]
અપાદ દ્વિતીયા
વિ. સં. ૧૯૯૮

આપનો
વેદ્ય જાદવજીનરભેરામ શાસ્ત્રી

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

મહર્ષિઓનું કથન છે કે: “યસ્ય દેશસ્ય યોજન્તુ સ્તજ્ઞં તસ્યૌષધં હિતમ્ ।

અર્થાત્ જે પ્રાણી જ્યાં જન્મ્યા હોય તેને માટે એ દેશનાં જ ઔષધ, અહાર અને અન્ન હિતકારી છે.

એ જ રીતે હિન્દુસ્તાનનાં માનવીઓની આયુષ્ય અહારવિહાર અને દેશની આબોહવા તરફ નજર રાખી યોગ્યતાનાં ઔષધો એમને અનુકુળ આવે છે, તેમ જલદી મારફત આવી જાય છે.

વેદકાળથી જ આર્યોના કલ્યાણ અર્થે અને માનવીનાં આયુ અને આરોગ્ય માટે આયુર્વેદનો ઉપદેશ અને મહૌષધિઓનાં રસ-ગુણ-વીર્ય વિપાકનું સંશોધન કરી સારતવર્ષના કલ્યાણ માટે વિવિધ સમયે દેશકાળને નજર સામે રાખી રજુ કરવામાં આવેલાં છે.

વેદકાળમાં માનવીઓ જે રીતે જીવન જીવતા હતા, જે જાતની રહેણીકરણી હતી અને ક્ષતવર્ષ જીવન જીવવા તરફ એ સમયની પ્રજાનું ધ્યાન હતું અને એજ રીતે સાર્વત્રિક જીવન, પૂર્ણ આરોગ્ય સાથે વહન થતું હતું. તે વખતે ગહન અને સિદ્ધાંત સૂત્રરૂપે ‘આયુર્વેદ’ વેદમાં પડી રહ્યો હતો. પરંતુ ‘મધાની બુદ્ધિમાં સમાય અને સમજાય નહિ એવા સૂત્રરૂપે આયુર્વેદનાં એ ગહન મંત્રોરૂપ સૂત્રોને સમસ્ત જગતના કલ્યાણની ખેવનાવાળા, અગાધ બુદ્ધિમાન અને મંત્રદ્રષ્ટા મહર્ષિ પુરુષો જેવા કે આત્રેય, ભારદ્વાજ, કાશ્યપ, પારાશર; સુશ્રુત, ચરક આદિ મહાપુરુષોએ એ વેદ સૂક્તરૂપ મંત્રોને વિસ્તૃત વ્યાખ્યાનરૂપ બનાવી આયુર્વેદની સંહિતાઓ રચી.

આવી અનેક સંહિતાઓ કાળ પલટાતાં નાશ પામી. તેમાંથી અત્રિ સંહિતા, બેલ સંહિતા, કાશ્યપ સંહિતા, ચરક સંહિતા, સુશ્રુત સંહિતા આદિ થોડાક ગ્રંથો આપણને જોવા મળે છે.

આ સંહિતાઓ મળતી હોવા છતાં એમાં રહેલા અર્થગંભીર, અને સૂત્રરૂપ ભાવને હજી પણ સાધારણ જનસમાજ બરાબર સમજતો નથી—જીવનમાં ઉતારી શકતો નથી એવું લાગવાથી ત્યારપછી થયેલા વિદ્વાન પુરુષોએ આ સંહિતાઓનો અભ્યાસ કરી તેમાં રહેલા અર્થ-ગંભીરને સમજી તે ઉપરથી નવા અર્થો નિર્માણ કર્યા.

વાગ્ભટ્ટ, વૃન્દ, યંગસેન ચક્રપાણી મયદાસ, સારંગધર, હેમાદ્રિ, ચન્દ્રનંદન, કલ્હણ, ભાવમિત્ર આદિ અનેક આચાર્યોએ ઉપરની સંહિતા ઉપર ટીકાઓ લખી અથવા સ્વતંત્ર અર્થો તૈયાર કર્યા.

આ રીતે અર્થો લખાયા તેમાં જે સંપ્રદાય જુદા પડ્યા. સિદ્ધ સામ્યદાયિક અને ધન્વન્તરિ આત્રેય સંપ્રદાય-ધન્વન્તરિ સંપ્રદાયી અર્થોમાં કેવળ વનૌષધિથી વ્યાધિ નિવારણનો માર્ગ બતાવ્યા જ્યારે સામ્યપ્રદાયીક અર્થો સિદ્ધ રસાણુવ, દાકચંડીશ્વર, રસરત્નાકર આદિ અર્થોમાં પારદ, રસ, ઉપરસ, ધાતુ, ઉપધાતુ, હીરા, માણિક, મોતી આદિ બહુમૂલ્ય રત્નો અને સમુદ્ર દ્રવ્યોને ઔષધ તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય અને આરોગ્ય લાવવા—વ્યાધિ નિવારવા એને સિદ્ધ કરવાની ક્રિયાઓ બતાવતા થયા.

આ રીતે ધન્વન્તરિ સંપ્રદાયી બહુધા શાલ્યચિકિત્સા આત્રેય સંપ્રદાયે કાયચિકિત્સા અને સિદ્ધ સંપ્રદાયે રસાયનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન વિવિધ અર્થોનું નિર્માણ કરીને આપ્યું.

પોતપોતાના વિષયમાં તલસ્પર્શી જ્ઞાન ધરાવતા તે વિદ્વાનોએ કદાપી બીજાના વિષયમાં હસ્તક્ષેપ કર્યો નથી. છતાં એક બીજાનાં સંશોધનમાં પરસ્પર મદદરૂપ રહીને માત્ર જનકલ્યાણની ભાવના એ જ એમના પુરુષાર્થનું કૃણ સમજીને એમણે બારે જહેમત અને તપ કરી આયુર્વેદ જેવા શાસ્ત્રનું નિર્માણ કર્યું છે.

સમય જતો ગયો તેમ તેમ ત્યાર પછીના વિદ્વાનોએ આ ત્રણે

માર્ગનો સમન્વય સાધી મહા પરિશ્રમે આયુર્વેદના સારતત્ત્વને તારવી લઇને પોતાના એક જ ગ્રંથમાં સમાવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આવા વિદ્વાનોમાં ચક્રદત્ત, બંગસેન, સારંગધર અને ભાવમિશ્ર આદિ વિદ્વાન્ આચાર્યો આવે છે. એમના રચેલા ગ્રંથો સારંગધર સંહિતા, ભાવપ્રકાશ, યોગ ચિન્તામણિ આદિ ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં આપણા અભ્યાસમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ અને માનવકલ્યાણના એ મહેચ્છુઓની વિદ્વતા ઉપર આપણે રાચીએ છીએ.

અદ્યત્ન અને સંસ્કૃત ભાષાને નહિ જાણનાર માનવ સમુદાય આ મહાન્ શાસ્ત્રથી અજ્ઞાન ન રહે તે અર્થે ફેટલાક સંસ્કૃત જાણનાર વિદ્વાન્ પુરુષોએ આ ગ્રંથો ઉપર પ્રાંતીય ભાષાઓમાં ટીકાઓ અથવા ભાષાંતર કર્યાં છે અને ફેટલાક વિદ્વાન્ પુરુષોએ આ ગ્રંથનો ભાવ, હેતુ અને અર્થને ઉચ્ચકોને જુદી જુદી પ્રાંતિક ભાષામાં સ્વતંત્ર પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે. જેને પ્રાકૃત ગ્રંથો કહી શકાય. આવા પ્રાકૃત ગ્રંથો દર વરસે નવા નવા દરેક પ્રાંતીય માતૃ-ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થતા રહે છે. અને આ રીતે આયુર્વેદના મૂળ ગ્રંથો મૂળ રૂપે પડ્યા છે. તેમાંથી જ થડ, ડાળી, શાખા, પત્ર, પુષ્પરૂપે આયુર્વેદ વિસ્તાર પામતો જાય છે. એ જ રીતે દેશમાં પડેલી ગ્રામ્ય-જનતા કે જેને સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત કોઈ પણ ભાષાનું જ્ઞાન-અક્ષરજ્ઞાન નથી તે પણ આજે હજી સુધી બાળકને જુલાબ થવા માટે હરડે ઘસીને પાય છે, બાળકનું લોહી સુધારવા મજીઠનો ઘસારો કરે છે, તાવ ઉતારવા અતિવિષની કળીને ઘસીને પીવરાવી બાળકને રોગમુક્ત કરે છે આંગો આવી જતાં ચીમેડનું બરણ કરીને આંગો તંદુરસ્ત બનાવે છે અને મરડો થતાં ઇંદ્રજવ અને બીલીને ગર્ભ વાડી, પાઈ મરડો મટાડવાનું જ્ઞાન આયુર્વેદમાંથી નાની નાની સરવાણીઓ રૂપે હજારો વર્ષથી ભારતદેશમાં માનવ માનવ પ્રત્યે વહી રહેલું છે તે પચાવી અને આયુર્વેદ નિર્દેશ કરેલા સાચા માર્ગે જઈ રહ્યા છે.

પરદેશીઓએ હિન્દમાં ધામા નાંખી હિન્દની સંસ્કૃતિ અને એની વિદ્યાને સમૂળ નષ્ટ કરવાને ચાલાકીભર્યાં ધણા પુરુષાર્થો કર્યા છે અને કરી રહ્યા છે. તેઓ આજે તો દેશમાર્થી ગયા છે, પરંતુ એમણે બદલી નાખેલી આપણી દૃષ્ટિ હજી ધણાં વર્ષ સુધી ખદલાશે નહિ. આ દૃષ્ટિએ આયુર્વેદને નષ્ટ કરવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. આજે પણ તેના ઉપર કાયદાનું બંધન નાખી બાંધી લઇ ‘પુરાતન ગ્રંથો અપૂર્ણ’ છે માટે એને સુધારવા જોઈએ, આયુર્વેદના જ્ઞાન ધરાવનાર વૈદ્યો અપૂર્ણ છે માટે એમને નવી વિદ્યા અને નવી શિક્ષા આપવી જોઈએ’ એવા અનેક બાધક પ્રયોગો ચાલી રહેલા છે અને આ વહેતી આયુર્વેદ જ્ઞાનની લોકભોજ્ય સરવાણીઓને કાયદાથી બંધ કરવા પ્રયત્ન ચાલે છે. કરીયાતુ, કહું, વખમો ને ઇંદ્રજીવ વાપરનારને બદલે કિવનાઈન, એસ્પિરિન, કિવના સોલ અને એન્ડીપિન વાપરવાની ભલામણો થઈ રહી છે. કરીયાતુ, કહું ને ઇંદ્રજીવ વાપરવા અને રોગ મટાડવો એ અજ્ઞાનતા છે, મૂર્ખતા છે, કુસુદ્ધિ છે. કિવનાઈન—એસ્પિરિન વાપરવાં એ વિજ્ઞાન છે, સુસુદ્ધિ છે, સમજણ છે. આવા ઉપદેશ અને પ્રચાર સામેય આજે અણુનમ રહેલાં છે એ આયુર્વેદનું જ્ઞાન અને આયુર્વેદનાં ઔષધો; તથા હિન્દનાં માનવીઓની રોગરગમાં જીવી રહેલું આયુર્વેદનું પદાર્થ વિજ્ઞાન, પદાર્થોમાં રોગ હરવાની શક્તિ અને તેના ગુણની જાણ હજાર જાતના હુમલાઓ થશે તો પણ નાશ નહિ પામે. “જે દેશનાં પ્રાણી ત્યાંનાં જ અન્નજળ અને ઔષધથી જીવી શકે છે અને આરોગ્ય ભોગવી શકે છે.” એ મહાસૂત્ર આજે કરોડો માનવીનાં કંઠે ભલે ન હોય, તેનો અર્થ તે ભલે એ ન સમજીવી શકે, પણ ચીમેડ આંખને સુધારે છે એ વાતનો એમને જોટલો વિશ્વાસ છે તેટલો ખીજ દેશનાં ઔષધ ઉપર નથી. હા, જો એમની દૃષ્ટિએ પરદેશી વિદ્યાએ આંધળી કરીને એમને નવા નંખરનાં ચક્ષુ નહિ પહેરાવ્યાં હોય તો.

એટલે આ દિશામાં આયુર્વેદ જેવા ગહન જ્ઞાનને પ્રાકૃત ભાષામાં

ઉતારી લાવી પ્રાંતોમાં, શહેરોમાં, વરવર પ્રત્યે, મહોલ્લા મહોલ્લામાં એકેક માનવીની બુદ્ધિમાં સમાવી દેવામાં આવે તો જ આજે બહુધાઈ ગયેલી નજર ઠાવકી બની આયુર્વેદમાં રહેલાં તત્ત્વને પિછાની શકશે. જેટલા પ્રમાણમાં જેટલો અને તેટલો ઠાવકાઈથી આયુર્વેદના પ્રચાર માટે પ્રાંતિય ભાષાઓમાં નાના ગ્રંથો, પુસ્તિકાઓ મારફત જનસમાજનું વિમાર્ગે દરાર્ધ ગયેલું-દોરવાઈ ગયેલું મન અને બુદ્ધિ પાછાં આયુર્વેદનાં ઉપાસક અને એ અર્થે ખૂબ પ્રચાર કરવાની જરૂર છે. એ આયુર્વેદના નિષ્ણાતો જેટલું વહેલું સમજે અને એના પ્રચાર માટે જેટલું વહેલું પગલું ભરે તેટલું ભારતવર્ષના કલ્યાણ માટે અતિ ઉત્તમ છે.

‘અનુભૂત યોગાવલિ’ એ ગુજરાત પ્રાંતીય ભાષામાં લખાયેલો પ્રયોગોનો સંગ્રહગ્રંથ અથવા પુસ્તક છે. ‘અનુભૂત’ અને ‘યોગાવલિ’ એ એ શબ્દો છે. તેનો અર્થ અનુભૂત એટલે અનુભવ પામી સિદ્ધ થયેલ અને યોગાવલિ એટલે પ્રયોગોનો સમૂહ.

આગળ હું કહી ગયો છું કે વેદમાં સૂત્રરૂપે પડેલા જ્ઞાન-આયુર્વેદના જ્ઞાનને મહર્ષિઓએ મંહિતારૂપે રચ્યું, મંહિતાઓના જ્ઞાનને આચાર્યોએ વધુ સ્પષ્ટ અને લોકભોજ્ય બનાવ્યું અને એ જ રીતે ઉત્તરોત્તર આયુર્વેદન જ જ્ઞાનને જેમને, જેમ જેમ અનુભવ સાંપડતો ગયો તેમ તેમ માનવહિત માટે ગ્રંથો રચ્યા, એ જ રીતે, એ જ ગ્રંથોમાં આવેલા યોગો કે પ્રયોગોમાંથી ઉપર મને મારા અનુભવમાં જે પ્રયોગો વધુ સુંદર લાગ્યા તેનો આ નાનકડો સંગ્રહ જનતા-જનાર્દનને ચરણે ધરું છું.

આજે આવા યોગસંગ્રહોનાં પુસ્તકો મોટા પ્રમાણમાં બહાર પડે છે. કેટલાક સમર્થ પુરુષોએ સાગરની માફક યોગના વિશાળ ગ્રંથો બહાર પાડ્યા છે. “રસયોગ સાગર” અને “ભારત

લેખન્ય રત્નાકર ” જેવા અંથોમાં હજારો પ્રયોગો ઝમકી રહ્યા છે. તેમાં વળી આવા નાના પ્રયોગ સંગ્રહ અંથોની જરૂર શી ? એ સ્વાભાવિક પ્રશ્ન ઉઠે છે. એમાં અથવા અન્ય અંથોમાં આવેલા પ્રયોગો-યોગો શું અનુભૂત નથી હોતા ?

એ અંથો મહાન છે, એક એક રોગ ઉપર સો-સો જેટલા પ્રયોગો મળી આવે છે, છતાં આજે વૈદ્યસમાજમાં અને નવ વૈદ્યોમાં પરીક્ષિત પ્રયોગોની માગણી તીવ્ર બની રહી છે સાગર જેટલા વિશાળ અંથોમાંથી કયા રોગ ઉપર કયો પ્રયોગ વધુ અસર-કારક નીવડે એ માટે ચિકીત્સાક્ષેત્રમાં કામ કરતા હરેક બન્ધુઓની નજર ફરી રહી હોય છે અને એક જ રોગના અનેક પ્રયોગો નજર સામે હોવા છતાં આમાં કયો પ્રયોગ કયા વ્યાધિ માટે વધુ લાભ-દાયી બનશે એ નિશ્ચય થઈ શકતો નથી.

ન્યારે વિશાળ પ્રયોગ સંગ્રહમાંથી તે તે પ્રયોગો બનાવી પોતાના દરદીઓ ઉપર વાપરી શત-સો વખત અનુભૂત નીવડે ત્યારે એ પ્રયોગ ઉપર નજર ઠરે છે અને મન સાક્ષી પૂરે છે કે આ યોગ આશ્વાતીત લાભ કરીને આ વ્યાધિને નબળું કરશે જ.

આ રીતે ભુદા ભુદા વૈદ્યમંદુ પ્રયોગો બનાવી, વાપરી, લાભ મેળવી એને નાના નાના સંગ્રહમાં બહાર મૂકે એથી મહાઅંથોને હાનિ નથી. સમાજને હાનિ નથી, જનતાને નુકસાન નથી પરંતુ લાભ જ છે.

વળી આવા પુરાતન અંથોકૃત પ્રયોગોમાં તેના ગુણ બહુ રંજીત ભાષામાં અને એટલા વિસ્તારમાં આપવામાં આવ્યા હોય છે કે તે ઠેકાણે ખાસ કયા વ્યાધિ માટે આ પ્રયોગ છે તેનો નિર્ણય કરવો પણ કઠિન બની જાય છે. કેટલાક પ્રયોગો ઉત્તમ હોવા છતાં ન્યારે તેના ગુણ લખવામાં આવે ત્યારે દુનિયાના હરેક રોગને નાશ કરવાના વર્ણુનને વાંચી ઝટ હાથ વિશ્વાસ પણ નથી

આવતો કે આ પ્રયોગ ખાસ ક્યા રોગ માટે વિશિષ્ટ પ્રકારનો લાભ કરશે. આવા વખતે વૈદ્યમંદુઓ કે સાધારણ જનસમાજ અનુભવેલા પ્રયોગની શોધ કરતા રહે તો એમની ઇચ્છા અશ્વાભાવિક ન ગણી શકાય. તેમજ સેંકડો હજારો પ્રયોગો કાઢી એક જ વ્યક્તિ અનુભવમાં ઉતારી શકે પણ નહિ. તે પછી ચ્હાય તેટલો વિદ્વાન કે અનુભવી હોય. એથી એની કાર્યશક્તિની પણ મર્યાદા હોય એ એટલે જ આવા સંપ્રહારથી અનુભવ લઈ બહાર પડે અને તેનો વધુ તે વધુ ફેલાવો થાય તે માટે આયુર્વેદના પ્રચારને અને જનતાના સ્વાસ્થ્યરક્ષાના હેતુને લાભકરતા છે.

લગભગ બાર તેર વરસ પહેલાં પ્રથમ મેં ‘શીતળા’ ‘સંતતિ સંયમન’ એ બે નાની પુસ્તકાઓ બહાર પાડી અને ત્રીજી પુસ્તક તરીકે ‘અનુભૂત યોગાવલિ’ના પ્રયોગો છપાવી પુસ્તક બહાર મૂક્યું અને તે ચપોચપ ઉપડી ગયું. પરંતુ ‘અનુભૂત યોગાવલિ’ બહાર મૂક્યા પછી મારી દષ્ટિ અદલાઈ મને એક વસ્તુ બહુ મુંઝવતી હતી કે સાધારણ જનસમાજ જેટલો સાહિત્ય, વાર્તા, રાજકારણ સાંપ્રદાયીક અને મનોરંજન કરનારાં પુસ્તકો પ્રેમથી ખરીદે છે, વાંચે છે અને પાસે રાખે છે તેટલા પ્રમાણમાં વૈદકના પુસ્તકો તરફ પ્રેમ નથી ધરાવતી અને નથી વાંચતી; તે શા માટે ?

અને એ હકીકત ઉપર વિચાર કરતાં લાગ્યું કે સાધારણ માનવ સમુદાયને તાંદુરસ્તી મેળવવા ઉપર પ્રીતી જ નથી એમ નથી. મનુષ્યોને હરેક પ્રકારના જ્ઞાનની ભૂખ તો છે જ અને હોય છે. પરંતુ આયુર્વેદનું જ્ઞાન ગહન છે અને રસિક પણ નથી, વળી એ વિષય ત્રિદોષ સિધ્ધાંત ઉપર એવી ગહન રીતે રચાયેલો છે કે અદ્યત્ત માનવી જેમનું જીવનનું ક્ષેત્ર વેપાર, રાજભાર, ધર્મો કે

નોકરી અથવા ઉલોગ છે તેવો વર્ગ દેશી વૈદિકનાં પુસ્તકો માત્ર ભાષામાં અનેક પ્રગટ થયાં છે છતાં જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં તેમાં રસ લેતો નથી. એટલે આ વિષયમાં રસ લેતો થાય, એવી શૈલી, વલણ, ભાષાનિરૂપણરૂપે પુસ્તકો તૈયાર થાય તો મધ્યમ વર્ગ આમ-જનતા અને જો આયુર્વેદ વિષયનું અધ્યયન કરવા નથી ઈચ્છતો એવો વર્ગ પણ આ તરફ ખેંચાય અને રસ ધરાવે, તો આયુર્વેદનું જ્ઞાન શાખારૂપે બહુ પ્રચાર પામે : અને મેં 'રખે વહેમાતા'ના મથાળા નીચે એક લેખમાળા રાણપુરમાંથી શ્રી ચંદુલાલ જેઠાલાલ આસનાં તંત્રીપદેથી નીકળતા 'મહુરૂપી' પત્રમાં સ્વરૂપ કરી દર સપ્તાહે એ લેખ-માળા આવતી ગઈ અને હજારો વાચકનું ધ્યાન ખેંચાતું ગયું. લેખમાળા આગળ વધતી ગઈ તેમ તેમ સાધારણ જનસમાજનું પણ એ તરફ ખૂબ ધ્યાન ખેંચાયું.

પરિણામે 'રખે વહેમાતા' પુસ્તકરૂપે પ્રથમ વાર અગાઉથી આહક થયેલી સંખ્યાને વેચવા એ હજારની સંખ્યામાં પ્રગટ થયો. અને દર વરસે એની આવૃત્તિઓ ઉપર આવૃત્તિઓ નીકળવા લાગી. આજે એ પુસ્તકની નવમી આવૃત્તિ વંચાય છે દશમી થોડા વખતમાં પ્રેસ ઉપર જશે. 'રખે વહેમાતા.' પ્રગટ થયું અને લોકરૂચી મેળવી ચુક્યું. એથી મારા ઉત્સાહમાં પણ વધારો થયો અને મેં નવું પુસ્તક 'પુત્રહાને પારણ.' લખ્યું. ત્યાર પછી 'આ અને બાળક' લખાયું. 'વીણેલાં' પ્રગટ થયું અને એની સાથે નાના મોટાં અનેક પુસ્તકો પ્રગટ થઈ ચુક્યાં. જેમાનાં કેટલાંક ગ્રાંથી-પાંચમી આવૃત્તિ સુધી પણ પહોંચી ચુક્યાં છે. હિન્દુસ્થાનના એક છેડેથી ખીજા છેડા સુધી આ પુસ્તકો સારી ચાહના મેળવી શકવા ઉપરાંત હિન્દુસ્થાન બહાર પણ બરમા, આફ્રિકા વગેરે દેશોમાં પણ આ પુસ્તકો સારા પ્રમાણમાં વંચાય છે અને સમાજ એને ઉઠાવતો રહ્યો છે.

આ નવા ઝંથો જેમ જેમ પ્રગટ થતા ગયા તેમ તેમ તેમાં સમાયેલું તત્ત્વ જનતાને રોચક અને પાચક બનતું ગયું અને તેણે ‘અનુભૂત યોગાવલિ’ની માગણી કરવા માંડી. દરરોજ એકાદ બે પત્રો તો હોય જ. ‘અનુભૂત યોગાવલિ’ જે એકાદી સિલિકે હોય તો પછી મોકલી આપો. બહે પાંચ રૂપિયા કીમત આપવી પડે.’ પરંતુ એની પ્રથમ આવૃત્તિ તો દશ વરસ પહેલાં પ્રગટ થઇને વેચાઇ ચુકી હતી, માત્ર એક પ્રેસ કોપી જ કાઢિલમાં હતી તેને સાચવી રાખી હતી. હવે આ રોજનાં માગણી અને જે વસ્તુ હાજર ન હોય તેનો મોહ પછી અત્યંત હોય છે. કેટલાક એ પુસ્તકની ખરીદવાની મહદ ઇચ્છા ધરાવનાર બંધુઓ તરફથી ઇપ્શના પત્રો આવવા લાગ્યા અને ‘અનુભૂત યોગાવલિ’ બીજી આવૃત્તિ છપાવવાનો નિશ્ચય થયો.

દશ વરસ પહેલાં છપાયેલ આ નાની પુસ્તિકા-માત્ર એકસો જેટલા પ્રયોગોની ટચુકડી એ પુસ્તિકા હતી. અને એવી નાની પુસ્તિકામાં મેં મારો દશ વરસ પહેલાંનું અનુભવનો નીચોડ જણાવ્યો હતો. આજે દશ વરસ પછી ન્યારે એની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થાય છે તે ગાળામાં મારો અનુભવ અનેકગણો વધ્યો છે. અનુભવ વધવાનાં બે કારણ છે: એક તો પાટડીમાં “વિજ્ઞાન ઔષધ ભંડાર” આ નામની ફાર્મસી મારી દેખરેખ નીચે ચાલે છે. તેમાં વીજ પચ્ચીશ માણસો સતત ઔષધિ નિર્માણનું જ કરી કાર્ય રચ્યા છે. રસ, ભરમ, અવલેહ, આસવ, ગુટિકા, ઘૃત, તેલ, ચૂર્ણ, કૂપીપકવ રસાયનો ઇત્યાદિ ઔષધો મોટા પ્રમાણમાં તૈયાર થાય છે. એ ઉપરાંત વિવિધ જાતના વ્યાધિથી પીડાતા દરદીઓ માટે નવા નવા પ્રયોગો પ્રમાણે ઔષધો બનાવવાં પડે છે એ અંગે કાઢિતક ઔષધિ-ખતીજ પદાર્થો, ઘાતુ, ઉપધાતુ, વિષ, ઉપવિષ, સામુદ્રિક દ્રવ્યો માટે વારંવાર પાલનપુર, હહેરાદુન, પંજામ, સુરત પ્રદેશમાં મઠી તરફથી વલસાક, અમલસાક અને નડીયાદ-મુંબઈથી અનેક કાચાં દ્રવ્યો લાવવાં, એની પરીક્ષા કરવી, એને શોધવાં અને પકવ ઔષધ

તૈયાર કરવાં એ ઉપર સંપૂર્ણ કાળજીભરી રીતે સર્વગ્રાહી દૃષ્ટિથી રાત દિવસ મારે અનુભવ આપવો પડે છે અને મને ય તેમાં હંમેશા નવું ને નવું જાણવાનું મળ્યા જ કરે છે. રસાયનો અને વનસ્પતિઓ, તેમથી થતા મિશ્ર પ્રયોગો, અગ્નિની આંત્રિય, પરિપક્વતા, અપૂર્ણતા અને રખલન, ભૂલ કે બગાડ આ બધા તરફ અભ્યાસભરી નજરે અને શુદ્ધપૂર્વક કામ લેવાનું હોય છે. બહારથી આવતાં કાચાં દ્રવ્યો માટે જો જરા પણ વિશ્વાસ રાખી લઇએ અને જાતિ તપાસ ન કરીએ તો એકને બહલે બીજી વસ્તુ, સડેલી કે બગડેલી અથવા ભગતી જ ચીજો આવી જાય. જેને લઇ પ્રયોગોક્ત ઔષધ ગુણ તો ન કરે પણ નુકસાન કરે અને આવી રીતે રહેજ પણ ભૂલથી બનેલાં ઔષધ કેટલીયે વખત ફેંકી દેવાં પડે છે.

મને ઘણી વખત એ જાણવાનું મળ્યું છે કે ઔષધ એના પાઠમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ગુણ આપતું નથી એની પાછળ કારણની તપાસ કરતાં લાગ્યું કે, એની અંદર પડતાં દ્રવ્યો પૂરેપૂરાં સાચાં નથી નંખાયાં હોતાં અથવા સડેલાં કે બગડેલાં હોય છે. અથવા જે જે વનસ્પતિનો રસ એને પૂરેપૂરો પાવો જોઇએ, પુરતા પટ આપવા જોઇએ તે અપાયા નથી હોતા અથવા તો એના નિર્માણ માટે ઉતાવળ કરવામાં આવી હોય છે અને પુરતી પકવ ઔષધિ બની નથી હોતી અથવા બનાવનારની અજાણતાને લઇને ઔષધ પોતાનાં સાચા સ્વરૂપમાં તૈયાર થયું નથી હોતું. અને એથી જ રોગીના શરીર એ પોતાનો સાચો ગુણ અને શક્તિ ઉપર એવી ઔષધિ નિપજાવી શકતો નથી.

જ્યાં સુધી આયુર્વેદ ઔષધ વાપરનાર ચિકિત્સક ઔષધને ઓળખવાનું, એને બનાવવાનું અને એમાં પડતાં દ્રવ્યોના ગુણ, રસ, વીર્ય, વિપાકને સમજવાનું જ્ઞાન નથી ધરાવતો અથવા ધરાવવા છતાં તે તરફ દુર્લક્ષ કરે છે તે પોતાના ચિદ્રીત્સાહાર્યમાં સફળ થઈ શકતો નથી અને ઔષધિ આપવા છતાં વ્યાધિ ઉપર જ્યારે

તેની અસર નોંધએ તેવી થતી નથી ત્યારે ચિકિત્સક મુંઝાય છે અને વિચારમાં પડી જાય છે એનું ખરું કારણ છે એમની ઔષધ બનાવવાની અણુઆવડત અને ફાર્માસીમાંથી ખરીદ કરી માત્ર પડીકાં વાળી આપી સંતોષ માને છે તે છે.

કેટલાંક ઔષધ એવાં છે કે જેને માટે ઘણાં સાધનો, ઘણી લઘુચીક્રીક કરવાની હોતી નથી. વરઃ આંગણે જ થોડીક કાળજી અને થોડોક શ્રમ તથા થોડાંક સાધનો રાખી કેટલાંક સીધાં-સાદાં ઔષધો જાતે બનાવી લે તો તેમાં પડતી ચીજો માટે કાળજી રાખી શકાય. વસ્તુ સારી મેળવી શકાય અને સાચી નાખી શકાય, એથી ઔષધ ઉત્તમ બને. ઔષધ અને દુધિયાર તાજાં અને સઘ કૃણદાતા હોય તો જ રોગ અને દુશ્મનને હાંકી કઢાય.

આયુર્વેદ ઔષધોની ફાર્માકોપીયા બની શકે તેમ નથી. એક જ ઔષધ દશ વીશ જાતનાં હોય છે.

અગ્નિકુમાર રસ હોય. એ એકવીસ જાતનો છે. મુંબઈ ઈલાકાના વૈદ્યો જ્યારે અમુક જાતનો અગ્નિકુમાર બનાવી વાપરે છે ત્યારે મહારાષ્ટ્ર બીજી જાતનો, બંબાલી કવિરાજો ત્રીજી જાતનો અને જેમને જે અગ્નિકુમાર ઠીક લાગ્યો તે પ્રમાણે તે બનાવીને વાપરે છે. અબ્રહ્મ ભસ્મ અને લોહભસ્મ, બાંગભસ્મ અને સુવર્ણભક્ષિક ભસ્મઃ મૂળ દ્રવ્ય એક જ જાતનું હોવા છતાં દરેક જગ્યાએ એ જુદી જુદી રીતે જુદી જુદી વનસ્પતિઓના પુટ આપીને બનાવે છે. એથી તો આજે દરેક ઠેકાણે બનતાં ઔષધના રંગ, રૂપ, સ્વાદ, ગુણ વગેરે જુદા જુદા જણાય છે અને એ જુદી જુદી રીતે બનાવવામાં આવતી કૃતિઓ ખોટી છે એમ મારે કહેવાનો અર્થ નથી. પરંતુ આ આયુર્વેદીય ઔષધોને એક જ રૂપે રીતે ફાર્માકોપીયાનાં રૂપમાં સંકલનાપદ્ધ કરવું કષ્ટ રીતે બની શકે? કદાચ કેટલીક પ્રચલિત રીતે એ બનેલાં ઔષધોને એમાં દાખલ કરે અને બીજાને બંધ કરે તો

આકા રહી જતી કૃતિઓ નાશ ન પામે? એથી તો વિકાસ થવાને બદલે વિનાશ તરફ જ વધુ જવાય. ફાર્મસી ઉપર કાયદો આવવાનો છે અને ઔષધિનિર્માણ વિકાસ ઉપર પણ જેમ વૈદ્યોને રજીસ્ટર બનાવી કાયદો લાવી. આયુર્વેદની વિશિષ્ટતાને કચરી નાંખી છે તેમ આ કાયદો ઉપર બતાવેલી આબતોને ધ્યાનમાં રાખે. વૈદ્યો ઔષધ જાતે બનાવી પોતાની પાસે આવતા દરદીઓને જેમ રાગમુક્ત કરે છે અને એ અર્થે એને પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય તે, ઔષધનિર્માણ કરવાનું જ્ઞાન થાય છે અને એ જાતે બનાવેલાં ઔષધો દરદીનાં શરીર ઉપર કેવી અને કેટલી અસર કરે છે તે જાણી શકે છે આટલું પણ એમના હસ્તક સ્વાવલંબીપણ અને સ્વતંત્રતા છે તે ખુટવી લેવામાં ન આવે. આજનો ડોક્ટર જેમ પરાધીન છે તેમ કેટલાંક પોતાનાં હસ્તક વપરાતાં ઔષધનું એને પોતાને જ જ્ઞાન કે દિશ્વાની ખર નથી હોતી તેવી સ્થિતિ આયુર્વેદના ચિકિત્સકોની ન કરી નાંખે તો તો સાફ.

મને તો મારી નજર તળે બનેલાં ઔષધો પ્રત્યે જેટલો વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા છે તેટલો વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા અન્ય ફાર્મસી કે વ્યક્તિએ બનાવેલાં ઔષધો પ્રત્યે નથી રહેતો અને શંકા રહ્યા જ કરે છે.

હું એક વખત ભાવનગર ગયો. મારા પરમ મિત્ર શ્રયુત દેવેન્દ્ર એમ. દેસાઈ જેઓ એક સારા વૈદ્યરાજ છે. તેમણે એક પ્રસિદ્ધ ફાર્મસીની 'સુવર્ણ વસંત માલતી'ની ટીકડી મને બતાવી. એમ દર વખત બનાવતા. એ 'સુવર્ણ વસંત માલતી' કરતાં તેનો રંગ તદ્દન જુદો જાતનો હતો એટલું જ નહિ પરંતુ તેમાં નાંખવામાં આવેલા સોનાના વરખની કણીઓ પણ ઉપર દેખાતી હતી અને ટીકડી ભાંગી તો અંદર પણ સોનાની કણી દેખાતી હતી.

'સુવર્ણ વસંત માલતી'માં સોનાનો વર્ક અથવા તો સોનાની ભસ્મ પડે છે એ વાત બરાબર છે. પરંતુ બધાં દ્રવ્યો એકઠાં કરી

તેની અંદર માખણ નાખી લીંબુનો રસ પાઈ કેટલાક દિવસ ઘૂંટવામાં આવે છે.

આ રીતે ઘૂંટવાથી એમાં પડેલાં દ્રવ્યો એના મૂળ સ્વરૂપમાંથી અદૃશ્ય થાય અને લીંબુમાં રહેલા એસિડથી દ્રવ્યોનાં સુંદર સૂક્ષ્મભાતિ સૂક્ષ્મ કણો અને છે કે જેથી દરદીના ઝોડીમાં એ સહેલાઈથી મળી જાય શકે.

તો પછી આ સોનાની કણી મૂળ સ્વરૂપમાં કાં કેખાય ? એનો અર્થ એ થાય કે ગ્રાહકને લલચાવવા માટે સોનું પ્રત્યક્ષ કેખાય એ રીતે ઉપરથી ટીકડી ખનાવતી વખતે જ નાંખવામાં આવ્યું છે. પરંતુ એથી ઔષધનિર્માણમાં ક્ષતિ થઈને ઘૂંટાયા વગરનું સોનું કણ રૂપમાં જીદ્દું તરી આવતું અને જે લીંબુના રસમાં મર્દન પામી સૂક્ષ્મભાતિ સૂક્ષ્મ નથી બન્યું તે પેટમાં જઈને તુરત જ ઝાડા વાટે બહાર નીકળી જવાનું. એથી એ ‘સુવર્ણ’ વસંત માલતી’ દરદી ઉપર ધારી અસર નહિ કરે. જોકે સોનું અને બધી ધાતુઓ પચતી નથી પણ શરીર બહાર નીકળી જાય છે. જેમને સોનું ખવરાવવામાં આવે છે તેવા દરદીઓનો ઝાડો એકઠો કરી તેનું સંશોધન કરવામાં આવે તો સોનું મળી આવે જ. છતાં સુવર્ણ અને બીજાં ધાતુ શરીરમાં જેટલો વખત ટકી રહે તેટલો વખત એ પોતાની શક્તિ આપે છે એટલે જ એને અતિ સૂક્ષ્મ ખનાવવા માટે દશ અંગીયાર દિવસ સુધી, બીજાં દ્રવ્યો સાથે ઘૂંટવામાં આવે છે. જે પારીક કણરૂપ ખનાવતી બીજાં દ્રવ્યો સાથે સહ-બોળી બની શરીર ઉપર ચોક્કસ પ્રકારની અસર કરે છે. પરંતુ આ રીતે નાખેલું સોનું નકામું જાય છે, શરીરમાંથી જલદી બહાર નીકળી જાય છે અને ‘સુવર્ણ’ વસંત માલતી’નો પાઠ યોજનારનો જે હેતુ હતો અને જે દ્રવ્યોની શરીર ઉપર ઉપજતી શક્ય તે અસરનો ભાવ તેનું આ રીતે વેપારી કુનેહ અને ગ્રાહકને લલચાવા

માટે દરેલી યુક્તિ એના મૂળભૂત ઉદ્દેશનું ખૂન કરે છે અને એ રીતે દેશી વૈદકને પણ હીણપત આપનાર છે.

એક લલવાઈ વેપારીને હું બ્રહ્મા વખતથી ઓળખું છું. તે બાઈ સગળ, મોહનદાર, જેવી મીઠાઈની અંદર ઘી ન નાંખે પણ તાજામાં ડાર્યા પછી ઉપરથી ઝીનું કરી ઘી રેડે.

એથી એ મીઠાઈનાં ચક્રા ઉપર ઘીનો થર દેખાય. મેં એમને પૂછ્યું: ‘બાઈ! આમ શા માટે કરો છો?’ એમણે પાપ-જૂટી વાત કરી: ‘એથી તો ગ્રાહક ઘીનાં થેપડા જોઈને જ લઈ જાય છે. ઘી અંદર નાંખવામાં જ નથી આવતું. માત્ર બહાર દેખાવ જ કરવામાં આવે છે ગ્રાહકને લલચાવા.’ પરંતુ આટલો દાણો શેઠાતાં અંદર ઘી નાંખી શેઠવામાં આવતે તો એ મીઠાઈ વધુ સ્વાદીષ્ટ, વધુ સુપાચ્ય અને વધુ ગુણ્યશાળી બની શકે છે. વેપારીની એ તરફ નજર નથી. એને તો ગ્રાહક લલચાય. એ જોવાનું હોય છે. ફાર્મસી સંચાલકો એ આ રીતે વેપારી બની જાય તો ઔષધિનિર્માણમાં એટલો મોટો અધિકાર આપે કે કોઈને વિશ્વાસ ન રહે. ફાર્મસીઓ બહુ મોટી થઈ જાય. તેનાં ઉપર કોઈનું પ્રભુત્વ ન હોય. માત્ર નફો તારવવાનો અને બાગીદારોને સારો નફો કયી રીતે મળે એ જ નજર હોય ત્યાં સિદ્ધાંત, નિયમ કે પરિપાટી. ન સચવાય અને નફાના વહેપાર ઉપર નજર રહે એ સ્વભાવિક છે.

આટલા વિવેચન અને કથન પાછળ મારો લખવાનો હેતુ એ છે કે ઔષધ અનાવવામાં જેટલી સાવધાની, જેટલી કાળજી, જેટલો અનુભવ અને જેટલી નિર્લોભી વૃત્તિ રહે તેટલાં જ ઔષધ સારાં અને પ્રભાવશાળી બનવાનાં. અને પ્રભાવશાળી શુદ્ધ પરિપક્વ અને પૂર્ણ અનેલાં ઔષધો જ માનવ શરીરના આધિને નાણુદ કરી સાચી તંદુરસ્તી અને સાચું સ્વાસ્થ્ય અપાવી શકે.

મારો અનુભવ મેળવવાનું ખીજું ક્ષેત્ર છે ચિકીત્સા વિભાગઃ અમદાવાદમાં છેલ્લા બાર વરસથી મારું દવાખાનું ચાલે છે અને ત્યાં અનેક સ્ત્રી-પુરુષ અને બાળકો સતત નિયમિત મારી પાસે નિદાન માટે અને ઔષધ મેળવવા માટે આવે છે, અમદાવાદ ઉપરાંત પૂર્વ ગુજરાત અને ઉત્તર ગુજરાત ઉપરાંત મુંબઈ, ત્રાવણકોર, હૈદરાબાદ, યુ. પી. અને કલકત્તા કાઠીયાવાડ અને કચ્છ તરફનાં પણ અનેક દરદીઓ વિવિધ વ્યાધિ અને દુઃખથી પીડાતાં દૂર દૂરથી નામ સાંભળી આવે. તેમાં માત્ર કોઈ એક જ કોમનાં નથી હોતાં, હિન્દુ, પારસી, મુસલમાન, હરિજન, ક્રિશ્ચિયન વગેરે ભાઈ-બાઈઓ હોય છે. મિલના મજૂરથી માંડી મુંબઈ સરકારનાં પ્રધાનો સુધી મારો ચિકીત્સાનો હાથ લાંબાયેલો હોય છે. ગરીબમાં ગરીબથી માંડી મિલમલિકો અને કાલસાની ખાણો ધરાવતા કરોડપતિઓ પણ આવી ચૂક્યા છે. ચિકીત્સક એક ધન્વંતરિનો બાળક છે. તેનામાં સમદષ્ટિ અને નિર્લોભ ભાવ, દયા અને પ્રેમઃ દુઃખીના દુઃખ દૂર કરવાની વૃત્તિ અને એ તન્કનું સંશોધન જે પ્રધાનપણે હોય છે તો તેની પાસે અનંત માનવીઓ આવે છે. એના હાથમાં રહેલું અમૃત, એ અમૃતથી દરદી દુઃખથી મુક્તિ મેળવી શકે છે. વૈદ્યને કોઈ નાતજાત નથી. તેને કોઈ પોતાનું પરાયું નથી. તે કોઈ ઉપર પ્રસન્ન-અપ્રસન્ન નથી થઈ શકતો. એને સમદષ્ટિ કેળવવી પડે એને ભલામણો વલણ બદલાવી ન શકે, એને લાલચો લોભાવી ન શકે એને મોટા માણસ લલચાવી ન શકે, એને ગરીબ અને આતુર દરદી ઉપર સમભાવ હોવો જોઈએ. એનું હીરાજડીત વીંટીવાળો હાથ ધ્યાન ન ખેંચી શકે અને મેલોધેલો સડેલો અને દુર્બળ હાથ અણમમો ન ઉપજવી શકે.

વૈદ્યની ગાદી કે ખુરશી અસિધારાવૃત આચરવાની ભૂમિકા જેવી છે. એ આસન ધન્વંતરિનું છે. વીર વિક્રમના સિંહાસન ઉપર

એસવા માટે કાઈ રાજ પગ ધરે ત્યારે પુતળી પુકાર કરીને કહેતી:
‘આમોશ, રાજન્ સિંહાસન ઉપર પગ ધરતાં પહેલાં તારી યોગ્યતા,
તારી લાયકાત તારી રાજન્ તરીકેની ફરજનો વિચાર કરી પછી
સિંહાસન ઉપર આરૂઠ થા. એત !

એ વેપારી નથી, વૈદ્ય-સાચો વૈદ્ય સમાજનું ધન છે. ઉપર
કહેલા ગુણો અને લક્ષણો વૈદ્ય જેમ જેમ મેળવતો જાય છે તેમ
તેમ તેના તરફ જનતાનો ધોધ વહે છે. માનવીઓ તેને પૂજ્ય અને
વંદનીય માને છે. આ લોકની સર્વ સંપત્તિ, ધન, યશ, માન એને
મળે છે ચિકિત્સા નાસ્તી નિષ્ફલા । ચિકિત્સા નિષ્ફળ જતી જ
નથી. પરંતુ વૈદ્યે તો ફળ સામે દૃષ્ટિ રાખ્યા સિવાય પોતાનાં
નિયત કર્મમાં સતત મશ્ગૂલ રહેવું જોઈએ.

મેં મુંબઈના આઠ પ્રોગ્રામો કર્યાં. મુંબઈ જેવી પંદર લાખની
વસ્તીની નગરી: જેમાં મહાન નિષ્ણાતો વૈદ્યો અને ડૉક્ટરોની તો
સીમા નહિ. એક વીઝીટના ૫૦૦ રૂપિયા ૧૦૦૦ રૂપિયા લેનાર
ડૉક્ટરો જ્યાં વસે છે, એકાદ નાની સરખી સલાહ લેવામાં પણ
એક માનવીને પાંચ કે દશ રૂપિયા. “કંસલ્ટ” રીના આપવા પડે
છે એ નગરીમાં જાણે કાઈ ગરીબ જ ન હોય તેમ એવો કાઈ
જાણે જ વૈદ્ય મળે જે દરદીને સંતોષથી સાંભળે, એના દરદની
પાછળ રહેલા કારણની સાચી શોધ કરી તેને આશ્વાસન આપી
સાચા માર્ગે લઈ જાય. તેને કહુ કરીયાતું કે કાંચકા, કાંણી જરી
જેવા ઔષધો ઉપર વિશ્વાસ-એસારી, સાચા દુઃખમાં રાહત આપનાર
ગરીબમાં ગરીબ માનવી પણ એ ઔષધથી દુઃખમુક્તિ મેળવી શકે;
એ માર્ગે વાળી શકે એવો કાઈ ગરીબ વૈદ્ય હશે કે કેમ તે હું નથી
જાણી શક્યો. અને મુંબઈમાં કાલબાદેલી રોડ ઉપર આવેલા ‘આર્વ’
નિવાસ હિન્દુ લોન્’માં એ રૂમ મારા ખરચે રાખી મારી પાસે
આવનાર તન-મનનાં દુઃખીયાં માનવીઓને હું સાચો માર્ગ ચીંધીશ,

નિદાન કરી આપીશ અને તેના બદલા તરીકે કોઈ પણ જાતનું નાણું, પદાર્થ કે મેવા હું લઈશ નહિ એ ભાવનાએ શરૂઆત કરી આઠ દિવસ રહેવાનું અને આઠે દિવસ પૂરા બાર કલાક સુધી આવનાર હરેક વર્ષું અને કામનો જાતભાતનો બેદ રાખ્યા સિવાય વૈષ્ણ તરીકે મારી ફરજ બજાવવા હું તૈયાર થયો. મારી આ પ્રવૃત્તિ ઉપર કેટલાક મારા નિકટવર્તી બંધુઓને પણ મારી આ યોજના ધેલછા ભરેલી લાગી. એમણે કહ્યું: 'મુંબઈ જેવા સ્થળમાં જઈને આ રીતે ગાંઠનું ગોપીચંદન વાપરી તમે આ પરોપકાર કરવા બેઠા છો ! જુવો આ કાઠીયાવાડના...વૈદ્યરાજ ત્રે જેવા જવાની શી રૂ. ૧૦૦, ત્યાં આવી સલાહ લેનારની શી રૂ. ૨૫ નક્કી કરી, હમણાં જ મુંબઈ જઈ આવ્યા અને રૂપિયાની થેલીઓ ભરી આવ્યા !

મને કેટલાય વરસથી એક વાત નથી સમજતી કે માણસનામાં ઈશ્વરે જ્ઞાન ભર્યું, એ જ્ઞાન બીજા માનવબંધુને આપવા માટે શી શા માટે રાખવી ? જ્ઞાન આપવાથી તો ખૂટતું નથી તો પછી એ જ્ઞાનગંગા વહેતી રાખવામાં નુકસાન શું થતું હશે ? તે સલાહની શી વૈઘી લે છે ! ડોક્ટરો લે છે તે માટે ! ડોક્ટરોની વાત જુદી છે. તેમની ફળવણી અને વિદ્યા જુદી છે અને સંસ્કાર પણ જુદા છે. પરંતુ આયુર્વેદના ઉપાસકો આયુર્વેદના પ્રાણાચાર્યોનું ફરમાન જો સ્વીકારતા હોય તો એણે પોતાના જ્ઞાનની શી-સલાહની શી ન લેવી જોઈએ. મુંબઈમાં હું મારા શાચીદારો સાથે ગયો. ત્યાં કેટલીક પારસી બહેનો અને ચાહનારા મિત્રોએ પ્રોગ્રામ દરમિયાન બવસ્થા સાચવી. મુંબઈ માટે આ નવું હતું. કોઈ પણ બદલો જ નહિ લેવો અને નિદાન થાય અને ઔષધની યોજના અતાવાય. થોડાક આગળથી જેમનાં શિરનામાં જાણમાં હતું તેમને ખબર અપાઈ ગયેલી અને માનવસમુદાય ઉમટ્યો.

સવારના આઠથી રાત્રિના નવ સુધી હું સતત પ્રયત્ન કરતો. બસો બસો માણસો બહાર અનુક્રમ સાચવી નામ નોંધાવી ત્રણ ત્રણ

આને કલાક શિસ્તનું પાલન કરી મારી પાસે આવતા, ઈશ્વર મને ખાર
તેર કલાકની સતત પરિશ્રમ કરવાની શક્તિ મેળવવામાં મદદ કરતો
અને એ આઠ દિવસ હું આ રીતે એક પાઈની રોક રકમ, કોઈ વસ્તુ
અન કે જમણું કશું જ દરદી તરીકે આવનાર વર્ણનું સ્વીકાર્યો
સિવાય ક્યે જતો. રોજનો આંકડો છસો-સાતસો સુધીનો પહોંચતો.
કેવળ ગરીબ દરદી જ આવતો લાભ લેતા એમ પણ નહોતું. અમીરો,
મોટરવાળાઓ અને કરોડપતિઓ પણ આવતા અને બધાં કલાક
સુધી પોતાનો વારો આવવાની રાહ જોતા અને બગવાન ધન્વન્તરિના
પાયેલા અમૃતમાંથી આણું લઈ પ્રસન્નચિત્તે વિદાય લેતા.

બસ આઠ દિવસ પછી હું મુંબઈ છોડતો. પ્રલોભનો એટલી
હદ સુધી વધી જતાં કે લક્ષ્મી હમણાં ચલિત કરશે એવી બીતિ
રહેતી. એક મિલ માલિકે ચાલુ પ્રોગ્રામમાં બે હજાર રૂપિયાની બે
ચોકડી ટેબલ, ઉપર મુકી. મેં કહ્યું: ‘શું બાઈ આ ?’ એ કહે:
‘વૈધરાજ આટલો બધો શ્રમ, આટલો ખર્ચ, પાઈની પાસેથી કશું
લેતા નથી. એટલે આ ખર્ચને પોચી વળવા !’

મેં કહ્યું: ‘બાઈ ! બદલો લેવો નહિ એવો મારો નિશ્ચય છે.’

‘પણ હું તો શ્રીમંત છું, સરોવરમાંથી ખાલો બરે તેટલું જ
આ ધન છે.’

‘એ બરાબર છે, પણ બાઈ ! એ તમે પાછા લઈ જવ.
લક્ષ્મીની લાલચ એવી છે કે આજે હજારો ગરીબ દરદી દુઃખી જે
મારી પાસે આવે છે તે આવતી કાલથી બધે થશે અને મને લાલચ
વળગશે.’

મેં દર વર્સે એવા આઠ પ્રોગ્રામ કર્યાં. હું આજે હિમતથી
કહું છું કે હજારો દુઃખીને મેં આયુર્વેદ તરફ વાળ્યા છે, સાચો
માર્ગ બતાવ્યો છે અને મહિનાઓ, વરસો થયાં જોયો આકરા
અખતરા, મોંઘી પેટન્ટ દવાઓ અને ઇજીકશનોનાં મારાથી દુઃખમાં

રીખાતા હતા તેમને માત્ર નિયમિત હરડે લેવાના, કેવળ કરીયાતાનો ફાંટ સતત પીવાના કે માત્ર પરોઢમાં ઊંઠી નાકથી પાણી પી ચાર કે પાંચ નંબર સુધી ગયેલા ચક્ષુ દૂર કરી નિર્મલ દ્રષ્ટિ મેળવી આપવાની સલાહ આપીને એવાને સંપૂર્ણ તંદુરસ્ત બનાવ્યા છે, પરંતુ બદલાની એક પાઈ પણ એમની પાસેથી લીધી નથી.

આજે પત્રવહેવારથી એ જ રીતે હજારો દરદીઓ પોતાને થતી મુંઝવણમાંથી માર્ગ મેળવે છે. રાણપુરમાંથી પ્રગટ થતા. ‘બહુરૂપી’ પત્રમાં ‘પૂછ્યું ને કહ્યું’ એ મથાળા નીચે હું નિયમિત આયુર્વેદ ઔષધોથી અને સાચી સલાહથી દરદીને દોરી રહ્યો છું. અમદાવાદના દવાખાને સેક્રેટોની મંખ્યામાં માનવસમુદાય આવ્યા જ કરે છે અને દુઃખમુક્ત મેળવી જાય છે.

પરંતુ આજે હજુયે મારા અંતરમાં દુઃખની એક વાત છે. જ્યારે આટલી વાતો લખી છે ત્યારે એ પણ જણાવી દઉં હું જ્ઞાન મક્ત વહેંચું છું પણ ઔષધનાં નાણાં લઉં છું. એ મારા અંતરનું એક ઊંડું દુઃખ છે. ઔષધ હું મક્ત કેમ ન આપી શકું? આ બાબત એટલી ઊંડી, ગહન અને આંટીધૂંટીવાળી છે કે એને ઉકેલવાનો મને માર્ગ નથી સંજોગો. મને એની આડે આવે છે—

‘હું ગૃહસ્થાશ્રમી છું.

‘મારે બાળબચ્ચાં અને કુટુંબ પણ છે

‘તેનો નિર્વાહ.....

‘સંસ્થામાં કામદારવર્ગ કામ કરે છે તેનો પગાર

‘ઔષધો બહારથી વેચાતાં લેવાં પડે છે તેને માટે નાણાં

‘સરજનહારે મને ધનવાન, ગર્ભશ્રીમંત કે અસ્કયામતવાળો ન બનાવ્યો.

‘હું ત્યાગી મન્યાસી હોત તો મારે બે લગોટી એક તુબડી

અને ઘસુઘેવ કુટુંબક્રમ્ । આ જ રીતે હું હોત તો ? હું ઘણું કરી શકત અને મારી આકાંક્ષાઓ પૂરી કરવામાં મારા સ્વાર્થો, મારા ખ્યેયને પહોંચતાં મને આડાં ન આવત.

શું મારા ઋષી-મુનિઓ જંગલમાં રહી, પર્ણજળ ઉપર નિર્વાહ કરી જનકલ્યાણનું કાર્ય નહોતા કરતા ?

‘ એક સુંદર વન હોય—’

‘ ત્યાં દર્ભથી પર્ણકુટીઓ રચી હોય—’

‘ વિદ્યાર્થીઓ આયુર્વેદનું અધ્યયન કરતા હોય અને તરતની વનસ્પતિ જે ઋતુઓ આવતાં કલાં કલાં થાય છે તેને ખોદી લાવે, ત્યાં જ હાથે ઔષધો મને. મજનાં માટીનાં ગડકડાં કે કુંજમાં ફવાઓ બરાય. ફરદીઓ આવી ત્યાં રહે. નિદાન થાય, વિનામૂલ્યે મેળવેલી વનોષધિની ફવા અપાય. કેવળ ગાયનાં દૂધ ઉપર, ઊંચ ઉપર, ફળ ઉપર રાખી. માનવીઓને કાયાકલ્પ પ્રયોગો થાય. તો—

આ માફ સ્વપ્ન આજે તો કાઈ મૂર્ત સ્વરૂપમાં ફલિત નથી થયું. હું એવો વૈદ ના બનું ? નિષ્કંચનઃ ન કાઈ લેવાનું હોય, ન આપવાનું હોયઃ જેનું તેને. તો જ સાચી સેવા તરફ હું ગયો છું એમ કહું. આજે તો હું હજી સ્વાર્થી વૈદ જ છું — પણ અંતરમાં એ ધ્વનિ-વેદના સંભળાયે જાય છે.

‘ અપૂર્વ એવો અવસર ક્યારે આવશે

ક્યારે થઈશું આહાતર નિર્દોષ જો,

સગાં સખધી સગપણ સર્વે ઝાડીને

વિચરશું કળ મહત્ત પુરુષને પંથ જો.

અપૂર્વ એવો.

વાચક ભાઈ! ક્ષમા કરજો, જરા આડી વાતે ઉતરી ગયો છું. પરંતુ હું મારા અનુભવ વિષે કહી રહ્યો હતો. મને અનુભવ કેવળ

ગ્રંથોએ નથી આપ્યો પણ અનંત માનવમાં વસી રહેલા આત્માએ સાથે જેમ જેમ હું વધુ તે વધુ સંપર્ક સાધતો ગયો, એમનાં અંતરનાં ઉંડાણમાં જેમ વધુ ડુબકીઓ મારતો ગયો તેમ તેમ મને સત્ય સમજાયું છે. વૈદ્ય, કેવળ વૈદ્ય બની બેસી રહે તો રોગની સાચી ભૂમિકા સુધી પહોંચી શકતો પણ નથી. વૈદ્યે માનસશાસ્ત્રી બનવું જોઈએ છીએ. જેમ જેમ એ વિવિધ માનવસ્વભાવનો જીણવટ ભરી રીતે અભ્યાસ કરતો જાય છે તેમ તેમ એ આપમેળે માનસશાસ્ત્રી સરળાય છે. ઘણાં યે રોગ, રોગીનાં શરીર સાથે સંબંધ ધરાવે છે તે કરતાંયે એના મન સાથે વધુ સંબંધ ધરાવતા હોય છે. એ જ્યાં સુધી વૈદ્ય સમજતો નથી, માણસના મન સુધી પહોંચી શકતો નથી ત્યાં સુધી માનવીના સંપૂર્ણ રોગ મટાડવાને એ કામચાલ બની શકતો નથી.

મને દરદી મળે છે અને એનું નાડીનિદાન થયા પછી ધંધો, નોકરી, ઉમર, બેસન, લગ્ન, લગ્નજીવનની સારભૂમિકા, ટેવો અને ગલતીયો પૂછવાનું મન થઈ આવે છે. પૂછવાં પૂછતાં દરદીના જીવનમાં જોડા ઉતરાય છે અને વ્યાધિ થવાનાં મૂળ કારણને પકરી પાડ્યા પછી જ સફળ ચિકિત્સા શરૂ થાય છે.

આ રીતે ઔષધ યોજના થાય છે. ઔષધો બનેલાં હોય કે હાથ નીચે અને વપરાય છે. પોતાની પાસેનાં દરદી ઉપર. એથી ઔષધ કેવું, કેટલું, કેટલા પ્રમાણમાં સફળ કે નિષ્ફળ નીવડે છે એ બધું અનુભવે ઘડાય છે.

ઔષધ ગુણમાં સંપૂર્ણ હોવા છતાં એક દરદી ઉપર એ સંપૂર્ણ અસર કરે છે જ્યારે બીજા એવા જ પ્રકારના દરદી ઉપર એ અસર કરતું હોતું નથી તેમાં ઔષધનો દોષ હોતો નથી પરંતુ ઔષધની યોજના કરવામાં કચાશ હોય છે.

શિતોપલાદિ ચૂર્ણ—બધી જાતની ઉધરસને મટાડે છે એવી સર્વશામાન્ય માન્યતા છે અને વૈદ્યો તથા સાધારણ માનવી શિતોપલાદિ ચૂર્ણ પ્રસિદ્ધ ચૂર્ણ હોવાથી સહુ કાર્ષ વગર સંકોચે નિર્ભયતાથી ઉધરસ ઉપર વાપરે છે.

પરંતુ મારો અનુભવ છે કે શિતોપલાદિ ચૂર્ણ ઉધરસમાં જેને કાસ કહેવામાં આવે છે તે જાતની ઉધરસમાં લાલ નથી કરતું પણ વિરૂદ્ધ પડે છે, કારણ કે કાસ ખાંસી ઘણું કરીને શ્વાસનળીની સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અને શિતોપલાદિમાં પડતી પીપર બાદ કરીને શિતોપલાદિ બનાવી એવા દરદીને આપવાથી લાલ થાય છે.

આ તો એક જ દાખલો આપ્યો છે. એવી રીતે ઔષધમાં પડતાં દ્રવ્યોના ગુણ અને તેની થતી શરીર ઉપર અસરનો અભ્યાસ હોય તો જ દ્રવ્યો અથવા ઔષધો કેવી પ્રકૃતિના માનવીને, કયા રોગીને એ ઔષધ ગુણ કરતા થશે કે તે વિરૂદ્ધ પડશે એ સમજી શકાય છે અને એના ઉપરથી સાચી ઔષધ ચોજના કરી શકાય છે.

‘અનુભૂત યોગાવલિ’માં મેં આથી એના ગુણ લખવા ઉપરાંત કેટલાક શાસ્ત્રીય પ્રયોગો ઉપર ચર્ચા પણ કરી છે. અને કેટલાક પ્રયોગો આથી ચર્ચામાં લખાયા છે. એથી ‘અનુભૂત યોગાવલિના વાચકને પ્રયોગોક્ત ચર્ચાથી એ ઔષધને વાપરવાની વધુ હાથરોટી ખેસશે અને ઔષધની ચોજના એ સારી રીતે કરી શકશે એમ મારું માનવું છે. જ્યારે કેટલાક પ્રયોગો સીદ્ધા સાદા બનાવટ, અનુપાન પ્રમાણ, લખીને પૂરા કરી દીધા છે અને એ રીતે વધુમાં વધુ પ્રયોગ પણ સારી રીતે ચોજનાપદ્ધ મુકવામાં આવ્યા છે.

હું આગળ કહી ચુક્યો છું કે ઔષધની અંદર વપરાતાં દ્રવ્યોની જેટલી સાવચેતીભરી રીતે સંભાળપૂર્વક અને એના સાચાપણાની, પતિપદ્ધવપણાની કાળીજી, એટલાં વધુ પ્રભાવશાળી ઔષધો બનવાનાં.

એટલી કાળજી હરેક પ્રયોગ બનાવનાર જરૂર રાખે કે જ્યાં

ધાતુઓની ભરમો પડતી હોય તે પરિપૂર્ણ અનેલી તદ્દન સાચી અને પકવ દલામાં પ્રદક્ષ્ય કરે. જ્યાં વિષ કે ઉપવિષ હોય તેનું પૂરતા પ્રમાણમાં સંશોધન કરે, પણ શોધ્યા વગર ન જ વાપરે. અને જ્યાં વનસ્પતિ હોય ત્યાં સાચી, સારી, તાજી અને ઓળખીને વાપરે તો સહેજે એ ઔષધો સારાં થશે. બધું સારું હોવા છતાં અણુઆવડતને પરિણામે પણ ઔષધો બગડી જાય છે. ઔષધની એક દવા બનાવતાં એક ભાઈએ ત્રણ વખત નમુના મોકલાવેલા, ત્રણ વખત દવા ખરાબ થઈ ગઈ હતી. એક વખત દવાનો પાક આકરો થઈ જવાથી આંખમાં પ્રસરતી નહોતી અને એ વખત દવામાં પાણીનો ભાગ રહી જવાથી દવા પર ફૂગ વળીને દવા જ બગડી જતી હતી ! જ્યારે એમને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપ્યું ત્યારે તે સમજી શક્યા કે ક્યાં ભૂલ થાય છે.

દવા સારા રૂપમાં સંપૂર્ણ ગુણશાળી બનાવવી એ કાંઈ સાધારણ કામ નથી. તેમાં અનુભવ અને કુશળ દષ્ટિની પણ જરૂર હોય છે. ‘અનુભૂત યોગાવર્તિ’નો આ પ્રથમ ભાગ છે. જે એના વાચકો અને આહુકોને એ રૂચશે તો એનો બીજો ભાગ જરૂર બહાર પાડીશું.

અત્યારના વર્તમાનકાળમાં નવાં પુસ્તકો છપાવી પ્રગટ કરવામાં કેટલી બધી મુશીબતો છે, કાયદા અને કંટ્રોલથી કેટલી અગવડતાઓ ભીની થાય છે. તે તો એના પ્રકાશકો જ જાણી શકે, લડાઈ પૂરી થઈ ગઈ, દેશ સ્વતંત્ર બન્યો છે તોયે માનવી ઉપર હમ્મર જાતના કંટ્રોલો અને કાયદા-કાનૂનો અપરંપાર સંકટામણ કરી રહ્યાં છે. ધંધો કરનારને અનેક મુંઝવણો અને ઉપાધિઓમાં જીવવાનું કે એમાં આ પુસ્તક તૈયાર થાય છે, અને બહાર મૂકાય છે.

મારે ચિકિત્સક તરોફે હંમેશાં સતત કામ કરવાનું હોય છે તેની સાથે લેખનકાર્ય પણ નિયમિત અને એકધારું કરવું જ પડે છે. ‘અનુભૂત યોગાવર્તિ’ને નવેસરથી વર્ગીકરણ કરી તૈયાર કરવામાં મને

શ્રી. રતિલાલ ત્રિવેદી તથા વૈષ્ણ હીરાલાલ ઝવેરલાલ જાની જેઓ
મારા સહવૈષ્ણ છે તેમણે મદદ ન કરી હોત તો આટલો ઝડપથી હું
'અનુભુત યોગાવલિ'ની બીજી ત્રાવૃત્તિ બહાર ન મુકી શકત. એથી આ
સ્થળે એ બન્ને ભાઈઓને હું નથી ખુલી શકતો.

છેવટ પરમહંપાણી પરમાત્માને પ્રાર્થના કરું છું કે મારે પ્રયાસ
સકળ માનવ સમાજને સુખકારી નિવડે !

કાયેન વાચા મન્ત્રેણેશ્વર્ય વા
બુદ્ધ્યાત્મનાવા પ્રવૃત્તિ, સ્વામાવાત્ ।
કરોમિ યદ્ યદ્ સફલઃ પરસ્મૈઃ
નારાયણં પતી સમર્પયામિ ॥

જગતનાં હે માનવજાતી ! તારામાં રહેલો આત્મા, મારા પુરુષાર્થથી
પ્રસન્ન અને સુખી હો !

પાટડી. સંવત ૨૦૦૩ શ્રાવણી	}	સેવક વૈષ્ણ બ્રહ્મવશ્વ નરભેરામ શાસ્ત્રી
--------------------------------	---	---

અનુક્રમણિકા

નં.	નામ	પૃષ્ઠ	નં.	નામ	પૃષ્ઠ
	રસો			ભસ્મ	
૧	અતિસારામૃત રસ	૧	૧	ચંદનાદિ લોહ	૩૪
૨	એકાંગવીર રસ	૧	૨	તકમંદુર	૩૫
૩	કામદીપન રસ	૩	૩	ધાત્રી લોહ	૩૬
૪	કામિનીકુલમંડન રસ	૩	૪	નવાયસ લોહ	૪૧
૫	કામદુહા રસ	૫	૫	પ્રદારિ લોહ	૪૨
૬	કંઠલોકેશ રસ	૭		ગુટિકા	
૭	ચન્દાન્દુ રસ	૭	૧	અપરાજિતા ગુટી	૪૩
૮	ચંદ્રકળા રસ	૮	૨	અબેઘા વટી	૪૩
૯	પુષ્પધન્વા રસ	૮	૩	અમૃત હરિતકી	૪૪
૧૦	પંચનિમ્બામૃત રસ	૧૧	૪	અર્થહરી વટી	૪૪
૧૧	પંચામૃત રસ	૧૨	૫	આરોગ્ય વટી	૪૮
૧૨	પ્લીહાંતક રસ	૧૩	૬	આરોગ્યરક્ષક વટી	૪૮
૧૩	બોળબદ્ધ રસ	૧૪	૭	કર્પુરાદિ ગુટિકા	૪૮
૧૪	મહાલક્ષ્મીવિજ્ઞાસ રસ	૧૬	૮	કાળભૈરવ ગુટિકા	૪૮
૧૫	મધુમાક્ષિની વસંત	૧૮	૯	કાસીસાદી વટી	૪૯
૧૬	મંદુરામૃત રસ	૨૧	૧૦	કાળી ગોળી	૪૯
૧૭	વસંતકુસુમાકર રસ	૨૨	૧૧	કેસરાદિ ગુટિકા	૫૦
૧૮	શળગજકેસરી રસ	૨૫	૧૨	ખરીરાદિ ગુટિકા	૫૦
૧૯	સોમનાથ રસ	૨૯	૧૩	ખાંસીની ગોળી	૫૧
૨૦	હરિશંકર રસ	૨૯	૧૪	મર્જાવિજ્ઞાસ ગુટિકા	૫૧
૨૧	અર્ચરોગનાશક મધક		૧૫	મર્જાશ્વશોધિની વટી	૫૨
	રસાયન	૩૦	૧૬	મંગા ગુટિકા	૫૨

નં.	નામ	પૃષ્ઠ
૧૭	ચીંચાભસ્વાલક વટી	૫૩
૧૮	ચંદ્રપ્રભા ગુટિકા	૫૩
૧૯	છટીરિપુ વટી	૫૭
૨૦	જ્યાદિ વટી	૫૭
૨૧	જવરાંરિ વટી	૫૮
૨૨	દ્રાક્ષાદિ ગુટિકા	૫૮
૨૩	ધનંજય વટી	૫૮
૨૪	ધાત્રી ભસ્વાલક વટી	૬૧
૨૫	પીળી ગોળી	૬૧
૨૬	પુષ્પ વટિકા	૬૧
૨૭	પૂર્ણચંદ્રોદય ગુટિકા	૬૨
૨૮	પ્રમેહની ગોળી	૬૯
૨૯	પ્રદરરિપુ	૬૯
૩૦	બદ્ધકોષ્ઠહરી વટી	૭૦
૩૧	બાલામૃત વટી	૭૦
૩૨	બાળ ગુટિકા	૭૦
૩૩	બીલામાની ગોળી	૭૧
૩૪	મલ્લસિંદૂર વટી	૭૧
૩૫	મહાયોગરાજ ગુમળ	૭૧
૩૬	માલકાંકરીની ગોળી	૭૪
૩૭	મૃગનાભ્યાદિ વટી	૭૪
૩૮	યજ્ઞસ્વિની વટી	૭૬
૩૯	લવંગાદિ ગુમળ	૭૭
૪૦	વડવાનળ ગુટિકા	૭૭
૪૧	વૃદ્ધનાભયંધ ગુટિકા	૭૮
૪૨	શ્વેતપ્રદર યોગ	૭૮
૪૩	સપ્તમંધાદિ વટી	૭૮

નં.	નામ	પૃષ્ઠ
૪૪	સિદ્ધ વટી	૮૩
૪૫	સંજવન ગુટિકા	૮૩
૪૬	હિંગુલાદિ ચંદ્રપ્રભા	૮૪
ચૂર્ણ		
૧	અકલકરાદિ ચૂર્ણ	૮૫
૨	અપ્રીણારિ ચૂર્ણ	૮૫
૩	ઇંદ્રી ભુલાળ	૮૫
૪	ઉદરામૃત	૮૬
૬	ગોમૂતક્ષાર ચૂર્ણ	૮૭
૭	ધાતુપૌષ્ટિક ચૂર્ણ	૮૯
૮	નારાયણચૂર્ણ	૮૯
૯	નેત્રહિતકારી ચૂર્ણ	૯૦
૧૦	પથરીનાશક ચૂર્ણ	૯૦
૧૧	પંચનિમ્બ ચૂર્ણ	૯૧
૧૨	પંચસકાર ચૂર્ણ	૯૪
૧૩	બુદ્ધિવર્ધક યોગ	૯૪
૧૪	બૃહદ શિતોપલાદિ ચૂર્ણ	૯૪
૧૫	ભગંદરનાશક ચૂર્ણ	૯૬
૧૬	મળસારક ચૂર્ણ	૯૬
૧૭	મુંબઈ	૯૭
૧૮	વાસાદિ ચૂર્ણ	૯૭
૧૯	વિપતિંદુકાદિ ચૂર્ણ	૯૮
૨૦	શાંખિની ચૂર્ણ	૯૮
૨૧	સર્વાંગસુંદર યોગ	૯૯
૨૨	સ્નિગ્ધ ચૂર્ણ	૯૯
૨૩	સુખકનાશક ચૂર્ણ	૯૯

નં.	નામ	પૃષ્ઠ
૨૪	સંશોધક ચૂર્ણ	૧૦૦
૨૫	હિસ્ટીરીયાહર ચૂર્ણ	૧૦૨
૨૬	હિઠવાહર ચૂર્ણ	૧૦૩
૨૭	હુતાશન ચૂર્ણ	૧૦૩
૨૮	ક્ષયાંતક યોગ	૧૦૩

પર્પટી

૧	તપન પર્પટી	૧૦૪
૨	પંચામૃત પર્પટી	૧૦૪

અવલેહ

૧	જીરકાદિ અવલેહ	૧૦૬
૨	દ્રાક્ષાદિ ચાટણુ	૧૦૯
૩	ભીલામા અવલેહ	૧૧૦
૪	માબુને મસીયા	૧૧૨
૫	માબુને કુચવે બાહા	૧૧૩
૬	ફેચીકારક ચાટણુ	૧૧૩

આસવ-અરિષ્ટ-કવાથ

૧	આયુર્વેદિક	
	સાસાપરિલા	૧૧૪
૨	ચન્દ્રસુધા	૧૧૫
૩	ભીલામા આસવ	૧૧૬
૪	રક્તશોધક અરિષ્ટ	૧૧૭
૫	લશુનાસવ	૧૨૦
૬	શ્લિષ્ઠ સંજીવન	૧૨૧
૭	સૂકી ખાંસીનો કાદો	૧૨૧

અર્ક

૧	અર્કલવણુ	૧૨૪
---	----------	-----

નં.	નામ	પૃષ્ઠ
૨	ગાબરનો અર્ક	૧૨૪
૩	બવરાંરિ અર્ક	૧૨૬

સોગડી

૧	દરાબનાથક સોગડી	૧૩૦
૨	સ્વેતકુળ્લદરી સોગડી	૧૩૦

મલમ-લેપ

૧	તડકાનો મલમ	૧૩૧
૨	બદ્ધનગ્રંથીહર મલમ	૧૩૧
૩	મદનવિલાસ લેપ	૧૩૨
૪	સંધાનક લેપ	૧૩૨
૫	હરસનો મલમ	૧૩૩
૬	બુઠની	૧૩૪

ઘૃત-તેલ

૧	મૂળદાર ઘૃત	૧૩૦
૨	કર્ણુશ્લક્ષાંતક તેલ	૧૩૮
૩	પુરુષત્વવિકાસ તેલ	૧૩૯
૪	ભગંદરાંરિ તેલ	૧૩૮
૫	અમીરી તીલ્લો	૧૩૬
૬	ધ્વજભંગારિ તિલ્લો	૧૪૭
૭	વજ્રાંતિલ્લા	૧૪૮

અંગન-મંગન

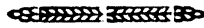
૧	આંખનું કાઝળ	૧૫૦
૨	નયનામૃત	૧૫૦
૩	મશ્વાલંગન	૧૫૧
૪	સાચાં મોતીનો સુરમો	૧૫૨
૫	સૌભાગ્યવતીનું કાઝળ	૧૫૨

નં.	નામ	પૃષ્ઠ	નં.	નામ	પૃષ્ઠ
૬	અપૂર્વ દંતમંજન	૧૫૩	૧૪	ઓઝેરી	૧૬૮
૭	કાળું દંતમંજન	૧૫૩	૧૫	જવરાંતક રસ	૧૭૨
	પ્રતીષ્ઠ		૧૬	આરોગ્ય વર્ધક મુદિતક	૧૭૧
૧	શ્રી કૃણાક્ષર	૧૫૪	૧૭	વિરેચન ચાટણુ	૧૭૨
૨	યાદવ બામ	૧૫૪	૧૮	પાચન પીલસ	૧૭૩
૩	ઉમદા બામ	૧૫૪	૧૯	જવાલામુખી ચૂર્ણ	૧૭૪
૪	અપૂર્વ આયોડિન	૧૫૫	૨૦	રક્તામૃત	૧૭૪
૫	અપરાજિત ધૂપ	૧૫૬	૨૧	જીર્ણજવરાંતક કવાચ	૧૭૬
૬	પૂતદાતા ચોમ		૨૨	મરકા મલમ	૧૭૭
	(સીઓ માટે)	૧૫૬	૨૩	ફાલીન મલમ	૧૭૮
૭	પૂતદાતા ચોમ		૨૪	જયોતિ આદિ ડ્રોપ્સ	૧૭૮
	(પુરુષો માટે)	૧૫૭	૨૫	લસણવટી	૧૭૯
૮	કામકલ્યાણ રસ	૧૫૮	૨૬	પ્રદર અને પ્રમેહાંતક ચૂર્ણ	૧૮૦
૯	તીક્ષ્ણ મેહાંતક રસ	૧૬૦	૨૭	ગર્ભ રક્ષક	૧૮૧
૧૦	ખરજવાનો મલમ	૧૬૧	૨૮	કામદેવ રસ	૧૮૨
૧૧	ઉદરખળ ચૂર્ણ	૧૬૨	૨૯	બાદશાહી યાકુતી	૧૮૬
૧૨	ઉદરામૃત અર્ક	૧૬૫	૩૦	મસાનો મલમ	૧૮૬
૧૩	લકવાનાશક તેલ	૧૬૭	૩૧	વજ્રહર મલમ	૧૮૬

ૐ

॥ શ્રી ધન્વંતરયે નમઃ ॥

અનુભૂત યોગાવલિ

રસો

અતિસારામૃત રસ

શુદ્ધ પારફ, શુદ્ધ ગંધક, કડાછાલ, લવીંગ, જાયફળ, જાવંત્રી, અકલકરો, મોચરસ, ધાવડીનાં ફૂલ, સુંઠ, પીપર, મરી, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેસર, એલચી, કનકબીજ, કપુર, ખેરસાર. એ દરેક એક એક તોલો, અશીષુ તો. ગા. બધી વસ્તુને ખાંડી, અશીષુનો કસુખો કરીને એમાં મેળવી દઈને, મધમાં વાલ વાલની ગોળી વાળવી.

એકથી બે ગોળી પાણી અથવા છાશ સાથે દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાથી ઝાડો, મરડો, અતિસાર, વાઉખેજો વગેરે મટે છે.

એકાંગવીર રસ

લોહ, કાન્ત લોહ, તામ્ર, અબ્રક, બંગ, સીસું એ બધાંની બરમો, શુદ્ધ ગંધક, રસસિંદૂર, સુંઠ, મરી, પીપર દરેક એક એક તોલો લઈ દરેકને મેળવી, સુંઠ મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, નિર્ગુન્ડી, આદુનો રસ, અબ્રક બરમ, સહેજણો, કુંદ, કુચલા, આકડાના મૂળની છાલ અને ફારસીંગાર. એ બધાંના તાજા રસની અથવા કવાથની ત્રણ ત્રણ ભાવના અનુક્રમે જુદી જુદી આપવી. બાદ એક એક રતીની ગોળી કરવી.

માત્રા—એકથી એ ગોળી દ્વિસમાં ત્રણ વખત મહારાસ્નાદિ કાઢા સાથે.

દરેક પ્રકારના વાતવ્યાધિમાં યોજનાપૂર્વક આપવાથી સારો લાભ કરે છે.

લકવામાં જ્યારે સર્વોગમાં અથવા અમુક ભાગમાં શૂન્યતા આવે છે, માંસપેશીઓમાં સંક્રાંતિ થાય છે એને લકવો કહેવાય છે. આ દરદ ત્રાસદાયક, ઉપાધિષ્ઠ અને જીવલેણ ગણાય છે.

ખાસ કરીને ઉપદંશ વગેરેથી વાતવાહિની અને રક્તવાહિની શિરાઓ દૂષિત થવાથી આ વ્યાધિ પોતાનો પંજો પ્રસારે છે. નખળા મન અને હૃદયના માનવીને પોતાની ઈચ્છાવિરુદ્ધ કાર્ય કે કારણથી, ઠંડી લાગવાથી या શરીરમાં રહેલાં ઝેરની શુદ્ધિ કરનાર અવયવો નખળાં પડવાથી, ઔષ્ણિતા ક્રોધ કરવાથી, શારીરિક ક્રિયાઓ વિકૃત થઈ તત્ક્ષણ લકવો થઈ જાય છે.

ઘણી વખત વાયુનો હલકો હુમલો થઈ કમરનો નીચેનો ભાગ અથવા શરીરનો ડાબો કે જમણો ભાગ જેમાં એક બાજુની આંખ, મોઢું, હાથ, પગ વગેરે શિથિલ થઈને નિષ્ક્રિય બની જાય છે અને આ અવયવોની સંજ્ઞાશક્તિ નષ્ટ થઈ જાય છે. કોઈ કોઈ વખતે જીભ ઉપર અસર થઈ બોલતાં થોડાં થાય છે. આ બધા ઉપદ્રવો સહિત આયુર્વેદમાં જણાવેલ વાતવ્યાધિમાં યોગ્ય અનુપાન સાથે એકાંબીર રક્ષ આપવાથી ઉત્તમ ફાયદો કરે છે.

ગૃધ્રસીના રોગોમાં કમર, જાંઘ, ઠીંચણ અને પગની આંગળીઓ સુધી અત્યારનવાર દુઃખાવો રહ્યા કરે, પગ અકડાઈ જાય, ઊભા રહેવાથી લબકારા મારવા જેવો ખેંચાણ થવાનો ભાસ થાય, સ્થિર ઊભા રહેવાય નહિ, આ બધાં લક્ષણો થતાં હોય ત્યારે પણ આ દવા ઉત્તમ ગુણુ કરે છે.

કામદીપન રસ

રસસિંદૂર તો. ૩, ઇસખંધ તો. ૧૧, ભાંગ તો. ૧૧, બયફળ તો. ૧, બવંત્રી તો. ૧, અશીશુ તો. ૧, કેસર તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, એલચી તો. ૧, વિદારી કંદ તો. ૧, ખુરાસાની અજમે તો. ૧, અકલકરો તો. ૧, ઉપલેટ તો. ૧, સોનાનો વરખ તો. ૦, અરાસ તો. ૧, માલકાંકરી તો. ૨. બધી ચીજો વિધિસર મેળવી મલબારી પાનનો રસ તો. ૧૦ નાંખી ઘૂંટવું અને વટાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ એકથી ત્રણ ગોળી લઈને ઉપર સાકર એલચી નાંખેલ દૂધ શે. ૦૧ પીવાથી શક્તિ, પુષ્ટિ, બળ, બુદ્ધિને વધારી, બીયં સ્થંભન કરે છે. બળરૂ ઉત્તમમાં ઉત્તમ શક્તિની ગોળી કરતાં પણ આ બનાવટ અદિયાતી છે.

કામિનીકુલમંડન રસ

શુદ્ધ પારદ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧, અબ્રક ભસ્મ તો. ૧, તામ્ર ભસ્મ તો. ૧, લોહ ભસ્મ તો. ૧, હરડે તો. ૩, બહેડાં તો. ૩, આમળાં તો. ૩, રેવંચીનો શીરો તો. ૩, ચિત્રકમૂળની છાલ તો. ૫, ગુગળ તો. ૫, શિલાજીત તો. ૫, એળીયો તો. ૨, સુંકે તો. ૨, મરી તો. ૨, પીંપર તો. ૨, કકુ તો. ૪૦.

પારા અને ગંધકને સાથે આરીક ઘૂંટી લેવાથી કાળા રંગનો પાઉડર થાય તેને કળખલી કહે છે. એવી કળખલી તૈયાર થાય ત્યાર પછી ભસ્મો તથા કારટીક ઔષધો આરીક ખાંડો વસ્ત્રગાળ કરી મેળવવાં. ગુગળ, શિલાજીત અને એળીયો એ ત્રણેને લોહાની ખાંડણીમાં નાખી સાથે કૂટવાથી નરમ થાય છે અને એક બને છે. કૂટતી વખતે જરા ઘી નાંખવું. પછી સઘળું ખરલમાં એકત્ર કરી કુંવારનો રસ પત્રજો એટલો નાંખી ઘૂંટવું. કકુને તાવડી ઉપર રોળીને

મેળવવું. ત્રણ ચાર દિવસ કુંવારનો રસ નાંખતા જવું અને સતત ઘૂંટવાથી જ ગોળી વળે એવી ચીકણાશ આવશે. ત્યાર પછી ચણીભોર જેવડી ગોળી વાળી સૂકવી લેવી.

એકથી બે ગોળી સવાર બપોર સાંજ ગરમ કરેલા ગાયના દૂધ સાથે આપવાથી જે સ્ત્રીઓ શરીરે ચરબી વધવાથી ફૂલી ગઈ હોય છે અને એને લઈને એનો અટકાવ ચઢી જાય છે અને દર મહિને આવતો નથી પરંતુ વારંવાર દોઢ મહિનો બે મહિના કે ત્રણ મહિના થઈ જાય છે, પેકુનો ભાગ ભારે થવા લાગે છે અને ગર્ભ રહેવાની ખોટી શંકા થાય છે, જે સ્ત્રીઓની ઉંમર થઈ જવા છતાં ગર્ભ રહી શકતો નથી અને ગર્ભ ન રહેવાનું કારણ શરીરની ચરબી તથા એ ચરબીનાં કારણે અટકાવનું અનિયમિતપણું હોય છે, જે સ્ત્રીઓનો અટકાવ વિશુદ્ધ નથી હોતો પણ કાળાશ પડતા મજા-ડીયા રંગનો આવે છે અને તે વખતે ઘણું દર્દ થાય છે, આવી વાયુ પ્રાધાન્ય શરીરવાળી ચરબીથી ફૂલી ગયેલા શરીરવાળી અને પ્રજા ન થતી હોય તેવી જાતની સ્ત્રીઓને અને જેમને અટકાવ ખુલાસાથી નથી આવતો એવી સ્ત્રીઓને આ કામિનીકુલમંડન રસનું સેવન કરાવવાથી એમના શરીરની, પેટની અને સાથળની ચરબી ઘટવા લાગે છે અને જનન અવયવોની નાડીઓ તથા સ્ત્રોત્રા ખુલ્લાં થાય છે અને અટકાવ ઉત્પન્ન થવાની તથા વહન થવાની ક્રિયાને વેગ મળે છે. તેથી એમની અનિયમિતતા દૂર થઈને દર મહિને નિયમિત અટકાવ આવવા લાગે છે તથા શરીર ઉપરથી ચરબી ઓછી થવાને કારણે શરીર હલકું ફૂલ, ચૈતન્ય અને સ્ફૂર્તિ-વાળું બને છે તથા ગર્ભધારણશક્તિને ઉત્તેજન મળે છે. શરૂઆતમાં આ ગોળી સાથે જમ્યા પછી કુમાર્યાસવ વા ઔસના પ્રમાણમાં આપવાથી ઘણો સારો ફાયદો થાય છે. પરંતુ અટકાવ આવવો શરૂ થઈ જાય અને સારા પ્રમાણમાં ચરબી ઓછી થાય ત્યાર પછી ગોળી સાથે કુમાર્યાસવ નહિ આપતાં અશોકારિષ્ટ આપવો જોઈએ.

અને અટકાવ નિયમિત અને વિશુદ્ધ અને તથા વધુ પડતી ચરખી ઓગળી જાય ત્યારે આ ગોળી બંધ કરવી જોઈએ.

આ ગોળી ચાલતી હોય ત્યારે ઘી, તેલ અને ભાત બંધ કરવાં અને તેલમાં તળેલાં ફરસાણુ તથા મીઠાઈ ખાવા નહિ આપવાં જોઈએ. આથી ગોળી ઘણો સરસ ફાયદો બતાવે છે.

કામદુહા રસ

મોતી પિષ્ટી, પ્રવાળ ડાંખળીની પિષ્ટી, કોડી ભસ્મ, મોતીની છીપની ભસ્મ, શંખ ભસ્મ, સુવર્ણગેરીક, ગળોસત્વ. એ દરેકને સમભાગ મેળવી આમળાના રસના સાત પુટ આપી એ એ રતીની ગોળી કરવી અથવા ઘૂંટતાં ઘૂંટતાં સૂકાય એટલે સ્ટોપર્ડ પાટલીમાં રાખવું.

૧૥ થી ૨ રતી આમળાનો રસ અને ઘી અથવા જીરાનું ચૂર્ણ તથા સાકર સાથે લોહીવામાં નાગકેસર સાથે લેવું. આ રસ દરેક પ્રકારના પિત્તજનક દરદોમાં તેમ જ અમ્લપિત્ત, દાહ, મૂર્છા, ભ્રમ, ગાંડપણ, માથાનો દુઃખાવો, પ્રદર, લોહીવા, લોહીનું દબાણ, (બ્લડ પ્રેશર), મૂત્રકૃચ્છ્ર, પ્રમેહની જળતરા અને જીર્ણવરમાં વિના સંકોચે વાપરી શકાય છે. કામદુહા રસમાં આવતાં બધાં ઔષધો શીતવીર્ય હોવાથી દાહ, ઉષ્ણવીર્ય અને લોહીના દબાણમાં (બ્લડપ્રેશરમાં) શામક અસર કરે છે. પાચન ક્રિયા વ્યવસ્થિત કરી શરીરમાંથી વિજાતીય દ્રવ્યોનો પેશાબ રસ્તે નિકાલ કરે છે. પ્રમેહ અને મૂત્રકૃચ્છ્રમાં જ્યારે પેશાબ કરતાં કષ્ટ થાય છે, પેશાબ ટીપે ટીપે ધીમેથી આવ્યા કરે છે, વખતો વખત પેશાબ કરવાની હાજત થતાં પેશાબ ખુલાસાથી થતો નથી. આવે સમયે ત્રિકુળાનું પાણી અને લીલી હળદરના રસમાં આપવાથી બધા ઉપદ્રવો દૂર કરી મૂત્રનળીનો સોજો, દુઃખાવો કે ચાંદુ હોય તેને મટાડે છે.

સ્ત્રીઓને લોહીવાના દરદમાં જ્યારે પુષ્કળ લોહી વહી જતું હોય, લેડી પીનાશ પડતા નાક રંગરાળું અને ગરમ હોય, ત્રાસજનક

લાલ જળે, આંખો પેટ અને છાતીમાં તથા આખા શરીરે બળતરા બળે (દાહ થાય), માસિક ધર્મમાં નિયમથી વધારે દિવસ સુધી રક્તસ્રાવ થતો હોય તથા કમર, પેદુ અને ગર્ભાશયમાં હમેશાં કે અવારનવાર દુઃખાવો રહેતો હોય ત્યારે કામદુહા રસ ગુલકંદ અથવા આમળાના મુરબ્બા સાથે આપવાથી અબજ જેવો લાભ જણાય છે.

અતિસાર અને મરડાના ઝાડમાં, અર્શમાં, ઉલટી કે પેશાબ દારૂ જ્યારે જ્યારે લોહી પડવું શરૂ થાય, સાથે સાથે બળતરા બળવી, આખા શરીરે કે અમુક ભાગમાં દાહ થતો હોય ત્યારે કામદુહા રસ અમૃત સમાન ફળ આપે છે.

લોહીમાં પિત્તની ગરમી વધવાથી, રક્તવાહિની નસો વિકૃત થવાથી તેની દિવાલો પાતળી થાય છે. આથી લોહી વહાવનારી નસો ફાટીને તેમાંથી લોહી વહેવા માંડે છે. આને રક્તપિત્તના નામે વૈદક-શાસ્ત્ર ઓળખાવે છે. આવા દરદમાં જ્યારે આખા શરીરે દાહ થાય, ચક્કર આવે, આંખે અંધારા આવે, માથામાં સખત દુઃખાવો રહેતો હોય, પેશાબમાં પણ દાહ થતો હોય, બચંકર અશક્તિ વગેરે પિત્ત-જન્ય દરદો ઉપર કામદુહા રસથી સારો ફાયદો થાય છે.

બહુ ક્રોધ, બહુ શોક, રાત્રિના ઉજગરા કરીને પરિક્ષામાં પાસ થવા અત્યંત શ્રમ કરીને વિદ્યાભ્યાસ કરવાથી તથા સખત તાપમાં ફરવાથી માથાનો દુઃખાવો થઈ આવે છે. આમ થવાથી દરદી ઘણો કંટાળેલો અને સહનશક્તિ વિનાનો ક્રોધી બની જાય છે. મોટેથી બોલનાર કે રડતા બાળકનો અવાજ કે વાહન કે બીજા એવા કોઈ પણ પ્રકારના અવાજ સહન કરી શકતો નથી. દરદી માથાના દુઃખાવાની હમેશાં ફરીયાદ કર્યા કરે છે તથા અત્યંત બેચેન રહે છે. ત્યારે કામદુહા રસની બે બે રતીની માત્રા દિવસમાં ત્રણ વખત દાડમના રસ કે લીંણના રસમાં આપવાથી પિત્તનાશક અસર કરે છે.

કામદુહા રસમાં મોતીપિષ્ટી હોવાથી મગજ સંબંધી દરદોમાં વિદ્યાર્થીઓ, વકીલો, માસ્તરો તેમ જ જેને જેને માનસિક કાર્ય

વધારે પ્રમાણમાં કરવાનું હોય એ દરેક માટે તેમ જ ઉનાળાની ભરમ ઋતુમાં વખતો વખત ઉત્પાત મચાવીને ઉપડી આવતા પિત્તના વ્યાધિઓમાં ઘણો ઉમદા લાભ આપે છે.

સોળથી ત્રીસ વરસ સુધીના યુવાનોને ઊંઘ બરાબર ન આવે, સ્વપ્નાવસ્થામાં રાત પસાર કરવી પડે અને ઘણી વખત સ્વપ્નમાં વીર્ય સ્ખલન થઈ જાય અને લાંબો વખત એ ક્રમ ચાલુ રહેવાથી વીર્ય પાતળું પડી સ્વપ્નદોષનો વ્યાધિ જડ મળ્યુત કરી બેસે છે. દરદ જીર્ણ થવાથી પાચનશક્તિ મંદ પડી મન હંમેશાં નિર્બળ અને ક્ષાંતશીલ અને બેચેન રહે છે. અજીર્ણ, કબજિયાત, માથાનો થાક અને દુઃખાવો, કમરમાં કળતર થઈ, વયોચિત સ્ફૂર્તિ વિના દરદી નિસ્તેજ બની જાય છે. આવે વખતે રસાયન ચૂર્ણ અને ઇસબગુલની ભૂસી સાથે કામદુહા રસ લેવાથી વીર્યની ઉષ્ણતા દૂર થઈ તેને ઘટ્ટ અને સ્ફાટી-કમણિ જેવું શુદ્ધ પારદર્શક બનાવીને શરીરમાં ઓજસ વધારી પુષ્ટિ આપે છે.

કંઠલોકેશ રસ

શુદ્ધ પારદ તો. ૪, શુદ્ધ ગંધક તો. ૮, હરડે તો. ૧, આમળા તો. ૪, બહેડાં, સુંઠે, પીપર, મરી, અતિવિષ, શિલાજીત, ચિત્રો, વાયવરણો, કડુ, રતવેલીઓ, ભોરીંગણીનાં મૂળ, લીંબડાની છાલ, ગળો, દેવદાર, તામ્રભરમ પ્રત્યેક બળ્બે તોલા. ગુગળ (શુદ્ધ) તો. ૧૦. બધું ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરી, ગુગળ મેળવી, લીંમડાનાં પાન તથા કાંચનારની છાલના રસની એકેક ભાવના દઈત્રણ ત્રણરતીભારની ગોળી વાળવી.

ચારથી છ ગોળી દિવસમાં બે વખત ગાયના દૂધ સાથે આપવાથી કંઠમાળ, ગલગંડ, રસોળી, અર્બુદગાંડ, ગડગુમડ, લોહીવિકાર મટાડી શરીરને ત્રાંબા જેવું વિશુદ્ધ બનાવે છે.

ચન્દાન્દુ રસ

શુદ્ધ પારદ, અબ્ધક ભરમ, બંગે ભરમ, શુદ્ધ ગંધક, લોહભરમ

સમાન ભાગે લઈને તુલસીના રસમાં ઘૂંટી એ રતીના માપની ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ ૧ થી ૨ ગોળી જીરાના કવાથની સાથે આપવાથી યોનિમાં આવતી ખુઝલી (કંઠૂ) ગર્ભાશયના રોગ વગેરેમાં અતિ ઉપયોગી છે.

ચંદ્રકળા રસ

શુદ્ધ પારદ તો. ૧, સારી તામ્રમરમ તો. ૧ બંનેને મેળવી અરકુસીના પાનના રસમાં ત્રણ દિવસ સુધી ઘૂંટી ગોળો વાળી કપડમટ્ટી કરી ત્રણ-ચાર જાણ્યાં વચ્ચે ફૂંટી લેવો. બહાર કાઢી જોટલું વજન હોય તેટલો શુદ્ધ ગંધક એમાં મેળવીને કળજલી કરવી. પછી એને મોથ, દાડમ, ધરો, કેવડાનો ગોટો, સહદેવી, કુંવાર, ધાસીયો પીતપાપડો, આવળની પાલી અને શતાવરી એ દરેકની એક એક ભાવના આપવી અને એક બાજુ પર રાખી મૂકવું. બાદ કડુ, મળો-સત્ત, પિત્તપાપડો, અડસલીઓ, વાળો, લીંડીપીંપર, સીંગોડાં, ઉપલેટ. એ બધાં સરખા વજને લઈને ચૂર્ણ કરવું. ઉપરની તામ્ર, પારદ અને ગંધકની કળજલીનું જોટલું વજન હોય તેટલું આ ચૂર્ણ મેળવીને દાડમ, કેળાં, તાડનાં ફળ, બીલીનો ગર્મ, કોડાં, પાકાં જાંબુ અને કાચી કેરી એ દરેકમાંથી જેનો રસ મળે તેનો રસ અને બાકીનાં ઔષધના ઉક્ષણાની એક એક ભાવના આપીને ચણા પૂરતી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ ગોળી ધરોના રસ અથવા સુખડનો લસારો અને સાકર સાથે આપવાથી પિત્તપ્રકોપ, અંતરદાહ, આલ્મદાહ, એક અથવા દ્વિમાર્ગી લયંકર રક્તપિત્ત, તાવ, પરિશ્રમ, મુંઝવણ, સ્ત્રીઓના રક્તપ્રદર, લોહીની ઉલ્લટી, લોહીના ઝાડા, મૂત્રકૃમ્જ વગેરે મટે છે.

પુષ્પધન્વા રસ

દિગુણ ગંધક જરિત રસસિન્દુર, નિશ્કથ નાગમરમ, લોહ-

ભસ્મ, અબ્રકભસ્મ, અંગભસ્મ આપાંચિ ઔષધિઓ પાંચ પાંચ તોલા લઈ સારી જાતની ખરલમાં નાંખી ધતુરાનો રસ, લાગતો ઉકાળો, શીમજાની છાલનો ઉકાળો, નાગરવેલનાં પાનનો ઉકાળો. આ દરેકની એકેક ભાવના (રસ પાઈને જ્યાં સુધી સુકાઈ જાય ત્યાં સુધી ઘૂંટ્યા કરવું એને ભાવના કહે છે) આપી બે રતીની ગોળી બનાવવી.

ઔષધ સઘ ફળદાતા બનાવવું હોય તો એકપણ ઔષધિના રસ માટે આજસ ન રાખવી પરંતુ પાકમાં નિર્દેશ ક્યાં પ્રમાણે પૂરેપૂરી ભાવના આપવાથી ઔષધના સંપૂર્ણ ગુણો જણાય છે. વળી ભસ્મો વગેરે પણ પૂરેપૂરી પકવ એને જાતે બનાવેલી વાપરવાથી જ સંતોષકારક ઔષધ બની શકે. વેચાતી આણેલી ભસ્મો કયા પ્રકારે બનાવી હોય પરિકવ હોય કે ન હોય તો લાભને બદલે નુકસાન થાય અને દરદીને આપતાં ગુણ ન જણાય ત્યારે આપણે પ્રયોગ ઉપર અવિશ્વાસ લાવીએ છીએ. પરંતુ મૂળમાં જ કેકાણું ન હોય એટલે “ મોતીની જગ્યાએ મરી ” વાપરી આપણે લાભ થવા તરફ કે ગુણ જણાવા તરફ નજર રાખીએ તે નક્કમું છે.

૧ થી ૨ ગોળી, માખણ અથવા ઘી સાકર અથવા મલાઈ સાથે ખાઈ ઉપર ગરમ કરી ઠંડું કરેલું દૂધ સાકર તથા એલચી નાંખીને ઘઝા પ્રમાણે પીવું.

આ ઔષધિ અત્યંત બળવાન અને સઘ ફલદાયી છે તથા સમગ્ર શરીરનાં જીદા જીદા સ્થાનો ઉપર અસર કરીને સતે પાતુને બળ આપે છે. છતાં કામોત્તેજક અને વીર્યવર્ધક ગુણ ધરાવે છે.

પુરુષ અતિ સ્ત્રીસંગ કરવાથી નબળો બની જાય છે અને એનામાં પ્રજ્ઞેત્પત્તિની શક્તિ ઘટી જાય છે. કારણ કે વીર્યને ઉત્પન્ન કરનારા અંડકોષ (ટેસ્ટીક્લ ગ્લેન્ડ) અશક્ત બને છે અને વીર્ય બનાવવાની ક્રિયા મંદ પડી જાય છે, જેથી અંડકોષ અત્યંત લટકતા થઈ જાય છે અને જોઈએ એ પ્રમાણે કામ કરી શકતા નથી. આવી જાતનો પુરુષ ૨૫-૩૦ વર્ષનો હોવા છતાં અને ઘરમાં જીવાન સ્ત્રી

હોવા છતાં સંભોગની શક્તિ ખોઈ એસે છે. કદાચ ઇચ્છા થાય છે અને સમાગમ કરવા જાય છે તો ઉત્થાન થતાંની સાથે સંપ્રવેશ થતાં પહેલાં પાતળું પાણી જેવું વીર્ય સ્ખલિત થઈ જાય છે અને સંભોગ-ક્રિયા અપૂર્ણ રહે છે.

કેટલાક પુરુષોને માનસિક નિર્જનતા અને મન ઉપર ચોક્કસ પ્રકારનો ભય ઠસી જવાથી એવા પુરુષ સ્ત્રીની ગેરહાજરીમાં પૂર્ણ ઉત્થાન અનુભવે છે. પરંતુ સ્ત્રી સાનિધ્યમાં જતાં શિથિલતા આવી જાય છે અને હજાર પ્રયત્ન કરવા છતાં સમાગમ સેવી શક્તતા નથી. કારણ કે ઉત્થાન થતું જ નથી.

આ જાતના પુરુષોએ પુષ્પધન્વા રસનું સેવન કરવાથી એની અંડકોષની શક્તિ જાગૃત થાય છે અને એથી વીર્ય બનાવવાની ક્રિયા પૂરઝડપે વધે છે. સાથે સાથે તેની માનસિક શક્તિ વધે છે અને ખોટો ભય નાબૂદ થવાથી સમાગમ સેવન કરવામાં સફળતા સાંપડે છે.

અવિકસિત પુરુષ અંડકોષનો વિકાસ થાય છે એ જ રીતે સ્ત્રીઓનું અવિકસિત બીજશય યોગ્ય વિકાસ પામે છે. અને ફલ-વાહિનીઓ પોતાનું યથાર્થ કામ કરવા લાગે છે. તેમ જ સ્ત્રીઓમાં આવેલી સમાગમની અનિચ્છાને સતેજ કરે છે, અને એથી તે સમાગમસુખ સારી રીતે ઝીલી શકે છે.

મનુષ્યમાં સ્મૃતિનાશનો એક વ્યુધિ છે. અર્થાત્ એ ઘણી વખત યાદ ઠરેલી વસ્તુ ભૂલી જાય છે. કહેવત છે કે “હૈયે છે પણ હોઠે નથી” આ લક્ષણ સ્મૃતિનાશનાં છે. અને એવી જાતના લક્ષણવાળા દરદીને પુષ્પધન્વા રસનું સેવન કરાવવાથી એની જ્ઞાનતંતુની શક્તિ વધે છે. અને સ્મૃતિ તાઝગી અનુભવે છે, તેની સાથે નિદ્રા પણ આવે છે.

પરંતુ લાંબા વખતથી બ્રહ્મચર્ય હોય અને કામાગ્નિ સતાવતો હોય એવા કારણે જેમને નિદ્રા ન આવતી હોય તેવા મનુષ્યને પુષ્પ-

ધન્વા રસ આપવો નહિ. ધણી સ્ત્રીઓને પુરુષ-પતિનાં ઉપદંશ અને પ્રમેહના ચેપને કારણે પ્રદરનો વ્યાધિ લાગુ પડે છે. એટલું જ નહિ પણ એ ચેપના પરિણામે એની અસર બીજાકાષ સુધી પહોંચી જવાથી આવી સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરી શકતી નથી અને યોનિમાર્ગમાંથી વારં-વાર દૂષિત સ્રાવ થયા કરે છે. આ જાતની સ્ત્રીઓને પુષ્પધન્વા રસ કેટલાક વખત પુરુષસમાગમનો પ્રતિબંધ કરીને આપવાથી એનો વ્યાધિ મટે છે અને જનન અવયવ નિર્દોષ અને છે. હા, માત્ર એટલું ખરું કે એના પુરુષને જો ઉપદંશ અને પ્રમેહની અસર હોય તો ઔષધોપચાર કરીને તંદુરસ્ત બનાવ્યા પછી જ સંભોગની છૂટ આપવી જોઈએ. નહિ તો વ્યાધિમુક્ત અનેલી સ્ત્રી ફરી પાછી ગેરવસ્ત્ર બની જાય છે તથા એની સંતાનની ઇચ્છા સફળ થતી નથી.

પુરુષની પ્રમેહ પછીની જાતીય નિર્જળતા ઉપર પુષ્પધન્વા રસ અચ્છું કામ કરે છે અને એના અશક્ત બનેલા વીર્યજંતુને બળવાન બનાવે છે. પુષ્પધન્વા રસનું સેવન કરનારે ખાટાં અને અતિ તીખાં તથા દાહ કરનારા પદાર્થો વર્જ્ય કરવા જોઈએ.

પંચનિમ્બામૃત રસ

લીમડાનાં ફૂલ તો. ૨૦, લીમડાની લીંબોળીનાં મીંજ તો. ૪૦, લીમડાની આંતરછાલ તો. ૬૦, લીમડાના મૂળની છાલ અને પાન દરેક તો. ૧૦૦, પારદ, ગંધક, લોહભરમ, અબ્રક ભરમ, હરડે, બહેડાં, આમળાં, સુંદ, પીંપર, મરી, પ્લાહી, ગોખરૂ, ભીલામા, ચિત્રો, વારાહીકંદ, હળદર, દારૂ હળદર, શિલાજીત, આવચી, સાકર, કુષ્ઠ, ઈંદ્રજવ, કાળીપાટ, દરેક તો. ૨૦. ઉપરની વસ્તુને મેળવી, ખેર, બીયો, લીમડાનું પંચાંગ અને ભાંગરો એ દરેકના ઉકાળાની એકેક ભાવના આપી, સૂકવી, મધ સાથે મેળવી બળ્ખે રતીની ગોળી વાળવી.

શરૂઆતમાં ૪ ગોળી, આઠ દિવસ પછી ૬ ગોળી અને ત્યાર પછી દર અઠવાડિયે ચાર ગોળીનું પ્રમાણ વધારતા જઈને ૨૪

ગોળી સુધી લઇ જવું. ત્રણ મહિના મધ અને ઘી વિષમ ભાગે લઈને સવાર સાંજ સેવન કરવાથી વિસ્ફોટક, ગલિત્કુષ્ઠ, સફેદ કોઠ, ચુમડાં, લોહીવિકાર, દરાજ, ખસ, ખરજવું, નાસુર, ભગંદર, ઉપ-દંશ, પ્રમેહ, પ્રદર, વિષવિકાર તથા કુદનાં બધાં દરદોમાં ચોક્કસ ફાયદો અતાવે છે. વૈદ્યો વાપરીને જશ મેળવી શકશે.

પંચામૃત રસ

પ્રવાહ ભસ્મ તો. ૨, મોતી પિષ્ટી, મોતીની સીપની ભસ્મ, શંખ ભસ્મ, કોડી ભસ્મ એ દરેક એક એક તોલો મેળવી ગાયના દૂધમાં સતત છ કલાક ઘૂંટીને ગોળો બનાવી શરાવ સંપુટમાં ગજ-પુટ આપી ઠંડુ થયે મુલાયમ થાય ત્યાં સુધી ઘૂંટી લેવું.

માત્રા—૧ થી ૨ રતી. આદુનો રસ અને મધ, માખણ, દૂધની મલાઈ, લીંબુનો રસ અને દાડમનો રસ આમળાના મુરબાના રસમાં અથવા રોગોચિત અનુપાન સાથે આપવું.

ઉપયોગ—કફ વાતના ઉપદ્રવો, શ્વાસ, કાસ, મંદાગ્નિ, ગુદમ (ગેસ), પ્રમેહ, મૂત્રાઘાત, મૂત્રકૃચ્છ્ર, અતિસાર, સંગ્રહણી, પથરી, બાળકોનાં દાંત આવતી સમયે થતા ઝાડા અને બાળશોષ (રિક્ટેસ)માં નિર્ભય રીતે યોગ્ય અનુપાનથી આપી શકાય છે.

હોજરીમાં અનાજ પચવાની ક્રિયા મંદ પડવાથી પેટમાં આફરો, ખાટા ઓડકાર, જમ્યા પછી પેટમાં બોળો લાગવો, આળસ વધવી (પેટ ઉપર કાંઈ વજન વધ્યું હોય તેમ લાગણી થાય છે), ખેચેની, ખોરાક પચ્યા વિના આંતરડામાં પડી રહી ત્યાં વાયુ ઉત્પન્ન કરી મગજને ભ્રામવી હુકય ઉપર દબાણ થવાથી ગભરામણ થવી, આ બધા ઉપદ્રવો પંચામૃત રસથી નાબૂદ થાય છે.

પેટનાં દરદોમાં પિત્તપ્રધાન લક્ષણ હોય. યકૃત (લિવર)નો સોળો હોય, પેટમાં વાયુ ભરેલો રહે, વખતો વખત ગભરામણ, હાથ, પગ આંખોની નીચેના લમણાં તથા ગાલ ઉપર સાધારણ સોળો

રહેવો, પિત્તપ્રધાન ઉપદ્રવને લઇને પેસાળ લાલ, પીળો અને થોડો આવે, તરસ વધે, આમડી, નખ, આંખો અને પેશાબમાં પીળાશ વધે, પેટમાં વાયુ અને આંતરડામાં મળ સંગ્રહ થવાથી દસ્તની ક્યજ્યાત કાયમ રહેતી હોય, દસ્તમાં દુર્ગંધયુક્ત સડો જણાય અને એને લઇને મગજમાં બેચેની રહે, કોઇ પણ કાર્ય કરવામાં કંટાળો આવે, સ્વભાવ ચિઠ્ઠીયો અને, શરીરનો વાન કાળો થતો જાય આ બધાં લક્ષણો હોય અથવા દોષબેદથી વધતા ઓછા પ્રમાણમાં અનુપાન બેદથી પંચામૃત રસ આપવાથી જલદી લાભ થતો જણાય છે.

પંચામૃત રસ ગમે તે કારણથી થયેલા ઉદરરોગ, શ્વાસ, કાસ, અને જીર્ણ અજીર્ણ (ક્રોનિક ડીસપેપ્શીયા)માં અમૃત જેવું કામ કરે છે.

અપચો જીર્ણ પ્રમેહને કારણે હોય અને પિત્તપ્રધાન લક્ષણો હોય જેવાં કે મળમૂત્રમાં પીળાશ, પેશાબે દાહ થાય, આંખોમાં તથા હાથ પગનાં તળીયામાં બળતરા થાય, પેશાબ વખતે વખત ઓછો વધતો થયા કરે, આખા શરીરે પરસેવો અને દાહ થાય તથા પુષ્કળ ઠંડુ પાણી પીવાની ઇચ્છા થાય તો આ રસ અત્યુત્તમ અસર કરે છે.

પ્લીહાંતક રસ

જયપાળ તો. ૫, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, સુંકે, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, ટંકણ, વછનાગ પ્રત્યેક તો. ૧. સઘળી ચીજોનું ખારીક ચૂર્ણ કરી ખાખરાના ફૂલના અર્કમાં ઘૂંટી એક એક રતીની ગોળી બનાવી છાંયામાં સૂકવી લેવી.

સવાર—સાંજ એકથી બે ગોળી આઠના રસ સાથે આપવી. બરોડાનો અકસીર અને અંજોડ ઉપાય છે.

નોંધ—પારદ ગંધકની કળજલી કરીને ખાઠીના વસાણાં મેળવવાં. બીજાં કેટલાંક વિષારી દ્રવ્યો જેવાં કે વછનાગ, નેપાળો વગેરેની શુદ્ધિ કર્યા પછી જ વાપરવાં જોઈએ.

બોલબદ્ધ રસ

શુદ્ધ પારદ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧, ગજો સત્ત્વ તો. ૧, હીરાબોળ તો. ૩. પ્રથમ પારદ અને ગંધકને સાથે ખરલ કરી કાળા રંગની કળ્લલી થઈ જાય ત્યાર પછી ગજો સત્ત્વ અને હીરા-બોળ મેળવી, શીમળાની છાલના ઉકાળામાં ત્રણ દિવસ ઘૂંટવું અને સૂકાયા પછી ચણાના દાણાના પ્રમાણની ગોળી (૨ રતીની) વાળી સૂકવી લઇને બાટલી બરી રાખવી.

૨ થી ૪ ગોળી દૂધ અથવા ધરોના રસ સાથે દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત આપવાથી લોહી પડતા હરસ, માંસમાંથી ઉપસી આવતી ગાંઠો જેને વિદ્રધી કહેવામાં આવે છે તે, લયંકર રક્તપિત્ત, રક્તપ્રદર, મૂત્રકૃચ્છ્ર, પ્રમેહ અને વાતરક્તને મટાડનાર છે અને નાક, મોઢેથી, ગુદામાર્ગેથી અથવા યોનિમાર્ગેથી વહેતા અથવા પડતા લોહીને બંધ કરે છે.

બોલબદ્ધ રસ રક્તસ્થંભક છે. કારણ કે એ રક્તવાહિની શિરા-સંક્રાંચન કરે છે અને એનો એ ગુણ હોવાથી કાઈ પણ જગ્યાનું રક્તવહન બંધ થાય છે. એ જ પ્રમાણે ગર્ભાશયનું પણ સંક્રાંચન થવાથી માસિક ધર્મ વખતે અત્યંત અધિક રક્તવહન બંધ થાય છે અને રક્તપ્રદર મટે છે એટલું જ નહિ પરંતુ યોનિમાર્ગ તથા ગર્ભાશયની અંતરત્વચા તથા ગ્રંથીઓ તથા શિરાઓમાં ઉત્પન્ન થયેલો વિદાહ અને ઉષ્ણતાને નાબૂદ કરે છે. પેશીઓ અને રક્ત-વાહિની શીરાઓને બળ પ્રાપ્ત થાય છે અને એથી યોનિમાર્ગ કે ગર્ભાશયમાંથી આવતો શ્લેષ્મિક સ્રાવ (દૂધની તર જેવો કે નાકના લીંટ જેવો પદાર્થ) દુર્ગંધ મારતો યોનિમાર્ગમાંથી આખો દિવસ આવ્યા કરે છે તે) બંધ થાય છે.

પ્રદર સાથે ઘણી સ્ત્રીઓને પેદૂમાં દુઃખાવો હોય છે. સાથે કમર પણ દુઃખતી હોય છે. મોઢામાં દાંતનાં મસોડાં ઉપસી આવે

છે અને ખોરાક પચતો નથી, જ્યારે કેટલીક વખત પાતળા ઝાડા થાય છે. આવી જાતની સ્ત્રીઓ ઉપર અણુસમજથી આ વ્યાધિને જીદો માની વિવિધ ઔષધોપચાર કરવામાં આવે છે પરંતુ રોગનું શમન થતું નથી અને ઉપચાર નિષ્ફળ જાય છે ત્યારે બોલબદ્ધ રસ પ્રદર સાથે સંબંધ ધરાવતાં આવાં જીદાં જીદાં ચિહ્નો અને વ્યાધિ-લક્ષણોને બંધ કરી દે છે.

પ્રદર સાથે ધણી સ્ત્રીઓને ઝિનવા થાય છે અને વારંવાર ટીપે ટીપે પેશાબ આવે છે અને પેશાબ પીળો હોય છે. પેશાબ કરીને આવ્યા પછી તુરત ફરી હાજત થાય છે. આવી જાતના વ્યાધિવાળી સ્ત્રીઓને બોલબદ્ધ રસ વધુ માફક આવે છે. કારણ કે બોલબદ્ધ રસ શીતવીર્ય ગુણવાળો અને શામક અસર નિપજાવનારો છે.

ધણી વખત આધેડ ઉંમરની સ્ત્રીઓને ઉપરાઉપરી સુવાવડો આવી જવાથી શરીર અશક્ત થઈ ગયું હોય છે અને એવી સ્ત્રીઓને શ્વેતપ્રદર થાય છે તથા શ્વેતપ્રદરમાં પાછું રક્તપ્રદર પણ થઈ આવે છે. તેની સાથે સૂકી ખાંસી પણ શરૂ થાય છે અને શરીર તપવા લાગે છે. લક્ષણો બધાં એવાં સાથે ભેગા થવા હોય છે કે ઉતાવળ કરવામાં આવે તો ક્ષયરોગ માની બેસવામાં નિદાનકયાશ-વાળો ચિકિત્સક ભૂલ કરી નાંખે ખરો. આ જાતનાં દર્દીમાં બોલબદ્ધ રસ આપવાથી પ્રદર તો મટે છે જ, પરંતુ ખાંસીનું પણ શમન થાય છે. હા, માત્ર એટલું બંધ કે પ્રદર અને ખાંસી તદ્દન ઓછું થઈ ગયા પછી દરદીને થોડો વખત અત્રક ભરમ આપવી જોઈએ.

બોલબદ્ધ રસ કફજ પ્રમેહમાં સાફ કામ કરે છે અને પ્રમેહ પીટિકાને મટાડે છે અને હાથ પગનાં તળિયામાં દાહ, વારંવાર મોઢું આવી જવું અથવા ગળાના કાકડાનું ફૂલી જવું, નિસ્તેજપણું અને આળસ આ બધામાં બોલબદ્ધ ફાયદો કરે છે. આ ઔષધ ચાલતું હોય ત્યારે પિત્ત કરનારી અને વાયુ કરનારી ચીજોને બંધ કરવાથી ઔષધનો ગુણ જલ્દી જણાય છે.

મહાલક્ષ્મીવિલાસ રસ

સુવર્ણ, ચાંદી, અબ્રક, તામ્ર, અંગ, નાગ, લોહ, મંડુર, કાન્ત-લોહ, મૌકિતક એ બધાની ભરમ અને શુદ્ધ વછનાળા દરેક એક એક તોલો અને દ્વિગુણ ગંધક જ્વરિત રસસિંદૂર ૧૧ તોલા. બધાને એકત્ર કરી ત્રણ દિવસ ખરલમાં ઘૂંટી મધમાં મેળવી પુરી કે રોટલી માફક પાતળી પોપડી બનાવી સૂર્યના તાપમાં સૂકવી શ્વરાવ સંપુટ કરી ત્રણ ચાર અડાયા છાણામાં મંદામિથી પુટ આપી ઠંડુ થયે ચિત્રક મૂળની છાલના કવાથમાં એક દિવસ ઘૂંટીને સૂકાયા બાદ ઉપયોગમાં લેવું.

માત્રા—૦૧ થી ૧ રતી ચ્યવનપ્રાશાવલેહ, મધ, પીંપર, માખણ, દૂધની મલાઈ, ઘી, સાકર વિગેરે સાથે લેવું.

ગમે તેવી નિર્બળતા, ક્ષય, ધાતુક્ષય, વંધ્યત્વ, શ્વાસકાસ (ખાંસી) દમ, સોજો, સળેખમ, કમજો, પાકુ, વાતરોગ, પક્ષધાત (લકવો), અર્ધાંગવાયુ, અર્દિતવાયુ, અર્શ, મંદામિ, નપુંસકતા અને અદ્યપ-વીર્યનાં દરદો, બચંદર માદગી પછીની નબળાઈ વગેરેને મટાડી વૃદ્ધાવસ્થામાં રસાયન સમાન વાજીકરણ ગુણ આપે છે.

પાચક અવયવો નબળાં પડનાથી પાચક રસોની ઉત્પત્તિ બરાબર ન થવાથી ખોરાક બરોબર પચતો નથી. આથી રસોત્પત્તિ બરાબર થતી નથી. તેથી શારીરિક અવયવો પોષણના અભાવે ઢીલા નબળા રહે છે. દિવસે દિવસે નબળાઈ, અશક્તિ, વજન ઘટવું, ચિંતા, અનિદ્રા, ખોરાક પર અભાવ, અજીર્ણ, આળસ, શૂન્યમનસ્ક જેવો સ્વભાવ થઈ જાય છે. આ બધા માટે મહાલક્ષ્મીવિલાસ રસનું સેવન કરવાથી ખાધેલા ખોરાકનું બરોબર પાચન થઈ બધાં અવ-યવોને પોષણ મળે છે.

ક્ષયના દરદીને જ્યારે તાવ સતત રહે છે, સૂકી ખાંસી શરૂ થઈ વજન અને શક્તિ ઘટવા માંડે છે ત્યારે આ રસતું સેવન કરવાથી વર્ષા ઋતુમાં વનરાજ જેમ નવપક્ષવિત બની ખીલે છે તેમ ક્ષયનો દરદી આ દવાના સેવનથી રોગમુક્ત બની, ગયેલી શક્તિ, લોહી અને વજન પાછું મેળવી ધાતુની વૃદ્ધિ પામે છે.

ક્ષયની વધેલી અવસ્થામાં જ્યારે ફક્ત હાડકાં જ બાકી રહ્યાં હોય, શરીરના બધા ભાગમાંથી માંસ ક્ષીણ થઈ હાડપીંજર થયું હોય, શરીરે દાહ થતો હોય, પાતળા ઝાડા થતા હોય અને ફેફસામાં મોટાં ચાંદાં પડી ગયાં હોય ત્યારે આ રસાયનને બદલે ગળોસત્વ, પ્રવાલ, પીષ્ટિ, શંશમની ગુટિદાનો ઉપયોગ કરવાથી સારો લાભ મળે છે.

ઝાડો ચીકણો, ગંધાતો, છાતીમાં કફ હંમેશાં જડાઈ રહેવાથી દુઃખાવો રહેતો હોય, ઘણા વખતથી ખાંસી રહેતી હોય અને ઠંડીના દિવસોમાં વળી વળીને દરેક વખતે ઉપદ્રવ કરનારી ખાંસી-શ્વાસના ઉપદ્રવથી દરદી જીર્ણ અવસ્થાએ પહોંચી અશક્ત થઈ ગયો હોય ત્યારે આ રસાયન અધિક ફાયદાકારક જણાયું છે.

બાળક અથવા યુવાન સ્ત્રી-પુરુષોનાં કોઈ પણ અવસ્થા વખતસર યોગ્ય રીતે વિકાસ પામ્યાં ન હોય તો દિવસે દિવસે તે અવયવોમાં વધારે નબળાઈ આવશે. આમ થવાથી શક્તિપાત વધુ થશે અને પૂર્તિ (પૌષણ) ઓછું મળવાથી દરદી ભયંકર વ્યાધિ તરફ ધસડાતો જાય છે. ફેફસાંની ક્રિયાઓ મંદ પડવાથી ઠંડો સંગ્રહ થવા માંડે છે. આગળ જતાં શ્વાસ સાથે કફ પડવો શરૂ થઈ શરીરની બધી ક્રિયાઓ મંદ પડે છે. સાથે સાથે હૃદય નબળું પડવાથી લોહી ફરવાની ક્રિયામાં મંદતા આવી સર્વાંગ અશક્ત બને છે. દરદી નિરુત્સાહી, રક્તિરહિત અને કૃશ થઈ જાય છે ત્યારે મહાલક્ષ્મીવિલાસ રસ ઉત્તમ લાભ કરે છે.

અંડકોષની પુંજીવ અને ઓજ બનાવવાની શક્તિ નષ્ટ થવાથી નપુંસકતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. રોગી તદ્દન નિરાશ અને રક્તિરહિત

રહે છે. મુખારવિંદ ગિત્ર અને હંમેશાં વિચારોમાં ધૂમ રહે છે. મગજશક્તિ ઘટે છે, જોન બરાબર આવતી નથી.

કાર્ય પર અભાવ, હંમેશાં ઉદાસિનતા, સ્વભાવ ક્રોધી અને નિરાશા અનુભવતો રોગી ઘણી વખત આપવાત કરવાના વિચારો કરે છે. ક્રોધી ક્રોધી દાખલામાં ચિત્તભ્રમ થઈ દરદી પાગલ બની જાય છે. આવી પ્રથમાવસ્થામાં લક્ષ્મીવિલાસરસ, ત્રિખંડ, પ્રવાલ પીષ્ટિ અને ગુલકંદ સાથે આપવાથી યુવાલક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થઈ સમસ્ત શરીર બળવાન બને છે.

સુવાવડ પછીની નખગાઈ, ટાઇફોઇડ, મેલેરિયાના દરદી સુકત થયા બાદ શરીર અશક્ત અને નિસ્તેજ થઈ જાય છે ત્યારે અથવા સંગ્રહણી, અતિસાર, પાંડુ, કમળો, શ્વાસ વગેરે દરદોમાં શક્તિ લાવવા અને ટકાવી રાખવા માટે આ રસ ઉત્તમ છે.

મધુમાલિની વસન્ત

સારો રૂમી હોંગળો તો. ૨૦ ને દાડમના રસમાં સાત દિવસ સુધી ઘૂંટવો અને રસ સૂકાઈ જાય એટલે ચૂર્ણ કરવું. પછી એ ચૂર્ણ લોઢાની કડાઈમાં નાખીને એની અંદર મુર્ગીના વીંશ ઇંડાનો રસ નાંખવો અને ધીમી આગે એ રસ હોંગળાકમાં શેષણુ કરવો. ગિરકુલ સૂકાઈ જાય ત્યારે નીચે ઉતાર્યા પછી તેની અંદર કચુરો તો. ૧૦, સફેદ મરી તો. ૧૦, પ્રીયંગુ (ધઉંલા) તો. ૧૦ અને પાકાં કટહલના ફળના રસમાં સાત દિવસ ઘૂંટી પાવડરના રૂપમાં રહેવા દઈ બરણી બરવી.

પ્રમાણ—એકથી ચાર રતી સુધી ઘી અથવા દૂધ કે દૂધની મલાઈ સાથે દિવસમાં એ વખત લેવું જોઈએ.

બળકારક, રસાયનગુણકારો, ઓજાવૃદ્ધિ કરનાર અને દેહનાં સૂક્ષ્મ સ્ત્રોત્રોને મદદ કરી પુનર્જીવન આપનાર અલૌકિક ઔષધ છે. અશક્ત, સગર્ભા સ્ત્રી, પારધુલો લાગવાથી હાડયામ માત્ર બાકી

રહ્યા હોય એવાં બાળકો માટે આ અત્યંત ઉત્તમ ઔષધ છે. બાળક ધાવતું હોય તે વખતે સ્ત્રીને બીજા ગર્ભ રહે છે ત્યારે ધાવતા બાળકના શરીર ઉપર નવા ગર્ભની માઠી અસર થાય છે. કારણ કે સ્તનમાં જે વિશુદ્ધ દૂધ આવતું હોય છે તે ગર્ભમાં નવું બાળક રહેવાથી દૂધમાં ફેરફાર થઈ જાય છે અને આ દૂધ બાળક ધાવે એટલે એના શરીરમાં અગ્નિમાંઘ, ઝીણો તાવ તથા ઝાડા થવા લાગે છે અને દિવસે દિવસે બાળકનું શરીર લેવાતું જાય છે. આ વાધિનું નામ સુકતાન કહેવાય છે અને ગ્રામજનતા આને પારધુલો લાગ્યો છે એમ કહે છે.

સમજી સ્ત્રી બીજા ગર્ભ રહેતાં તુરત જ ધાવતા બાળકને અલગ કરી દે છે અને એમ બને તો તો બાળક ઉપર માતાના સગર્ભાવસ્થાના પરિવર્તન કાળની ઝાઝી અસર થતી નથી. પરંતુ જો એવી અસર થઈ તો એ બાળક ગમે તેવી દવાઓ આપવા છતાં સુધરતું નથી અને દિવસે દિવસે ગળતું જાય છે. ‘હાથ પગ દોરડી અને પેટ ગાગરડી’ની માફક બની જતાં એ બીલ્લી કળીસમા બાળકની જોનારને પણ દયા આવે એવું કૃશ એનું શરીર બની જાય છે.

એવા બાળકને માટે મધુમાલિની વસન્ત એક ચમત્કારિક કામ કરે છે. એના ક્ષીણ થયેલા લોહી માંસને ફરી ભરે છે અને એના જીર્ણિત્વ નાજૂદ થઈ અગ્નિ પ્રગ્ની થાય છે અને એને દૂધ પચવા લાગે છે. સાથે સાથે મંડુર ભસ્મ રતી ૧ તથા પ્રવાળ પંચામૃત રતી ૧ મધુમાલિની વસન્ત સાથે મેળવીને આપવામાં આવે તો ક્ષીણ થયેલા હાડકાં જલદી પોષણ મળે છે અને ક્ષીણ થઈને કદરૂપું બની ગયેલું શરીર જોતજોતામાં ભરાવત્તર બની બાળક હસતું ખેલતું થઈ જાય છે. આવા દરદીને સાથે ખાંસી રહેતી હોય તો અરધી રતી સાબરશુંગ ભસ્મ અથવા તો મૃગશુંગ ભસ્મની યોજના કરવી જરૂરી છે. છતાં માત્ર એકલી મધુમાલિની વસન્ત

આપ્યા કરો તો પણ બાળકને પોષણ આપી ક્ષીણ થયેલી સખ્ત-ધાતુને બળવાન બનાવી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી આપે છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓનાં નાબુક બાંધાને લઈને અથવા ઉપરાઉપરી સુવાવડો આવી ગર્ભ હોવાથી એવી સ્ત્રીઓ ગર્ભ રહ્યા પછી તદ્દન અશક્ત બની જાય છે અને એને લઈને એના ગર્ભને પૂરતું પોષણ મળતું નથી તથા ગર્ભ વિકાસ પામતો નથી. એની સાથે ગર્ભ રહ્યા પછી તે સ્ત્રી દિવસે દિવસે વધુ અશક્ત અને શક્તિ-બળહીન બનતી જતી જોવામાં આવે છે તથા કેટલીક વખત પૂરતા પોષણના અભાવે રહેલો ગર્ભ શુષ્ક બની છોડ થઈ જાય છે.

આવી જાતની સ્ત્રીઓને વાગ્બટ આચાર્યના મત પ્રમાણે ઘી, દૂધ, સાકર, દ્રાક્ષ, મધુર દ્રવ્યો તથા કાચા પ્રાણીજ ગર્ભથી એને પોષણ આપવાથી સગર્ભા સ્ત્રી અને તેના ગર્ભને પોષણ મળે છે, અને ગર્ભ સારી રીતે વૃદ્ધિ પામે છે. મધુમાલિની વસંતની અંદરનાં ખવામાં આવેલાં મુરઘીનાં ઇંડાં એ કાચો ગર્ભ છે અને તે સ્ત્રીના ગર્ભને અત્યંત પોષણ આપે છે.

સ્ત્રીઓમાં આજકાલ શ્વેત પ્રદરનો વ્યાધિ બહુ વ્યાપક રૂપે જોવામાં આવે છે અને ગુપ્તભાગમાંથી આ રીતે હંમેશાં શ્વેત પ્રદરનું વહન થવાથી સ્ત્રીઓ શરીરે અશક્ત, દુર્બળ, કાન્તિ-ઓજસ વગરની કમનના દુઃખાવાની ફરિયાદ કરતી તથા દુર્બળતાથી અશક્ત થયેલી મોંઠકે પંચાશી ટકા સ્ત્રીઓ પ્રદરની ફરિયાદ કરતી જણાય છે. આવી સ્ત્રીઓને મધુમાલિની વસંત એકાદ બે મહિના મંદુરભરમ્ તથા ગોદંતી હરતાલ ભરમ મેળવી અશોક છાલના કવાથ સાથે આપવાથી પ્રદરનો વ્યાધિ નાબૂદ થાય છે, લોહીનાં લાલ રંજકણોમાં વધારો થાય છે અને તેનું ગર્ભાશય તથા યોનિમાર્ગ મજબૂત બને છે. જો ગર્ભાશય ઢીલું પડી નીચે ઝૂકી આવ્યું હોય તો તે અસલ સ્થાને પાછું આવી જાય છે. સાથે સાથે ગર્ભાશયની ગર્ભધારણ કર-

વાની શક્તિ વધે છે અને ઢીલો પડી ગયેલો યોનિમાર્ગ સખત, સંકુચિત અને સહનમન માટે બળવાન બને છે.

કેવળ સ્ત્રીઓ કે બાળકોને જ આ ઔષધ ઉપયોગી છે એમ નથી. પરંતુ પુરુષો તથા બાળકો (કુમારો)ને પણ તે આપી શકાય છે. કાઠ પાણુ વ્યાધિ થઈ ગયા પછી આવેલી નબળાઇમાં, જેમાં લોહી-માંસ ક્ષીણ થઈ ગયા હોય એવા દરદીને બીજાં દ્રવ્યોના મિશ્રણ સાથે અથવા થોડો વધુ વખત આપવાથી શરીર સુદૃઢ બને છે. નાંબુક પ્રકૃતિ અને નાંબુક ખાંધાના શરીરવાળાને આ ઔષધ ઘણું જ માફક આવે છે અને સમઘાતુને પોષણ આપે છે. દેશકાળ અને બળાબળનો વિચાર કરી ઔષધના પ્રમાણની યોજના કરવાથી સઘ કૃણદાતા ઔષધ છે. અમોએ વર્ષો થયાં સેંકડો દરદીઓ માટે વાપરી ખાતરી કરી છે. ઔષધ ચાલતું હોય ત્યારે આંબલી, અથાણું અને તેલમાં તળેલા ત્રિદાહી પદાર્થો બંધ કરવા ઘટે.

મંડુરામૃત રસ

મંડુરભસ્મ તો. ૧૦ લઇને ત્રિકૂળાનો ઉકાળો, ગોમૂત્ર, નગોડનો રસ, આકડાનાં પાનનો રસ, દૂધ, દહીં, મધ, શેરડીનો રસ એ દરેકની એક એક ભાવના દર્ષને દર વખતે ગજપુટ આપવો. કુલ આઠ ભાવના અને આઠ ભટ્ટી આપ્યા પછી શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨૦, રૌપ્ય ભસ્મ તો. ૪, હરડે તો. ૧૬, સુંકે, ખીપર, મરી, વાવડીંગ, એ દરેક તો. ૬ મેળવી ભાંગરાના રસમાં મેળવી ઘૂંટી સુકવી રાખવું.

સવાર સાંજ ૪ થી ૮ રતી મધ અથવા ઘી સાથે આપવાથી પાંડુરોગ, કમળો, હરસ, કમળઆત, લોહીવિદારમાં ઘણું જ અસરકારક ફામ આપે છે. જેની પ્રકૃતિને લોહભસ્મ માફક નથી આવતી તેને માટે આ મંડુરામૃત રસ સરસ ઉપાય છે. શરીરનાં રક્તકણોની શુદ્ધિ કરીને કાયાને લાલિમા અર્પે છે.

વસંતકુસુમાકર રસ

પ્રવાલપીષ્ટિ, મુક્તાપીષ્ટિ, રસસિંદૂર, અબ્રઘ્ન ભસ્મ (૫૦૦ પુટી) એ દરેક ચાર ચાર તોલા, સુવર્ણ ભસ્મ અને ચાંદીની ભસ્મ એ એ તોલા, લોહ, સીસું અને ખંબ એ ત્રણેની ભસ્મો ત્રણ ત્રણ તોલા લઈને ખરલમાં નાંખી અરુણી, શેરડી, માલતીફૂલ, કેળ એ બધાંના તાજ રસ તથા હળદરનો ઠવાથ અને ચંદનનો અર્ધ તથા કર્તુરો એ દરેકની જુદી જુદી સાત સાત ભાવના આપી સંપૂર્ણ સૂકાય એટલે સ્ટોપર્ડ બાટલીમાં ભરવું.

માત્રા—૧૧૧ થી ૨ રતી, રોગોચિત અનુપાન સાથે દેશકાળ અને રોગીનું બળાબળ વિચારી યોજના કરવી.

ઉપયોગ—પ્રમેહ, મધુમેહ, મુતકૃચ્છ, શુક્રક્ષય, પ્રદર, રક્તપ્રદર, રક્તપિત્ત, અમ્લપિત્ત, મગજની નબળાઈ તેમ જ માનસિક નિર્બળતા અને હૃદયની નબળાઈમાં ફાયદાકારક છે. મધુમેહના ઉપદ્રવરૂપ અજીર્ણ, ખાંસી, શ્વાસ, ગભરાટ તથા વીર્ય રખલન થયા પછીની નબળાઈ, જરા પણ રતી સ્મરણ થતાં કે શૃંગારિક દૃશ્યના સ્મરણ, દર્શન કે વાચન માત્રથી ઇન્દ્રિયની ઉત્તેજના થઈ વીર્યનું રખલન થવું.

નપુંસકતા, વીર્યની નબળાઈથી ટકાવની ખામી, કમરનો દુઃખાવો, મૂત્રપિંડની અશક્તિથી વખતો વખત પેશાબની હાજત થવી, સ્મરણશક્તિનો અભાવ, મગજનો થાક, અનિદ્રા, આળસ, ભ્રમ, રક્તપિત્ત, હૃદયની નબળાઈથી તેની ગાંત વધવી, જરા વધુ કામ કરવાથી કે એકાદ દાદર ચઢવાથી, ચાલવાથી શ્વાસ ચડે, ઘડપણમાં ખાંસી અને શ્વાસ, યુવાનો અને વૃદ્ધોમાં સ્થંભનશક્તિની ખામી આ બધા ઉપદ્રવો વસંતકુસુમાકર રસના સેવનથી ઘણા જ થોડા સમયમાં દૂર થાય છે.

સ્ત્રીઓમાં પ્રદરનો વ્યાધિ પ્રખર પ્રમાણમાં દુઃખકર અને કંટાળાજનક થર કરી બેસે છે.

જીર્ણપ્રદરમાં સ્ત્રીઓનાં શરીર શીકાં પડી દિવસે દિવસે વજન ઘટવા માંડે છે. કોઈ કોઈ વખત તાવ ભરાઈ જાય છે અશક્તિને લઈ કમરમાં દુઃખાવો, હાથપગમાં કળતર, આંખો ને પગનાં તળિયાં ગરમ રહે અને કોઈ વખત ઉલટી, ચક્રર આવી માથામાં સજીવ ભારે, પુરુષસંગનો અભાવ, માનસિક ઉદાસીનતા, થોડુંક કામ કરવાથી ઘણો થાક લાગે, શ્વાસ ભરાઈ આવે, પેટ ભારે થઈ જીખ લાગે નહિ, ખાટાં, ખારાં, તીખાં અને મરચાં તથા તેલમાં તરબોળ અથાણું, ભુસુ, ભજીયા વગેરે પદાર્થો પર રુચી થાય, તથા પુરુષ સહવાસમાં ઈચ્છા વધુ રહે અથવા તદ્દન અભાવો થાય. આ બધા ઉપર વસંતકુસુમાકર રસ સારો લાભ કરે છે.

રક્તપ્રદરમાં ગરમ ગરમ સ્નાવ થાય, કમર અને પેદુમાં સખત દુઃખાવો દૂધા કરે, હાથ, પગ, નાજ, જાંઘ અને આંખો શીકી સફેદ થઈ જાય, રક્તપ્રવાહ રાત દિવસ દુર્ગંધ મારતો, કાં તો પીળાશ પડતો કે ચોખાના ધોવણુ જેવો વહ્યા કરે, અનેક ઉપચારો છતાં બંધ થાય નહિ ત્યારે વસંતકુસુમાકર, સાચું નાગકેસર અને ગુલકંદના અનુપાન સાથે આપવાથી ગમે તેટલો જીર્ણ રક્તપ્રદર બધા ઉપદ્રવો સહિત મટે છે.

મધુમેહ-(ડાયાબિટીસ) અતિશય સ્ત્રીસંગથી શરીરનું ઓજસ ઘટવાથી, અતિશય ગળ્યા પદાર્થો ખાવાથી કે પ્રમેહ થયા પછી તેના ઉપદ્રવો જીર્ણ થવાથી લાંબા વખતે પેશાબ સાથે સાકર (ખાંડ) જવાથી જે વાધિ થાય છે તેને મધુમેહ કહે છે.

પેશાબે વખતો વખત જતું પડે, તેમાં દરેક વખતે અને ખાસ કરીને જમ્યા પછી વધુ સાકર જાય. એથી અશક્તિ રહે, શરીર દિવસે દિવસે દુર્બળ અને નિસ્તેજ થતું જાય, મન ઉદાસ અને વલ્લાવ ચીઠીયો બને, અનિદ્રા, અમુંઝણ, ગભરાટ, હૃદયનો શંકે મનની અસ્થિરતા વગેરે ઉપદ્રવો સહિત મધુમેહને દૂર કરે છે. આથી સ્ત્રી-

સંગથી યુવાવસ્થામાં શરીર નિસ્તેજ થાય, માનસિક નબળાઈ, ઇન્દ્રિય શિથિલતા, સ્થંભન શક્તિનો અભાવ, સ્મરણમાત્રથી વીર્ય સ્ખલન થાય, માનસિક વિકૃતિથી ઘણી વખત ગાંડપણ જેવાં ચિહ્નો જણાય, દરદી ડરપોક સ્વભાવનો બની ગમે તે સાધારણ બાબતમાં ઘણી ચિન્તા કર્યા કરે અને વિચારોની અસ્થિરતા: આ બધાં લક્ષણો વીર્યહીન રોગીનાં છે. આ રસનું દૂધની મઝાઈ અથવા માખણ કે ઇસિંગુલની ભુસી અને દૂધ સાથે સેવન કરવાથી રોગી દિન પ્રતિદિન ઉત્સાહી તેજસ્વી અને વીર્યવાન બને છે.

હાલના વિદ્યાર્થીઓ અત્યંત વાચન અને ઉભગરાથી પુરતા પૌષ્ટિક ખોરાકને અમાવે યા બીજા અનેક કારણોસર અભ્યાસમાં પાછળ રહે છે. ગમે તેટલી કાળજીભરી ટ્યુશન વગેરેની વ્યવસ્થા છતાં વખત આવ્યે તે અભ્યાસનો બોબો સહન કરી શકતાં નથી. વસંત કુસુમાકર રસમાં મગજને પુષ્ટિ મળે એવાં દ્રવ્યો હોઈ મગજના થાકને, વિચારોની ભિન્નતાને તેમ જ માથાનો દુઃખાવો, આંખે અંધારાં, ચક્રર, મગજની શન્યતા વગેરે માટે ભૂરા કેળાના રસમાં આપવાથી ઉત્તમ ફાયદો કરે છે.

નવું સંકતા ઘણા કારણોથી થાય છે. તેમાં અંડકાષની નબળાઈથી વીર્યોત્પત્તિની ક્રિયા જેમ્મ એ તેથી ઓછી કે તદ્દન ન થવાથી પ્રજનન અવયવ (ઇન્દ્રિય) શિથિલ રહે, સ્ત્રીસંગની ઇચ્છા છતાં એ ક્રિયા થઈ શકે નહિ, પ્રયત્ન કરવાથી એમાં નિરાશા મળે. કંઈક ઓછા પ્રમાણમાં વીર્યોત્પત્તિ થતી હોય તો ઉત્તેજનાની સાથે જ વીર્યસ્ખલન થઈ એ અવયવ શિથિલ થઈ જાય. વખતો વખત આમ થવાથી મન ઉદાસ રહે, ચિન્તાથી શરીર નિસ્તેજ થતું જાય અને બીજા કોઈ પણ વ્યાધિ વગર દરદી શરીરે કૃષ થતો જાય. આ વખતે વસંતકુસુમાકર રસ આહન, સાકર અને શતાવરીના અનુપાનથી સેવન કરનાર સ્વકાર્યમાં સંપૂર્ણ સફળ થઈ ગૃહસ્થાશ્રમમાં સુખી બને છે.

વસંતકુસુમાકર રસ અત્યંત કામોત્તેજક હોવાથી એને ઓછી માત્રાથી લાંબો વખત લેવો જોઈએ.

શુભગજકેસરી રસ

ઝેરકાચલાં તો. ૮ને ૧૨૮ તોડા ગાયના દૂધમાં મંદાશિથી ઉકાળવાં, અરાઅર બકાઇ ન્ય એટલે નીચે ઉતારી, ગરમ ને ગરમ હોય તેટલા વખતમાં તેના ઉપરની છાલ ચપ્પા વતી કાઢી નાંખવી અને એ પડ કરી વચમાંની જીભ કાઢી નાંખવી અને ગરમ પાણીથી બે-ત્રણ વખત ધોઇ નાંખી ખરલમાં નાંખી ખારીક વાટવું. તેની અંદર પીંપર, પીંપરીમૂળ, કાળાં મરી, સુંદ, વજ, ખીલાનો ગર્ભ, હરડે, કરંજનાં બીજ, સાજીખાર, જવખાર, સીંધાલુણ, સંચળ, ખીડલુણ, શુદ્ધ ગંધક એ ચૌદ વસ્તુ એકેક તોલો તથા શેકેલી હીંગ અને તાવડી ઉપર ફૂલાવેલો ટંકણખાર, બન્ને તોલા લઈ ખારીક વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી ઝેરકાચલા સાથે મેળવવું અને આદુનો રસ નાંખી ત્રણ દિવસ સુધી ખરલ કરવું. ત્યાર બાદ તેની આશરે મગના દાણા જેવડી ગોળી વાળી સૂકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૪ ગોળી પાણી સાથે ગળી જવી.

ઉપયોગ—વાયુનું, પિત્તનું, કફનું, દંડ દોષનું કે ત્રિદોષનું શૂળ (ચૂંક) નાબુદ થાય છે. આ ઔષધના સેવનથી આમાશય અને આંતરડાંની પુરઃપ્રરણ ક્રિયા બળવાન બને છે અને ગમે તે જાતનું શૂળ નાબૂદ થાય છે ઉપરાંત આ ઔષધથી હૃદય તથા વાતવહા નાડી બળવાન બને છે.

માત્ર અધિક પિત્તનાં ઉપદ્રવવાળાને, છાતીમાં જેને દાહ બળતો હોય તેને, વારંવાર ઉઝડી થતો હોય તેને તથા મૂત્રપિંડની વિકૃતિ હોવાને કારણે પેશાબ અટકી જતો હોય અથવા સવેદનાતંતુની ઉત્તેજતાવાળા (હિસ્ટીરિયાવાળા) દરદીને આપવું નહિ. કારણ કે એવા દરદીને આ ઔષધ માફક આવતું નથી.

પેટમાં શૂળ નીકળતા હરેક પ્રકારનાં દરદીને વ્યાધિમાં મુખ્ય બળવાન દોષ ગમે તે હોય તો પણ તેની સાથે વાતપ્રકોપ થયેલો હોય છે. કારણ કે કફ અને પિત્ત તો પાંચળાં હોઈ તે ગતિ કરી શકતા નથી, પરંતુ વાયુ એ મહાબળવાન છે અને દોષોને જુદા જુદા સ્થાનમાં લઈ જઈને વ્યાધિને પેદા કરે છે એટલે વાત પ્રકોપનું શમન થતાં વ્યાધિનું શમન થાય છે.

વાયુને શમન કરવા માટે એ રીતે ઉપાય કરી શકાય. વાતહર ઔષધો આપીને, અથવા વાતદ્વ ઔષધો આપીને.

વાતહર ઔષધો એને કહેવામાં આવે છે કે જે વાયુ પ્રકોપ પામી ચોક્કસ સ્થાનમાં જમા થઈ તકલીફ આપતો હોય. દાખલા તરીકે પ્રકોપ પામેલો સમાન વાયુ સન્માર્ગી નહિ બનતાં વિમાર્ગી અને છે એથી ઊર્ધ્વ ગતિનો થાય છે અને પેટમાં આફરી અથવા ઉબકા આવે છે અને પેટમાં ચૂંક-શૂળ નીકળવા લાગે છે એ વખતે આપણે પરંપરાની રીત પ્રમાણે સૂવા ને સંચળ અથવા અજમો ને સિંધવનો ફાકડો ભરીએ છીએ એથી એકડો થતાં વિમાર્ગી બનતો વાયુ છૂટો પડીને સન્માર્ગી બની અધોમાર્ગે નિકળી જાય છે. એટલે હીંગાષ્ટક ચૂર્ણ, હીંગવાદી ચૂર્ણ, લવણ ભારકર ચૂર્ણ ઇત્યાદિ વાતહર ઔષધોનું તાત્કાલિક સેવન કરીએ છીએ અને લાભ થાય છે. એવી જ રીતે વાતદ્વ ઔષધ એને કહેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે ઝેરકોચલું, પીંપર, પીંપરીમૂળ વગેરે. આ ઔષધો વાતપ્રકોપ થવાનાં કારણને નાબૂદ કરે છે અને વારંવાર થતો વાયુનો અવરોધ અને પ્રકોપને બંધ કરે છે.

કારણ કે આ ઔષધોમાં આંતરડાની સ્વતંત્ર શક્તિ પેદા કરવાની તાકાત સમાયેલી છે અને એ શક્તિમાં ગતિ આપે છે એટલે અન્ન અને રસનું પૂરી રીતે પાચન થાય છે. વાયુ સન્માર્ગી થવાથી વાતવહા નાડીઓ કામ કરતી થાય છે એટલે રસવિપાક થાય છે, મળમૂત્રાદિકની ક્રિયા યથાર્થ થવા લાગે છે.

શળગજ કેસરી રસમાં વાતદ્ર અને વાતદર ઔષધોનો સુંદર યોગ થયેલો હોવાથી એ વાયુનો નાશ કરે છે અને વાયુ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણોને નાશૂં કરે છે, પાચનક્રિયાને સતેજ બનાવે છે, વાત નાડીઓને ગતિ આપે છે, હૃદયને તાકાત આપે છે અને ઉત્તેજિત કરે છે. એથી શળ થવાનાં કારણોને અટકાવે છે, શળ નાશૂં થયા પછી થોડો વખત ચાલુ રાખવાથી પાચનક્રિયા વ્યવસ્થિત થાય છે. હા, માત્ર આ ઔષધમાં ઝેરકાયલું આવતું હોવાથી લાંબા વખત સુધી સતત આ ઔષધ આપી ન શકાય.

અંત્રપૂચ્છ પ્રદાહ (એપેન્ડીસાઇટિસ નામનો વ્યાધિ આજકાલ મધ્યવયનાં સ્ત્રી અને પુરુષોને જોવામાં આવે છે. ખાસ કરીને વધુ કેસો વીશથી ચાલીશ વરસની ઉંમરનાં પુરુષો આ વ્યાધિથી પીડાય છે.

નાના અને મોટા આંતરડાનો જ્યાં સંધિ છે ત્યાં એક નાની પૂંછડી જેવા આંતરડાનો છેડો છે તેને અંત્રપૂચ્છ અથવા એપેન્ડીસાઇટીસ કહે છે.

દાંતમાં પડે થવું (પાયોરિયા) ખોરાક બરાબર ચાવ્યા વગર પેટમાં ઉતારવાની ટેવ, ઘણા લાંબા વખત થયાં રહેતી કબજિયાત છતાં તે તરફ બેદરકારી રાખી ઉપરથી ખોરાક લીધા કરવાની આદત, એટ્યુમિનિયમનાં વાસણોમાં રસોઈ તૈયાર કરી જમતા માણસોને, ઘણું માંસ ભક્ષણ કરનાર, સડેલા માંસનાં ટુકડા ચાવ્યા વગર ઉતારી જનાર, પ્રથમ લીધેલા ખોરાકનું બરાબર પાચન થયું ન હોય અને ઉપરાઉપરી ખોરાક નાસ્તો કરનાર આ જાતનાં માણસોને એપેન્ડીસની જગ્યામાં ખોરાકનો મળ-કણ ભરાઈ રહે છે, ત્યાં સોજો આવે છે અને રોગોત્પાદક જંતુ પેદા થાય છે એટલે એ જગ્યાએ દર્દ ઉપડે છે, શળ મારવા લાગે છે, ઉલટી થાય છે.

શરૂઆત થાય છે ત્યારે થોડાક ઉપચારો કરવાથી એ મટી જાય છે અને દરદી બેદરકાર હોય છે તો પાંચ રોજની ટેવ પ્રમાણે

ખાવાપીવાનું શરૂ કરી દે છે અને ફરી પાછો હદીનો હુમલો થાય છે. બીજી વખતનો હુમલો સખત હોય છે અને સામાન્ય ઉપચારોથી મટતો નથી ત્યારે ચિકિત્સકની સહાય લે છે અને જ્યારે એપેન્ડીસાઇટીસ છે એવું ઠહોંચામાં આવે છે ત્યારે તેનાથી અધિક ચિંતામાં પડી જવાય છે.

ધણું કરીને આજે ડોક્ટરો એપેન્ડીસ થયો કે તુરત ઓપરેશન કરવાની સલાહ આપી દે છે ને દર વરસે આવા સંખ્યાબંધ ઓપરેશન થાય છે. આવા અતિ ઉતાવળા ઓપરેશનના અભિપ્રાયથી કેટલીક વખત પેટ ચીર્યા પછી એપેન્ડીસ નહિ પણ બીજું જ કારણ નીકળી આવે છે.

આંતરડાની પૂંછડી સડી ગઈ હોય, એમાં પણ થઈ ગયું હોય અથવા એની અંદર વિવિધ કણો એકઠા થઈ પથરી જેવું રૂપ પકડ્યું હોય તો ઓપરેશન કરાવવું કેટલાક કેસોમાં હિતકારી છે, પરંતુ એપેન્ડીસની જગ્યાએ દુખાવો થયો કે તુરત ઓપરેશન કરાવી નાંખવાની ઉતાવળ કરવી નકામી છે અને એ જાતનું ઓપરેશન થઈ ગયા પછી એ હદીઓ આંતરડાની, પેટની વિવિધ ફરિયાદો કરતા અને રીખાતા મારા જોવામાં આવ્યા છે.

પેટમાં ચૂંક, શળ શરૂ થાય, દુખાવો ઉપડે એપેન્ડીસનાં લક્ષણો જણાય અને દરદી એકાદ વખત હીક થઈ જાય એટલે ખેદરક્ષર નહિ બનતાં સાવધાનીપૂર્વક એને તાંદુરસ્ત કરવા માટે ઉપાય કરવામાં આવે તો ઓપરેશન કરાવવાની જરૂર રહેતી નથી અને ઓપરેશન યોગ્ય કેસ પણ બની જતો નથી. અર્થાત્ એપેન્ડીસ વગર ઓપરેશને મટી શકે છે, સોએ સો ટકા.

પ્રથમ તો આવી જાતનાં દરદીએ ખોરાક ઉપર પહેલું ધ્યાન આપવું જોઈએ. પ્રવાહી ખોરાક (દૂધ, ઝાંઝ, મુસખીનો રસ, સાજનું સૂપ, ફળોનો રસ) આપવાં. ડાઈ પણ જાતનો સખત

ખોરાક બંધ કરવો. અનાજ બંધ કરી દેવાય તો વધુ ઉત્તમ છે. સખત રેચ પણ ન આપવો. દીવેલ અથવા મીઠક ઓફ મેગ્નેશિયા અથવા ઇસિઅગુલની ભુસી, છેવટે હરડે. આવું બહુ જ મૃદુ મળે સાફ કરનાર ઔષધ આપવું અને આ શુભગળ કેસરી રસની ગોળી બે સવારે અને બે સાંજે આપવી. ખાટા લીંબુના પાણી સાથે એકાદ મહિનો આપી પછી બંધ કરી ફરી આપવી.

સોમનાથ રસ

લોહલઝરમ તો ૧, પારદ તો. ૧૦, ગંધક તો. ૧૦ તમાલપત્ર, દારૂહળદર, જાંબુના બીજ, વાળો, ગોખરૂ, વાવડીંગ, જીરૂ, ઓથમી-જીરૂ, કાળીપાટ, દાડમનાં છોડીયાં, ટંકણુખાર, લોદર, ગુગળ, શિલાજીત, આસોદરાની છાલ એ દરેક તો. ૧૦ લઈને ખારીક કરી બકરીના દૂધમાં ચણીઓર જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર—સાંજ બેથી ચાર ગોળી દૂધ અથવા દુધાં (ધરો)ના રસ અને સાકર સાથે આપવાથી સ્ત્રીઓના પ્રદર, સોમરોગ, બહુમૂત્ર, યોનિશૂળ, મેદશૂળ વગેરે મટે છે.

હરિશંકર રસ

અબ્રકમરમ તો. ૨, રસસિંદૂર તો. ૨, મોરથુથુનાં ફૂલ તો. ૧.

ત્રણે વસ્તુને ખરવમાં નાંખી લીલાં આમળાંના રસથી સાત દિવસ સુધી ઘૂંટવું અને સાત દિવસ હળદરના કવાથમાં ઘૂંટીને ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળી સૂકાયા પછી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

એકથી ત્રણ ગોળી સુધી પાણી અથવા ઓકખું તલનું તેલ બે રૂપિયાભારનાં પ્રમાણમાં ગોળી ગળી ઉપર પી જવું.

ઉપયોગ—આ ગોળી પ્રમેહ તીક્ષ્ણ રૂપમાં હોય ત્યારે આપવાથી લાભ થાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તીક્ષ્ણતા મટયા પછી પાછળથી જે પડે શરૂ થાય છે તેને મટાડે છે. પ્રમેહ જોરદાર હોય

અને પેશાબ સાથે લોહી આવતું હોય તે મટે છે અને મૂત્રનળીમાં પડેલા ઘાવ અથવા ચાંદીને રૂઝવી નાંખે છે.

ઔષધમાં મોરથુથુની યોજના કરવામાં આવી છે તે સહેતુક છે. પ્રમેહનાં જન્તુને મારવામાં મોરથુથુ જેવી ઉત્તમ વસ્તુ એકે નથી. પરંતુ મોરથુથુમાં વામક એટલે ઉઘટી દરાવવાનો ગુણ હોવાથી આ ગોળી લેતાંની સાથે જ દરદીનો જીવ મીચકાય છે અને મોળ આવવા લાગે છે. જો કે આમળાના રસની ભાવનાથી મોરથુથુનું વિષ હલકું અને છે, છતાં જીવ આકળવિકળ થાય છે. પરંતુ એવું જણાતાં દરદી એ ત્રણ તોલા તલનું તેલ પી જાય છે તો શાંતિ થઈ જાય છે અને એટલા માટે જ ગોળી સાથે અનુપાનમાં તલનું તેલ ખતાવ્યું છે.

ખીજું આ દવા લેનાર દરદીને ઘી, સાકર, હીંગ, ચણાના આઠાની કાઠી પણ ખનાવટ અને ખાંડ ખાવાની સખત પરેજી કરાવવી જોઈએ. પરેજી ઉપર ખ્યાલ રાખી ધીરજથી ગોળી લે છે તો પ્રમેહ આસાનીની મટે છે અને પ્રમેહની પાછળની ફરિયાદો અથવા ઉપદ્રવો થતા નથી. રક્તસિંદૂરનો પારદ અને મોરથુથુ પ્રમેહનાં જન્તુને સમૂળ નાશ કરી નાંખવાનું અજબ કામ કરે છે.

ગંધક રસાયન [ચમરોગનાશક]

સારી જાતનો આમલસારો ગંધક લાવીને ગંધક જેટલું ગાયનું ઘી મેળવી લોખંડની કઠાઈમાં ગરમ કરીને રસ અને એટલે ચાર-ગણા દૂધમાં ગાળી લેવું. દૂધ ઠંડુ પડ્યે અંદરનો શુદ્ધ ગંધક સૂર્યના તાપમાં સૂકવી ખાંડીને ઘસાય નહિ એવી ખરલમાં નાંખવો. ત્યાર બાદ તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેસરના ઉકાળા, તાજી ગળોનો રસ, આદુનો નીતરો રસ (સફેદ સત્ત્વ કાઢીને લેવો). મોગરનો રસ તથા હરડે, ખડેડાં અને આમળાનો જીરું જીરું દરાથ દરોજ તાજે

બનાવીને ગંધકમાં નાંખી દરેકની બુદ્ધી બુદ્ધી આઠ આઠ ભાવના આપવી.

રસ અથવા કપાથનું પ્રમાણ એટલું રાખવું કે ખરલમાંનો ગંધક નરમ રાખડી જેવો બને. પછી ઘૂંટતાં ઘૂંટતાં સૂકાય એટલે એ રીતે એક ભાવના આપી ગણાય.

ઉપર પ્રમાણે સાવચેતીપૂર્વક તૈયાર કરેલો ગંધક રંસાયન મહા તેજસ્વી, સર્વ રોગનાશક, બળ અને આયુષ્ય સ્થાપક, વલિપક્ષિત વગેરે રોગોનો નાશ કરી શરીરને મજબુત બનાવે છે. વીર્ય વૃદ્ધિ થઈ પુરુષાતનમાં વધારો કરે છે. નપુંસકમાં પણ સ્ત્રીભોગની ભાવના પ્રકટાવે છે. ખસ, ખુજલી, દાદર, મહાકોદ, હરસ, મંદાગ્નિ, સંગ્રહણી, સોગ્ગ, જ્વર, ખાંસી, સોજરોગ, વૃષણવૃદ્ધિ, પ્રમેહ, પ્રદર તથા વાત વ્યાધિમાં ઘણો ઉત્તમ લાભ કરે છે.

અનુપાનયુક્ત યોજના કરવાથી અનેક બચાંકર ગણાતા અસાન્ય વ્યાધિઓ મટાડી અત્યંત નમળા પડી ગયેલા દરદીનાં બળ અને ક્ષાન્તિમાં વધારો કરે છે. નિરોગીને વધારે બળ આપી ઓજારો વધારો કરી જીવનશક્તિ વૃદ્ધ કરે છે.

.અતિ ગરમ, તીખા, ખારા, ખાટા અને વિદાહી પદાર્થો ખાવાથી કમજોર થાય છે. કમજોર થવાથી આંતરડામાં મળ એકઠો થઈ તેનાં વિષગ્રન્થ દ્રવ્યો નાના આંતરડા મારફત શોષાઈને લોહીમાં મળી લોહી દૂષિત કરે છે. આથી ખસ, ખુજલી, શાતપિત્ત જેવાં ત્રાસદાયક હાહીલાં દરદો શરીરમાં થાણું જમાવે છે. અનેક ઉપચારો કરવાથી શરીરમાં દુર્ગંધ જાય છે પરંતુ એ-ત્રણ માસ કે તેથી ઓછાવધતા સમયમાં વળી ફરીથી ઉપડી આવે છે. ચામડીમાં દાહ અને સળવળાટ થવાથી દરદી ઘણો બેચેન બને છે.

આવા કંટાળાજનક વ્યાધિમાં ધીરજ રાખી બે મહિના સુધી મહામંજીરાદિ ક્વાથ (બૂકા)ની સાથે ગંધકરસાયન સવારસાંજ લેવાથી કાયમનો આરામ થઈ જાય છે.

ખસના વ્યાધિમાં ઉપર પ્રમાણે યોજના કરવાથી શરૂઆતમાં ખસના ફાલ્ગુ વધે છે અને દરદી શંકાશીલ અને છે, પરંતુ ઔષધ લાગુ પડ્યાનાં એ નિશાનો છે. દરદી ધીરજ ગૂમાવ્યા સિવાય યોજનાપૂર્વક ઔષધ ચાલુ રાખે તો ચામડીનું કાઈ દરદ એવું નથી કે ગંધક રસાયનથી ન મટે.

અશુદ્ધ રસકપુર, હીંગજોઠ, પારદ, સોમલ, મનશીલ આદિનાં વિષારિ તત્ત્વો શરીરમાં રહી ગયાં હોય, એથી આંતરડા ઉપર ઝેરી અસરને લઈ લોહીમિશ્રિત ઝાડા થાય, પેટમાં કપાઈ ગયા જેવું શૂળ મારે અને મરડા માફક અમળાઈને આમસહિત લોહી સાથેના ઝાડાને મટાડવા માટે ગંધક રસાયન ઝડપી અસર કરે છે.

અનેક ઉપદ્રવયુક્ત ઉપદ્રવ રોગ દરદીને બેહાલ બનાવી દે છે. દરદ જીર્ણ થવાથી અર્ધાંગ વાત, સોજન, લઠ્ઠવો, દાંતના પેઢામાંથી લોહીનું ઝરવું, છાતી અને આખા શરીર ઉપર ફેલ્લીઆ થઈ સૂઝાઈ ચાંદા-ચાંદાં પડવાં, હાથ પગ કંપવા, માથામાં સખત ગરમી રહેવી, આંખોનું તેજ ઘટવું વગેરે આ બધા ઉપદ્રવો, ઉપદ્રવજન્ય ઝેર શરીરમાં જેટલા પ્રમાણમાં વધતું એાધું જણાય છે એટલો ઉપદ્રવ વધુ એાઠો જણાય છે.

આ બધામાં આ રસ ત્રણ માસ સુધી સતત નિયમિત લેવાથી ધીરે ધીરે રક્ત, માંસ અને લોહીમાં રહેલાં વિષારિ તત્ત્વો દૂર થઈ દરદી રોગમુક્ત બને છે.

દાહયુક્ત પિત્તકષ્ટમાં અત્યંત ખુજલી આવતી હોય, શરીર ઉપર ચાંદાં પડી લાલ ચક્રમાં થઈ આવવાં અને ચામડી, હાથ, પગ, આંખો અને માથામાં લાલ બળતી હોય ત્યારે ગંધક રસાયન દાઝ્યાદિ કવાચ સાથે લેવાથી ધીરે ધીરે મક્કમ ફાયદો થાય છે.

પાયોરિયા થવાથી પેઢાં નરમ પડી વખતો વખત તેમાંથી લોહી આવ્યા કરે છે. આથી અત્યંત મંદાગ્નિ, કબજિયાત, ચૂંક,

આફરો, અતિસાર, સંત્રહણી જેવા વ્યાધિ કંટાળાજનક ઉપદ્રવો ધર કરી ખેસે છે. આમ થવાથી દરદી દિવસે દિવસે સૂકાતો જાય છે, ખોરાક પચતો નથી એથી કબજાયાત અથવા ગુમડા થઈ આવે છે. બળનો નાશ થાય છે, ક્ષીણકાય દરદી દરદની જડ જાણ્યા સિવાય અનેક ઉપચારો અજમાવી હતાશ થાય છે. આવે વખતે ધીરજથી ગંધક રસાયન લેવાથી લોહીમાંના વિષારિ કીટાણુઓ (જંતુઓ) દૂર થઈ લોહી શુદ્ધ થઈ, શરીરમાં માંસ, હાડકાં અને મજ્જાની તથા વીર્યને સખળ કરી સમરત ઉપદ્રવો મટાડી નવું જીવન આપશે.

ગંધક રસાયન ખાનારે, આંબલી, મરચું, તેલ, દહીં, મીઠું, કઠોળ, લસણ, દારૂ વગેરે ખાવું નહિ. સૂર્યના તાપમાં ફરવું નહિ, બહુ મહેનત કરવી નહિ તથા પ્રહાર્ય પાળવું.

ઉપર પ્રમાણે વિધિથી ખતાવેલ ગંધક રસાયન આગળ જણાવેલાં અનેક દરદોમાં રાખ્યાણુની પેઠે અચૂક છે.

માત્રા—ખેથી ચાર રતી પ્રમાણે ચામડીનાં દરદોમાં—દૂધ અને સાકર સાથે, પ્રમેહમાં—ત્રિકૂળાં અને હળદર સાથે, સંત્રહણીમાં—દહીંની મલાઈ સાથે, વીર્યવૃદ્ધિ માટે—ઘી, સાકર અથવા દૂધની મલાઈ સાથે, જીવનશક્તિ માટે—ઘી, સાકર અને જેઠીમધના ચૂર્ણ સાથે, સ્ત્રી રોગોમાં—કમળકાકડીનો મગજ અને લોધરના ચૂર્ણ સાથે, અર્શમાં—ધસળગુલની જૂસી સાથે, ત્રિદોષમાં—આમળાના રસમાં, દેશ, કાળ અને વ્યાધિનો વિચાર કરી યોજના કરવી.

ભસ્મો

ચંદનાદિ લોહ

રતાંજિવિ (રક્તચંદન), વાળો, કાળીપાટ, નેત્રવાળો, પીપર, હરડે, સુંક, કમળકંદ, આમળા, નાગરમોચ, ચિત્રકમૂળ અને વાવડોચ આ આર ઔષધ એક એક તોલો તથા લોહભસ્મ ૧૨ તોલા.

બનાવટ:—કાટ ઔષધોનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી તેમાં લોહભસ્મ મેળવી બે દિવસ સુધી ખરલમાં ઘૂંટીને ભરી રાખવું.

બે થો ચાર રતી મધ સાથે દિવસમાં બે થો ત્રણ વખત લેવાથી વિષમન્વર, શુર્ણન્વર વારંવાર ઉથલો મારીને આવનારો મોસમી તાવ (મેલેરિયા)ની અંદર આ ઔષધ ગુણકારી બને છે. તાવની મોસમ એટલે ભાદરવા આસોમાં પિત્તન્વર (મેલેરિયા) લગભગ બધા પ્રદેશમાં જોરથી ફાટી નીકળે છે. એ ઋતુમાં તો બહુ જ સાવ-ધાનીથી રહેનાર સંયમી માણસ જ તાવથી બચે છે અને બાકીનાં ઘણાખરાં તો તાવમાં પટકાય છે જ. તાવ આવી ગયા પછી તેને ઉતારવા અને અટકાવવા દરદી ખતખતના ઉપચારો કરે છે. કિવના-ઈન અને સોમલ જેવાં તીવ્ર આંધ્રથી તાવને અટકાવે છે અને દરદી પાછો પોતાની રીત પ્રમાણે કામે વળગે છે. બીજા આઠેક દિવસ થતાં ફરી તાવ આવે છે અને ફરી દવાઓ લે છે. પરંતુ તાવ ઉતર્યા પછી પણ રાખવી જોઈતી કાળજી નહિ રાખવાને પરિણામે આ તાવ શુર્ણન્વરનું રૂપ પકડે છે, જેને ડોકટરો ક્રોનિક મેલેરિયા કહે છે. આ રીતે તાવ ઉથલા મારીને આવતો રહેતો હોવાથી

લોહીમાંના લાલ રજકણો ઓછા થવા લાગે છે અને શીકાશ વધે છે. લિવર અશક્ત થઈ ગયું હોય છે એવા દરદીઓને લોહ આપવાની જરૂર જણાય છે. પરંતુ એટલી લોહ આપવાથી ક્યજીયાત કરે છે અને તાવ આવી જવાને પરિણામે દરદીના લોહીમાં ઉષ્ણતા વધી જવાથી તે દરદી લોહભસ્મ સહન કરી શકતો નથી.

આવી જાતનાં દરદીઓને ચંદનાદિ લોહ આપવાથી એના શરીરની ઉષ્ણતા નાખૂદ થાય છે. ચંદન અને ખસ, કમળકંદ અને આમળાં જેવાં પિત્તશામક અને ઉષ્ણતા નિવારક ઉત્તમ ઔષધોની યોજના આ યોગમાં કરવામાં આવી છે. જ્યારે હરડે હોવાથી ક્યજીયાત થતી નથી અને ગુંડ પીંપરનાં પરિણામે દીપન-પાચન ગુણ કરે છે. આ રીતે મિશ્રણના રૂપમાં લોહ વધુ યોગવાહી બની જાયું જ્વર નાખૂદ કરી લાલ રજકણો વધારી લિવર-અરોહમાં આવેલી વિકૃતિને નાખૂદ કરી શરીરને સંપૂર્ણ નિરોગી બનાવે છે. તેમ જ દરદીના શરીરમાં લોહી વધવાથી દરદી સશક્ત બને છે, વજન વધે છે. ચંદનાદિ લોહ સાથે પ્રવાળ ભસ્મ અને સુવર્ણ વસંત માલતી ઉમેર્યાં હોય તો શરીરમાંના કેલ્શીઅમમાં પણ વધારો કરે છે, અને શક્તિનો સંચય જલદી થાય છે. દવા ચાલતી હોય ત્યારે વિદાહી અને અતિ અમ્લ પદાર્થોનો ત્યાગ કરાવવો.

તકે મંડુર

ગાયના મૂત્રનાં વીસ પચીસ પુટ આપી પાણી ઉપર તરે એવી વારિતર મંડુરભસ્મ તો. ૪૦ ખરલમાં નાખી ખીલીપત્રનો રસ નાખી ત્રણ દિવસ ઘૂંટવું. એ જ રીતે કાળા લાંગરાનો સ્વરસ, અરણીની ગલનો ઉકાળો, સાટોડીના મૂળનો ઉકાળો, તાલીમખાનાનો ઉકાળો (એખરો) એ દરેકમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ ઘૂંટીને ત્યાર બાદ એક શેર ગાયના મૂત્રમાં ઘૂંટી સૂકાય એટલે ત્રણ ત્રણ રતીની ગોળી બનાવી સૂકવી ખાટલી ભરી.

૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત દર વખતે દહીંને વલોવી મઠા જેવી છાશ સાથે આ ગોળી ગળી જવી અને દરદીને માત્ર ખોરાકમાં તાજી મીઠી છાશ (મઠો) આપવો. ખીન્ને ખોરાક બંધ કરવો.

આ ગોળીના સેવનથી હાથ પગ ઉપર આવેલા સોજા નાખૂદ થાય છે, પાંડુરોગ મટે છે, અરુચિ, અર્શ, મેદવૃદ્ધિ, હૃદયમાં બાર લાગવો અને હાલતાં ચાલતાં પગે ગોટલા ચઢી જવા, બરેલ વધી હોય, લિવર વધ્યું હોય, કૃમિને લઈને આખનાં પોપચાં ફૂલેલાં રહેતાં હોય, આંતરડામાં ઝીણી ચૂંક આવતી હોય, અને દસ્ત વારં-વાર કઠડે કઠડે થતો હોય એવા દરદી માટે આ ઉત્તમ ઉપાય છે. સ્ત્રીઓ, બાળકો, વૃદ્ધ ઉંમરના માણસો નિર્ભય રીતે વાપરી શકે એવી નિર્દોષ દવા છે.

પરંતુ જેમને ઉપદંશવિકાર હોય, ગુરદાનું દરદ હોય, તૃષાનો વ્યાધિ હોય, તાવ હોય, ક્ષયરોગ હોય, રક્તપિત્ત હોય તેમને આ તકમંદૂર તથા છાશનો પ્રયોગ કરાવવો નહિ.

ધાત્રી લોહ

આમળાનું ચૂર્ણ તો. ૪૨, સારી વારિતર ખનાવેલી લોહભસ્મ તો. ૧૬ અને જેઠીમધનું ચૂર્ણ તો. ૮.

ત્રણે વસ્તુને ખરલમાં નાંખી, લીલાં પાકાં આમળાને છુંદીને કાઢેલા રસમાં આ ચૂર્ણ શીરા જેવું થાય એટલો મેળવી ખરલમાં નાંખવો અને પછી ઘૂંટવું. બાર કલાક ઘૂંટ્યા પછી ખરલને સૂર્યના તાપમાં મૂકવી. તદ્દન ઠોડું થઈ જાય પછી પાછો ખીન્ને આમળાનો રસ નાંખવો. આ રીતે રસ પાઈ ઘૂંટી સુકવવામાં ત્રણ દિવસ જાય છે. એ રીતે ૨૧ દિવસે આ ધાત્રી લોહ તૈયાર થાય એટલે ખાંડી ચૂર્ણ કરીને ખાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ આનીભાર ખોરાક લીધા અગાઉ ના કલાક પહેલાં તથા ખોરાક લીધા પછી અરધો કલાક રહીને લઈ શકાય. અથવા સવાર, ખપોર ને સાંજ આ પ્રમાણે પણ આપી શકાય. ઘી અને મધ વિષમ ભાગે મેળવીને ચાટવું અથવા કાળી દ્રાક્ષના પાણી સાથે આપવું.

પિત્તના ઉપદ્રવમાં, અમ્લપિત્તમાં, પરિણામ શૂળ અને આંતરડામાં ત્રણ થઈ જવાથી જે દુઃખાવો થઈ આવે છે, અત્રનું પાચન ખરાબર નથી થતું અને ખોરાકમાંથી રસક્રિયા થઈ તેમાંથી રક્ત બનવું નોંઈ એ તે ખરાબર નથી બનતું, જેને લઈને શરીરમાં પાંડુતા આવી જાય છે તેમાં તેમજ પિત્ત અને વાતજનિત ઉદર-આધિને દૂર કરે છે. લાંબો વખત ધીરજ રાખી, આ રસાયન સેવન કરે છે તો લોહીમાં અપૂર્વ એવો વધારો થાય છે. માથા ઉપર આવેલાં પળિયાં (ધોળા વાળ) નાખૂદ થાય છે અને ચહેરા ઉપર પડેલી કરચલીને દૂર કરે એવું આ ઉત્તમ રસાયન ઔષધ છે.

પ્રક્રોપ પામેલો વાયુ કફ અને પિત્ત સાથે મળી જાય છે અને પેટમાં શૂળ ઉત્પન્ન કરે છે. આ શૂળ ખોરાક લીધા પછી ત્રણ કે ચાર કલાક પછી પેદા થાય છે અને એ રસવાહિનીઓના માર્ગમાં વિકૃતિ થવાથી થઈ જાય છે, પરંતુ ખીજા બે-ત્રણ કલાક વીતી જતાં અને રસનું પાચન થતાં પાછું શમન થાય છે તેનું નામ પરિણામ શૂળ કહેવાય છે. અને આ રીતે આહાર કરનાર પરિણામ શૂળથી રોગી બનેલો માનવી રોજ પીડાતો રહે છે અને વ્યાધિ વધતાં નાભિ, મૂત્રાશય, સ્તનપ્રદેશ, પીઠ, ખસા, પડખાંતા ભાગમાં દુખાવો થાય છે, આ બધાં લક્ષણ પરિણામ શૂળનાં છે.

આ વ્યાધિની ખુબી એ છે કે શૂળ નિકળવા ત્રાગે તે વખતે જે દર્દી પાછું થોડુંક ખાઈ લે છે તો દર્દી દયાઈ જાય છે પરંતુ ખોરાક ને અમ્લ વિપાકવાળો લેવામાં આવે તો શૂળ વધારે આવે

છે. પરંતુ મધુર વિપાકવાળો ખોરાક લેવામાં આવે તો દર્દની શાંતિ થાય છે.

પરિણામ શળનાં જુદા જુદા મેદ એનાં લક્ષણ ઉપરથી નક્કી થયેલાં હોય છે.

વાતિક પરિણામ શૂળમાં

પેટમાં આફરા જેવું રહે છે ગડગડાટ પણ થાય છે. મળ અને નૂત્રનો અવરોધ, બેચેની, કમ્પ ઇલાદિ લક્ષણો જણાય છે. સ્તિગ્ધ અને ઉબ્બુ પદાર્થનું સેવન કરાવવાથી શાન્તિ લાગવી. આ લક્ષણો હોય છે.

પૈત્તિક પરિણામ શૂળમાં

તૃષા, દાહ, બેચેની, પસીનો આવવો વગેરે લક્ષણો જણાય છે. આ લક્ષણવાળા દરદીને ક્ષારવાળા પદાર્થો કે દવાઓ આપવાથી દર્દ નધે છે. ખાટા પદાર્થથી પણ દર્દ વધે છે પરંતુ શીતળ પદાર્થના સેવનથી દર્દનું શમન થાય છે.

કંદુજ પરિણામ શૂળમાં

ઉલટી, ઉત્કા, મોહ, દર્દ લાંબા વખત સુધી ચાલુ રહેવું, કડવા પદાર્થના સેવનથી દર્દની શાંતિ થવી: આ લક્ષણો હોય છે.

દ્વિદોષ અને ત્રિદોષ પરિણામ શૂળમાં

મિશ્ર લક્ષણો પ્રતીત થાય છે અને આ રીતે બહુ લક્ષણોવાળા પરિણામ શળમાં અન્તરિક વળુ હોવાની શંકા પણ જાય છે.

પરિણામ શળની માફક ખીજીં અન્નદ્રવ શળ થઈ આવે છે. અર્થાત્ લીધેલા અન્નનો રસ તૈયાર થાય તેમાં ભયંકર અમ્લતા તથા ઉબ્બુતા વધી જવાથી આ શળ બોજન પામન થઈ ગયા પછી અથવા થતું હોય તે વખતે થઈ આવે અને બોજન પચી ગયા પછી પણ ચાલુ રહે છે. એનાં લક્ષણો પેટમાં વાયુ, આફરા, પેટ ભારી

રહેવું, ઉલટી, ભ્રમ, તૃષા, જ્વર, અરૂચિ, કૃશતા, બળ ક્ષય અને અતિ વેદના: આ લક્ષણો હોય છે આવા ઉપદ્રવને લઈને આચાર્યોએ એને અસાધ્ય અને ભયંકર માન્યું છે. ડોસ્ટરો આ શૂળની પાછળ આમા-શયનું ત્રણ (અલ્સર) માને છે. આ દર્દ ઉપડ્યા પછી ન્યાં સુધી વમન થઈને દુગ્ધ થયેલું પિત્ત બહાર નથી નીકળી જતું ત્યાં સુધી દરદીને શાન્તિ વળતી નથી.

આ રીતે આ પારણામ શૂળ અથવા અનદ્રવ શૂળ વગેરે થવાથી દરદી ઉપર એવી ખરાબ અસર થાય છે કે તેણે લોધેલો ખોરાક સુપાચ્ય બની શરીરને પોષક બનતો નથી. એથી દરદી દિવસે દિવસે લેવાતો જાય છે, લોહી ઘટીને પાંડુતા (એનેમિક) થાય છે. શક્તિ અને ઓજસ ક્ષીણ થઈ ગયેલાં જણાય છે અને અઘાળે વાળ સફેદ થવા લાગે છે.

આવા દરદીઓનાં નખ, આંખની અંદરનો પેદાનો ભાગ તથા હોઠ જેણે તો ઘોળા શીકા અને તેજરહિત જણાશે. કારણ કે ખોરાકનો રસવિપાક બની એમાંથી સમઘાતુનું સર્જન નબળું પડી ગયું હોય છે.

આ બધી જાતનાં શૂળવાળા શૂળને લઈને અન્નપાચનમાં થતી વિક્ષિયાવાળા અને એ વિક્ષિયાને લઈને પોષણના અભાવે વધી જતી પાંડુતા તથા નિસ્તેજ ચહેરો ધરાવતા દર્દીને યુક્તિપૂર્વક ધાત્રી લોહની યોજના કરવામાં આવે અને ધીરજ રાખી ત્રણ ચાર મહિના સુધી એનું સેવન કરે તો શરીર ઉપર જીર્ણોદ્ધાર જેવું કામ કરી આપે છે.

એક વાત તો સઘળા સમજે છે કે લોહ એ લોહીનાં રજકણો વધારવા માટે અતિ ઉત્તમ પદાર્થ છે. પરંતુ અનુભવથી જોયું છે કે કેવળ લોહભરત્ર ઘણાં દર્દીઓને માફક નથી આવતી. આવા દરદીઓને લોહ આપવાથી એકદમ ઉજ્જ્વળતા વધી જાય છે, મળનો અવરોધ થાય છે અને વાયુ અટકે છે. જેથી દરદી રોજનો લેતો

હોય તે ખોરાક પણ બંધ થઈ જાય છે, શરીર તપી આવે છે અને વિરૂદ્ધ અસર થવાથી દરદી દવા લેતો બંધ થાય છે.

ધાત્રી લોહમાં લોહથી બમણું પ્રમાણુ આમળાનું છે અને એનાથી અરધું પ્રમાણુ જેડીમધનું છે. આમળા અને જેડીમધ રસાયન ગુણ ધરાવનારી શીતવીર્ય મહાઔષધિઓ છે. વય સ્થાપક કરી શરીરમાં જીવનતત્ત્વને વધારી આપવાનો આ બંને ઔષધિઓમાં મહા ગુણ છે અને તે કાયાકદંપ કરી આપે છે. આ બંને વનસ્પતિ લોહ સાથે મળે છે અને ઉપરથી લીલાં આમળાનાં પુટ અપાયાથી મિશ્રણ ઉપર અમૃતીકરણ થાય છે. જે આહાર સાથે જળી લીધેલા આહારનું દ્રવરૂપ થાય છે અને રસવિપાક થવા લાગે છે તે વખતે ધાત્રી લોહ સાથે જળી સમભાવ જળવી રાખે છે, વિદગ્ધ થતા પિત્તનું શમન કરે છે, વાયુના પ્રકોપને શાંત કરે છે અને રસક્રિયાને સન્માર્ગી બનાવી આપે છે, જેથી શૂળની ઉત્પત્તિનું કારણ નાબૂદ થાય છે અને ખોરાક રૂઢી રીતે પાચન થવાથી એમાંથી રસ, રક્ત, મજ્જા, માંસાદિ ધાતુઓ બંધાવા લાગે છે અને શરીર સ્વસ્થયુક્ત, રક્તયુક્ત અને તેજસ્વી બને છે. ધાત્રી લોહ ઉષ્ણપ્રકૃતિનાં, તેજોહીન, પિત્તઘાહયુક્ત, શીકાં, નબળાં બાંધાનાં શરીરવાળાં સ્ત્રી અને પુરુષ દરેકને માફક આવે છે. બાળકોને પણ સૂક્ષ્મ પ્રમાણમાં આપી શકાય છે અને શીકાં, પીળાં, પાતળાં જાડાં થતાં દૂધનું પાચન નહિ કરતાં ઉલટી કરી નાખતાં પીળાં જાડાવાળાં બાળકો આ દવાથી દૂધ પચાવતાં થાય છે. એમનાં શરીરમાં લોહીની વૃદ્ધિ થાય છે અને શરીરનો વિકાસ થાય છે. પ્રદર અને પ્રદરના ઉપદ્રવોવાળી પિત્તપ્રાધાન્ય પ્રકૃતિની સ્ત્રીઓને આપવાથી સારો લાભ થતો જેવામાં આવે છે.

બળાબળ, વય અને અવસ્થાનો વિચાર કરી ધાત્રીલોહની યોજના કરવાથી સરસ લાભપ્રદ ઔષધ બની રહે છે.

નવાયસ લોહ

ત્રિકુળા, ત્રિકુટુ ત્રણ ત્રણ તોલા, મોથ, વાવડીંગ, ચિત્રકમૂળની જાલ એક એક તોલો, હીંગુલોત્ય લોહભસ્મ નવ તોલા લઈ કાષ્ઠૈ-
વધિનું કપડાણુ ચૂર્ણ અને લોહભસ્મ ખરલમાં નાખી કુંવરપાઠાનો
ગર્ભ, સાટોડીના મૂળનો ક્વાથ અને ફૂદીનાના રસની એક એક ભાવના
(ખરલમાં રસ નાખીને રાખડી જેવું સૂકાય ત્યાં સુધી ઘૂંટવું) આપી
પાવડર કરી લેવો.

જે થી ત્રણ રતી સુધી દરદીના બળ અને પ્રકૃતિ અનુસાર
દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.

નવાયસ લોહ તાવ પછીની નખળાઈ, લોહીની ફિઝાશ, પાંડુ,
સોજા, કમળો, પેટનાં દર્દો, અજીર્ણ, અપચો, કૃત્રિમ, મસા અને
કફ દોષોમાં લાભકર્તા છે. અરૂચી, મંદાસિ, જીર્ણજ્વર રહ્યા કરે,
આંખો, નખ, જીભ, ચામડી, હાથ-પગનાં તળીયાં તથા જાડા પેશાબ
પીળાશયુક્ત ડાંગરનાં ફેતરાં જેવાં દેખાતાં હોય, ચીકણા પીળાશ પડતા
જાડા થાય વગેરે લક્ષણો હોય ત્યારે નવાયસ લોહના થોડા દિવસના
સેવનથી આરામ થઈ બરોજ સશક્ત બને છે.

મેલેરિયા અને ટાઈફોઇડ, તાવ, સખત મરડો કે સંગ્રહણી,
લોહીવા વગેરેનો ઉપદ્રવ લાંબો વખત રહેવાથી દરદીમાં પાંડુતા
(ફિઝાશ) આવે છે. આ વખતે અપચો, અજીર્ણ, પુષ્કળ અશક્તિ
હાથ, પગ અને મોઢા ઉપર સાધારણ સોજા, બહુ જ થોડી મહેનત
કરવાથી કે જોસથી ખોલવા ચાલવાથી પણ ધણો થાક લાગી જાય
છે. અને હૃદયમાં ધનકારા થવાનો ભાસ થાય છે. આવાં લક્ષણો
સહિત હાથની નાડીનો વેગ ધણો મંદ હોય ત્યારે આ નવાયસ લોહ
વિષમ ભાગે ધી-મધ સાથે લેવાથી જલદી આરામ થાય છે.

લિવરમાં કાઈ પણ કારણથી નખળાઈ આવવાથી લોહી શુદ્ધ
કરવાની ક્રિયા મંદ પડે છે. આથી લેહીમાં વિજાતીય દ્રવ્યોનો વધારો

થઈ-ખસ ખુબલી ઉત્પન્ન કરે છે. ઝીણી ઝીણી ફેડડીઓ થઈને મીઠી મીઠી ખરજ આવે છે. ખણવાથી કાળાં ચક્રમાં જમી જાય છે. અને ખુબલી ઘણી પ્રિય લાગે છે. આથી દરદી ખણવાનું બહુ પસંદ કરે છે, અને ચામડીમાં ઉઝરડા પડી લાલ્લ બળવા માંડે ત્યાં સુધી એનાથી વલુરવાનુ છૂટતું નથી. આવે પ્રસંગે આ રસ મહામંજીષ્ઠાદિ ક્વાથ સાથે આપવાથી કબજાત અને લિવરનો સોજો મટાડી લોહી શુદ્ધ કરી શરીર પુષ્ટ બનાવે છે.

મસામાં ગુદાએ ખરજ આવે છે. બિલાડીનાં આંચળ જેવા ઝીણા ઝીણા અંકુર ગુદાની કુલડી ઉપર જણાય છે. મીઠી મધુર ખંબવાળ આવ્યા કરે છે. પેશાબમાં લાલ્લ બળ્યા કરે છે. પેશાબ ખુલાસાથી થાય નહિ તેમ જ અપચાના ઝાડા હોય ત્યારે પણ આ દવા અકસીર કામ કરે છે.

પ્રદરારિ લોહ

ફૂલાવેલી ફટકડી તો. ૦૧, જંગલી કખૂતરની હથાર તો. ૨, બાપાણુ ભરમ તો. ૧, જાંબુના કળીઆ તો. ૧, આસોપાલવની છાલ તો. ૨, રસવંતી તો. ૨, મોથ તો. ૧, જેઠીમધ તો. ૧, જાંચી લોહ ભરમ તો. ૧. ઉપરની દરેક વસ્તુને ખાંડી, વજ્રગાળ કરીને લોહ ભરમ મેળવી એક દિવસ ખરલ કરીને બાટલીમાં ભરી લેવું.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૩ વાલ તાંદળજના મૂળનો રસ અને સાકર સાથે આપવાથી સ્ત્રીઓના શ્વેત અને રક્તપ્રદર ઉપર તાત્કાલિક ફાયદો કરે છે અને શક્તિ લાવે છે. દવા ચાલૂ હોય ત્યાં સુધી દૂધ-ભાતનો સાદો ખોરાક લેવો.

ગુટિકા

અપરાજિતા ગુટી

શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, લોહ ભસ્મ, અન્નક ભસ્મ, મંદુર ભસ્મ, તામ્ર ભસ્મ, શંખ ભસ્મ, શુક્તિ ભસ્મ પ્રત્યેક તો. ૧૦, સુંડ, પીંપર, મરી, ગુગળ, હરડે, બહેડાં, આમળાં, ટંકણુ, ચિત્રો, ગજો, કરિયાતુ પ્રત્યેક તો. ૮, કહુ તો. ૪૦ સાથે મેળવી ભાંગરાના રસની જે અને લીમડાના રસની ૩ ભાવના દઢ વાત્રવાલની ગોળી કરવી.

સવાર-સાંજ ૩ થી ૬ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી પરદેશનું પાણી લાગવાને કારણે થતા ઉપદ્રવો મટે છે અને હમેશાં એક ગોળીનું સેવન કરવાથી પાણી લાગતું નથી.

અભેદા વટી

શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨૦, વછનાગ તો. ૪, ટંકણુ તો. ૬, ગોળ તો. ૫, સફેદ મરી તો. ૩, ગુગળ તો. ૧૨, કાળીપાટ, જવખાર, વરધારો, સુંડ, ગોરખમુંડી, રાસના, કાળીજીરી, મરવો, નસોતર, તુલસીનાં બી, સીધાલુણુ, અશેળીઆનાં બી, વાયવગ્ણો, વીકળો, અરણીનાં ફૂલ, પ્રત્યેક તો. ૩ લઈને બારીક ખાંડો એરંડીઆના તેલનો કરમો દધને હરડેના ઉકાળાની એક ભાવના દઢ ચણોદી જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ ૩ થી ૬ ગોળો ગાયના ઘી સાથે આપવાથી સંધિવા, એંશી જાતના વાતરોગ, ઉદાવર્ત, વાયુ, અજીર્ણ, મંદાસિ,

ગુદમ, અમ્લપિત્ત, ઝાડાની જુની કબજાઆત મટાડી શરીર તંદુરસ્ત બનાવે છે.

અમૃત હરિતકી

સારી ઊંચી જાતની મોટી હરડે નંગ ૧૦૦, સુંકે તો. ૨, મરી તો. ૨, ચવક તો. ૨, ચિત્રો તો. ૨, તજ તો. ૨, સાજખાર તો. ૨, જવખાર તો. ૨, સિંધવ તો. ૨, ખીડલવણુ તો. ૨, સંચળ તો. ૨, કાચલવણુ તો. ૨, સમુદ્રલવણુ તો. ૨, જીરૂ તો. ૨, શાહ-જીરૂ તો. ૨, અજમોદ તો. ૨, નસોતર તો. ૨.

પ્રથમ હરડેને બેંસની છાશમાં પલાળી રાખવી. બે દિવસ રાખ્યા પછી ચૂલે ચડાવી બાફવી. બાદ નીચે ઉતારી એક છેડેથી ઊભી ચીરી ડળીઓ કાઢી નાંખીને તે પોલાણમાં ઉપરનો મસાલો દાખીને ભરી દહને ઉપરથી દોરી બાંધી દેવી. મસાલાને લીંબુના રસનાં એક પુટ આપ્યા પછી ભરવો. અને ત્યારપછી દોરો વીંટેલી હરડેને એક દિવસ તડકે સૂકવી રાખવી.

દરરોજ સવારે એક હરડે ચાવીને ખાવાથી આમાજીર્ણ, વિદ-ગ્ધાજીર્ણ, વિષ્ણુધાજીર્ણથી ઉત્પન્ન થતા ચીકણા અને જુના વ્યાધિઓ મટે છે. શૂળ, ગોજો, સંગ્રહણી, બંધકોષ, આક્રૂરો મટે છે. જુના બંધકોષની ક્રિયાદવાળાએ ખાસ વાપરવા જેવી વસ્તુ છે.

અર્શહર વટી

લીંબડાની લીંબોળી, બક્ષમ લીંમડાની લીંબોળી, ખીજ કાઢી નાખેલી કાળી દ્રાક્ષ, હીમેજ. આ ચાર વસ્તુ પાંચ પાંચ તોલા અને સારી હીંગ તો. ૩.

અનાવટ : કાળી દ્રાક્ષને બાદ કરી ખીજ ચીજો માટીની તાવ-ડીમાં નાંખી ચૂલે ચડાવી ધીમા તાપે શેકી લેવી. બળી ન જાય તેની કાજળ રાખવી. ત્યારબાદ ખાંડી પાઉડર કરી અંદર કાળી દ્રાક્ષ મેળવી ચણીભોર જેવડી ગોળી વાળી સૂકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

એકથી બે ગોળી સવાર-સાંજ બકરીના તાળ દૂધ સાથે અથવા તાજી મીઠી જીરમીઠું નાખેલી છાશ સાથે ગળી જવી.

અર્શ અથવા હરસ, બેકમલીયું જીવન ભોગવતા, ખાવામાં અનિયમિતતા રાખતા ત્રીશ વરસની ઉંમર વટાવી ચૂકેલાં ધણી સ્ત્રી-પુરુષને થાય છે અને ત્રાસ આપ્યા કરે છે. હરસ બે પ્રકારનું હોય છે : ખૂની અને બાદી. જે હરસમાંથી વારંવાર લોહી પડે છે તેને ખૂની કહેવામાં આવે છે. જેમાંથી લોહી નથી પડતું પણ દુઃખ થઈ પીડા જ કર્યા કરે છે તેને બાદી હરસ કહે છે.

શાસ્ત્રીય રીતે તો હરસનાં વાત, પિત્ત, કફ આદિક બેદો ગણાય છે. પરંતુ એ અર્થો અહીં નહિ કરીએ. માત્ર અનુભવથી એમ કહેવું જોઈએ કે અર્શ થયા પછી એ માનવીને એ અર્શને અંગેની નાની મોટી ફરિયાદો ચાલુ રહ્યા કરે છે. પાચનની મંદતા, વાયુ-ગેસનો પ્રકોપ, ઓડકાર, ઝાડાની કબજાત અને લોહી પડી ગયા પછી આવી ગયેલી નળનાઇ તથા ક્ષિકાશ વગેરે સત્તાવતાં હોય છે અને એ ફરતો હરતો કામકાજ કરતો છતાં કાંઈક ચોક્કસ જાતની પીડા અને ફરિયાદ અનુભવતો બની જાય છે અને આવા માનવીઓ જીવતાં સુધી તે તે ફરિયાદ અને દુઃખ વેંઢારતાં હોય છે.

આનો અર્થ એ નથી કે અર્શનો વ્યાધિ સમૂહો નષ્ટ થતો જ નથી. પરંતુ દરદી પોતેજ વ્યાધિને મટવા દેતો નથી એમ કહેવું વધારે ઠીક લાગે છે. કારણ કે આહાર-વિહારમાં એને પડી ગયેલી ટેવો એ છોડી શકતો નથી. જીભના સ્વાદને વશ થઈ જાણુવા છતાં એ અર્શને ઉમેળે એવો ખોરાક ખાધા સિવાય એનાથી રહેવાતું નથી અને વારંવાર એને અર્શ દુઃખ દેતા જ રહે છે.

આધુનિક શસ્ત્રચિકિત્સા અર્શને ઓપરેશન કરી કઢાવી નાંખવા એ સફળ અને સઘ રોગ મટાડવા માટેનો ઇલાજ સૂચવે છે અને

આ રોગના કંટાળા ભરેલા વ્યાધિથી છૂટવા માટે સેંકડો માણસો અર્શનું ઓપરેશન કરાવે છે પણ ખરા.

પરંતુ ઓપરેશન કરાવેલા દરદીની સંખ્યામાંથી સેંકડે પંચાશી ટકા દરદીને ફરીને અર્શ થાય છે, અથવા અસલી અર્શ ફરી ડોકિયું કાઢે છે અને ઓપરેશનનાં ખાટલે જઈ આવવાની મહેનત નક્કમી ગઈ હોય એમ એને જણાય છે. એટલે અર્શનું ઓપરેશન એ જ માત્ર સંપૂર્ણ સાચો અને હંમેશના માટે રોગમુક્ત બનવાનો સાચો મલાજ છે, એમ સંખ્યાબંધ દરદીઓના અનુભવ પછી અમારાથી તો કહી શકાય નહિ.

કેટલાંક દર્દી એવી જાતનાં છે કે એક વખત તે શરીરમાં પેદા પછી એને માટે દરદી જે સાવધાન ન રહે તો દર્દી શરીરમાંથી કેમે કરીને નિકળતું નથી. હા, કદાચ થોડા વખત માટે સંતાઈ જાય છે ખરું, પણ સમય આવતાં ફરી પોતાની હાજરી નોંધાવા આવી પહોંચે છે.

અર્શ માટે પણ લગભગ એમ જ સમજવાનું છે. અર્શ રોગનાં દરદીઓને પીડાથી બચવું હોય તો દવા તરફ વળતાં પહેલાં આહાર સંબંધમાં અને અર્શ અંગેના પથ્યાપથ્ય સંબંધમાં પૂરું જાણકાર બનવું ખૂબ જરૂરી છે.

અર્શ માટે થોડોક ચાવીરૂપ સૂચનાઓ આ નીચે જણાવું છું: કમજીયાત એ અર્શરોગ થવાનાં કારણરૂપ અને અર્શને નાંહ મટવા દેવાના કારણરૂપ છે. એ વાત સંપૂર્ણપણે દિલમાં કોતરી રાખવા જેવી છે. જે અર્શના દરદીને મળ હંમેશાં સંપૂર્ણ અને જરાયે તકલીફ વગર આવી જવો જોઈએ તેની સાથે ખોરાકમાંથી ચંતો મળ તદ્દન સુકાયેલો કે ગંધાયેલો પણ ન હોવો જોઈએ. તે માટે દરદીને એક તો સલાહ એ આપવાની કે રાત્રે સૂતી વખતે અર્ધો તોલો કે એક તોલો ઇસબગુલની ભૂસી દૂધ અથવા પાણી સાથે ફાકી જવાથી સવારે સહેલાઈથી દસ્ત આવે છે. ઇસબગુલની ભૂસી આંતરડામાં ચોટેલા મળને જરાયે તકલીફ સિવાય કે આંતરડાની

ક્રિયાને ઉત્તેજ્યા સિવાય દસ્તને સરકાવી બહાર ખેંચી લાવવાનું કામ કરે છે. જેમને ઇસઅગુલ્લથી દસ્ત ન થાય તેમણે હીમેજને દિવેલમાં તળી ખાંડી રાખીને રોજ રાત્રે ફાડી જવાની ટેવ રાખવી. ત્રિકુળાં, હરડે સથવા સ્વાદિષ્ટ વિરેચન વગેરે દ્રવ્યો દસ્ત લાવવાને ગુણુકારી હોવા છતાં ઇસઅગુલ્લ અને હીમેજ જેવાં નિર્દોષ અને આંતરડાની શક્તિને નબળી પાડ્યા સિવાય દસ્ત લાવવાનો ગુણુ ધરાવતાં નથી.

ખીજ આવી છે અર્શના રોગીને ખોરાક સંબંધી સાવચેતીની:

ગોળ, રોંગણાં, બાજરી, કેરાનું અથાણું, મરચાંનું અથાણું, સરગવાની શોળ, ખાંડેલાં સૂકાં વધારે પડતાં મરચાં કે લીલાં મરચાંના બજીયાં આ બધા પદાર્થો અને મગ તથા તુવેરદાળ સિવાયનાં ખીજ મડે, વાલ, વટાણાં, ગુવારફળી જેવા પદાર્થો હરસવાળાની પ્રકૃતિને નુકસાન કરનારા નીવડે છે. એ પદાર્થો ત્યાગી દેવા જોઈએ. તેની સાથે ભારે ખોરાકો, ઉપરા ઉપરી જમણુવાર, મેંદાની બનાવટની ચીજો વારંવાર ન ખાવી. આ બધી બાબતનું અક્ષરશઃ પાલન કરવામાં આવે અને તાજી મીઠી છાશ ધણુ સારા પ્રમાણમાં ખોરાકની સાથે રોજ પચે એ પ્રમાણે લેવાનો આગ્રહ રાખવામાં આવે તથા સ્મરણુનું શાક અને તેટલું વધારે ખાવાનું રાખે તો હરસ-અર્શનો દરદી વગર દવાએ જ અર્શ હોવા છતાં કોઈપણ પ્રકારની તકલીફ ભોગવતો નથી અને ઉપર પ્રમાણે ખોરાક વગેરેની પૂરતી કાળજી રાખી અર્શહરવટીનું સેવન બે ત્રણ મહિના ચાલુ રાખવાથી અર્શ-માંથી પડતું લોહી બંધ થાય છે. ફૂલેલા અર્શ ચીમળાઈ જાય છે અને સાધારણ શરીર ઉપર સૂકાયેલો મસો હોય તેવી રીતે ગુદાદ્વાર કે અંદરના ભાગમાં રહે છે અને કેટલીક વખત આ દવાથી અર્શ તદ્દન સૂકાઈને ખરી પણ જાય છે. અર્શ માટે આ ગોળી નિર્દોષ અને અત્યંત ગુણુકારી છે. જે માનવી ઉપરની સૂચનાઓનો અમલ કરી આ ગોળીનું સેવન કરશે તેમના બમે તે પ્રકારના અર્શ અંગેની તકલીફ દૂર થશે.

આરોગ્ય વટી

લીમડાનાં પાન તો. ૫, શેફલી હોંગ રતી ૫, શેફલું જીર રતી ૬, કપુર રતી ૫. લીમડાનાં લીલાં પાન લાવી બાકીની સર્વ ચીજોને તેની સાથે આરીક વાટી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

રાત્રે સૂતી વખતે ૧ થી ૪ ગોળી પાણી સાથે લેવાથી ઉદર-વિકાર, કમજોરતા, હરસ વગેરેમાં ખાસ ઉપયોગી છે.

આરોગ્યરક્ષક વટી

ત્રિકુળાં તો. ૩. ગુલાબનાં ફૂલ તો. ૧ ત્રિકટુ તો. ૩, સાકર તો. ૫. ૫ થી વસ્તુને ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરીને મધમાં મેળવી ચણીબોર જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ ૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી પેટનાં ગમે તેવાં જીનાં દરદોમાં ચોક્કસ ફાયદો કરે છે.

કપુરાર્દિ ગુટિકા

લાલ મરચાં તો. ૧૦, હોંગ તો. ૧૦, દેશી કપુર તો. ૧૦. પ્રથમ લાલ મરચાંને તેનાં બીજ ન દેખાય ત્યાં સુધી આરીક વાટવાં અને ત્યાર પછી હોંગ તથા કપુર મેળવી એકરસ થતાં સુધી વાટવું. કપુરની બીનાશથી ગોળી વાળવા જેવું થશે. ન અને તો સ્હેજ પાણીનેા કરમો દઈને મરીના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

ઝાડા કે ઉલટી થતા હોય તે વખતે ઠંડા પાણી સાથે એ ગોળી આપવાથી કોલેરા (વિષૂચિકા)માં શરૂઆતથી આપ્યા કરવાથી દર-દીને છૂટથી પેશાબ આવવા લાગશે. કોલેરા માટે વખાણવા લાયક પ્રયોગ છે.

કાળભૈરવ ગુટિકા

રસસિંદૂર, અબ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, અંગભસ્મ, શુદ્ધ ગુણ, શુદ્ધ શિલાજીત. એ સર્વે સરખે વજનને લઈને ભાંગરો, આમળાં, શતાવરી એ દરેકની એક એક ભાવના દઈને છાંયે સુકવી લઈને

મજબૂત શીશીમાં ભરીને પેક કરી એક મહિનો ધાન્યના ઢગલામાં રાખી મૂકવી.

સવાર-સાંજ ૧ ગોળી ઘી અથવા ઘી-સાકર સાથે ચાટીને ઉપર બેઆની ભાર ત્રિકુળાની ફાકી લઈને ત્યારપછી અરધો શેર દૂધ પીવું.

આ ગોળીનું એક વર્ષ સુધી સતત સેવન કરવાથી, દર મહિને પ્રમાણમાં એક એક ગોળીનો વધારો કરે અને ખોરાકમાં ઉબ્બ પદાર્થ ખાવા બંધ કરે તો આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. એક વર્ષ સેવન કરવાથી ૧૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય થાય. ત્રણ વર્ષ સેવન કરવાથી ૨૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય થવાની માન્યતા છે. પરંતુ શક્તિ અને જીવનતત્ત્વ-પોષક અપૂર્વ ઔષધ તો છે જ.

કાસીસાદિ વટી

હીરાકસી, હીંગ, સિંધવ, સુંક, ચિત્રો, ઈંદ્રામણાના મૂળ, ઈંદ્રામણાના ફળ, જવખાર, સાજખાર, ટંકણખાર, હળદર, સમુદ્રશીલુ, કપૂર, દારૂ-હળદર-એ બધાં સરખા વજન લઈને ખાંડી કુંવારના રસમાં ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

ત્રણથી છ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી સ્ત્રીઓના નષ્ટાતંવ, પીડિતાતંવ વગેરે આર્તંવ દોષોને સુધારી, ઋતુ નિયમિત બનાવે છે. આ ગોળી જનનેન્દ્રિયમાં પહેરવા માટે પણ આપવી.

કાળી ગોળી

ફૂલાવેલ મોરચુ તો. ૧, રસકપૂર તો. ૧, હીમજી હરડે તો. ૧, કળીચૂનો તો. ૧, ગોળ તો. ૧. પ્રથમ રસકપૂરને ઝીણું વાટી તેમાં આરતી કપૂર તો. ૦૧ મેળવી સળગાવવું. કપૂર બળી જાય એટલે બીજાં વસાણાં મેળવી દેવાં, અને લીંછુના રસમાં ૧૪ દિવસ સતત ઘૂંટવું. બાદ પુવરદાળ જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર—સાંજ એકથી બે ગોળી ચોકખા પાણી સાથે આપવાથી વિસ્ફોટક, ભગંદર, પ્રમેહ, ગરમી, સાંધાનો દુઃખાવો વગેરે ગરમીના રોગો ઉપર સારું કામ કરે છે.

નોંધ : આ દવા ચાલતી હોય ત્યારે તેલ, મરચાં, ખટાશ અને વાયડા પદાર્થની ખાસ પરહેજ રાખવી અને મોઢું આવી જાય તો દવા બંધ કરવી.

કેસરાદિ ગુટિકા

જયફળ તો. ૧, જવત્રી તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, મોચરસ તો. ૧, કેરીની ગોટલી તો. ૧, લોદ્ધર તો. ૧, ખીલીનો ગર્જ તો. ૧, ધાવડીનાં ફૂલ તો. ૧, દાડમનાં છોડીયાં તો. ૧, ચુંડ તો. ૧, કેસર તો. ૦૧, અરીચુ તો. ૩, શેકેલો ભાંગ તો. ૨. એ સર્વે વસ્તુને ખાંડી કપડાજાયુ કઠી ભાંગના ઉકાળામાં ઘૂંટી મરીના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૩ ગોળી ઈંદ્રજવ અને કડાજાલના હીમ સાથે આપવાથી ઝાડા, મરડો, અતિસાર, આમાનિસાર, રક્તાતિસાર અને સંગ્રહણો મટે છે.

ખદીરાદિ ગુટિકા

આકડાનાં ફૂલનાં મીંજ શે. ૧, લવીંગ શે. ૧, જાંચી જાતનો કથો શે. ૧. એ ત્રણે વસ્તુને ખાંડીને લોચો બનાવવો અને એક તપેલીમાં ભરવો. આદ એનાથી મોટી સાધજની ખીજ તપેલી લઈને એમાં બજેર પાણી મૂકી ચૂલે ચડાવી ઉપર ચારણી મૂકીને તેના ઉપર દવાવાળી તપેલી જાંધી વાળવી. જેથી નીચેની તપેલીમાંના પાણીની વરાળથી ચારણી માંહેની દવા બફાશે. આદ નીચે ઉતારી આરીક વાટી વટાણા જેવડી ગોળી વાળવી અને તડકે સૂકવી લેવી.

લીલી યા સફી ખાંસી કે ગમે તે પ્રકારની ઉધરસમાં મોઢામાં રાખી રસ ચૂસવાથી અથવા મધમાં ચાટવાથી કે પાણીમાં ગળાવવાથી ચમત્કારિક ફાયદો ખતાવે છે.

ખાંસીની ગોળી

અફીણુ તો. ૧, આકડાનાં ફૂલ તો. ૬, લવીંગ તો. ૨, કાળાં-અરી તો. ૩, હળદર તો. ૩, કાથો તો. ૬, પુષ્કરમૂળ તો. ૬, સિંધવ તો. ૩, અફીણુ (સવાવની સવળી વસ્તુને ખાંડી અફીણુનો કસોબો કરી મેળવીને ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

એકથી બે ગોળી સવાર-સાંજ પાણી સાથે આપવાથી ખાંસી, દમ, અમુંઝણ, શ્વાસ, સળેખમ, વગેરેમાં તાત્કાલિક અસર કરે છે.

ગર્ભવિલાસ ગુટિકા

ભોરીંગણીના પંચાંગનું ઘન તો. ૬, ગજોનું ઘન તો. ૫, ખીન્નેરાનાં ખી તો. ૫, આસોપાલવની અંતરછાલ તો. ૧, શતાવરી તો. ૧, આહન તો. ૧, શિવકિંગીનાં ખી તો. ૫, જેડીમધ તો. ૧, મોંચકાળું (વિદારીકંદ) તો. ૧, ગજોઅસ્ત્ર તો. ૧, મોગરાનું મૂળ તો. ૨, લજ્જમણીનું મૂળ તો. ૨, વરધારાનું મૂળ તો. ૨, એકની તો. ૧, પ્રવાળ પિષ્ટિ તો. ૧, સુવર્ણમાશ્નિક ભસ્મ તો. ૧, કમળનું કેસર તો. ૨, ગોખીચંદન તો. ૧, ચંદીના વરખ તો. ૧, શુદ્ધ શિલાજીત તો. ૨, શુદ્ધ ગુગળ તો. ૧૦.

ગુગળને ગાયના દૂધમાં ઘૂંટી બાદ સર્વે ચીજોને એકરસ થાય એ પ્રમાણે મેળવી પીડો તૈયાર કરવો અને ઘીનો હાથ ઢઈને ચણી-ખોર જેવડી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ ગોળી ગાયના દૂધ સાથે લેવાથી જે સ્ત્રીને પ્રગ્ન ન થતી હોય, અધૂરા માસે પ્રસવ થઇ જતો હોય, પ્રગ્ન જીવતી ન હોય, ગર્ભસાવ થતો હોય, સ્ત્રીનું ગર્ભાશય બગડેલું હોય એવી અનેક ફરિયાદો મટાડી સંતતિ પ્રાપ્ત થાય છે. મહા-

ત્માની પ્રસાદી છે અને એનો શ્રદ્ધાપૂર્વક ઉપયોગ કરવાથી ઘણાં ધેર પોરણાં બધાયા છે. વૈદ્યો વાપરશે તો ધન, યશ અને પ્રીતિ મેળવશે.

ગર્ભાશયશોધિની વટી

હીરાભોળ તો. ૧૦, એળાઓ તો. ૧૦, હીરાકસી તો. ૭ા, ઈલાયચી તો. ૫, સુંઠ તો ૫, સંચળ તો. ૧૦. એ બધાનું ખારીક ચૂર્ણ કરી ગુલાબનાં ફૂલની પાંખડીમાં વાટી ચણીભોર જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ ૧ થી ૨ ગોળી ગાયના દૂધ સાથે આપવાથી સ્ત્રીઓને કાઈ પણ કારણથી માસિક ધર્મ અટકી જવાથી થતો દુઃખાવો, પેટમાં લોહીની ગાંઠ, માસિક ઋતુની અનિયમિતતા વગેરે રોગો આ ગોળીના સેવનથી મટે છે, ગર્ભાશય સુધરી ગર્ભ ધારણ કરવા લાયક અને છે.

ગંગા ગુટિકા

ખીલીનો ગર્ભ તો. ૧, રાઇ તો. ૧, કાથો તો. ૧, દાડમનાં છોડીયાં તો. ૧, કાળું જીરું તો. ૧, આંખાની ગોટલી તો. ૧, જાંબુના ડળીઆ તો. ૧, મોચરસ તો. ૧, જાયફળ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, અતિવિષ તો. ૧, લાંગ તો. ૨, ઝરાસ તો. ૧, રસસિંદૂર તો. ૧, પંચામૃત પર્પટી તો. ૧, અરીણ તો. ૧. પ્રથમ રસસિંદૂરને ઘૂંટી તેમાં પંચામૃત પર્પટી મેળવવી. આદખીજાં ઔષધ મેળવી અરીણનો કસોબો કરી મેળવી દેવો અને ખૂટતું પાણી મેળવી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૪ ગોળી કડાઇલ, સુંઠ અને સાકરના ઉઘાળા સાથે આપવાથી સંગ્રહણી, અતિસાર, મરડો, આમ, જળસ, આમાતસાર, કોલેરાનાં ઝાડા, બાદીનાં ઝાડા વગેરે તમામ જાતનાં ઝાડાના રોગમાં ઘણું સારું કામ કરે છે. દરદીને હાથ ઉપર

રાખીને દવા શરૂ કરવાથી ઉત્તમ ગુણુ કરે છે. અનેક કેસોમાં વાપરીને એની ઉત્તમતાની પ્રતીતી મેળવી છે.

ચીંચાલદ્વાતક વટી

સારી નવી ચામલોમાંથી છોડા તથા ક્યુકા કાઢી નાખેલી ચોક્કા ચામલી શે. ૧ તથા ભીલામા (શુદ્ધ) શે. ૧. એ બેઉને ભેગાં ખાંડી ગોળા વાળવા જેવું થાય ત્યારે ચણીખેર જેવડી ગોળા વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે ગળી જવી. સંગ્રહણી, અતિસારના રોગીને જીરુ સાથે આપવી. ઉપદંશ અને વિસ્ફોટક મટે છે, સાંધા રહી ગયા હોય તો છૂટે છે, લકવો, અર્ધિત-વાયુ, મન્યુરતંબ, કટીગ્રહ, ગ્રન્થસી વગેરે સંધિગત અને શિરાગત વાયુને મટાડે છે. દવાની કામી પરહેજ નથી. વ્યાધિને અંગે પરહેજ રાખવી જરૂરી છે.

ચંદ્રખલા ગુટિકા

પડકચુરો, વજ, મોથ. કરીયાતુ, ગળો, હળદર, દેવદાર, દારૂહળદર, અતિવિષ, ગંઠોડા, ચિત્રક, ધાણા, હરડે, બહેડા, આમળાં. ચવક, વાવડોંગ, સૂંકે, મરી, પોંપર. દરેક ચાર ચાર તોલા. તજ, તમાલપત્ર, નસોતર, દંતીમૂળ એ દરેક સોળ સોળ તોલા લેવું. સુવર્ણમાક્ષિક ભસ્મ, પવક્ષાર. સાજખાર, ખડીયોખાર, સંચળ, સિંધવ એ દરેક એક એક તોલા. એલચી અને વાંસકપુર (અરખી) ચાર ચાર તોલા લેવું. લોહ ભસ્મ આડ તોલા, સાકર ૧૬ તોલા, શિલાજીત બત્રીસ તોલા અને ગુગળ (કણુ ગુગળ) શેર બે (એંશી તોલા) લઘુ પ્રથમની ચોવીસ ઔષધિઓને જવકુટ ખાંડી સોળગણા પાણીમાં ઉકાળી ઘન દાઢી લેવું. ખાદ એલચી, વાંસકપુર અને ક્ષારોને ખાંડી જવકુટ કરી ગુગળને શુદ્ધ કરી ગાળી કદાઈમાં નાખી તેમાં શિલાજીત એકરસ કરીને ખાકીનાં વસાણાનું ઘન-કપડાંજાણુ ચૂર્ણ અને ભસ્મો

રોગવી ઘીનો હાથ દઈ ચણાના જેવડી મોટી ગોળી વાળીને છાંયડે સુકવી લેવી.

માત્રા—એક એક ગોળી દિવસમાં બે વખત.

ચંદ્રપ્રભાવટી દરેક પ્રકારના પ્રમેહ, મધુમેહ (ડાયાબિટીસ), સ્ત્રીઓના ગર્ભાશય સંબંધી દરદો—પ્રદર, ગર્ભાશય શોથ, ફલકોષ અને ગ્લંધાદિનીનાં દરદો તથા પુરુષોનાં ધાતુ સંબંધી દરેક વ્યાધિમાં વોર્ગસ્ટાવ, સ્વપ્રદોષ, કમળો, હરસ અને સ્ત્રીપુરુષોનાં કમરના દુઃખાવામાં આત વ્રાભક્તી છે. મધુમેહ (ડાયાબિટીસ)માં એક વર્ષ સુધી, ભગદરમાં, ધાતુ સંબંધી દરદોમાં તેમ જ સ્ત્રીઓનાં ગર્ભાશયનાં વ્યાધિઓમાં તથા આર્તવ (અટકાવની) અનિશ્ચિતતાથી મેદ વધ્યો હોય તેમાં તેમજ અંડવૃદ્ધિનાં દરદોમાં ૭ માસથી વધારે સમય સુધી ખીરજી રાખી લેવાથી ચોક્કસ અને કાયમી આરામ કરી રોગીને પુનર્જીવન આપે છે. (ચંદ્રપ્રભાનો ઘન સત્ત્વવાળો આ પાક અમોઝે જ સુધારેલી અસરકારક રીતે વર્ષો સુધી દવાખાનાના દરદીઓ ઉપર અજમાવશ કર્યા પછી જ નક્કી કર્યો છે.) દરેક વસાણાં તાજાં અને અસલ શુદ્ધ મેળવીને ગુગળ વગેરેનું શુદ્ધિકરણ પાક વગેરે ધ્યાન-પૂર્વક પેપાર કરવાથી નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે દરદો ઉપર બરાબર અસરકારક સુધારો જણાશે અને દરદી જલદી રોગમુક્ત થઈ શકશે એ નિઃશંક છે.

ચંદ્રપ્રભાવટીનો મુખ્ય ગુણ મૂત્રેન્દ્રિય અને વીર્યોત્પાદક અવયવો પર શોષક અસર કરે છે.

પ્રમેહ (ગોનોરિયા)માં પેશાબ ગરમ, ખીજો અને ડહોળો આવતો હોય, પેશાબમાં રેતી, કાંકરી અથવા સાકર અને ક્રોસ્ટ્સ જેવાં હારારને ઉપયોગી દ્રવ્યો જતાં હોય, અનેક ઉપચારો કરવા છતાં ન સુધર્યાં હોય એ બધાં આ ગોળીના નિયમિત સેવનથી સુધરીને કાયમી આરામ થાય છે.

પ્રમેહની જીર્ણ અવસ્થામાં અને અને અનેક વ્યાધિઓ ધર કરી બેસે છે ત્યારે ચંદ્રપ્રભાવટી આવા જૂના દરદોમાં વધુ સારો લાભ કરે છે.

પેશાબ અને દસ્તમાં દાહ થવો, આંખ અને મગજમાં ગરમી જણાય, હાથપગમાં કળતર, અંગકોષ અને ઇન્દ્રિય ઉપર ખુબલી આવે, ખરજવાથી ચાદાં પડી જાય, રનાયુમાં કળતર, સાંધામાં દુઃખાવો વગેરે જૂનાં દરદો ઉપર ચંદ્રપ્રભા ઘણો સારો અને કાયમી સુધારો કરે છે.

મૂત્રમાર્જના વિકારથી મૂત્રકૃન્ન થાય છે. પેશાબની શુદ્ધતા અને ઉત્પત્તિ બરાબર થાય છે પરંતુ મૂત્રવિસર્જન અવયવો સાથે સંબંધ રાખનાર અવયવોની વિકૃતિથી પેશાબ પીળો-લાલ અને ત્રાસદાયક બળતરા સહિત દુર્ગંધ મારતો ધીમે ધીમે આવે છે. આ ઉપદ્રવમાં ચંદ્રપ્રભા ત્રિકુળાના પાણી સાથે આપવાથી લાભ થાય છે. સ્ત્રીઓનાં ગર્ભાશયમાં રજવાહિની અને કુળકોષમાં સોજા આવવાના અનેક કારણો પૈકી જે જીર્ણ ઉપદ્રવ અને ગોનોરિયાની ઝેરી અસરથી ગર્ભાશય અને બીજાશયને બરાબર પોષણ નહિ મળતાં તેમાં સોજા સહિત વિકૃતિ થાય છે તે ગર્ભધારણ થઈ શકતો નથી, અટકાવ અનિયમિત ઓછો-વધુ આવ્યા કરે છે, પેટના ડાબા કે જમણા પડખામાં દુઃખાવો કાયમ રહે છે. ગર્ભાશય તદ્દન નબળું પડી જવાથી દરદીનો ચહેરો ફિક્કો, નિસ્તેજ અને ઉદાસ રહે છે. હાથ, પગ, કમર અને માથાનો દુઃખાવો કાયમી બને છે, દિવસે દિવસે નવી નવી ફરિયાદો ઉપસ્થિત થયા કરે છે. માસિક દરમિયાન પેટમાં અને કમર, જાંઘ તેમ જ આખા પેટમાં સખત દુઃખાવો ઉપડી આવે છે. ગર્ભાશયનો સોજો જૂનો થવાથી દરદ કાંઈક ઓછું લાગે છે પરંતુ ગર્ભધારણશક્તિ ઓછી થાય છે અને જે ગર્ભ રહે છે તે બે ત્રણ માસમાં કે એથી ઓછા સમયમાં કસુવાવડ થઈ જાય છે. સાથે સાથે પ્રદરને લઈને સફેદ ચીકણું કે ચોખાના ધોવણું

જેવું પ્રવાહી હંમેશાં જતું હોય એથી પણ ઘણી અશક્તિ આતી જાય છે. દરદી અનેક દવાઓ વર્ષો સુધી ખાઈને કંટાળી જાય છે. આવા ગંભીર અને ત્રાસદાયક વ્યાધિમાં ચંદ્રપ્રભાવટી નિયમિત દિવસમાં ત્રણ વખત સતત નવ માસ સુધી ઘી સાથે લેવાથી શરીર હજુપુજા બની ગર્ભધારણ થાય છે.

ગર્ભોત્પાદક અવયવો પુષ્ટ થવાથી શારીરિક કાન્તિ, બળ અને ધૈર્ય તથા આયુષ્ય સ્થાપક અતિ ઉત્તમ નિર્દોષ દવા આથી ખીજી કઈ હોઈ શકે ?

હાવના શૃંગારિક ચત્રચિત્રો અને કલાતે નામે કેળવણીનાં અભ્યાસમાં ખપી ગયેલાં પ્રેમી યુગલોનાં નાટકો, વિવેચનો અને આર્ટ ચિત્રો તથા નૈવેડો વગેરે આદર્શ ગણાતી કેળવણી અને ડગલે ને પગલે મિનઅનુભવી યુવાન વિદ્યાર્થીઓ તથા યુવક-યુવતિઓનાં મન ચંચળ બનાવી વિચારવાયુતી ધૂન તેમનાં મગજ ઉપર સવાર થઈ રહે છે. સતત વિચારોથી મગજશક્તિ ઝગડવા ઉપરાંત માથામાં દુઃખાવો ઉપડે છે. આનાં કારણો સ્પષ્ટ હોવા છતાં અદૃશ્ય રહે છે. વિચારોનાં વાદળો હંમેશાં ચઢી આવવાથી સમય જતાં તેઓ હસ્ત-મૈથુનના ખૂરા કર્મ તરફ ધસડાઈ વખતો વખત શરીરરૂપી સંચાને તેલની ગરજ સારતું અતિ મૂલ્યવાન દ્રવ્ય વીર્યનો નાશ કરે છે. આથી હાથપગમાં કળતર, સાંધામાં દુઃખાવો, ઇન્દ્રિયની શિથિલતા વગેરે અસાધ્ય દરદો પણ ધર જમાવે છે.

મૂત્રેન્દ્રિયની નિર્બળતાથી જરા જેટલો સ્પર્શ થવાથી કે સુંદર મોહક દૃશ્ય જોવાથી અગર તો સંભળવાથી ઇન્દ્રિય સતેજ થઈ એક બે ટીપાં વીર્યસ્રાવ થઈ એ અવયવ તુરત શિથિલ (નરમ) પડી જાય છે. દિવસનાં અને સૂતાં સુધી આ ક્રમ અનેક વખત થઈ જવાથી દરદીના મન અને શરીર ઉપર આતી ગંભીર અસર થવા માંડે છે, ઘણા નયના અને અસ્થિર મનના યુવકો પાગલ પણ બની

જાય છે. તેઓને જીવનમાં જીવવા જેવું કંઈ જ જણાતું નથી. આવે વખતે ધીરજ રાખીને ચંદ્રપ્રભા ગુટી અને રસાયન ચૂર્ણ દૂધ કે પાણી સાથે લાંબો સમય લેવાથી આરામ થાય છે.

પ્રેમવ્રતથી કે પરણ્યા પછી સ્નેહમોહવશ થઈ મર્યાદાહીન સંવનન થઈ સંબંધ કરવાથી સ્ત્રી-પુરુષ બન્ને રજનીર્ચહીન અશક્ત બની જાય છે. પછી મંદાગ્નિ અને કમજીયાત તેમને કાયમી બની જાય છે. અનેક દવાઓ એ માટે લેવા છતાં લાભને બદલે નુકસાન વધુ થાય છે. કમજીયાત કાયમી થવાથી શારીરિક વટકાને પોષણના અભાવે કમજો, પાંડુ જેવાં ત્રાસદાયક દરદો સતાવે છે અને ઇલાજ કરવા છતાં મટતા નથી, આવા અતિ વિષયથી થયેલાં દરદોમાં બરાબર છ મહિના શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળીને ચંદ્રપ્રભાનું સેવન કરવાથી અચૂક ફાયદો થાય છે.

અનુપાન મેદથી યોજના કરવાથી ગમે તેટલાં જીર્ણ અને કંટાળાજનક દરદો આ ચંદ્રપ્રભાવટીથી નાશ પામે છે.

છટ્ઠીરિપુ વટી

સારી ઉંચી જાતની કપૂરકાયલી લાવીને ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરીને પાણી સાથે મેળવી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

એકથી ચાર ગોળી પાણી અથવા મધ સાથે આપવાથી ગમે તે જાતની ઉઝટીમાં આ સાદી છતાં નિર્ભય ગોળી બહુ સાફ કામ કરે છે. બચ્ચાઓને પણ ઠીક માફક આવે છે અને જેને પેટમાં બાવણુ ન ટકતું હોય તેને પણ ટકે છે.

જયાદિ વટી

લાલ કમળની જડ, ભાંગતું સરવ, અધેડાની જડ તથા એળીઓ સમાન આગે વ્રતને જારીક ઘૂંટી ખે રતીના માપની ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ ૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે દૂધ, ગર્ભાશયનો દુઃખાવો, વંધ્યત્વ, નષ્ટાર્તવ વગેરે દરદોમાં ઉપયોગી છે.

નોંધ:—ભાંગને સોળ ગણા પાણીમાં ઉકાળી ચોથા કાગળનું પાણી ખાકી રહે ત્યારે ગાળી લઈને ફરીથી ઉકાળીને ધન બનાવવું. એને ભાંગનું સત્ત્વ કહેવાય છે.

જવરાદિ વટી

કરિયાતુ, ગળો, પિત્તપાપડો, ચિત્રકમૂળ તથા કિવનાઈન. એ સર્વ ઔષધો સમભાગે લઈને લીલી ગળોના રસમાં ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ અથવા જરૂરિયાત વખતે એકથી બે ગોળી દૂધ સાથે આપવાથી વિષમજ્વર, શીતજ્વર વગેરે દરેક પ્રકારના તાવમાં અકસીર નીવડેલી અનુભૂત ગોળી છે.

દ્રાક્ષાદિ ગુટિકા

ખાવાની ભરૂંચી તંબાકુ તો. ૧૦, કાળાં મરી તો. ૧૦, કાળી દ્રાક્ષ તો. ૨૦. પ્રથમ તંબાકુ અને મરીનું આરીક વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરી દ્રાક્ષના ઠળીઆ કાઢી લઈને તેમાં ઉપરનું ચૂર્ણ મેળવીને મરીના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૨ થી ૩ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી દરદી લૂપ્પી ખાંસીથી અકળાતો હોય, મ્હેં ન મળતું હોય ત્યારે આ ગોળીનો ઉપયોગ કરવાથી કફ પાકીને છૂટવા લાગે છે, દરદીને પૂરતી નાહત મળે છે અને ખાંસી મટી જાય છે.

ધનંજય વટી

જીરૂ, ચવક, સુખડ, વજ, તાજ, નાની એલચી, કચુરો, હાઉમેર, ક્લોંજીજીરૂ, નાગકેસર. આ દસ વગર દરેક એક એક તોલો, સુવા

છ આનીભાર, અજમેઁ, પીંપરીમૂળ, સાજીખાર, હરડે, જયફળ, લવીંગ આ છ વસ્તુ દરેક એ એ તોલા, ધાણા ત્રણ તોલા, ચિત્રકમૂળ, પીંપર અને સાંભરલૂણ આ ત્રણ વસ્તુ દરેક ચાર ચાર તોલા, કાળાં મરી સાત તોલા, નસોતર આઠ તોલા, ખાવાનું મીઠું (વડગર), સીંધાલુણ અને સૂકે આ ત્રણ વસ્તુ દરેક દશ દશ તોલા, ચુકા (એક પ્રકારની ખાટી જાજી ગુજરાતમાં અને મુંબઈનાં શાકમળ-રોમાં મળે છે.) બત્રીસ તોલા અને તાજી આંબલી સોળ તોલા.

ખનાવટ—ખાંડવા જેવી વસ્તુઓ ખાંડી ખરલમાં નાંખી ચુકાની જાજી વાટી પ્રથમ ખરલમાં નાંખવી પછી બધી વસ્તુ મેળવી ઉપરથી બીજી ચુકાની જાજી અથોર ખાંડી તેનો રસ ખરલમાં નાંખી ઘૂંટીને ચણીખોર જેવડી ગોળી ખનાવી લેવી.

૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત તાજી મિટ્ટી છાશ સાથે અથવા ખાટા લીંબુનો રસ પાણીમાં નાંખી તે પાણી સાથે અથવા દાડમના રસ સાથે આપવાથી આ ગોળી પાચક યંત્રોને વ્યવસ્થિત બનાવી આંતરડાને બળ આપી પૂરા પાચક રસો ઉત્પન્ન કરવામાં મદદ કરે છે. એથી ઉદરચૂળ, અગ્નિમાંઘ, આક્રોશ, મળાવરોધને નાબૂદ કરે છે અને નાના તથા મોટા આંતરડાની કુદરતી ક્રિયાઓને નિયમિત બનાવે છે. માનવી ઘણી વખત આહાર-ખોરાકની બાબતમાં બહુ અનિયમિત બની જાય છે એટલે વધુ પડતો ખોરાક લે છે એટલું જ પહિં પરંતુ જીંદગીભરેલા પતને લઈને કેટલીક વખત વિદાહી, અરોગી, કામો, સૂષ, ટાટો, ભારે ખોરાક પાચનક્રિયાની શક્તિનો ખ્યાલ રાખ્યા વગર એકાગ્ર બની એકરકારીથી જ્યાંથી જે મળ્યું તે પેટમાં નાંખતો જાય છે અને એ રીતે હોજરીમાં થઈ આંતરડામાં ગયેલો એ વિદાહી દૂષિત અપકવ આહાર નાના અને મોટા આંતરડાને દૂષિત બનાવે છે તથા આંતરડાની રસ-શોષણ ક્રિયાને શિથિલ-નબળી પાડે છે અને મોટા આંતરડાની મળત્યાગની ક્રિયાને શિથિલ બનાવે

છે જેથી તેવા દરદીને મળાવરોધ થાય છે અને આંતરડામાંના વાયુ ક્રોધ પામે છે તથા વાયુ અવરોધ પામી ઉર્ધ્વગતિનો અનવાધી ખોટા દુર્ગંધયુક્ત ઓડકાર આવે છે. તે વાયુ અધોમાર્ગે જાય છે તેથી વાહ્ય દુર્ગંધયુક્ત બનાવે છે અને એથી આવા દરદીઓ આમા-જીર્ણ નામના વ્યાધિથી પીડાતા થાય છે અને જાડાની કબજિયાત કાયમી બની જાય છે. સાથે સાથે પેશાબ પણ રોકાતો હોય, ઓછો આવતો હોય એમ લાગે છે. આવા દરદીઓ મળનો નિકાલ કરવા માટે મીંઢીયાવળ, નસોતર જેવાં પદાર્થો પડતા હોય એવી દસ્તસાફી ફાફી લેવા લલચાય છે. તેનાથી એકાદ દિવસ સારું લાગે છે અને પાછી કબજિયાત થઈ જાય છે અને વારંવાર આવી ફાફીઓ લેવાથી આંતરડાં વધુ ને વધુ અશક્ત બને છે તથા વધુ પ્રમાણમાં મળની રૂકાવટ થાય છે. કારણ કે આંતરડામાં ન્યાં સુધી રસશોષણક્રિયા અને મળત્યાગ ક્રિયા સ્વતંત્ર ઉત્પન્ન થાય અને એની ગયેલી કુદરતી શક્તિ પાછી ન આવે ત્યાં સુધી આંતરડાં પૂરેપૂરું કામ કરી શકતાં નથી અને એવી રીતે અશક્ત બનેલાં આંતરડાંની અસર પાંકિયાઝ અને લિવર ઉપર પણ થાય છે, તેથી દરદીનું શરીર વજનમાં ઘટે છે, એના શરીરમાં લોહી ઓછું બને છે અને દરદી નિસ્તેજ આળસયુક્ત અને હંમેશાં બેચેન રહે છે.

આવી જાતનાં દરદીઓને ખોરાકનાં પૈથ્ય કુપથ્યનાં જ્ઞાન માટે જાણકાર બનાવી પરેજીની પૂરતી સૂચના આપી ફરસાણુ, વધારે પડતાં કઠોળ, અને તેલમાં તળેલાં કંદ-શાકો બંધ કરાવી, ભાજી, છાંશ, દૂધ, ફળ, ફળોના પ્રવાહી રસો તરફ ધ્યાન દોરીને જે ધનંજયવરીનું કાળજીપૂર્વક સેવન કરાવવામાં આવે તો ધીરે ધીરે પાચક અવયવો સુધરે છે, વાયુનું શમન થાય છે, ખોરાકમાંથી રસક્રિયા અને મળ-ત્યાગ બરાબર થવા લાગે છે અને એને લઈને ખોરાક પાચન થવાથી લોહી પણ બને છે તથા આળસુ પ્રમાદી જીભાતો દરદી ફરી સતેજ અને ચૈતન્યવાળો બને છે. ધનંજયવરી સમજી વિચારી દરદીનાં શારી-

રિંક દોષોનો વિચાર કરી બુદ્ધિપૂર્વક આપવામાં આવે તો ઉદરરોગનાં કારણે ઉત્પન્ન થયેલા વિવિધ વ્યાધિઓ અને નાની મોટી ફરિયાદો નાબૂદ થાય છે.

ધાત્રીલક્ષ્મીતક વટી

બીલામા શે. ૧, હરડેદળ શે. ૦૧, બહેડાંદળ શે. ૦૧, આમળાં શે. ૦૧, સુંકે તો. ૧૫, મરી તો. ૧૫, પીંપર તો. ૧૫, કાળા તલ શે. ૧, ગોળ શે. ૧. બધાં વસાણાં ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરીને ગોળમાં મેળવી ફરી ખાંડી મુલાયમ બનાવીને ચણીબોર જેવડી ગોળી વાળવી.

એકથી બે ગોળી પાણી સાથે આપવાથી પેટના આંતરડાના વ્યાધિ સારા થાય છે, દુઃખાવો મટે છે, ભૂખ લાગે છે, પ્રમેહ, ઉપદંશ તથા અર્ધાંગવાયુ ઉપર સુંદર કામ આપે છે. તથા દુઃખતા સાંધા પણુ મટાડે છે, શક્તિદાતા ગોળી હોઈને ચિકિત્સકને બંધ આપાવે છે.

પીળી ગોળી

અતિવિષની કળી તો. ૮, ઠકું તો. ૪, કિવનાઈન તો. ૨, સિંકાના ફેપ્પીફ્યુઝ તો. ૨, એન્ટીફીબ્રીન તો. ૨, સિંકાના બાઈ તો. ૨, એક્સ્ટ્રેક્ટ જન્થન તો. ૧. એ બધાંને મધમાં મેળવી ઘૂંટી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત એકથી બે ગોળી પાણી સાથે આપવાથી દરેક પ્રકારના તાવમાં ચોક્કસ ગુણુ બતાવે છે.

પુષ્પવટીકા

ધતુરાના ફૂલ તો. ૧, રાતી કરેણુનાં ફૂલ તો. ૧, આકડાનાં ફૂલ તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, જવંત્રી તો. ૧, કેસર તો. ૦૧,

અરીષ્ટુ તો. ૦ા, હીંગળાક તો. ૩. બધી વસ્તુઓને ખાંડી ગુલામના ફૂલના રસમાં ઘૂંટી વટાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

એકથી બે ગોળી મધ સાથે લેવાથી ખાંસી, શ્વાસ, દમ, અમુંઝણ વગેરે મટે છે.

પૂર્ણચંદ્રોદય ગુટીકા

શતગુણગંધક જ્વરિત પૂર્ણ ચંદ્રોદય તો. ૪, ખાત્રીલાયક અબ્રક ભસ્મ તો. ૧, સુવર્ણભસ્મ તો. ૦ા, સાચાં મોતીની પીણી તો. ૦ા, મેંદીથી મારેલી અને નિસ્તથ અનેલી અંગભસ્મ તો. ૧, અક્કલકરો તો. ૧, જયફળ તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, કસ્તુરી તો. ૦ા, બમન-લાલ તો. ૦ા, અંબર તો. ૧, જુંજબેદસ્ત તો. ૨, અરાસ કપુર તો. ૨.

પ્રથમ ચંદ્રોદયને ત્રણ દિવસ સુધી સારી જાતની ખરલમાં ઘૂંટવો અને ત્યારપછી કસ્તુરીને ગુલાબજળમાં ભુદી ઘૂંટી ઓગાળીને ચંદ્રોદય સાથે નાંખી એક દિવસ ઘૂંટવું. જુંજબેદસ્તને પથ્થર ઉપર નાગરવેલનાં પાનના રસમાં ઘસી ઘસીને પ્રવાહી બનાવી અંદર મેળવવું. ત્યારપછી બીજી વસ્તુઓ અનુક્રમે મેળવી, નાગરવેલનાં પાનનો રસ શીરા જેવું જાડું અને તેટલો નાંખી ઘૂંટવું, ત્યારપછી કેવડા-જળમાં એક દિવસ અને ગુલાબજળનાં એક દિવસ ઘૂંટી સૂકાવા આવે એટલે ૧ તોલો ચોકળું મધ નાંખી ચણાનાં દાણા જેવડી ગોળી વાળી ઉપર સોનાનાં વર્ક ચઢાવી છાંયે સૂકવી ખાટલી ભરી રાખવી. ખાટલી રોપર હવા ન જાય તેવી સારી લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી ગળી ઉપર ગરમ કરી ઠંડુ કરેલાં સાકર એલચી નાંખી કેસર ખેચાર તાંતણાં નાંખી તૈયાર કરેલું દૂધ પીવું. ખોરાકમાં ઘી, દૂધ, મલાઈ, માખણ છૂટથી લેવાં.

ઔષધિઓનો રાજ, સર્વોપરિ કામનાઓને પરિપૂર્ણ કરનાર, બળ, બુદ્ધિ, ઓજસ અને સ્મરણશક્તિને વધારનાર, ગમે તેવા

નિર્જળ પુરુષાર્થીની આળસુના શરીરમાં ચૈતન્ય આપી સમઘાતુને બળ આપી શરીરને તેજસ્વી બનાવનાર, વીર્ય અને વીર્યસ્થાનેને બળ આપી નપુંસકને પણ સંપૂર્ણ કામી બનાવનાર, નષ્ટ થયેલા વીર્યજંતુને ફરી ઉત્પન્ન કરી પ્રભા પેદા કરવાની શક્તિ લાવી આપનાર, ક્ષય, દમ, અશક્તિ, નામદી, ધાતુક્ષય, ગાંડપણ, અપરમાર, કેદસાંનઘ બાધિ આદિ સર્વેનો નાશ કરી દવમાં બળેલા વૃક્ષ ઉપર જેમ અમૃતવારિધિનું સિંચન થાય અને તે નવપક્ષવિત બને તેમ આ ઔષધિનું વિધિસર સેવન કરનાર દીર્ઘજીવી બને છે. આંખો અને કાનની શક્તિ બળવાય છે, સફેદ પળી નષ્ટ થાય છે, મોઢા ઉપરની કરચલી ચાલી જાય છે, નવયુવાનને શરમાવે તેવું તેજ મોઢા ઉપર પ્રગટ થાય છે વૃદ્ધ અને ઉમરલાયકમાં પણ સ્ત્રીસંભોગ કરવાની પૂર્ણ-શક્તિ પ્રગટે છે અને યુવાન મદોન્મત સ્ત્રીને પણ સંતોષી શકવાની સાચી અને દીર્ઘજીવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

બકરીનાં ગળાનાં આંચળમાંથી જેમ દૂધ નથી આવતું તેમ આ પ્રયોગમાં બતાવેલાં ઔષધો જો સાચાં પરિપૂર્ણ રીતે તૈયાર કરેલાં હોય છે અને વિધિસર બનાવટ થઈ હોય છે તો જ ઉપર બતાવેલા સઘળા ગુણ બતાવે છે. માત્ર ચંદ્રોદયનું નામ આપવાથી એ સાચો ચંદ્રોદય નથી હોતો, તો પછી શતગુણ ગંધકજ્વરિતની આશા જ ક્યાં રાખવી ? અબ્રક પૂરો નિશ્ચંદ્ર બન્યો નથી હોતો અને અબ્રકમાં વેચાવા લાગે છે તો પછી હબ્બર પુટી અબ્રક મેળવવા કેટલી સાવધાની રાખવી પડે છે ? શતગુણ ગંધકજ્વરિત ચંદ્રોદય બનાવવામાં અને સહસ્રપુટી અબ્રક તૈયાર કરવામાં કરનારને કેટલી ઝંઝાવાટ, કેટલું જ્ઞાન, કેટલી સાધન સામગ્રી, કેટલી તૈયારી, સ્થળ, સમય, માનવશક્તિનો કેટલો ખર્ચ ? આ સંબંધમાં વાપરનાર વિચાર કરે. બજારમાં ચકચકીત કપાટોમાં સોનેરી રૂપેરી વરખવાળી તૈયાર અળતી ચંદ્રોદયના નામે વેચાતી ગોળીઓ સાચે જ ચંદ્રોદય હશે ?

ચંદ્રોદય એક અલૌકિક જરા મરણને રાક્ષવાવાળી વલિપલિતનો નાશ કરનારી આયુર્વેદનું પરમ અને સફળતિક્ષણ શસ્ત્ર સમું ઔષધ આજે બનરૂ વેપારીઓએ અને ધનલોભી ધુર્તરાજો બાડબૂનનાં ચવાણાં, ચણાથીએ સરતુ બનાવીને આવા દિવ્ય ઔષધની ખરાબી કરી નાખી છે.

ચંદ્રોદયનાં ગુણ વિષે જરા વિચાર કરવામાં આવે તો—

સમેગન્ધેતુ રોગઘ્નો દ્વિગુણે રાજક્ષમાજિત ।
 જીર્ણેતુ ત્રિગુણે ગન્ધે કામિની દર્પ નાશનઃ ॥
 ચતુર્ગુણેતુ તેજસ્વી સર્વશાસ્ત્રાર્થ સિદ્ધદઃ ।
 મધેત્ત્વ પંચગુણે સિદ્ધિઃ षડ્ગુણે મૃત્યુજિત્ ભવેત્ ॥

પારદને અષ્ટ સંસ્કારથી શુદ્ધ બનાવી વિષ અને ઉપવિષોથી એને ભુબ્લક્ષિત બનાવી, શુદ્ધ સુવર્ણનો ગ્રાસ આપી શિવના વીર્યરૂપ પારદ બ્યારે સંપૂર્ણ તૈયાર કરવામાં આવે અને તેને પાર્વતીનાં રજ રૂપ ગંધકની સાથે વાલુકાયત્ર ઉપર અગન શીશીમાં ગંધક સાથે જરણ કરવામાં આવે. આ રીતે જરણ થયેલો ગંધક સરખા વજને હોય અને જે ચંદ્રોદય તૈયાર થાય. એ સમગુણ ગંધક જરણ ચંદ્રોદય કહેવાય. એ રોગનો નાશ કરનાર છે એમ આ શ્લોકનો ભાવાર્થ થાય છે. બમણા ગંધકમાં જરણ થઈ તૈયાર થયેલો ચંદ્રોદય, રાજ-યક્ષ્મા એટલે ક્ષયને નાશ કરનારો છે, ત્રણ ગણા ગંધકમાં જરણ થયેલો સ્ત્રીનાં ગર્વને ઉતારે એવી સંભોગશક્તિ પ્રગટાવનારો છે, ચારગણા ગંધકથી જરણ થયેલો ચંદ્રોદય માનવીમાં તેજસ્વિતા લાવે છે. અને ઉત્તરોત્તર ષડ્ગુણથી જરણ થયેલો ચંદ્રોદય મૃત્યુને પણ જીતનારો બને છે. અર્થાત્ અષ્ટ સંસ્કારિત પારદ ભુબ્લક્ષિત બનાવી સુવર્ણનો ગ્રાસ આપી એ પારદને જેમ જેમ વધુ ગંધક જરણ

કરવામાં આવે તેમ તેમ અતિ અજ્ઞ અને અલૌકિક શક્તિ વધે. ૧ તોલા આવા પારદમાં સો તોલા ગંધકનું જનરણુ કરી તૈયાર કરેલો ચંદ્રોદય શતગુણ ગંધકજનરિત કહેવાય છે. આ ચંદ્રોદય મહાન શક્તિદાતા છે. યોગીને યોગ સાધન કરવામાં, ભોગીને ભોગનો આનંદ આપી સમર્થ શક્તિશાળી બનાવવામાં, રોગીને મહાન રોગમાંથી મુક્તિ આપી દીર્ઘાયુ બનાવવામાં, યાત્રીને જ્ઞાનની પરિક્ષીમા સુધી પહોંચાડી સ્થિર કરવામાં, વિદ્યાર્થીને બુદ્ધિ-સ્મરણશક્તિનું પ્રદાન કરી શાસ્ત્રમાં પારંગત બનાવવામાં આ ચંદ્રોદય ઔષધિનો રાગ અને સર્વોપરી શક્તિદાતા છે.

પણ ક્યાં એ પારદ, ક્યાં એના ઉપર અષ્ટ સંસ્કાર અને શુભ્રક્ષિત બનાવવાની જટિલ ક્રિયા ? જીવનનાં તન, મન, ધન ખર્ચી નાંખવાની તાલાવેલી ધરાવનારા ક્રિયાકુશળ બુદ્ધિમાન-વિદ્વાન એના કરવૈયા ? આજના ચંદ્રોદય વેચતો બજારૂ વેપારીને ત્યાં બજાએ પાંચ પાંચ રૂપીયામાં વેચાતી ચંદ્રોદયની ગોળીમાં રખે કાઈ બકરીના ગળાના આંચળમાંથી જેમ દૂધની આશા ન રખાય તેમ સાચા ચંદ્રોદયના ગુણોની આશા રાખતા !

ચંદ્રોદય ખરીદનાર, ખાનાર, વાપરનાર, વેચનાર અને ચંદ્રોદય સાથે જેમને લેશ પણ નિસ્પૃત છે એ સઘળા માનવીઓને એક વખત “ચંદ્રોદય એટલે શું ?” એ નામની મારી લખેલી પુસ્તિકા જે વર્ષો પહેલાં પ્રગટ થઇ છે તે સંપૂર્ણ વાંચી વિચારી, મનન કરી જવા આગ્રહભરી બલામણુ કરું છું.

આ ઔષધમાં શતગુણ ગંધક જનરિત ચંદ્રોદયની યોજના કરી છે. ચંદ્રોદયમાં સુવર્ણ તો મિશ્રિત છે જ. ઉપરથી સુવર્ણભસ્મ વધારામાં મેળવી છે.

સોનું અને સોનાના મિશ્રણવાળી ઔષધિ શરીરનું અતિ મહત્વનું અંગ હૃદય અથવા હાર્ટને શક્તિ આપે છે, અને હૃદય પોતાનું કાર્ય પરિપૂર્ણ રીતે બજાવવા લાગે છે એથી રક્તશુદ્ધિ તથા રક્તા-

બિસરણની ક્રિયા ઘણી સરસ રીતે થઈને શરીરમાં નખથી શિખ પર્ણિત રક્ત દોડવા લાગે છે. જેથી લોહીમાં રહેલા અશુદ્ધ પરમાણુઓ નાશ પામે છે. સુવર્ણક્ષાર જેમ જેમ લોહી સાથે મળતો જાય છે તેમ તેમ લોહીમાં રહેલા કીટાણુઓનો નાશ થતો જાય છે. છતાં યે શારીરિક ઘટકો (ટીસ્યુ)નો નાશ નથી થતો પણ શરીરને હાનિ પહોંચાડનાર રોગજન્ય અણુઓનો નાશ થાય છે.

એથી કાંઈ પણ કારણથી આવેલી ઈંદ્રિયોની શિથિલતા નાબૂદ થાય છે. ઈંદ્રિયો એટલે જ્ઞાનેન્દ્રિય અને કર્મેન્દ્રિયનો આખો સમૂહ સમજી લેવો. છતાં જનન અવયવ સાથે સંબંધ ધરાવનાર ગ્રંથીઓ અને નલિકાઓ ઉપર આ ઔષધની સરસ અને સીંચી અસર થાય છે. જેને લઈને અવિકસિત અવયવો વિકાસ પામે છે તથા એના કાર્યમાં એ સતત કામ કરવા લાગી જાય છે.

ચંદ્રોદય સાથે મેળવવામાં આવેલાં ઔષધો અબ્રક, સુવર્ણ, બંગ, કસ્તુરી, અંબર વગેરે પદાર્થો પણ ચંદ્રોદય યોગવાદી હોવાથી એને પુરુષ અને સ્ત્રીઓનાં જનન અવયવ તરફ લઈ જાય છે અને કોઈ પણ કારણથી આવેલી જનનઅવયવની નિર્બળતા, નપુંસકતા, સ્તંભનશક્તિની ખામી, તે તે અવયવોની કામ કરવાની શક્તિનો હાસ થઈ જવો વગેરેને દૂર કરે છે. ઉપરાંત ઉંમર વધવાની સાથે સ્ત્રી કે પુરુષનાં ગુપ્તંગો વિકાસ નથી પામ્યાં હોતાં તેમાં પેન્થ્યુરિટરી, થાઇરોઇડ કે ટેસ્ટીકલ ગ્લેન્ડની ઊણપ કે ખીલાવટની ખામી હોય છે તેવે વખતે આ ગોળીનું સેવન કરાવવાથી એ અવયવો કામ કરતાં બની જાય છે અને તે પૂર્ણરૂપમાં ખીલી ઊઠે છે.

સતત રીતે વીર્ય નાશ થવાથી કે કરવાથી અકાળે વૃદ્ધત્વ આવી જાય છે. તેવા જુવાનો ઉંમર વધવાથી, શરીરને ધસારો લાગવાથી અને મોટી ઉંમરને કારણે ઘણાને વૃષણ લટકી જાય છે. ગુપ્ત ઈંદ્રિય શિથિલ બની જાય છે અને સંભોગશક્તિ ચાલી જાય તેવા પુરુષો

સફળ રીતે સ્ત્રી સમાગમ કરી શકતા નથી, જ્યારે એમની સ્થિતિ સંજોગોવશાત્ એવી હોય છે કે એમને પુરુષ જાતીયશક્તિની અનિવાર્ય જરૂર હોય છે.

આવા પુરુષો માટે ગયેલી જાતિયશક્તિ પાછી મેળવવા માટે ઔષધની શોધ કરતા જ હોય છે અને અનાડી માણસના હાથે ચડીને ખોટા, ક્ષણિક ઉત્તેજના આપનારાં ઔષધો સેવન કરીને શરીરને વધુ ખગાડે છે તેમજ શરીરમાં રહીસહી શક્તિ હોય તે પણ ગુમાવે છે. એવા સઘળા પુરુષોને આ પરમ આનંદદાયક શાસ્ત્રીય રીતે સિદ્ધ થયેલ અલૌકિક ઔષધનું કાળજી રાખી સેવન કરવાની ભલામણ છે.

આ ઔષધના સેવનથી આવેલી તાકાત ક્ષણિક નથી હોતી પણ ચિરંજીવ બની રહે છે. ઔષધમાં રહેલા ગુણો જે શક્તિ પેદા કરે છે તે શક્તિ-દાયકારિણી બની રહે છે, કારણ કે ઔષધ રસ, રક્ત, માંસ, મજ્જા, અસ્થિ, રનાયુ, વીર્ય એમ અનુક્રમે સમઘાતુને વધે છે, ઘટે છે, રૂપાંતર કરે છે અને સ્થાયી બનાવે છે. એથી શરીરનું અનુક્રમબદ્ધ નવું સર્જન થયા કરે છે. પોષણ અને સંવર્ધનનો ગુણ કાયમી બને છે અને શરીરનાં ઘસારાને કારણે નાશ પામતાં અણુઓ (સેલ્સ) થી અત્યધિક અણુઓ શરીરમાં પ્રગટ થવાની સર્જન શક્તિ વધી પડે છે. એટલે આ ગોળી સેવન કરનાર તેજસ્વી, શક્તિશાળી, બુદ્ધિમાન અને રોગરહીત લાંબુ આયુષ્ય ભોગવનારો થાય છે. પ્રાપ્ત પણ વ્યાધિ એને સ્પર્શી શકતા નથી, કારણ કે એના શરીરમાં પ્રાપ્ત થયેલી રોગહરા શક્તિ ખુબ સમગ્ર બની ગઈ હોય છે.

ઔષધિના યોગમાં બુજબેદસ્ત નામની જે દવા છે તે એક પ્રકારનાં આફ્રિકા તરફ થતા પ્રાણીનાં વૃષણ (ટેસ્ટીકલ ગ્લેન્ડ) છે અને એનામાં પુરુષના વૃષણને તાકાત આપવાની અને વીર્ય બનાવનાર તથા વીર્યના જંતુ રચવાના કાર્યને શક્તિ આપવાનું સામર્થ્ય રહેતું છે. એથી આ યોગમાં એની યોજના છે. હતા

જેમને પ્રાણીજ ઔષધ તરફ વાંધા હોય તે એ દવાને બાદ કરીને પશુ આ ઔષધ બનાવી વાપરી શકે છે.

સ્ત્રીઓને આ ગોળી આપવાથી એનું ચૈતન્ય વધે છે, સંભોગ-શક્તિ બળવાન બને છે, એના અણુખીલ્યાં અવયવો (સ્તન, કટિ-પ્રદેશ, નિતંબ અને યોનિમાર્ગ) ખીલી ઉઠે છે. ઉંમર વધવા છતાં જે છોકરીઓમાં નબળો બાંધો અને યૌવનનો અભાવ જણાય છે, જેઓની ઉંમર વધવા છતાં ઋતુ આવતું નથી તેમજ ઋતુ નહિ આવવાનું કારણ શરીરના અવિકસિત બાંધોની જ ખામી હોય છે તેમને આ ગોળી આપવાથી શરીર ઉપર ચોક્કસ ફેરફારો થવા લાગે છે. એ જ રીતે જુવાની આવવા છતાં જે છોકરા ખીલતા નથી, હ્રુષ્ટપુષ્ટ થતા નથી, ગુમાંગો કેવળ નિર્બળ હોય છે, વૃષણ તદ્દન નાના જ હોય છે અને લક્ષ કરવા લાયક શરીર નથી એવા અભિપ્રાય બંધાય ત્યારે આ ગોળી ચાર છ મહીના ધીરજ રાખી સારા ખોરાક સાથે આપવામાં આવે તો એના શરીરનાં એકે એક અંગ સંપૂર્ણ ખીલી ઉઠે છે.

કેવળ જાતીયશક્તિ માટે જ આ ગોળી વાપરવી એમ નથી. મગજની નિર્બળતાવાળા, ફેફસાનાં દર્દી, દમનાં દર્દી, જાતીય શક્તિની ઉણપવાળા દર્દી, પુરુષના વીર્યમાં વીર્યજંતુનો નાશ થઈ ગયેલ હોય એવા દરદી, સંભોગનો આનંદ જેમનો મંદ છે અને જેમને પુરુષ સહવાસમાં આનંદ નથી આવતો કે ઇચ્છા જ નથી થતી તેવી સ્ત્રીઓ પણ આ ગોળી વાપરી શકે છે.

શરીરને પહેલું વિવિધ જાતના મળ અને દોષોથી રહિત બનાવી વમન-વિરેચનના પ્રયોગો કરી દરદીને શાન્ત અને સ્વસ્થ ચિત્તવાળો બનાવી ઉપાધિ, પરવશતા, દોડાદોડી છોડાવી પૂરો શ્રદ્ધાવાન તથા કલ્યાણરો હોય તેવા દરદીને શિવ-પાર્વતીનું પૂજન કરાવી, સારા યોગ-નક્ષત્રે ઔષધનું સેવન કરવું. ધીરજથી બે માસ, છ માસ, એક વર્ષ લગી સેવન કરી શકે છે. જગતનાં કોઈપણ ઊંચા પ્રકારનાં

શક્તિદાતા ઔષધોથી શ્રેષ્ઠ આ ઔષધ છે. અમે અનુભવથી કહીએ છીએ કે કદાપિ આ ઔષધ વ્યર્થ નહિ જ ગય.

પ્રમેહની ગોળી

વાંસકપુર, શિલાજીત, રૂમીમસ્તકી, શેરી લોખાન (૪સસ) રાજ, ચીનીકપાલા, એલચી, હળદર એ સર્વને બારીક વાટી સુખ-કના તેલમાં વટાણા જેવડી ગોળી બનાવવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી બધી જાતના પ્રમેહ મટે છે અને તેમાંથી ખાસ કરીને તણુખીયો પ્રમેહ કે જેમાં ખૂબ જાતરા થતી હોય છે તેના ઉપર જલદી અસર કરે છે.

પ્રદરરિપુ

બાવળનાં ફૂલ તો. ૨, સિંદૂરીઆ જામુંદના સૂકાં ફૂલ તો. ૨, ફૂલાવેલી ફટકડી તો. ૨, માયાં તો. ૨, કબૂતરની હગાર તો. ૫, આસોપાલવની અંતરછાલ તો ૨, મુલતાની માટી તો. ૨, લોહ ભસ્મ ગંધી તો. ૨, લગ્નમણીનાં સૂકાં પાન તો. ૨, ગંધુના સૂકા ફળીઆ તો. ૨, દારૂહળદર તો. ૨, રસવંતી તો. ૨, સુવર્ણભાક્ષિક ભસ્મ તો. ૨.

ઉપરની દરેક વસ્તુને ખાંડી એક સાથે મેળવી તેમાં ગળાનું ધન ઉપરની બધી ચીજોનું જેટલું વજન થાય તેટલું નાંખી બધું બરાબર ઘૂંટી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળીને છાંંચામાં સૂકવી લેવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ખેથી ચાર ગોળી ચોખાના ધોવરામણ અગર તાંદળજાના મૂળના રસ તથા સાકર સાથે આપવી.

આજકાલ સેંકડે પંચાણું ટકા જેટલી સ્ત્રીઓ પ્રદરના વ્યાધિ-ઓથી પીડાતી જણાય છે તેમને માટે આ ગોળી ઘણી જ સરસ છે. વૈદ્યો બનાવીને વાપરે એવી અમારી સૂચના છે.

બદકોપહર વટી

શીકાતરો એળીઓ તો. ૧૬, કાળાં મરી તો. ૧૨, ખરસાણી અજમો તો. ૨. ઉપરની વસ્તુને ખાંડી, વસ્ત્રગાળ કરી કુંવારના રસમાં ઘૂંટી ચણાડી જેવડી ગોળી વાળવી.

૨ થી ૩ ગોળી પાણી સાથે લેવાથી કબજાત મટી પવન છૂટો થાય છે. બાદી મટે છે અને બૂખ ઉધડે છે. બનાવટ સાદી હોવા છતાં પણ વાપરવા જેવી વસ્તુ છે.

બાલામૃત વટી

અરીણુ ૩ માસા, હીંગ ૩ માસા, સુંઠે તો. ૧, નાની ઈલાયતી ૬ માસા, કાથો ૬ માસા.

અરીણુ અને હીંગ સિવાયની મધી ચીજો વાટી, અરીણુ અને હીંગના પાણીમાં ઘૂંટી મરીના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

સવારે-સાંજ એક ગોળી પાણી સાથે આપવાથી બાળકના સર્વ પ્રકારનાં દરદોમાં તેમ જ લીલા-પીળા ઝડા માટે અકસીર છે.

નોંધ:--ઝડાની કબજાત જેવું જણાય તો તરત જ દવા બંધ કરવી.

બાળ ગુટિકા

કસર તો. ૧, શતપુટી લોહ ભરમ તો. ૧, શુદ્ધ શિલાજીત તો. ૨, જયફળ તો. ૧, જવત્રી તો. ૧, વાવડીંગ તો. ૧, સુવા તો. ૧, અતિવિષની કળી તો. ૧, પીપરીમૂળ તો. ૧, વાંસકપૂર તો. ૧, શુદ્ધ ભાંગ (લોલાગર) તો. ૨, મોટી હરટે તો. ૧, એળીઓ તો. ૧, નસોતર તો. ૧, પીપર તો. ૧, ચાંદીના વરખ તો. ૧, શેકેલી એલતી તો. ૧. બધું ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરીને ચેવલી પાનના રસમાં ઘૂંટીને સૂકવવું. ત્યાર બાદ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં મધ નાખીને ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર—સાંજ અથવા જરૂરીઆતને વખતે ગા થી ૧ ગોળી મધ અથવા ધાવણુ સાથે આપવાથી બાળકને થતા તમામ જાતના રોગ, વરાધ, વાવલી, સસણી, તાવ, ખાંસી, શરદી વગેરે મટાડે છે. નિયમિત રીતે દરરોજ ગા થી ૧ ગોળી આપતા રહેવાથી બાળક નિરોગી અને તાંદુરસ્ત રહે છે.

લીલામાની ગોળી

શુદ્ધ લીલામા તો. ૮, ગોળ તો. ૫, પીપરીમૂળ તો. ૧, પીપર તો. ૧, અક્લકરો તો. ૧, સુકે તો. ૧, માલકાકરો તો. ૧. સર્વ યીજને વાટી ગોળમાં ચણીબોર જેવડી ગોળી કરવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી સંધિવા, થડીઓ વા, કમરનો વા અમળ્ય રીતે મટાડે છે.

મલ્લસિંદૂર વટી

મલ્લસિંદૂર તો. ૧, સુકે તો. ૧, મરી તો. ૧ પીપરીમૂળ તો. ૧, અક્લકરો તો. ૧, જયફળ તો. ૧, એલચી તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, કેસર તો. ૧.

ઉપરની દરેક વસ્તુને ખાંડી ખારીક કરી ખરલમાં નાંખી પાનના રસમાં ત્રણ દિવસ સુધી મર્દન કરીને મગના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર—સાંજ ૧ થી ૨ ગોળી આપવાથી પક્ષઘાત, શિરોગ્રહવાયુ, અર્ધિતવાયુ, મૂર્છા, તાણ, સન્નિપાત જેવા અચકર આધિ અમત્કારિક રીતે મટાડે છે.

નોંધ—આ ગોળી ચાલતી હોય ત્યારે તેલ, મરચું, ખટાશ જેવી વસ્તુ બંધ કરવી. અંદર સોમલ પડતો હોવાથી વૈદ્ય સિવાય ખીજ માણસે ઉપયોગ ન કરવો.

મહાયોગરાજ ગુગળ

ખંબ. લોહ, ચાંદી, સીસું, અબ્રક, મંદુર. એ બધાની ભરમો અને રસ સિંદૂર ચાર ચાર તોલા તથા ગુગળ તો. ૬૦, ત્રિફળા ૪૦,

તોલા, સુંઠ, ચવક, મઠોડા, પીપર (મણુદેવી) ઘીમાં શેકેલી હીંગ, ચિત્રક મૂળની છાલ, જીરૂ, સરસવ, અજમોદ રેણુંકખીજ, શાહજીર, ઈન્દ્રજવ, વાવડીંમ, બજ્જીપર, ભારંગી, અતિવિષ, કકુ, વજ અને મુર્વા એ દરેક એક એક તોલો. પહેલાં ગુગળને પાણીમાં ઉકાળી ગળી લઈ, કાઠાષધિઓનું કપડછાણ ચૂર્ણ કરી ભસ્મો સાથે મેળવી ગુગળમાં એકત્ર કરીને ઘી મેળવી મુલાયમ થતાં સુધી ખૂબ ટીપીને વટાણા જેવડી ગોળી બનાવવી.

માત્રા-૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત રોગોચિત અનુપાન સાથે.

ઉપયોગ—દરેક પ્રકારના વાયુના ઉપદ્રવો, લકવો, આમવાત, અર્ધાંગવાત, વાતરક્ત, ઉરોગૃહ, અપસ્માર, અશ્વક્રમ્પાસ, મંદામ્બિ, સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયના દોષો, વધ્યત્વ વગેરે દૂર કરી, પ્રજોત્પત્તિ થવામાં સફળતા અપાવે છે.

યોગરાજ ગુગળ જીર્ણ રોગો પર વધુ અસરકારક છે. આમવાત, અપચન સહિત ઉપદ્રવોમાં રસધાતુની વિકૃતિથી બરાબર પાચન નહિ થયેલો આમ શરીરના જે જે અવયવોમાં એકઠો થઈ દુઃખાવો ઉત્પન્ન કરે, પેટમાં શૂળ, પાંસળાં, ફેફસાં, શરીરનાં માંસ અને સ્તંધિમાં દરદ કરે, સોજો ચઢે, દસ્તની કમજોયાત રહે, આગસ, અંગનું અકડાવું વગેરે ઉપદ્રવ સહિત આખા શરીરમાં દુઃખાવો અને શૂળ મારે એવે વખતે યોગરાજ ગુગળ અમૃત તુલ્ય ગુણકારી ગણાય છે.

આમ ઉત્પત્તિ આમસંચય થવાથી, વાત પ્રકોપ થવાથી લોહીમાં વિકૃતિ થઈ વાતરક્તની ઉત્પત્તિ થાય છે.

વાતરક્તમાં હાથ પગમાં સોજો, દુઃખાવો, અરૂચી, શૂળ, પેશાબ લાલ, ગરમ અને ધીમે ધીમે થોડો આવે, ઠંડો સ્પર્શ મને નહિ, હાથ પગની આંગળીઓ ખેંચાય, અકડાય તથા મન ઉદાસ રહે. આ

બધા ઉપદ્રવો સહિત વાતરકત અને આમવાતને મટાડે છે. આમ વાતજ અને વાતરકતજ શિરશ્ચલ તથા દરેક પ્રકારનાં શળ અને શ્વાસ ઉધરસ, આમવાતથી હૃદય રોગ, કંપવાત, મંદાશ્મિ, બધકાષ વગેરેમાં મહાયોગરાજ ગુગળથી સારો ફાયદો થાય છે.

માસિક અટકાવ વખતે સ્ત્રીઓને થતી પીડા, ઉદરશળ, ગર્ભા-શયશળ, યોનિશળ, કુક્ષીશળ વગેરે વ્યાધિ થઈ અટકાવ બરાબર ખુલાસાથી આવતો નથી, વળી કમરનો દુઃખાવો અને પેટમાં બચકર પીડા સહિત બહુજ થોડો અટકાવ આવે છે, કેટલાકને પહેલા દિવસે ઝડપુ જણાવા બાદ પછીના ત્રણ દિવસ પર્યંત બિલકુલ અટકાવ આવતો નથી આ બધા રોગો માટે મહાયોગરાજ ગુગળ ઉત્તમ ગુણ-કારી અને અફર ઔષધ છે.

ગર્ભાશય અને ફળકાષ (ઝોરરી) તથા ફલવાહીની (ફેસોટયુઓ) માં વાયુનો સંચાર થઈ એ અવયવો દૂષિત થવાથી પ્રજોત્પત્તિ (ગર્ભ-ધારણ)માં અડચણ થતી હોય ત્યારે મહાયોગરાજ ગુગળ સવાર-સાંજ એ બે ગોળી સાથે વિજયા (ભાંગ) મારિત બંગલરમ અથવા ત્રિપંગ ભસ્મ સતત એ ત્રણ માસ સેવન કરવાથી અવયવો શુદ્ધ થઈ ગર્ભ ધારણ કરવાની શક્તિ વધે છે. મંદ રોગી સ્ત્રીઓને ખાસ કરીને એક સુવાવડ ગયા પછી માસિક અટકાવ અનિયમિત થઈ દિસસે દિવસે ઓછો થાય છે. આથી શરીરમાં મેદ વધવા માંડે છે. આળસ, અપચો કબજિયાત, તંદ્રા વગેરે ઉપદ્રવો સહિત દિવસે દિવસે શરીરનું વજન વધવા માંડે છે. અટકાવના ત્રણ ચાર દિવસ સુધી કમર, પેટ અને પેટની અંતે અથવા એકબાજુ વેદના થયા કરે છે. ગર્ભાશય મુખકમળ અને ઝડપુવાહક નાડીઓ મેદથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે અને તેથી પણ પ્રજોત્પત્તિ-ગર્ભધારણમાં અડચણ નડે છે. ત્યારે મહાયોગરાજ ગુગળ આપના મૂત્રના અનુપાત સાથે ચાલુ રાખવાથી ઉમદા લાભ થતો જણાય છે.

માલકાંકરીની ગોળી

માલકાંકરીનાં બીજ તો. ૮. સુક તો. ૮, અજમાના ફાતરાં તો. ૨, ગોળ તો. ૧૬. આ સર્વ વસ્તુને ખાંડી ગોળમાં મેળવી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૨ થી ૪ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી અગ્નિમાંઘ, અજીર્ણ, સંધિવા, પક્ષવાત, અપરમાર વગેરેમાં ઠીક કામ કરે છે. અપરમાર સ્પષ્ટપણે ન જણાતો હોય પણ મગજમાં ચક્કર આવી એકાદ બે મિનિટ બેભાન બની જનાર દરદીને આ ગોળીનું સેવન કરે તો ઘણો સારો ફાયદો થાય છે.

મૃગનાભ્યાદિ વટી

સોનાનો વરખ તો. ૧૧૧, સાચા મોતીની પિંછી ગુલાબજળમાં ઘૂંટેલી તો. ૬, ચાંદીનો વરખ તો. ૪૧૧, કસ્તુરી તો. ૩, કેસર તો. ૬, વાંસકપુર તો. ૧૦૧, કાગદી એલચીનાં બીજ તો. ૭૧, જયફળ તો. ૯, જાવંત્રી તો. ૨૦. સોના ચાંદીના વરખને ખરલમાં નાંખી અંદર મોતીની પીંછિ મેળવી ઘૂંટવું. ત્યારબાદ બધી વસ્તુ મેળવી નાગરવેલના પાનનો રસ નાંખી બે દિવસ સુધી ઘૂંટવું અને મૃગના દાણા જેવડી ગોળી વાળી જાયે સૂકવી મજબુત બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

૧ થી ૨ ગોળી ગરમ કરી ઠંડા પાટેલા દૂધ સાથે અથવા દૂધની મલાઈ સાથે સવાર-સાંજ લેવાથી સામાન્ય રીતે વીર્યશ્લેષ, સ્વપ્નદોષ, ધાતુક્ષીણતા, શ્વાસ, ખાંસી, અગ્નિમાંઘ આદિ વિકારોમાં આ ગોળી આપવાથી ઘણો લાભ થાય છે.

જેમની પ્રકૃતિ ગરમ છે. અને જેઓનાં સપ્તવાતુ સંતૃપ્ત બની ગયેલાં હોય છે. તે પછી ગરમ આહાર વિહારને કારણે અથવા માનસિક ચિંતા, ઉદ્વેગ કે વ્યવહારિક ઉપાધિને લઈને કે ગમે તે કારણસર

હોય. પરંતુ એવી જાતનાં દરદીને મૃગનાબ્નાદિ વટી વધુ માફક આવે છે. કારણ કે રૌપ્ય, મોતી, વાંસકપુર આદિ શીતવીર્ય ઔષધોની યોજના આ ગોળીમાં કરેલી છે. એથી જાતવહા નાડી અને રક્તવાહિની શિરાઓ ઉપર આ ઔષધની સીધી અસર થાય છે અને ગુણ જણાય છે.

પ્રમેહ અને ઉપદંશ થઈ ગયા પછી દરદી સુધરી ગયો હોવા છતાં ઉષ્ણતાપ્રધાન વ્યાધિઓ શરીરને જે સંતપ્ત બનાવી ગયા હોય છે તે યોક્તસ પ્રકારનો તપાસે અનેક રીતે શરીરમાં મૂકી જાય છે. પેશાબ પીળો અને ઓઠો આવે છે, લોહીમાં ગરમી હોવાથી આંખો લાલ રહે છે, શરીર ઉપર હાથ લગાડવાથી સહેજ તાવ હોય એટલું શરીર તપેલું લાગે છે, માથું ભારે જણાય, ચક્કર આવતાં હોય એવું લાગેલું, શરીરમાં આળસ, મોઢા ઉપર તેજની કાળાશ. આ બધાં લક્ષણો પ્રમેહ ઉપદંશ થઈ ગયા પછી રોગ મટવા છતાં પણ રહી જાય છે. એવા દરદીઓને આ ગોળી આપવાથી બધાં લક્ષણો નાબૂદ થાય છે, ઉત્સાહ વધે છે, અને ચહેરા ઉપર બાલિમા તથા તેજસ્વિતા આવે છે તેમજ લોહી અને વીર્યમાં દંડક જણાય છે.

તેવી જ રીતે જે મનવી વધુ પડતો ચહા, સીગારેટ, પાનમાં તમાકુ અથવા ખીડીઓ પીએ છે, જેઓ ગાંઠો અને ભાંગના વ્યસનીઓ છે તેમના શરીરમાં રક્તાદિક સમધાતુઓ ધીરે ધીરે તપાયમાન બની જાય છે અને શરીર નિસ્તેજ, સ્વભાવ ચીઠીયો, વીર્યમાં ઉષ્ણતા, મગજ ગરમ, વારંવાર ક્રોધ કરવો અને ચહેરા ઉપર શ્વામ તેજવિહીન કાળી ઝાંઝ વરતાવી: આ લક્ષણો ઉપરના વ્યસનને પરિણામે કરી જણાય છે અને અદ્યપવીર્ય બની ગયેલો આ દરદી વીર્ય-ધાતુની એટલી ઓછપ અને પતલાશવાળો હોય છે કે સ્ત્રીસહવાસમાં એક અરધી મિનીટમાં એને વીર્યસ્ત્રાવ થઈ જાય છે. એથી નથી પોતાને સહવાસ સુખ મળતું અને એમની સ્ત્રીઓ તેા હંમેશાં અસંતુષ્ટ રહે છે જ.

આવી જાતના દરદીઓ જે સમજે તો તેમનાં બચન છોડાવી નાંખી સારો સાત્ત્વિક અને પૌષ્ટિક ખોરાક આપી આ ગોળીનું સતત ત્રણ ચાર મહિના લાગઠ સેવન કરાવવામાં આવે તો શરીર ઉપર બધી સુંદર અસર નીપજે છે અને એમનું કલેવર તેજસ્વી, વીર્યવાન, ક્રાંતિવાન બને છે. ગયેલી શક્તિ પાછી આવે છે તથા પુરુષ શક્તિ જળવાન જણાય છે, પુરુષોની માફક સ્ત્રીઓને પણ આ ગોળી તેમના યુગ્મ અંગને બળ આપનાર શક્તિ સ્ફૂર્તિ બક્ષનાર તથા સહવાસસુખમાં આનંદ આપનાર નીવડે છે. સ્ત્રીઓને નિર્ભયરીતે આ ઔષધ આપી શકાય છે. આ ઔષધ આટલું ઉત્તમ હોવા છતાં એની બનાવટમાં પડતા પદાર્થો સંપૂર્ણ કાળજીપૂર્વક મેળવવામાં ન આવે, કસ્તુરી જેવી ચીજ બનાવટી હોય, સોના ચાંદીનો વરખ મેથિા છે એમ કરી ન નાંખ્યો હોય અને એને મૃગનાબ્યાદિ વટી કઢીને આપનાર નાણાંનો લોભી આપે ખરો. પણ ઉપરોક્ત છ થી સાત ગુણો ન જણાય તો અનુભવ કરી લખનાર લેખકનો એમાં દોષ ન માનતા, બાકી સંપૂર્ણ વિશુદ્ધ પદાર્થો પૂરા તોલ માપથી નાંખી તૈયાર કરીને વાપરનારને તેના ઉત્તમ ગુણોની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થશે. એમ અમે પૂરેપૂરી હિંમતથી કહી શકીએ છીએ.

યશસ્વિની વટી

મંડુર ભરમ તો. ૪૦ લઈને આઠગણા ગોમૂતમાં પકાવી પછી એમાં શુષ્ક પારદ, શુષ્ક ગધક, તામ્રભરમ, ગુગળ, શિલાજીત, કડુ, સુંઠ, પોપર, મરી, હરે, બહેડાં, આમળાં, વાવડીંગ, મોચ, ચવક, ચિત્રો, દારૂહળદર, પીપરીમળ, દેવદાર એ પ્રત્યેક તો. ૮ લઈને નગોડના રસની તથા લીમડાના પાનના રસની એક એક ભાવના કઈને એ રતીભારની ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ ૩ થી ૬ ગોળી મધમાં આપવાથી બધી જાતના પાંડુરોગ, સોજા, કમળો તથા પેટના બધાં દરદો મટાડે છે.

લવંગાદિ ગુગળ

આકડાના ફૂલની અંદરના મીઠા (રવૈડા) શે. ૧, ગુગળ શે. ૧, લવીંગ શે. ૧, લવીંગને ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરીને એમાં ગુગળ ખાંડીને મેળવવો. બાદ : વૈડાં મેળવી પાંડા બનાવીને રાતવાસો રહેવા દઈને બીજે દિવસે પાંડાની આસપાસ આકડાનાં પાન વીંટી કપડેથી બાંધી ઉપર મટોકું ચોપડી થોડાક જાણામાં આરી કાઢવો. બાદ બહાર કાઢી ખૂબ ખાંડી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વળી તડકામાં સૂકવી લેવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે આપવાથી મંદાગ્નિ, ખોરાક નહિ પચવો, પેટ કડણ રહેવું, ઝાડાની કબજાઆત, શરીરની નળામાઈ, પગમાં કળતર વગેરે ઉપદ્રવો એકી સાથે અથવા છૂટા છવાયાં એનાં ચિક્કો જણાતાં હોય એ બધાંને આ ગોળી ચોક્કસ મટાડે છે.

વડવાનળ ગુટિકા

શુધ્ધ હરતાલ તો. ૧, વછનાળ (શુધ્ધ) તો. ૧, માક્ષિક ભસ્મ તો. ૧, ખોડી અજમો તો. ૧૦, શુધ્ધ મનશીલ તો. ૧, કાન્તલોહ ભસ્મ તો. ૧, શુધ્ધ ગંધક તો. ૧, તામ્ર ભસ્મ તો. ૧, શુધ્ધ પારદ તો. ૧.

પ્રથમ પારા-ગંધકની કળજલી કરીને એમાં બીજાં ઔષધો મેળવી એક રસ કરીને હીંગના રસમાં સાત દિવસ સુધી ઘૂંટવું. બાદ અરણી, પીલુડી, નગોડ અને આદુ એ પ્રત્યેકની એક એક ભાવના આપીને મરી જેવડી ગોળી બનાવવી.

સવાર-સાંજ રથીજ ગોળી ગરમ પાણી સાથે આપવાથી શ્વળ કૃમિ, કવખતની ભૂખ લાગવી, મંદાગ્નિ, સંઘ્રહણી, સોજા, પાંકુ રોગ, વાયુ વગેરે મટે છે.

વૃક્ષ નાગબંધ ગુટીકા

શુધ્ધ હોંગળોક તો. ૩, તન્ન તો. ૧, પીંપર તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, શુધ્ધ વજનાગ તો. ૧, અક્લકરે તો. ૧, ધોળાં મરી તો. ૧, જવંત્રી તો. ૧, બરાસ તો. ૧, ઇલિમીટનાં ફૂલ તો. ૧.

પ્રથમ હોંગળોકને ખારીક ઘૂંટી બાકીના ખારીક બનાવેલાં વસાણાં એમાં મેળવી બધું એકત્ર કરીને આદાના રસનો એક પુટ આપી સૂકવી લીધા બાદ મધ નાંખી વટાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

૩ થી ૫ ગોળી મધ સાથે લેવાથી વાયુ, શરદી, ખાંસી, શ્વાસ, કફ, જ્વર, ઝાડા, ઉલટી, શરદી, સન્નિપાત, હિમ્તીરીયા, આમવાયુ, અજીર્ણ વગેરે મટે છે.

શ્વેતપ્રદરહર યોગ

સુવર્ણબંગ તો. ૧, ગળોસત્ત્વ તો. ૧, એલચીદાણા તો. ૧, વાંસકપુર તો. ૧, કેરબાની પીષ્ટિ તો. ૧, ગુલે અરમાની તો. ૧૦, સર્વે વસ્તુ ખારીક ખાંડો શ્વેતાવરીના રસમાં મર્દન કરીને સૂકવી લેવું. અગર ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

૨ થી ૪ ગોળી દૂધની મલાઈ સાથે સવાર-સાંજ આપવાથી સોમરોગ અને પ્રદર મટાડીને શરીરમાં શક્તિ આપે છે.

સર્પગંધાદિ વટી

પાંચ શેર સર્પગંધાના મૂળને ખાંડી એક મણ પાણીમાં ઉકાળવાં. પાંચ શેર ખાણી બાકી રહે ત્યારે નીચે ઉતારી હાથથી ખૂબ ચોળી કપડાથી એ ઉકાળો ગાળી લેવો. ગળીને નીચે ગયેલો ઉકાળો જુદો રાખી કપડામાં જે કુચા રહ્યા હોય તેમાં અર્ધો મણ પાણી નાંખી ફરી ઉકાળવું અને પાંચ શેર પાણી બાકી રહેતાં કપડે ગાળી લઈ કુચા ફેંકી દેવા અને અગાઉનો તથા પાછળનો ઉકાળો બંને એક સાથે મેળવી પિત્તળનાં કલાઈ કરેલાં વાસણમાં નાંખી ફરી ચૂલે

અઢાપી ધીમી આંચે ઉઠાળવું અને શીરા જેવું ઝડું થતાં નીચે ઉતારી લેવું. આને સર્પગંધાનું ધન કાઢ્યું કહેવાય. આ ધનનું વજન કરવું. એ જો ૪૦ તોલા હોય તો તેની અંદર ખોરાસાની અજમાના પાંદડાંને ઉઠાળી, ગાળી સર્પગંધાના ધનની માફક ધન કાઢવું અને એ ધન તો. ૫, સર્પગંધાના ધન ભેગું નાખવું તથા પીપળીમૂળનું ચૂર્ણ તો. ૫ અને ચરસ તો. ૨૦ મેળવી ખૂંચ ઘૂંટીને બળબે રતીની ગોળી બનાવી બાટલી ભરી મૂકવી.

પ્રમાણુ:—૧ થી ૨. ગોળી સૂતી વખતે પાણી અથવા દૂધ સાથે ગળી જવાથી શાંત અને પ્રભાદ નિદ્રા આપે છે, મનના સંકલ્પ વિકલ્પને છોડાવી શાંતિ આપે છે, લોહીના દબાણને દૂર કરે છે, તથા વિચારો ઉપર કાબૂ મૂકી શાંતિ સ્થાપે છે.

શરીરના હરકેઈ ઠેકાણે થતા દર્દમાં શામક અસર બતાવી પીડા ઓછી કરનાર આ ગોળી છે.

આજકાલ આ દુનિયામાં માનવીને પ્રવૃત્તિ એટલી બધી વધી પડી છે કે આજીવિકાનાં સાધન માટે, ઉદ્યોગ માટે, વેપાર વાણિજ્ય અર્થે, સ્વતંત્રતા અને સ્વરાજ મેળવવા માટે રાત્રિ અને દિવસ માનવી અવિશ્રાંત દોડાદોડી કરતો જોવામાં આવે છે. દૈનિક પ્રવૃત્તિ અહો-રાત્રિમાં જ્યારે બંધ હોય ત્યારે પણ મનજીમાં દોડ લગાવી રહ્યા હોય છે. કુદરતે રાત્રિ દેહ-મનનો થાક ઉતારવા અને મીઠી નિદ્રાના ખોળે ખૂલવા માટે બનાવી છે એવી મીઠી રાત્રિઓને પણ વિચારોના હાથે કાળરાત્રિ બનાવી મૂકી માનવીનું મન એનાં દેહ અને આત્માને જપવા દેવું નથી. જ્યારે શરીર નિષ્ક્રીય હોય છે ત્યારે પણ મન નિષ્ક્રીય નહિ બનતાં સંકલ્પના ઘોડે ચઢી હડીયાપટ્ટી લગવાતું રહે છે. અને માનવીનો આત્મા દુઃખી દુઃખી બને છે.

દિવસભરની શરીરની દોડાદોડી અને રાત્રિમાં વધી જતી મનની વિચારવમળની ગડમથલ માણસના જ્ઞાનતંત્ર (નર્વઝ) નો થાક

વધારી મૂકે છે. બીજી તરફથી મિથ્યા અહાર વિહારને પરિણામે રક્તવાહિની શિરાઓમાં ક્ષારભરણ થતું રહેતું હોવાથી લોહી વહન કરનારી શિરાઓ અંદરથી જડ થતી જાય છે અને નાપશ્વિખ પર્યાંત ચક્કર લગાવતા લોહીનું અને રક્તાભિસરણની ક્રિયાને સંક્રાંચાયેલી અને જડ બની ગયેલી રક્તવાહિનીઓને કારણે શરીરમાં દોડવા માટે અડચણ ઉભી થાય છે. આથી લોહી મગજ ઉપર વધારે પડતું દબાણ કરે છે જેને અંગ્રેજીમાં બ્લડપ્રેશર કહેવામાં આવે છે.

બ્લડપ્રેશર થવાનાં બીજાં પણ અનેક કારણો હોય છે. હૃદયરોગ અને કીડનીના રોગોને કારણે તથા વાતપ્રક્રોપ અથવા પિત્તપ્રક્રોપના કારણે પણ બ્લડપ્રેશર થાય છે. બ્લડપ્રેશરવાળાને ઊઠતાં ચક્કર આવવાં, મગજમાં ભાર, ખેચેની, પડી જવાશે એવી બીક લાગવી એ લક્ષણો હોય છે તેની સાથે રાત્રે પથારીમાં આજોટવા છતાં ઊંઘ ન આવવી એ મુખ્ય લક્ષણ છે.

નિદ્રાનાશ થવાથી દરદીના મનને શાંતિ મળતી નથી અને જાગૃત રહેતું મન અકળાવા અને મુંઝાવા લાગે છે. આહાર, મૈથુન અને ભય એ માનવીમાં જેમ સામાન્ય ગણાય છે એમ નિદ્રા એ પણ જીવનનું અંગ ગણાય છે. નિરોગી કે રોગી જે મનુષ્ય ધરાઈને ઊઘી શકતો નથી તેનાં મન અને ઇંદ્રિયો તથા શરીર શાંતા અનુભવતાં નથી. ભૂખ્યો માનવી જેમ ખોરાક મેળવવા અત્યાગ્રહ હોય છે તેમ જેમને નિદ્રા નથી આવતી એવા માનવી પણ નિદ્રા મેળવવા એટલાં વલખાં મારતા હોય છે કે દેશી કે વિદેશી જે દવાઓ મળે તે લેવા માટે લલચાય છે અને વિદેશી દવાઓ પોટાશ બ્રોમાઈડ, હાઈડ્રોક્લોરલ ટીંકચર હાયોસ્વામી જેવી દવાઓ લે છે અથવા ચિકિત્સા એમને આપે છે. આ બધી સ્નાયુશૈથિલ્ય કરનારી દવાઓ માનવીને થોડો વખત સ્થાવી નિદ્રા તો નથી આપતી પરંતુ નિદ્રાને મળતી તંદ્રા જેવી ઊંઘ આવે છે અને એ દરદી તંદ્રામાંથી જ્યારે જાગે છે ત્યારે થાકેલો કંટાળેલો, શિથિલ અને એટલો ઢીલો પડી ગયેલો જણાય છે કે તેનું

શરીર કાચળા જેવું બની જાય છે. કારણ કે દવાઓ જ યાનતંત્ર અને સ્નાયુમંડળને નબળાં પાડનાર હોય છે. અને એ દવાઓ લાંબા વખતે લેવાને નુકસાન કરનારી પણ હોય છે. ક્યારેક “ ઓમોવેલેરીયન ” કે “ કાયલ ” જેવી પેટન્ટ ઊંઘની દવાઓ લેવા દરદી લજ્જાયા છે, પરંતુ એ બધી દવાઓ બાધિનાં કારણ તરફ નહિ વળતાં તાર્કિક ‘રિલિફ’ પૂરતી ચાંને હોવાથી માત્ર આપો ત્યાં સુધી જ થોડો ફાયદો બતાવે છે.

બલકેશ્વર ઉપરાંત પણ એવા ઘણા રોગો છે કે જે માનવીને રાત્રે વખતસર ઊંઘ આવવા દેતા નથી. ઊંઘ મેળવવાનાં એમનાં વલખાં-ફાંફાં ચાલુ જ હોય છે, છતાં ઊંઘ નથી આવતી તે કહી શકત હોય છે. આવા દરદીઓને ઊંઘ નહિ આવવાનું કારણ એમની મનની ચંચળતા, કામનો ભોળો, કામની જવાબદારી કે શરીર ઉપર ઝૂમી રહેલાં બચનાં વાદળમાં ઘેરાવાથી ચિંતાનો કીડો એમના ઊંઘરૂપી ક્લેન્ગની કારને કાતરીને ખાઈ જાય છે. તેમાં પણ છેલ્લાં દશ વરસથી તો આ જગતનું શું થવા બેઠું છે એ જ કહી શકાતું નથી. સુઠીબર માનવીઓના રાજ્યસત્તાના લોભે આખા જગતને યુદ્ધના દાવાનળમાં હોમ્યું અને દુનિયાની ખાનાખરાખી કરી નાંખી. હિન્દુસ્થાન પણ એ ઉપાધિમાંથી બચ્યો નહિ. યુદ્ધનાં અભિરુચિ કરી બહાર નીકળેલા હિન્દુસ્થાનને સ્વરાજ મેળવવાના કાડ જગ્યા અને હિન્દમાં રહેલી અનેક કામોએ ખેંચતાણુ કરી. એ ખેંચતાણુમાં અને સત્તાના લોભમાં આલીશ કરોડ પ્રજાને એવી બચાનક ખાઈમાં ધકેલી મૂકી કે એના ઊંડા-છોનો હજીયે તાબ જ નથી પામતો. પણ ખૂનામરદી, લોહીની નદીઓ, મારામારી, કાપાકાપી, અજના અભાવ, જીવન જીવવાનું દોહલું, જીવનની જરૂરિયાતનાં ફાંફાં, સત્તાવાળાના કાયદા અને ઓર્ડરો, કરવેરા અને દહાડો ઊગ્યે જીવન ઉપર ભુલમના કોયડાનો ફટકાર એવો સંભળાઈ અને અનુભવાઈ રહ્યો છે કે નિરાંતની, ચિંતા વગરની મીઠી ઊંઘ કાણુ ઊંઘતો હશે ? રાજ કે પ્રજા, શેઠ કે શાહુકાર મીલમજૂર કે કરકુન, દેશનેતા કે મંદારમાજી, કાઈ દે આઝમ કે વડાપ્રધાન એ તો એમની નજીબની

પથારી પાસે રહેનારા કહી શકે. આજ તો હિન્દનાં માનવીઓનું સમ્રાજ્ય ઝુંટવાઈ ગયું છે એ સાથે નીંદર પણ ઝુંટવાઈ ગઈ છે અને લાખે નવાણુંહનર માનવીઓ એક નહિ તો બીજા કારણે પણ નિંદ્રા લઈ શકતાં નથી.

બીજા કેટલાક આંતરિક મહાવ્યાધિ નહિ હોવા છતાં માત્ર કાનમાં સણુકો આવવાથી, ગોઠણમાં દર્દ થવાથી, ખભો રહી જવાથી, આંખમાં ખટકો આવવાથી, કાઠ દુઃખવાથી વગેરે આવાં નજીવ કારણોથી પણ જોંધ નથી લઈ શકતાં અને એમનો જીવ પેલાં થોડાક દર્દનો અનુભવ કરી આહ નાંખતો હોય છે. આવી જાતના બધા દરદીઓને સર્પ-ગંધાદિ વટી આપવાની સાથે દર્દને હળવું બનાવે છે અને દરદીને મીઠી જોંધ આવે છે. કારણ કે સર્પગંધા વનસ્પતિ મનુષ્ય શરીર ઉપર કબજો મેળવે છે અને એથી તો સર્પગંધા પાગલ બની ગયેલા દરદીઓને આપવાથી એમના આંતરમન ઉપર એ અસર નીપજાવે છે અને તેના ઉપર બાહ્ય મનની પકડ થાય છે. એથી પાગલ દરદીના સારાસાર ભેદ અને યુક્તિનો વિવેક પાછો આવે છે.

સર્પગંધા સાથે મેળવવામાં આવેલ ધોરાસાની અજમાનું ઘન નિદ્રા આપનારું છે અને એ બંને પદાર્થો સાથે પીપળીમૂળ રહી, વાતવહા નાડીઓમાં વાતાદિકનું શમન કરે છે તથા સ્નાયુશૈથિલ્ય થવા દેતું નથી. તેની સાથે સર્પગંધા જે પાચનક્રિયામાં ગડબડ ઊભી કરવાનો તેનો દોષ છે તેને પીપળીમૂળ અટકાવે છે. હા, આ ઔષધમાં ચરસ એ એક માદક પદાર્થ છે, પરંતુ તેનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું હોવાથી તે અને સાથેના બીજા પદાર્થો સમળ હોવાથી તે એની માદકતાથી નુકસાનકારક નથી બનતું; પરંતુ જ્ઞાનતાંત્રને રીઝવવાને અને મનને પ્રકુલ્લિત બતાવવાને ઉપયોગી નીવડે છે અને એથી તો આ ગોળી લેનારા દરદી મિઠી જોંધ લીધા પછી બ્યારે જાગૃત થાય છે ત્યારે થાકેલો, કંટાળેલો કે નિસ્ત્રાહી નથી હોતો પણ આનંદી અને સ્ફૂર્તિ-વાળો હોય છે.

આટલા વિવેચન પછી આ ગોળી માટે ટુંકામાં કહીએ તો દર્દના શ્વમન માટે (પેક્ટનરિલિક) દર્દ પછી ગમે તે ટુંકાણે થતું હોય; નિદ્રા માટે બ્લડપ્રેશર માટે, ગાંડપણ માટે, ચિત્તની અસ્થિરતા માટે, અટકાવ વખતે થતા દર્દ માટે આપવા જેવી છે, માત્ર હાગડ પંદર દિવસ આપ્યા પછી ચારેક દિવસ અંધ કરી ફરી આપી શકાય. તેમજ એક મહિનાથી વધુ સતત ચાલુ ન રખાય. છતાં જરૂર જણાય ત્યારે બેફિકર-બેધડક આપીને એના અમત્કારની તથા દેશી ઔષધની ખાત્રી કરવા જેવું આ અફર અને અમૂલ્ય ઔષધ છે.

સિદ્ધ વટી

કરિયાતું, પિત્તપાપડો, કડુ, મજીડ, સફેદ ચંદન, અતિવિષ. એ બધી ચીજોનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ બનાવીને કરંજ (કાંઠાસાં)નાં પાન તથા તુલસીનાં પાનનો રસ સમાન ભાગે મેળવીને એ રસની ત્રણ ભાવના આપીને અડદના દાણા જેવડી ગોળી વાળીને છાંયે સૂકવી લેવી.

સવાર-સાંજ ૧ થી ૩ ગોળી ઠંડા પાણી સાથે આપવાથી જ્વર, ઉધરસ, તરસ, બેચેની વગેરેમાં અનુભવસિદ્ધ અને અકસીર નીવડેલો ફલાગ છે.

સંજીવન ગુટિકા

વાવડીંગ, સુંદ, પીપર, હીમેજ, હરડે, બદેડાં, આમળાં, ઘોડા-બજ, ગેળો, વછનાશ.

ઉપરની સઘળી વસ્તુ સરખા વજનને લઈને એ બધાના વજન જેટલાં શુદ્ધ ભીત્રામા લઈને ખાંડી, ગોમૂતમાં પલાળી એક દિવસ તડકે સૂકવી રાખવું. તદ્દન કાંઈ થઈ ગયા પછી ફરીથી એ જ રીતે ગોમૂતમાં નાંખી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૨ થી ૪ ગોળી એકત્રીયાના દાણા નંબ ૧૨ ફોતરાં સાથે વાટી તેમાં આ ગોળી મેળવી દઈને પાણી સાથે આપવાથી

અજીર્ણ, અજીર્ણથી આવતા ઉબકા, ઉલટી, પેટનો દુઃખાવો, ભરાવો વગેરે દરદોમાં ઘણું સારું કામ આપે છે.

નોંધ: ખાંસીવાળા દરદીને આ દવા આપવી નહિ.

હિંગુલાદિ ચંદ્રપ્રભા

હીંગમોઠ (શુદ્ધ) તો. ૧, શેકલા ઝેરકાચલા તો. ૧, અફીણુ તો. ૦.૧, હીરામોળ તો. ૫, પીપર તો. ૧, બધી વસ્તુને ખાંડી, વઝગાળ કરીને અફીણુનો કસુખો મેળવી વટાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

સવાર-સાંજ ૧ ગોળી પાણી અથવા દૂધ સાથે આપવાથી શક્તિ પ્રુષ્ટિ, બળ અને વીર્યને વધારે છે, કમ્બરનો દુખાવો, હાથ-પગનું કળતર વગેરે નાબૂદ કરીને વીર્યનું સ્થાનન કરે છે.

ચૂર્ણ

અકલકરાદિ ચૂર્ણ

અકલકરો, નાગકેસર, મરો, પત્રજ, પીપર, કેસર, ઇલાયચી, તજ, સુંઠ, જવંત્રી. એ બધું સમભાગ લઈને ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરીને ચૂર્ણ બનાવવું.

જરૂરિયાત વખતે ગા થી ૨ રતી પાણી સાથે આપવાથી મોતી-મરો, જ્વરાતિસાર તથા વસંત ઋતુના તાવમાં અકસીર છે.

અફીણારિ ચૂર્ણ

કલોજ ૭૩, પુરાસાની અજમો, મેથી, પીસ્તાં, શેષેલી ભાંગ (લીલામર) ઉપરની ચીજો સમભાગે લઈને ખાંડી, વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું.

સવાર-સાંજ ગ થી ગા તોલા સુધીની ફાફી લઈને ઉપર ત્રણથી ચાર તોલા દૂધનો તાજો માવો ખાવો. એથી અફીણના બંધાણીનું ન છુટવું બંધારણ આ પ્રયોગ શરૂ કરવાથી છૂટી જશે. ધીમે ધીમે અફીણ લેવાનું પ્રમાણ ઓછું કરતા જવું. પછી તદ્દન બંધ કરીને માત્ર આ ચૂર્ણ જ જરૂર લાગે ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવાથી અફીણનું બંધાણ છૂટી જશે.

ઈંદ્રી જીલાબ

સૂરોખાર, ફૂલાવેલી ફટકડી, રેવંચીની ખટાઈ, પાપાણમેદ, ચીનીટખાલાં, એલચી, સાકર, સોનાગેર. એ બધું સમભાગે લઈને ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું.

અરધા શેર દૂધમાં તેટલુંજ ચોકળું પાણી નાખી તેમાં અરધો તોલો ઉપરનું ચૂર્ણ નાખી કાચના વાસણમાં એકથી એકસો વખત ફેરવીને પી જવાથી કાષ્ઠપિણ કારણથી બંધ થએલ પેશાબ પુઠ્ઠળ છૂટથી આવશે. પ્રમેહ અને મૂત્રકૃચ્છ્રમાં પણ ફાયદો કરે છે.

ઉદરામૃત

અજમો તો. ૮૦, નવસાર તો. ૨૦, મેથી તો. ૨૦, સીંધાણુ તો. ૨૦, કાળીજીરી તો. ૨૦, સુંકે તો. ૧૦, હરડે તો. ૨૦, ફૂલાવેલો ટંકણુખાર તો. ૧૦, કુદીનો તો. ૨૦, કાળાં મરી તો. ૧૦, જવખાર તો. ૫, સંચળ તો. ૪૦. બધી વસ્તુ અરાઅર ખાંડી ચારણીથી ચાળી પાણી ભરી મજબુત થયેલા માટીના હાંડામાં ભરવું અને તેની અંદર પાકાં ઇંદ્રમણાનો વચ્ચો ગર્ભ (ખીજ વગરનો) તો. ૨૪૦ નાંખવો અને કુંવારનો રસ તો. ૮૦ નાંખી હાંડી ઉપર માટીનું સરાવણું ઢાંકી કપડમટ્ટી કરી જ્યાં આખો દિવસ સૂર્યનો તાપ હોય ત્યાં મૂકી રાખવું. એક મહિનામાં અંદરનો રસ સૂકાઈ જશે. એટલે ખોલી અંદરથી ઔષધ કાઢીને ખાંડી ચૂર્ણ બનાવી મજબુત બરણી (હવા ન જાય એવી કાચની) પસંદ કરી ભરી રાખવું.

જે થી ચાર વાલ સુધી તાજી જાશ અથવા ખાટા લીંબુનું પાણી અથવા સાદા પાણી સાથે દિવસમાં જે થી ત્રણ વખત આપવાથી એપેન્ડીસાઈટીસનાં દરદીને હલકા ખોરાક આપી આ દવા આપવાથી દુખાવો બંધ થાય છે અને સોનું ઉતરી જાય છે. અમિમાંઘમાં આ ઔષધ આપવાથી ભૂખ લાગે છે અને ખોરાક પચે છે. જીના વખતની કમજોરતાને પરિણામે પેટમાં મળા જમ થઈ ગયો હોય, રેચ લેવાથી પેટ સાફ ન આવતું હોય તેવા દરદીને આ દવાથી પેટ સાફ થાય છે, આંતરડામાંથી જૂનો મળ નીકળી જાય છે અને મળાવરોધને કારણે ઉત્પન્ન થયેલો અમિમાંઘનો આધિ મટે છે.

જૂના વખતની વધી ગયેલી બરોડા, આ ઔષધ બે ત્રણ મહિના લામઠ લેવાથી ગળી જાય છે અને રોજ બે ફરત થવાથી પેટ હલકું બને છે. કમળાવાળા દર્દીને આ દવા લાભ કરે છે. ઉપરાઉપરી ખોરાક લેવામાં આવે અને જોઈતા પ્રમાણમાં જાડો થતો ન હોય તેવા દરદીનાં આંતરડામાં મળના જૂના ટુકડા અંદર ચીટકીને રહે છે. આવો દરદી ધીરે ધીરે ખોરાક લેતો બંધ થાય છે અને એને અરૂચી આવતી જાય છે. થોડોક ખોરાક લેતાં પેટ ભારે વજનદાર બની જાય છે અને અંદર પવન (વાયુ) પેદા થાય છે. એ વાયુ ઉંચે ચઢવાથી મળરામણ થાય છે અને ખરાબ ઓડકાર આવે છે. ક્યારેક વાયુ નીચે સરે છે તો દુર્ગંધ મારતો હોય છે. આવી જાતના દરદીને હલકો ભાત, ખીચડી જેવા ખોરાક ઉપર રાખી આ દવા પંદર દિવસ આપવાથી જૂનો મળ નાશ પામે છે, આંતરડાં ચોક્ખાં બને છે, પેશાબ છૂટથી આવે છે અને પેટમાં પવન થતો બંધ થાય છે. આ દવા ગરમ છે તેજ પ્રમાણે દસ્ત લાવનારી છે એથી દરદીની ઉંમર અને બાધાનો વિચાર કરીને પ્રમાણ સાચવી આપવી.

ગોમૂત્રક્ષાર ચૂર્ણ

દસ શેર બાયનાં મૂત્રને ચોક્ખી લોઢાની કઢાઈમાં નાંખી ચૂલે ચઢાવી ધીમે ધીમે ઉકાળવું. ચોથા ભાગનું બાકી રહેતાં તેની અંદર સુંકે તો. ૧૦, હરડે, ચૂર્ણ તો. ૧૦, સિંધવ તો. ૨૧, લવીંગ તો. ૧૧. એ ચારે વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ કરી અંદર નાંખી તાપ આપવો. પ્રવાહી બળી જતાં જુદા જેવું થાય તો પણ ચૂલ્હા ઉપર ચાલૂ રાખી કાળા રંગની રાખોડી થઈ જાય એટલે નીચે ઊતારી ઠરવા દઈ બારીક બાટી ખાટલી ભરવી.

૧ વાલ નાગરવેલના પાન અથવા તુલસીના પાનમાં દવા મેળવી આવીને ઊતારી જવી. આ રીતે ન ખાઈ શકે તેને પાણી સાથે ફેંકવી દેવી. એથી શ્વાસનો રોગી કે જે ખાંસી સૂકી ખાતો હોય પણ કફ

ન છૂટતો હોય તેવા દરદીને આ ક્વા ક્વિવસમાં તથા વખત આપવાથી એને કફ છૂટવા માંડે છે અને શ્વાસ ઓછો થાય છે. તેમ જ શ્વાસની મુંઝવણ ઓછી થતાં એને જીંઘ પણ આવે છે. ખાલી ખાંસી દૂર થાય છે અને હસ્ત પણ સાફ આવે છે.

કેટલાક દરદીને પેટમાં દુઃખાવો રહે છે અને આ દુઃખાવો બરાબ થવાથી થાય છે, એવા જ દરદીને પેટના દુઃખાવા સાથે ખાંસી શરૂ થાય છે. એવી જાતના દરદીને આ સાદી ક્વા આપવાથી એનો પેટનો દુઃખાવો અને ખાંસી બન્ને મટે છે અને હસ્ત પણ એક જ દવાથી સાફ આવે છે.

ખીડી અને સીગારેટ પીનાર આ જમાનામાં એટલા બધા માણસો વધી ગયા છે કે એમની સંખ્યા ગણવામાં આવે તો પાર જ ન આવે. તેમાં પણ આજની મીસો અને મિલની રાતપાળી, એ રાતપાળીના ઉજ્જગરા કરતા લાખો મિલમજૂરી ખીડીગાના એવા રસીયા હોય છે કે વારંવાર ખીડી સળગતી એમના મોઢામાં બાળો. એ વર્ગના મિત્રો જ્યારે જ્યારે મળે છે ત્યારે ત્યારે ખીડીની તલપ હોય કે ન હોય તો યે પરસ્પર ખીડી આપી પી-પીવાવીને સત્ક્રમ દરે છે અને આ રીતે રાત અને દિવસ ખીડીનું ધુત્રપાન ચાલુ જ રહે છે. ખીડી પીનાર વ્યસની ઉધરસ અને ખાંસી વગરનો હોય એમ બને જ નહિ. ખીડી પીનારને ઓછી યા વધતી ખાંસી જરૂર હોય છે અને ચાલુ ખાંસીએ એ ખીડી પીતો હોય, ઉધરસ આવતી હોય, કફ કાઢતો હોય તો પણ એ ખીડી પીતો હોય છે.

વર્ષોના આ સતત ખીડી પીવાના મ્હાવરાથી એની શ્વાસનળી અને એની શ્લેશ્મકળા એવાં તો આળાં બની ગયાં હોય છે કે આવી જાતના દરદીએ ઉંમર વધતાં રાત્રિની નિદ્રા ભાગ્યે જ લઈ શકે છે. એક તરફથી સખત મજૂરી, ઉજ્જગરા અને શરીરને પોષણ આપનાર ખોરાકનો અભાવ અને ઉપરથી તમાકુનું શોષણ; આનું પરિ-

જ્યુમ એ આવે છે કે સખત ખાંસીનો વ્યાધિ દમ, શ્વાસના રૂપમાં ફેરવાઈ આવે છે.

આ રીતે તમાકુના વ્યસનથી થયેલો શ્વાસ, ખાંસી કે દમનો વ્યાધિ બીજા અનેક દવાઓથી મટતો નથી, જેને આ સાદું ઔષધ મટાડે છે. વ્યસનીની ખાંસી અને શ્વાસ મટાડી તેનો કફ બરાબર કાઢી નાંખે છે.

ધાતુપૌષ્ટિક ચૂર્ણ

મોચરસ, અકલકરો, કાળી મુસળી, બહુકળી, મીઠા ઈન્દ્રજવ, ગોખરૂ, ગળોસરવ, સૂકાં વડગુન્દા, કૌચબીજ, જીરંગણુના બીજ, બળ-બીજ, એખરો, ચીનીકાલાં, વાંસકપુર, એલચી. એ બધી વસ્તુને સરખા વજને લઈને ખાંડીને વસ્ત્રથાળ ચૂર્ણ કરવું.

સવાર સાંજ ૨ થી ૬ વાલ સાકર મિશ્રિત દૂધ સાથે લેવાથી ધાતુની વૃદ્ધિ થઈને શરીરના કોષપણ ભાગમાંથી જતી ધાતુને અટકાવે છે, શીતવીર્ય ઉમ્મદા ધાતુપુષ્ટી કરનાર આ ચૂર્ણ બનશે.

નારાયણ ચૂર્ણ

ચિત્રો, હરડે, બહેડાં, આમળાં, સુંઠ, પીપર, જીરૂ, ખલાંસવીનાં મૂળ, વજ, અબમો, પીપરીમૂળ, સુવાદાણા, રાન પુલસીનાં પાન, અબમોદ, દ્યુરો, વાણા, વાવડીંગ, કાળીજીરી, દાંડીનાં મૂળ, પુષ્કરમૂળ, સાજખાર, જવખાર, સંચળ, ખીડ લવણ, વડામરૂ મીઠું, બંગડીખાર, ઉપલેટ. એ દરેક તો. ૧ તથા ઈંદ્રામણનાં મૂળ તો. ૨, નસોતર તો. ૩, દંતીમૂળ તો. ૩, ચમાર દૂધેલીનાં મૂળ તો. ૪. એ બધાંને ખાંડી વસ્ત્રથાળ ચૂર્ણ કરવું.

જરૂરીઆતને વખતે ૦૧ થી ૦૮ તોલો પાણી સાથે લેવું. પેટનાં બધાં દરદમાં ગુણકારો છે. ખાસ કરીને કબજાવાત અને બંધકોશમાં ખૂબ અકસીર છે.

નેત્રહિતકારી ચૂર્ણ

મોટી હરડેની છાલ, આમળાં, તજ, મહુડાનાં ફૂલ, જેડીમધ એ બધું સરખા વજન લઈને ખાંડી વજ્રગાળ ચૂર્ણ બનાવી લેવું.

સવાર-સાંજ ૨ થી ૬ માસા સુધી મધ અને ઘી વિષમ ભાગે લઈને એમાં મેળવીને ચાટવું. એથી આંખની ઝરમી, દષ્ટિની કમજોરી, આંખો દુઃખવા આવવી વગેરે આંખના દરદોમાં રામબાણુ ડ્ર. આ પ્રયોગનું ૪૦ દિવસ સુધી સેવન કરવું જોઈએ.

નોંધ : મધ અને ઘી કદીપણ સમભાગ ન લેવું. વધતા ઝોઝા પ્રમાણમાં જ એ લઈ શકાય.

પથરીનાશક ચૂર્ણ

હજરલ યહૂદ તો. ૧૦, તરબુચનાં બીજનો અંદરનો ગર્ભ, ગોખરૂ, કાળાં મરી, વરીયાળી, ખોરાસાની અજમો, છૂરૂ, કળથી, આવળનો ગુંદર તથા પત્થરફોડી. એ દરેક વસ્તુ બબ્બે તોલા.

પ્રથમ હજરલ યહૂદને મજબુત પત્થરની ખરલમાં નાખી ત્રણ દિવસ સુધી એટલું આરીક પીસવું કે મેંદા જેવો આટો થઈ જાય ત્યારપછી બીજા વસ્તુઓનું વજ્રગાળ આરીક ચૂર્ણ બનાવી અંદર મેળવીને ચૂર્ણ બનાવવું.

જે થી ચાર વાલ કાચા ચણા તો. ૧ ને ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળી પાંચ તોલા રહેતાં એ પાણી આપવાથી પથરી નાબૂદ થાય છે. પથરી ખાસ કરીને જે જગ્યાએ થાય છે. ગુરદાની અંદર અને મૂત્રાશય (કીડની)ની અંદર. પથરીની શરૂઆત થયા પછી દરદીને પેશાબ અટકી અટકીને આવે છે અને પેશાબ કરતી વખતે દર્દ પણ થાય છે. કેટલીક વખત પેશાબમાં લોહીનાં રંગકણો દેખાય છે. જે ચાર દિવસ આવું દરદ રહીને પાછું મટી પણ જાય છે અને ફરી ઉપડે છે. પથરી થવાનાં કારણો અનેક છે, છતાં પથરીને વાત,

પિત્ત, કદ એવા જુદા જુદા દોષોને કારણે થતી હોવાનું આયુર્વેદ શાસ્ત્ર જણાવે છે.

પથરીની શરૂઆત થયા પછી એ ધીમે ધીમે મોટી થાય છે અને એનું કદ ચણાના દાણાથી માંડીને સોપારી સુધીનું મોટું થાય છે. પથરી મોટી થયા પછી એનું ઓપરેશન કરીને કાઢવા સિવાય બીજો રસ્તો નથી એમ શસ્ત્રચિકિત્સકો માને છે અને આધુનિક શસ્ત્રચિકિત્સામાં ટાચે પહેંચેલું એલોપથી વૈદક અને તેનો અભ્યાસ કરી નિષ્ણાત થયેલા સર્જનો સફળ ઓપરેશન કરે છે, પરંતુ આ રીતે ઓપરેશનના ખાટલે જવું એ સાધારણ હકીકત નથી અને આર્થિક રીતે પણ સામાન્ય માણસોને આવા શસ્ત્રકર્મ અને તેના અંગેનો થતો ખર્ચ વગેરે ભારે પડી જાય છે.

આવી જાતનાં દરદીઓ માટે અને પથરી ને પિત્ત તથા કફના પ્રાધાન્યવાળી હોય તો ઉપર બતાવેલું ચૂર્ણ પથરીને ધીરે ધીરે ઝોળાળીને ખારીક કણ રૂપે બનાવી પેશાબ મારફત બહાર ધકેલી મૂકે છે. માત્ર દરદીએ ધીરજ રાખીને એકાદ એ મહિના દવાનું સેવન કરવું જોઈએ. ઉપરાંત પથરીના દર્દીએ કાંદા (કુંગળી) મૂળા, મોઢરી આવી ચીજો ખાવી જોઈએ નહિ. આ પરેજી દવાને અંગેની નથી પરંતુ રોગને અંગેની છે.

નુસખાની અંદર બતાવવામાં આવેલ હજરૂત વહુદ યુનાની દવા છે અને તે યુનાની ચીજો વચ્ચેના ગાંધીને ત્યાંથી મળી શકે છે, જ્યારે પથરોફાડી નામની વનસ્પતિ દહેરાદુન તરફ જંગલમાં થાય છે અને ત્યાંના પશારીઓને લખવાથી મોકલી આપે છે.

પંચનિમ્બ ચૂર્ણ

કડવા લીંબડાની છાલ, પાંદડાં, ફળ, ફૂલ અને છાલ એ પાંચે ચીજ બરાબર આર તોલા એટલે એકંદર સાઠ તોલા તથા લોહભસ્મ હીમેજ, પુવાડીયાનાં બીજ, ચિત્રકમૂળ, મિલામા, વાવડીંગ, સાકર,

આમળા, હળદર, પીપર, કાળાં મરી, સૂંઠ, પાવચી, અમ્લવેતસ અને ગોખરૂ આ ચીજો દરેક ચાર ચાર તોલા.

લોહ ભસ્મને અલગ રાખી ખીજી બધી વસ્તુનું ખારીક વચ્ચે ગળા ચૂર્ણ બનાવવું. લોહ ભસ્મને ખરલમાં નાંખી લાંગરાનો રસ અને ખેરસારના ઉઠાળામાં ઘૂંટી ચૂકવી બધા ચૂર્ણ સાથે મેળવી દેવું.

૧ થી ૧૧ તોલો પાણી સાથે દિવસમાં બે વખત આપવાથી ચામડી ઉપર થતા વિવિધ પ્રકારના દુષ્ટ રોગોની અંદર આ ઔષધ ઘણું જ ઉપયોગી જણાયું છે. દરદી જો તેલ, મરચાં અને ખટાશની પરેજી કરીને આ ઔષધ ધીરજ રાખી એકથી બે મહિના લે છે તો વિવિધ જાતના દુષ્ટ રોગ અર્થાત્ ચામડીનાં દર્દને નાબૂદ કરે છે.

મનુષ્ય વિવિધ જાતનો ખોગક-આહાર લે છે અને લીધેલો આહાર ઉદરમાં ગયા પછી એમાંથી રસો ઉત્પન્ન થઈ જુદા જુદા રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે. આ રસ્તો ઇટલીક વખત આહાર લેવાના અજ્ઞાનને કારણે પોષણ આપવાને બદલે વિકૃત બને છે અને તે લોહીમાં આવી જઈને ચામડીનાં દર્દને ઉત્પન્ન કરે છે. ખસ, લુખસ, દાદર, ખરજવું, સફેદ કાઢ અને લીલું ખરજવું આ બધાં ચામડી ઉપર થતા વ્યાધિ ઘણું કરીને ખોરાકમાંથી પેદા થયેલા રસો વિકૃત થઈ લોહીમાં મળી જવાને પરિણામે પેદા થયેલા હોય છે.

આવાં દરદો થયા છતાં દરદી જીલ અને સ્વાદને વશ થઈને ખોરાક લેવામાં પરેજી કરી શકતો નથી છતાં દરદ મટાડવાની ઈચ્છા ધરાવતો હોય છે અને ઉપરથી લોશન, મલમ વગેરે બખરૂ દવાઓ લગાડ્યા કરે છે. એનાથી દરદ થોડો વખત ઓછું થાય છે પરંતુ પાછું હતું તેના તે જ રૂપમાં દેખાય છે. કારણ કે આ ઉપર દેખાતું ચામડીનું દર્દ અને તેનું મૂળ લોહીમાં પડ્યું હોય છે. જ્યાં સુધી લોહી વિશુદ્ધ બનતું નથી ત્યાં સુધી આ વ્યાધિ જડમૂળમાંથી નાબૂદ થતા નથી. એવી જાતનાં દરદીઓ જો પરેજી કરે અને બની

શકે તો મીઠું પણ થોડા વખત બંધ કરી આ ચૂર્ણનો ઉપયોગ કરે. તો તેનો વ્યાધિ સમૂહો નાબૂદ થાય છે.

ઉપરાંત એવી વ્યાધિના વિષના પરિણામે પણ ચામડી ઉપર દરદ થઈ આવે છે. દાખલા તરીકે ઉપદંશ (સિક્કલિસ) મટ્યા પછી એનું વિષ શરીરમાં રહી જવાથી ફેલ્લીઓ અથવા ફોડલા નીકળે છે અને કેટલોક વખત એમાંથી આખા શરીરે કાળાં ચાડાં નીકળી આવે છે. આ વ્યાધિ ઉપર વૈદ્યો વ્યાધિહરણુ રસ અને કેસરાદિવટી જેવાં ઔષધો આપે છે. પરંતુ એ ઔષધોમાં રસકપુર મુખ્ય છે અને રસકપુર એ હળાહળ ઝેર છે. રસકપુર ખાનાર દરદી પરેજીની બૂલ કરે છે તો એ ફૂટી નીકળે છે અને કેટલીક વખત રસકપુર આપ્યા પછી એની વિકૃતિ (રિએક્શન) થાય છે. જો કે વ્યાધિહર જેવાં પરિપક્વ રસાયન માટે આવી દહેશત રાખવામાં નથી આવતી, છતાં એ તીક્ષ્ણ ઔષધો તો છે જ. જ્યારે પંચનિમ્બાદિ ચૂર્ણ નિર્દોષ છે છતાં શરીરમાં ગયા પછી એ લોહીમાં ઘણા વખતથી સ્થાયી થઈ ગયેલા ઉપદંશ વિકારનું શમન કરે છે અને એના પરિણામરૂપ ચામડીના ઉપરના વિકારોને નાબૂદ કરે છે.

પંચનિમ્બાદિ ચૂર્ણ ભગંદર જેવા વ્યાધિમાં ઉપયોગી છે અને અંદર નાડીઓમાં પેદા થતા પડને ધીરે ધીરે ધીરે ઓછું કરી અટકાવી દે છે અને જ્યારે પડ થતું બંધ થાય છે ત્યારે મળુ રૂઝવા લાગે છે અને ઓપરેશન વગર આશ્ચર્યકારક રીતે ભગંદર નાબૂદ થાય છે. આ ઉપરાંત શ્લીપદ (હાથીપગો) નાડોત્રણ, પ્રદર, મેઘવૃદ્ધિ વગેરેને નાબૂદ કરે છે. ધીરજ રાખી લાંબો વખત પંચનિમ્બાદિ ચૂર્ણનું સેવન કરવાથી દરદીની કાન્તિ વધે છે, તેજસ્વિતા આવે છે અને વિવિધ વિષથી વિકાર પામેલું શરીર નિર્દોષ બને છે. ઔષધની માત્રા બળાબળ જોઈને એક વખતે એક તોલા જેટલી પણ આપી શકાય છે.

પંચસકાર ચૂર્ણ

મોટી હરડેની છલ, સુંઠ, સિંધાલુણ, વરોયાળી અને મીંઢીયાવળ એ પાંચે ચીજો સમભાગે લઇને ખાંડી, વસ્ત્રાળ ચૂર્ણ કરવું.

રાત્રે સૂતી વખતે ગરમ પાણી સાથે ૧ થી ૪ માસા સુધી લેવાથી અજીર્ણ, કમજીઆત, ચૂંદ વગેરેમાં ખાસ ઉપયોગી છે.

નોંધ : આ ચૂર્ણ સંપૂર્ણ નિર્દોષ વિરેચન હોઈને અમારી અનુ-શ્રુત વાપરવા લાયક ચીજ અને છે.

બુદ્ધિવર્ધક યોગ

છાંચે સૂકવેલી પ્લાલી તો. ૫, શંખાવલિ તો. ૫, માલકાંકરી તો. ૫, અકલકરો તો. ૫, સુંઠ તો. ૫, અનીશુન તો. ૧, ઉંનાચ તો. ૧, ગાવ જીઆન તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, ખુરાસાની વજ તો. ૧, એલચીદાણા તો. ૧. બધી વસ્તુ ખાંડી, વસ્ત્રાળ કરી ખાટલીમાં ભરી લેવું.

સવાર—સાંજ ૨ થી ૪ વાલ ઘી સ્પષ્ટ સથે આપવાથી મગજની નબળાઈ મટીને યાદશક્તિ વધે છે અને ઉન્માદ, ચક્રી, ભ્રમ, બુદ્ધિની મંદતા મટીને ધારણશક્તિ તથા સ્મરણશક્તિ વધે છે.

બૃહદ શિતોપલાદી ચૂર્ણ

તજ તો. ૧, નાની એલચી તો. ૨, વક્ત્રસાડી પીપર તો. ૪, બનફસાનું ફૂલ તો. ૪, જેઠીમધ તો. ૪, ગાજર્વા તો. ૪, તાલીસ-પત્ર તો. ૪, વાંસકપુર તો. ૮ અને સાકર તો. ૧૬.

સઘળી વસ્તુને ખાંડી બારીક ચૂર્ણ બનાવવું.

૪ વાલથી ૮ વાલ દિવસમાં ત્રણ વખત ઘી અને મધ વિષમ ભાગે મેળવી તેની સાથે આ ચૂર્ણ ચાટવું. ચૂર્ણ ચાટ્યા પછી થોડો વખત પાણી પીવું નહિ.

જ્યારે, દાહ, મંદામિ, ઋતુનો પલટો થતાં ધણાં માણસોને સળેખમ થઈ આવે છે અને ખાંસી શરૂ થાય છે. તેમાં ખાંસ કરીને કારતક માસમાં અને ફાગણ માસમાં ઋતુ બદલાય તો ધણાં બાળકો ખાંસી, શરદી, તાવમાં પટકાય છે અને કેટલાકને વાત-કંઈ જવું થઈ આવે છે. તેવા દરદીને પ્રથમ પેટ સાફ કરી ઉપર બતાવેલું જહદ શિતોપલાદિ ચૂર્ણ આઠ દિવસ આપવાથી શરીરનો તપાસો અને શરદી, સળેખમ અને ખાંસી નાબૂદ થાય છે.

શરદી સળેખમ અને ખાંસીમાં ખાંસ કરીને દરદીની શ્વાસનળી અંદર રહેલી શ્લેષ્મકળામાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાં વવળાટ આવી છીંકા આવે છે અને એ જ રીતે શ્લેષ્મકળાના ચચરાટને લઈને ખાંસી આવ્યા કરે છે. આ સ્થિતિમાં ચાલુ શિતોપલાદિ ચૂર્ણ આપનામાં આવે છે તો તેમાં રહેલી પીપર કેટલીક વખત દરદીની ખાંસી મટાડવાને બદલે વધારે છે. કારણ કે પીપર ગળામાં જતાંની સાથે ચચરાટ અથવા વવળાટ (ઈરિટેશન) પેદા કરે છે અને ખાંસી જોરથી આવે છે. એથી કેટલાક ચિકિત્સકો શિતોપલાદિ ચૂર્ણ પીપર વગરનું તૈયાર કરી આપે છે, પરંતુ એ ખાંસ અસર કરતું નથી. એવી જગ્યાએ આ જહદ શિતોપલાદિ ચૂર્ણ વધુ ઉપયોગી જણાયું છે અને ક્ષયની ખાંસી અથવા ઠંડામાં પણ શિતોપલાદિની જગ્યાએ આ જહદ શિતોપલાદિની યોજના કરવામાં આવે તો વધુ અસરકારક નીવડે છે તથા દરદીને ગળામાં કે શ્વાસનળીમાં કોઈ પણ જાતનો દાહ કે ચચરાટ કરતું નથી. તેની સાથે જેડીમધ, બનફસાનું ફૂલ અને ગાજવાં જેવી ઉમેરાયેલી ચીજો શુષ્ક કાસને નરમ બનાવે છે અને એનામાં કફનિસ્સારક ગુણ હોવાથી આસાનીથી કફ દૂર થાય છે અને તેથી સળેખમ મટે છે. સળેખમ મટી ગયા પછી ધણાં દરદીઓને પાંચ પચીસ દિવસ જતાં ફરી સળેખમ થાય છે. અને છીંકા આવે છે. એમ વરસ દિવસમાં અનેક વખત સળેખમ, છીંકાના ત્રાસથી દરદી પીડાય છે અને તે નાક બતાવવા બંધ છે.

જો વળી મસો છે કે અંદર ગરબડ છે એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે તો નાકનાં અંદરનું ઓપરેશન કરાવવાની પણ સલાહ મળે છે !

આવા વારંવાર છીંકા-સળેખમ તેને લઈ ખાંસી અને તેના જ કારણે માથાનો દુઃખાવો. આવી ફરિયાદ કરનાર દરદીને પેટ સાફ રખાવી જીદદ શિતોપલાદિ સાથે મદાલકમોવિલાસ રસ આપવાથી એમની જૂની સળેખમ અને છીંકા યા શરદીની ફરિયાદ દૂર થતી મેં જોઈ છે. એટલે આ સરસ ચૂર્ણ બનાવી શરદી, સળેખમ, ખાંસી, શ્વાસ, છીંકા, ક્ષયની ખાંસી, ન્યુમોનિયાની ખાંસી એ સવળામાં છૂટથી વાપરવાની બલામણુ કરૂં છું.

ભગંદરનાશક ચૂર્ણ

વાવડીંગ, ખેરસાર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, પીપર. આ દરેક વસ્તુ સમભાગે લઈને એ બધાંની બરોબર ચોપચીનીનું ચૂર્ણ મેળવી વસ્ત્રગાળ કરી લેવું.

સવાર-સાંજ ૩ માસા ચૂર્ણ ખાંડની ચાસણી અથવા સાકર, અથવા દૂધ કે પાણી સાથે પણ લઈ શકાય છે.

ભગંદરના દરદમાં આ ચૂર્ણ ૩૧ દિવસ વાપરવાથી અવસ્થ ફાયદો થાય છે.

મળસારક ચૂર્ણ

જેઠીમધનાં મૂળ તો. ૪, સોનામુખી (મીંઢીયાવળ)નાં પાન તો. ૩, હીમજી હરડે તો. ૨, ગુલાબનાં ફૂલ તો. ૨, વરીયાળી તો. ૧, સાકર તો. ૭.

રાત્રે સૂતી વખતે ૦૧ થી ૦૨ તોલો ચૂર્ણ પાણી સાથે લેવાથી હરસના દરદી માટે તેમજ જેમને દરતની કબજીયાત રહેતી હોય તેમને માટે આ ચૂર્ણ ઉત્તમ છે.

મુંબઈ

રાળ તો. ૧૦, શુદ્ધ બીલામા તો. ૪૦, શુદ્ધ ઝેરકાયલાં તો. ૧૦, ગુળ તો. ૧૦, પીપર તો. ૧૦, લવીંગ તો. ૨, સુંકે તો. ૨, મરી તો. ૨, ઘોડા આહન તો. ૨, શુદ્ધ હીંગળાક તો. ૨, તલનું તેલ તો. ૧૦. ખાંડવા જેવી વસ્તુ ખાંડોને એક ઘડામાં ભરીને પાતાળયંત્રથી ચૂલે પાડવો. પછી એને ઠંડાઈમાં નાંખી ચૂલે ચઢાવી ધીમે તાપે પકાવીને ગોળ જેવું થાય એટલે નીચે ઉતારી ઠરવા દેવાથી ગાંગડા બધાશે. એને ખાંડી આટલી ભરવી.

સવાર—સાંજ ૧ થી ૨ રતી ઘી સાથે ચાટવી અથવા સાકર સાથે લેવી.

આ દવા તેલની સાથે મેળવીને રાખવી. જિંચી જઆએથી પડી જવાથી અથવા મૂઠ માર વાગવાથી લોહી જમી ગયું હોય એ જઆએ ચોળવી. એથી દુઃખાવો મટીને જમણું લોહી વેરાઈ જાય છે અને ખાવાથી વાયુના ચસકા, સાંધા ઝલાઈ જવા, કમરની ફાટ, અશક્તિ તગેરે મટાડે છે. આ વસ્તુ આફ્રિકાથી પ્રથમ આવતી હતી અને આ દેશમાં પુષ્કળ વપરાતી હતી. પણ આપણા લોકોના આફ્રિકા ખાતેના વસવાટથી એની બનાવટ મળી આવી છે. બહુ જ ગુણકારી અને વાપરવાલાયક બનાવટ છે.

વાસાદિ ચૂર્ણ

અરકુશીનાં પાન શે. ૪, સિંધવ તો. ૧૦, સંચળ તો. ૧૦, ખડીયોખાર તો. ૧૦, જવખાર તો. ૧૦, બંગડીખાર તો. ૧૦, સરોખાર તો. ૧૦, પાપડખાર તો. ૧૦, પાણી શે. ૧૫. પ્રથમ એક તપેલામાં પાણી નાંખી બાદ બધા દ્વાર અને અરકુશીનાં પાન નાંખી ચૂલે ચઢાવવું અને પાણી બાળવા માંડવું. બધું પાણી બળી જાય છતાં અંદરનાં પાન દાઝે નહિ એનું ધ્યાન રાખીને નીચે

ઉતારી લઈ તડકે સૂકવી એનું વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરીને મળખૂત ખૂસ-
વાળી ખાટલીમાં ભરવું. આ વસ્તુ શિયાળા અગર ઉનાળામાં જ બનાવવી.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૦૧ થી ૧ વાલ મધ સાથે આપવાથી
ખાંસી, ક્ષયની ખાંસી, કફ સૂકાઈ ગયો હોય અને દરદીનું મોઢું
પણ ન મળતું હોય એવી ખાંસીમાં બહુ જ ઉત્તમ ફાયદો કરે છે.

વિષતિંદુકાદિ ચૂર્ણ

ઝેરકાચલાં શે. ૧ પાંચ દિવસ સુધી ગોમૂતમાં પલાળવાં. પછી
એની છાલ છોલી નાખ્યા બાદ ઘીમાં તળી લેવાં અને ખાંડીને
બૂકા કરવો. બાદ તેમાં સુંક, મરી, અતિવિષની કળી, પીપરીમૂળ,
ખોડી અજમો, અજમો, લવીંગ એ દરેક તો. ૩, અકલકશે, લીડી-
પીપર, કાળીજીરી, મૂળાનાં બીજ, ઈંદ્રજવ, શેફલ દેહમાળી એ દરેક
તો. ૨, તજ તો. ૧, તેલીઓ વખમો તો. ૪. એ બધું ખાંડીને
વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું.

દિવસમાં ત્રણ વખત અથવા જરૂર જણાય ત્યારે ૧ થી ૩
વાલ મોટાને અને ૦૧ થી ૧ વાલ પાણી સાથે બાળકને આપવાથી
વાયુ, પેટપીડ, શ્લેષ્મ, પરિણામ શ્લેષ્મ, ચૂંક, ઉલટી, ઉબકા, મુખારકી
ગાંઠ, પેટનાં કૃમિ, વાયુ, ગોળો, ગુદમ, ખરોલ, લિવર અને પેટનાં
તમામ દરદો તથા વાયુ ઉપર અપ્રતિમ ગુણકારી છે. વૈદોને બના-
વીને વાપરવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

શંખિની ચૂર્ણ

શંખાવળી, ગળો, અઘેડો, વાવડીંગ, કુષ્ઠ, વજ અને હરડે એ
બધાં સરખા વજને લઈને ખાંડી, બારીક વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું.

સવાર-સાંજ ૨ થી ૪ વાલ દૂધ અથવા પાણી સાથે લેવાથી
મગજની નબળાઈ, યાદશક્તિની મંદતા, મગજનો દુઃખાવો વગેરેને
મટાડે છે અને કબજાત મટાડી દસ્ત સાફ લાવવાનો ગુણ ધરાવે છે.

સર્વાંગસુંદર યોગ

ગોમૂત્ર શે. ૧૦, કાળીજીરી શે. ૧૧ ને લોઢાના કડાયામાં નાંખી ચૂલે ચડાવી ગોમૂત્ર નાંખવું. જરા ગરમ થયા પછી કાળીજીરી અંદર નાખવી, અને ખૂબ આક્રિરા તાપે ઉકળવા દેવું. જ્યારે બધું ગોમૂત્ર બળી જઈને અંદરની કાળીજીરી પણ બળીને કાલસા જેવી લાલ થઈ જાય ત્યાંસુધી અગ્નિ આપવો અને પછી નીચે ઉતારી લઈ દરવા દઈને ઘૂંટીને બાટલીમાં ભરી લેવું.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ વાલ મધ અથવા પાણી સાથે આપવાથી પેટનો દુઃખાવો, કૃમિ, અજીર્ણ, બધી જનતના વાયુ, ગુદમ વગેરેમાં ઘણું સરસ કામ કરે છે. ઝોઝા ખર્ચે બનતી આવી અમૂલ્ય વસ્તુ બનાવીને વાપરવા તરફ અમે ચિકિત્સકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

સ્નિગ્ધ ચૂલ્કા

ઈસાગુલ તો. ૨, ઇલાયચી તો. ૧, સાકર તો. ૪, ધાણા તો. ૧. એ બધાંને ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરીને બાટલીમાં ભરી લેવું.

દિવસમાં બે થી ત્રણ વખત ૨ થી ૬ માસા સુધી ગરમ દૂધ અથવા પાણી સાથે આપવાથી અતિસાર, રક્તાતિસાર, જવરાતિસાર રક્તાશ્ન, પ્રમેહ વગેરેમાં ઉપયોગી છે.

સુબકનાશક ચૂલ્કા

કબાબચીની તો. ૩, રેવતચીની તો. ૨, કાચી ફટકડી તો. ૨, કલમીશોરે તો. ૨. બધી ચીજોને ખાંડીને વસ્ત્રગાળ કરીને ચૂલ્કા બનાવી લેવું.

દર ત્રણ કલાકે ગાયના દૂધ સાથે ૧ થી ૩ માસા સુધી અવસ્થાનુસાર આપવાથી મૂત્રાધાત, પ્રમેહ વગેરે દરદોમાં ઠીક ઉપયોગી છે.

નોંધ: ગાયના દૂધમાં તેલું જ પાણી ઉમેરી એ દૂધ માટીના વાસણમાં રાખી મૂકવું અને દર વખતે એમાંથી વાપરવું.

સંશોધક ચૂર્ણ

કૌંચા ખીજનો ઘર્ષ તો. ૩, તાલીમખાના તો. ૩, સફેદમુસળી તો. ૩, ઊંટગણનાં ખીજ તો. ૩, મોચરસ તો. ૩, ઉટકંટાના મૂળની છાલ તો. ૩, ખીજખંધ તો. ૩, અહુફળી તો. ૩, કમરકસ તો. ૩, શતાવરી તો. ૩, સમદરશોષનાં ખીજ તો. ૩, સૂકાં સીંધોડાં તો ૩.

દરેક વસ્તુ સાચી, સારી, તાજી લાવી ખાંડીને ખારીક ચૂર્ણ કરવું.

પ્રમાણ: ૦૧ થી ૦૧૧ તોલો સવાર-સાંજ ગરમ કરી ઠંડું કરેલ ૨૦ તોલા ગાયના દૂધ સાથે ચૂર્ણ ફાફા ઉપર દૂધ પીવું.

વીર્ય અને વીર્યાશય શુદ્ધ થાય છે, પ્રમેહ જેવા વ્યાધિથી વીર્ય ઉષ્ણ અને પાતળું થઈ ગયું હોય તો તેનું શોધન થઈ વિશુદ્ધ અને છે, વીર્યની ગરમી નાશુદ્ધ થાય છે અને વીર્ય દૃઢ થાય છે તેથી સ્ત્રી-સમાગમ સારી રીતે ભોગવી શકાય છે.

શરીરમાં અનેક કારણોથી ઉષ્ણતા વધી જાય છે અને તેને લઇને પુરુષનાં લોહી, માંસ ઇત્યાદિક સપ્તધાતુ તપાયમાન થાય છે. આજના તામસી ખોરાકો (લસણ, કુંગળી, મરચાં ચાહ, સિગારેટ ખીડી, દારૂ, ભજ્યાં, ગાંડીયા)થી અને રાત્રિના ઉજ્જગરાથી લોહી તપાયમાન અને છે એની સાથે શરીરનાં પ્રત્યાંગો તપે છે અને વીર્ય પાતળું થાય છે. કારણ કે વીર્યને ખનાવનાર ગ્લેન્ડ્ઝ અને તેને ધારણ કરનાર સ્થાન પણ આ તપારાથી પોતાની સ્વતંત્ર શક્તિ ખોઈ બેસે છે. એથી તેઓ વીર્યનાં પૂરાં પરમાણુઓ રચી શક્તાં નથી તેમ વીર્ય ધારણ કરી શક્તાં નથી. એથી આવા હીન વીર્યવાળો પુરુષ સંતાન પેદા કરવાની તાકાતને પણ ગુમાવી બેસે છે.

ઉપરાંત આગળ ઉપર થઈ ગયેલા પ્રમેહ અને ઉષ્ણ જેવા ગરમી પ્રાધાન્ય વ્યાધિથી પણ લોહી અને વીર્ય અત્યંત તપી ગયેલાં હોય છે, આવા પુરુષોમાં ઉત્તેજના તો પુષ્કળ હોય છે અને વાતવાતમાં

એ ઉત્તેજિત થઈ જાય છે પરંતુ એમનામાં ધારણા શક્તિ અથવા સ્તંભન શક્તિનું હેવાળું હોવાથી ક્ષણમાત્રમાં વીર્યપાત અને વીર્ય સ્ત્રાવ થઈ જાય છે.

આ દરદીઓને જો કાઈ ભૂલથી ભરમો અને માત્રાઓનાં મિશ્રણ-વાળી કામોત્તેજક દવાઓ આપે. છે, તો એમની ઉત્તેજના વધી જાય છે પણ સાથે સાથે વીર્ય અત્યંત પાતળું પડે છે અને એમનો મૂળ વ્યાધિ મટવાને બદલે વધે છે. એટલે અનુભવથી એક વાત ચોક્કસ સમજાઈ છે કે આવા ઉબ્બીવીર્યવાળા દરદીને સાદી અને કાષ્ટિક ઔષધિ જેટલું સાફ કામ આપે છે તેટલું રસ-માત્રાઓ આપતી નથી. કારણ કે રસ માત્રાઓને જીરવવા જેટલું એમનાં લોહી અને વીર્યમાં બળ હોતું નથી.

એટલે ધીરજવાન દરદી જેમને પોતાનાં વીર્ય અને ધાતુશક્તિને સારા કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે આવા સાદાં કે જેમાં કાષ્ટિકણુ ઝેરી યોજ નથી, ભરમો કે માત્રાઓ ન હોય એવી દવા ધીરજ રાખીને બે ત્રણ મહીના લાગઠ ગરમ ઉબ્બી વિસાહી ખોરાકોને છોડી દઈને પ્રથમ સેવન કરવી જોઈએ.

છતાં એક વાત કહેવાની રહી જાય છે કે આ ચૂર્ણ વીર્યનું સંશોધન કરી વિશુદ્ધ રૂપમાં તૈયાર કરે તેવું હોવા છતાં જો દરદીઓની પાચન-શક્તિ તદ્દન મંદ હોય છે તેમને પચતું નથી અને જેમને જળરૂપની કબજિયાત હોય તેમને પણ માફક આવતું નથી. એટલે આવા દરદીના શરીરનું પ્રથમ સંશોધન કરી પાચનશક્તિ જરા સતેજ બનાવી, પછી આ ચૂર્ણ શરૂ કરવાથી શરીર ચંદ્ર જેવું શીતળ, વીર્ય સ્ફટિક જેવું શુદ્ધ અને ઘટ્ટ બને છે.

પ્રથમ ત્રણ ત્રણ દિવસને અંતરે મીઠીયાવળ હરડે, વરીયાળી અને સાકરતી ફાડી બનાવીને આપવી. ત્રણ ચાર દસ્ત કરાવીને જૂનો અળ કાઢી નાખવો. અને ચોખ્ખા મગની ખીમડી તથા ઘી, દૂધ જેવો

સાદો ખોરાક આપી. શરીર ચોખ્ખું બનાવવું. તમાકુ, દારૂ, સિગારેટનું વ્યસન બેહદ વધી ગયું હોય તો તેના ઉપર નિયમન મૂકવું અને ત્યાર પછી આ ચૂર્ણ શરૂ કરવાથી બેહદ લાભ થાય છે.

જે બુવાન છોકરાઓ અવિવાહિત હોય છે, અને જેમને સ્વપ્નદોષ વારંવાર સતાવતો હોય છે તેમને માટે પણ આ ચૂર્ણ અત્યંત ફાયદો કરનાર અને સ્વપ્નદોષને નાબુદ કરવાનો ગુણ બતાવે છે.

સ્વપ્નદોષ જેમને થાય છે તે યુવાનો બહુતા હશે કે દિવસ રાતનું ઈન્દ્રિયનું વારંવાર ઉત્કેરાવું એ જ સ્વપ્નદોષ યુવાનાં કારણ રૂપ છે. જેમનામાં સાચી કામશક્તિ છે અને જેમનાં શરીરમાં વીર્ય ઠંડું તથા ઘટ્ટ હોય છે તેવો યુવાન વારંવાર ખોટી ઉત્તેજના અનુભવતો નથી પરંતુ અલ્પવીર્ય અને ઉબ્બવીર્ય વાળાને જ આવી ખોટી ચંચળતા પ્રગટે છે. હા એક વાત એ પણ છે કે જેમનું મન પવિત્ર નથી જે અશુદ્ધ વિચારો ઉપર કાબૂ નથી મેળવી શકતા તેમને પણ ખોટી ઉત્તેજના થાય છે, પરંતુ આ ઉત્તેજના ઉપર યુવાન વર્ગ ધારે તો કટ્ટોલ કરીને શરીરમાંથી નાશ પામતા ઉપયોગી વીર્ય જેવા બચ્થાને રોકી શકે છે.

એકંદર આ ચૂર્ણ વીર્યને ઘટ્ટ બનાવે છે, તેનું સંશોધન કરે છે, વીર્યાશયને તાકાત આપે છે. સ્વપ્નદોષ બંધ કરે છે અને વીર્યમાં રહેલાં પ્રબળન જંતુને બળ આપી, પ્રમેહ, ઉપદંશથી આવેલી વીર્યની મરચીને શાન્ત કરે છે.

હિસ્ટોરીઆહર ચૂર્ણ

હીંગ તો. ૧, વજ તો. ૨, ઉપલેટ તો. ૪, સંચળ તો. ૪, શંખાવળી તો. ૮, આહી તો. ૧૧, વાવડીંગ તો. ૩૨. ઉપરની બધી વસ્તુઓને ખાડી વજગાળ ચૂર્ણ કરીને રાખવું.

દિવસમાં ત્રણ વખત ૧ થી ૨ વાલ મધ અથવા પાણી સાથે લેવાથી વાયુ, હિસ્ટીરીયા, મગજની નબળાઈ, અસ્થિરતા વગેરે ઉપર અકસીર કામ કરે છે.

હિંકવાહર ચૂર્ણ

સુંઠ તો. ૧, મરી તો. ૨, પીંપર તો. ૩, બંગલરમ તો. ૧, એલચી તો. ૧. મોરનાં પીંછાની રાખ તો. ૦૧. આ બધું મેળવી કપડાજણ કરી લેવું.

૧ થી ૨ વાલ મધ સાથે આપવાથી હેડકી, ઉલટી, વાયુ વગેરેને મટાડે છે.

હુતાશન ચૂર્ણ

હરડે, બહેડાં, આમળાં, સુંઠ, મરી, પીંપર, ટંકણુખાર, સિંધા-લુણ, વડાળરૂ મીઠું, બીડ લવણ, સાજીખાર, સંચળ, સોનામુખી, નસોતર, ભોરીંગણી અને ભાંબરો. એ બધાં સરખા વજનને લઈને ખાંડી કુંવાર અને લીંબુના રસની ત્રણ ત્રણ ભાવના દેવી.

સવાર-સાંજ બે આનીભારથી પાવલીભાર સુધી પાણી સાથે લેવાથી ખોરાક પચાવીને બૂખ લગાડે છે, અપાનવાયુને છૂટા કરે છે.

ક્ષયાંતક યોગ

શિતોપલાદિ ચૂર્ણ તો. ૫, ગળોસત્ત્વ તો. ૧, શેકલાં લવીંગ તો. ૧, તુલસીનાં સૂકાં પાન તો. ૧, અરકુશીનાં સૂકાં પાન તો. ૧, કેસર તો. ૦) (બેઆનીભાર), સોનાના વરખ નંગ ૨૫, કરતુરી વાલ ૨. એ બધું મેળવી ઘૂંટી બાટલીમાં ભરવું.

બેથી ચાર વાલ સવાર-સાંજ મધ અને ઘી સાથે (વિષમભાગે) ચાટીને ઉપર બકરીનું દૂધ પીવાથી ક્ષય, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, ઉંધરસ, અશક્તિ વગેરે મટે છે. શક્તિ અને સ્ફૂર્તિ આપનારી બહુ જ ગુણ-કારી ઉમદા ચીજ છે.

પર્પટી

તપન પર્પટી

ટોપી કાઢેલાં બીલામાં શે. ૧, ગુગળ શે. ૦૧, શુદ્ધ ઝેરઘાયલાં શે. ૦૧, ઉપરની ત્રણે વસ્તુને ખાંડણીમાં ઝીણું ખાંડી લોચો અનાવવો. અને એનો પાતાળયંત્રમાં મૂકીને ચૂવો પાડવો. આદ એ ચૂવાને અગ્નિ ઉપર ધીમા તાપે ગોળ જેવો અનાવી કલઘવાળી થાળી અથવા ચીનાઈ માટીની રક્ષાખીમાં પાથરી દહને સૂકાવા દેવો. જેથી સૂકા-છને પર્પટી (પોપટી) જામી જશે, આદ ઉખાડી લઈ વાટીને ખાટલીમાં ભરી લેવું.

સવાર-સાંજ ૧ થી ૩ રતી ઘી સાથે ચાટવાથી સર્વે જાતના દુઃખાવા, પગમાં થતું કળતર, અશક્તિ અને શરદીને મટાડે છે. વૈદ્યોએ અનાવીને વાપરવા જેવી મજાની ચીજ છે.

પંચામૃત પર્પટી

[સંગ્રહણીની અવ્યર્થ ઓષધિ]

શુદ્ધ ગંધક તોલા આઠ અને શુદ્ધ પારદ તોલા ૨, લોહ ભસ્મ તોલા ૨, અબ્રક (૫૦૦ પુટી) તો. ૨, ઉત્તમ મયૂરકંઠી તામ્ર ભસ્મ તોલા ૨. ગંધાને મેળવી વિધિ સહિત પર્પટી અનાવવી.

જે થી ત્રણ રતી અથવા તકપ્રયોગમાં ચઢતા કમથી હોંઘ, સિંધવ અને સફેદ જીરાના સમભાગ ચૂર્ણ સાથે દહીંની તાજી મોળી

છાશમાં લેવાથી અનેક ઉપદ્રવ સહિત જીર્ણ સંગ્રહણી મટાડનાર સિંહ-સમાન તેજસ્વી ઔષધ છે.

સંગ્રહણીના દરદીને ઝાડા અતિ નરમ અને વધુ પ્રમાણમાં થતા હોય, એક બે દિવસ મળનો સંગ્રહ થઈ પેટ ચઢવા જેવી અકળામણ થાય, બીજા દિવસે લીધેલા ખોરાકના પ્રમાણથી અધિક મળ નીકળે, મળનો રંગ બાજરીના ઘોળવા જેવો દાણાદાર અને સફેદ સ્થામ અથવા કઠીક પીળાશ ઉપર હોય છે, દોષના પ્રકાપજન્ય વ્યાધિ હોય તેવો મળ થાય છે.

જીર્ણ અતિસારમાં પણ પંચામૃત પર્પટી આપી શકાય છે. માત્ર લોહી ન પડતું હોય તેવી સંગ્રહણી અને અતિસાર બંનેમાં દોષભેદથી અનુપાન યોજના કરી આપવાથી પાચનશક્તિ વ્યવસ્થિત થઈ નબળા પડેલાં આંતરડાં મળ પાચન કરવા માટે સબળ બને છે. આ માટે બધા ખોરાક બંધ કરી ફક્ત દહીં, દાડમનો રસ, પાતળી ઊલનાં સફરજન અને પાકાં બીલાં પેકી ગમે તે પથ્ય રાખી પર્પટી પ્રયોગ કરવાથી સંગ્રહણીથી ક્ષીણ થયેલો, મૃત્યુશૈયા પર પડેલો દરદી પુનર્જીવન પામે છે.

જીર્ણ સંગ્રહણીથી સમસ્ત અવયવો નબળાં પડે છે. પાચક અવયવો શરીરનો ધસારો સાંખી નહિ શકવાથી સમસ્ત ઈંદ્રિયો નબળા થઈ દરદી કાળના મુખમાં ધકેલાઈ જાય છે. આવે વખતે યોગ્ય ચિકિત્સકની સહાયથી પથ્ય ખોરાકની યોજના સાથે પંચામૃત પર્પટી, મહાવ્રક્ષમીવિલાસ રસ અથવા સુવર્ણવસંતમાત્રતી સાથે લેવાથી આશાતીત ફાયદો થાય છે.

પંચામૃત પર્પટીમાં શોષક ગુણુ વિશેષ પ્રમાણમાં હોઈ પાચક અવયવોના દોષ, લિવર, ઘ્રેણ અને આંતરડાં તેમ જ કલેજમાં રહેલા વિજ્ઞતીય દોષોને દૂર કરે છે.

પંચામૃત પર્પટીમાંના તામ્ર ભસ્મ, લોહ ભસ્મ, અબ્રક ભસ્મ જેટલાં હિતમ અને શુદ્ધિકારક હોય તેટલું વધારે અસરકારક ઔષધ બને છે.

અવલેહ

છરકાદિ અવલેહ

ખાવાનું જરૂર શે. ૧ સાફ કરી, પછી ખાંડી ઝીણી ચાળણીથી ચાળી લેવું. પછી ગાયનું દૂધ શે. ૮ કડાઇમાં નાંખી ઉકાળવું, ધીમે ધીમે બે-ત્રણ ઉભરા આવે ત્યાર પછી અંદર ખાંડેલું જરૂર નાંખવું. ઉપરાંત દહીં તોલા સારી જાતનું લોદર ખાંડેલું તથા ઘી શે. ૧ નાંખવું, માવા જેવું તૈયાર થતાં નીચે ઉતારી લેવું. તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેસર, પીપર, સુંઠ, શાહજરૂર, નાગરમોથ, સુગંધી વાળો, દાડમનો રસ, હળદર, અરકુસીનાં પાન, વાંસકપુર. એ દરેક ચાર ચાર તોલા લઈ દાડમનો રસ અલગ રાખી બાકીની ચીજ ખાંડી નાંખવી.

અશેર ખાંડની ચાસણી કરીને તેમાં બધી ચીજો મેળવી દેવી અને ઉપરથી રાત્રી તોલા પ્રવાળની ગુલાબજળમાં બનાવેલી પીણી તથા રાત્રી તોલા કરબાની પીણી અને એક તોલો ચાંદીના વરખ મેળવી લોચા જેવો અવલેહ બનાવવો, ચાસણી જરા ઢીલી રહેશે તો અવલેહ બનશે.

૧ તોલો સવારે તથા એક તોલો સાંજે ધીરે ધીરે ચાવીને ઉપર ચોખાનું ધોવરામણ અથવા ધરોતો ઉકાળો સાકર નાંખીને પીવો.

આ અવલોક જે સ્ત્રીઓને પ્રદર (દ્યુકારિયા)નો વ્યાધિ થયો હોય અર્થાત્ ગુપ્ત ભાગમાંથી સફેદ ચીકણો પદાર્થ વહ્યા કરે છે, જેને લઈ કમરનો દુખાવો, હાથ-પગની તોડ, શરીરની અશક્તિ, પેદાનો દુખાવો વગેરે પ્રદરના અંગે જોવામાં આવતાં લક્ષણો નાશુદ્ધ થાય છે.

ધણી સ્ત્રીઓને અટકાવ વીસ પચ્ચીસ દિવસે આવે છે અને છ સાત દિવસ સુધી દેખાય છે. નાહ્યા પછી માત્ર પંદર દિવસ સારા જાય છે અને ફરી અટકાવ શરૂ થાય છે. અટકાવ વધુ પડતો, અંદર લોહીનાં લચકા હોય તેવો આવે છે. જેમ જેમ અટકાવ આવે છે તેમ કમરનો દુખાવો અને વધે છે અને અશક્તિ પણ વધતી જાય છે. વળી આવી સ્ત્રીઓને ફરજિયાત પુરુષ સમાગમ પણ લેવો જ પડે છે, એથી એનું શરીર એવું ચૂંચાઈ જમને, ગુપ્ત ભાગ એટલો નળજો અને ઢીલો થઈ જાય છે કે એ અંગ એને ત્રાસ આપનાર પાકેલા ગુમડા જેવું અને અંદર બળતું હોય, બધો ભાગ આળો થઈ ગયો હોય, ઉપર લુગડું અડતાં પણ ત્રાસ થતો હોય એવી સ્થિતિ રહ્યા કરે છે.

આવા અત્યાર્તવવાળી સ્ત્રીઓને સાથે પ્રદર-શ્વેતપ્રદર પણ હોય છે. આ રીતે શ્વેત પ્રદર અને અત્યાર્તવને લઈને શરીરમાં ખોટી ઉબ્બુતા પણ વધી ગઈ હોય છે. હાથપગનાં તળીયાં બલ્યા કરે, આંખો બળે, કપાળનો ભાગ જુઓ તો હંમેશાં ગરમ હોય અને પેશાબ કરતી વખત સહેજ ગરમી થતી હોય, બળતું હોય એમ લાગ્યા કરે.

ખોરાક પૂરો લઈ શકે નહિ, લે તેને પચાવી શકે નહિ, પેટમાં વાયુ અને તળયે ગરમીવાળી, શરીરે શુષ્ક અને સ્વભાવ ચીડીયલ, કોઈ બની જાય, ધરનું કામ, ડોકરાની સંભાળ લેવાની હોય એ બધા કામમાં ઢસરડા કરતી પરાણે જીવતી જણાય.

મનની એટલી નબળાઈ હોય છે કે પરેજી પાળી શકે નહિ, શરીરમાં આટલી ગરમી અને વાયુ છતાં એને વધારે તીખું, ખાટું

ખાવાનું ગમે. દૂધ ભાવે નહિ, કુટ ઉપર પ્રીતી નહિ. પણ જે એને પાતરાં, લજ્યાં આપ્યાં હોય, કેરીનું કે લીંબુનું અથાણું આપ્યું હોય તો સારી રીતે આપટે અને એ ખાતી વખતે પોતાનાં શરીર કે રોગની જરાયે પરવાહ કરે નહિ.

ધરતો ધણી ખૂબ જ લડીને કહે ત્યારે એ દવા શરૂ કરે, ત્રણ મહિના દવા લેવાની અને પરેજી પાળવાની જરૂર હોય ત્યાં ત્રણ દિવસ કે બહુ તો તેર દિવસ દવા લઈ બંધ કરી દે. દવા ખાવાનો કંટાળો: જોરાઈએ જે દવા ધરમાં લાવવામાં આવે તો એ દવાને કબાટ પોતાનાં પેટમાં સંધરતો હોય કાં ગટરની ખાળકુંડી એની દવા પી જતી હોય !

સહન ન થાય તો યે આવા શરીરવાળી સ્ત્રીઓમાં વાસના વધુ હોય છે અને સમાગમ કરવા તત્પર થઈ જાય. પછી ભલે બીજે દિવસે પણ તૂટી જાય, કેડો ફાટી જાય અને શરીર ધ્રૂણ ઊઠે. પણ સમાગમ વખતે શરાતન બતાવે અને પ્રદરનો વ્યાધિ વધે. ગર્ભાશય બહુ વિકૃત થાય અને અશક્તિ વધે.

આવા સંજોગોમાં ગર્ભ રહે તો વાણું કરીને ત્રીજે કે ચોથે મહિને કસુવાવડ થઈ જાય અને કસુવાવડ થવાથી શરીરની ખરાબી જોર વધુ વધી પડે. કદાચ પૂરા દિવસ સુધી ગર્ભ પેટમાં રહે તો યે ખરાબે જીવતી, વારંવાર લોહી ઓછું થઈ જઈને એનિમિક જણાતી, પેશ્વાબમાં ખરાબી થવાથી, હાથે પગે અને મોઢે સોજા-થેથરવાળી બની જાય. ઉપચારો કરવાથી જીવતી તો રહે, પણ સુવાવડ ધણી કષ્ટદાયક નીવડે. અને સુવાવડ પછી પણ રોગલી માંદલી રહે અને એનું બાળક પણ રોગી માંદકું બની રહે.

આ જાતનાં વ્યાધિવાળી સ્ત્રીઓ માટે આ અવલેહ અમૃત જેવું કામ કરે છે. પ્રદરને મટાડે છે, અટકાવ જે વધુ પડતો

આવતો હોય તેના ઉપર કાણુ મેળવી એક મહિને પ્રમાણુસર અને ચાર કે પાંચ દિવસમાં પોતાના મેળે બંધ થઇ જાય છે.

જીં શીતવીર્ય ઔષધ છે. તેની સાથે યોજના કરવામાં આવેલા પદાર્થો ગ્રાહી હોવાથી યોનિમાર્ગમાંથી આવતો પ્રવાહી ઓછો થવા લાગે છે. પ્રવાળ જેવી કેલશ્યમ અને શીતવીર્ય ઔષધિ શરીરમાં સાચી કંડક આપે છે. મર્લાશય અને યોનિમાર્ગમાં આવેલાં જીદા જીદા સ્થાનો શાન્ત થાય છે, અંદરનો વિદાહ મટે છે એથી કમરનો દુઃખાવો, તોડ અને બળતરા મટી શરીર સુધરે છે.

આ ઔષધ લેનારને ખાટા, તીખા અને વિદાહી પદાર્થોની પરેશ કરાવવી જોઈએ. ધ્રુવચર્ય પાળવા માટે પતિ-પત્નિને સમજાવી એમને અલગ રાખવામાં આવે અને ધીરજ રાખી મહિનો એ મહિના આ અવલેહનું સેવન કરે તો સ્ત્રીઓની અનેક ફરિયાદો-વાળો પ્રદર નાબૂદ થાય છે, કસુવાવડ થતી નથી અને શરીર તેજસ્વી બને છે. સાદા ઔષધો કેટલું સારું કામ કરે છે તેની આ અવલેહ વાપરી ખાત્રી કરી જોવી.

દ્રાક્ષાદિ ચાટણુ

કાળી દ્રાક્ષ, જરદાલુ, મરી, સિંધવ, શેકેલી લાંગ, જીં, સુંકે, સંચળ, લસણુની કળીઓ સર્વે એક એક તોલો, ખજૂર તો. ૫, હોંગ તો. ૧, ગુલાબનાં ફૂલ તો. ૧, પીંપર તો. ૧. પ્રથમ ખજૂર જરદાલુ, દ્રાક્ષ જીદાં વાટવાં અને બીજાં વસાણાં પછી અનુક્રમે મેળવતા જવું. બધું બારીક મુલાયમ ચટણી જેવું બની જાય એટલે એમાં લીંબુનો રસ શે. ૦૧ તથા ગોળ શે. ૦૧ મેળવી દેવાં અને કાચની કે ચીનાઈ માટીની બરણીમાં ભરી લેવું.

જમ્યા પછી ૦૧ થી ૦૧ તોલો લેવાથી અરૂચીનો નાશ કરી રૂચી પેદા કરનાર બહુ સ્વાદીષ્ટ અને ઉમદા ચાટણુ છે. એક જ વખત

સ્વાદ આખ્યો હોય તો ફરી ફરી લેવાની ઇચ્છા થાય છે, દસ્તને સાફ લાવે છે.

ભીલામા અવલેહ

ભીલામા તો. ૨૦ ને છંદી નાંખીને એક શેર પાણીમાં તેનો ઉકાળો કરવો. પાશેર પાણી બાકી રહેતાં કપડે ગાળી કૂચા ફેંકી દેવા અને એ પાણીમાં એક શેર બેંસનું દૂધ નાંખીને ઉકાળવું. ચોથા ભાગનું પ્રવાહી બાકી રહે ત્યારે તેમાં વીસ તોલા ઘી નાંખી ફરી ઉકાળવું. બાસુંદી જેવું થાય અને પાણીનો ઘણો ખરો ભાગ બળી જાય ત્યાં સુધી હલાવ્યા કરવાથી જડો રગડો થશે. નીચે ઉતારી દંડુ થયા પછી દશ તોલા ખાંડેલી સાકર તથા દશ તોલા ચોખ્ખું મધ નાંખી ચાટણ જેવું તૈયાર કરીને કાચની બરણીમાં ભરી રાખવું અને તે બરણી અનાજના ઢગલામાં દાટી રાખવી અથવા બરણીની આબુઆબુ એકાદ ફાટેલ ઝીનનું કપડું વીંટાળી બરણીને એકાંત જગ્યામાં મૂકી રાખવી. આઠ દિવસ રાખ્યા પછી આ ઔષધ હરસના દરદીએ સવારમાં એક નાની ચમચી ભરીને ચાટી જઈ ઉપર એક કપ દૂધ ગરમ કરી દારેલું જરાક સાકર નાંખેલું પીવું.

ચેતવણી:—ભીલામાં ખાંડતી વખતે, નીચોવતી વખતે એ ધ્યાન રાખવું કે ભીલામો ચામડીને લાગવાથી ઊઠી આવે છે અને ભીલામાવાળા હાથને કાપરેલ તેલ લગાડી દેવાથી તે ઉઠતું નથી. હરેક પ્રકારના હરસના દરદીને આ અવલેહ અતિશય ગુણકારી છે. હરસની વિવિધ ફરિયાદોમાં અવલેહ લેવાથી હરસ ચીમળાઈ, સૂકાઈ કોઈપણ જાતનું દર્દ ન કરે એવા થઈ જાય છે. લોહી પડતું બંધ થાય છે, શરીરમાં નવું લોહી આવે છે. પ્રકોપ પામેલો વાયુ શમન થાય છે, પાચનશક્તિ સુધરે છે અને તબીયત ઘણી સારી થાય છે.

ભીલામાની અંદર રહેલા મહાન ગુણોથી પૂર્વના મહર્ષિઓ જાણુકાર હતા અને તેનામાં રહેલા અનેક ગુણોને લઈને ચરક, સુશ્રુત

વાગ્બટ, શોઢલ, ૪-૬, ચક્રદત્ત વગેરે ગ્રંથકર્તાઓએ એને રસાયન ગુણુકારી માની બુદ્ધ બુદ્ધ વ્યાધિઓમાં બીજામાના કદપ અનાવી ઉપયોગ કરવાની ભલામણ કરી છે.

સુશ્રુતમાં બીજામાને હરસ—અર્થ માટે ઉપયોગ કરવાની ભલામણ કરે છે. ચિકિત્સા સ્થાન અ. ૬ માં:

“મલ્લાતકાનિ પરિપકાનિ અનુપહતાનિ આહૃત્ય પક્ષ્માદાય દ્વિધા ત્રિધા ચતુર્ધા વા છેદયિત્વા કષાય કલ્પેન વિપાચ્ય કષાયસ્ય શુક્તિ મનુષ્યાં ઘૃતાભ્યક્ત તાલુ જિહ્વોષ્ઠઃ પ્રાતઃ પ્રાતઃ ઉપસેવેત્ તતોઽપરાહ્ને ક્ષીરંભર્ષિરોદનં” इत्याहारः एवं मेकैकं वर्धयेत् यादत्तपञ्चेति । ”

અર્થાત્ બીજામાનાં ત્રણ ચાર કે પાંચ ટુકડા કરી ક્વાથ કરી હંમેશાં રોગીને ચાર તોલા ક્વાથનું સેવન કરાવવું. ક્વાથ પીતાં પહેલાં દરદીએ તાળવું હોઈ અને જીભ ઉપર ઘી ચોપડવું. ક્વાથ પ્રાતઃકાળમાં પીવો. ખોરાકમાં દૂધ, ઘી, કમોદના ચોખ્ખા વગેરે સ્નિગ્ધ ખોરાક લેવો. ૧ બીજામાથી શરૂ કરીને પાંચ સુધી લેવાનું કહે છે.

કુષ્ઠ રોગને મટાડવા માટે પણ સુશ્રુત જણાવે છે.

બીજામાં આવા ઉત્તમ ગુણુકારી હોવા છતાં આજની પ્રજા આવા ઉત્તમ ઔષધથી વંચિત રહે છે તેનું કારણ એ છે કે પ્રજાનું મનો-બળ ઘણું નબળું પડી ગયું છે અને ઇન્દ્રિયોની લોભુપતા એટલી હદ સુધી વધી ગઈ છે કે પરેજી પાળવાનું નામ આવ્યું એટલે ભડકી કોટે છે “વૈદ્યની ક્વા તો ભાઈ ભારે વહેમી. પરેજીની બહુ ખટખટઃ ન પાળીએ તો કાંઈનું કાંઈ થઈ જાય.” આવી માન્યતા પ્રજામાં આજે પરેજીથી પર રહી, જે ખાવું હોય તે ખાજે કહેનાર થીઅરીનાં નિષ્ણાતોએ ફેલાવી દીધી છે.

બીલામાં ખાનાર જો સાવધાની રાખી પરેજી ન પાળે તો બીલામાં ફૂટી નીકળે છે એ માન્યતા સાવ સાચી છે. પરંતુ બીલામાં જેવું અમૃતસમ ઔષધ માત્ર પરેજી પાળવી પડે એથી લાભ્ય કરવું અને વ્યાધિમસ્ત રહી જીંદગીભર રીખાવું એ કદ જાતની સમજણ કહેવાય ?

બીલામાનું ઔષધ સેવન કરનારે દહીં ન ખાવું, તડકામાં ન ફરવું, અગ્નિ પાસે ન બેસવું, તેલને ન ચોળવું, તેલમાં તળેલા પદાર્થો ન ખાવા, ઉજાગરો ન કરવા, સ્ત્રીસેવન ન કરવું, માકું ન ખાવું, માંસ-મચ્છી ખેદાનું બદ્ધણ ન કરવું.

ઉપરના પરેજીના પ્રકારને ધ્યાનમાં રાખી બીલામાનું ઔષધ સેવન કરનારને યત્નક્રિયિત નુકસાન થતું નથી.

સામાન્ય રીતે વાતપ્રકૃત અને કફ પ્રકૃતિવાળાને બીલામાનું ઔષધ માફક આવે છે. પિત્ત પ્રકૃતિનાને માફક આવતું નથી. છતાં ઉપર બતાવેલો અવલેહ બધી પ્રકૃતિનાને માફક આવે છે. અંદર ઘી, દૂધ, સાકર અને મધ એટલા મોટા પ્રમાણમાં ભ્રમણ થયેલાં છે કે બીલામાના પિત્ત ઉત્તેજિત અવગુણનું શમન કરે છે. ઔષધ લેનારે પરેજીની કાળજી રાખવી ઘટે. છતાં બીલામાનો દોષ જણાય તો લીલું નાળિયેર ખાવાથી, નાળિયેરનું તેલ (કાપરેલ) લગાવવાથી શાન્તિ થાય છે.

માનુને મસીયા

અકલકરો તો. ૫, મરી તો. ૭, રૂમીમસ્તકી તો. ૭, તજ તો. ૭, કેસર તો. ૩, એલચી દાણા તો. ૪, લવીંગ તો. ૧૦, જાયફળ તો. ૩, કસ્તુરી તો. ૧૦, શુદ્ધ લાંબ તો. ૩. એ બધાને ખાંડીને કપડછાણ કરી એમાં બદામનું તેલ તો. ૧૦ નાખી પછી બધાં વસાણાથી બમણું મધ નાખી મેળવી દેવું.

સવાર-સાંજ ૦૧ થી ૦૨ તોલો દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવાથી મગજ પુષ્ટ થઈને વીર્યનો વધારો થાય છે. શક્તિ, સ્ફૂર્તિ આપવા

માટેનું આ એક ઉત્તમ ઔષધ છે. બેચેના અને અમિમાંલના દરદીએ વાપરવા જેવી ચીજ હોઈને બનાવી ઉપયોગ કરવાની બલામણુ કરીએ છીએ.

માળુને કુવતે બાહા

કાળી મુસળી, સફેદ મુસળી, શતાવરી, બદામનાં મીંજ, પીસ્ટ. દરેક તો. ૧, ચારોળી, કપાસીયાનું મગજ, ખરબુચાનું મગજ, કાકડીનું મગજ, ચોપચોની દરેક તો. ૨, કાસની એલચીદાણા, એખરો, બાવળતો ગુંદર, ખાખરાનો ગુંદર, કડાયો ગુંદ, ચંદરસ, સાલમ, સઠાકુલ, મિસરી, અમ્મન સફેદ, અમ્મન સુરેખ, સુખડ, રતાળદી, તખાસીર, કાકનેજ દરેક તો. ૧. કેવડાના અર્ક શે. ૧, રૂપાનો વરખ તો. ૦ા, ગુલાબજળ શે. ૦ા. એ બધાય વસાણાથી તથુ ગણી સાકર નાંખી પકવવાં. વસાણાનો બારીક જૂકા કરી ચાસણીમાં નાંખી ચાટવા જેવો અવલેહ થાય એટલે નીચે ઉતારી કાચની કે ચીનાઈ માટીની બરણીમાં કરી લેવું.

સવાર-સાંજ ૧ થી ૨ તોલા દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું. એથી કામશક્તિ વધે. શરીર હૃષ્ટપુષ્ટ થાય, મગજ તર અને, એકંદર સર્વાંગ શક્તિદાતા ઉમદા ચીજ છે.

રૂચીકારક ચાટણુ

વરીયાળી તો. ૧, જીરૂ તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧, કાળી દ્રાક્ષ તો. ૫, નવી આમલીનો ગર તો ૩, સંચળ તો. ૧, પોંપર તો. ૨, સુંક તો. ૨, સિંધવ તો. ૧, ગોળ તો. ૫, મધ તો. ૧.

પ્રથમ ખાંડવા જેવી વસ્તુને ખાંડી કપડાણુ કરી દ્રાક્ષના ઠળીઆ કાઢીને જીણી વાટી પછી બધી વસ્તુ મેળવવી.

એકથી બે આનીબાર કે રૂચી પ્રમાણે દિવસમાં તથુ વખત ચાટવાથી મંદામિ, અજીર્ણ, અરૂચી મટાડી ખોરાક ઉપર રૂચી ઉપ-બાવે છે, સ્વાદમાં અતિ સ્વાદીષ્ટ અને છે.

આસવ : અરિષ્ઠ

આયુર્વેદિક સાસાંપરિલા

સારિત્રા તો. ૧૦, મોથ તો. ૧૦, લોદર તો. ૧૦, વડની વડ-
વાઈ તો. ૧૦, પીપર તો. ૧૦, ષડ્ઠ્યુરો તો. ૧૦, અનંતમૂળ
તો. ૧૦, પદ્મક તો. ૧૦, વાળા તો. ૧૦, અજમો તો. ૧૦, તેજ્યજ
તો. ૧૦, ઝીણી એલચી તો. ૨૦, મોટી એલચી તો. ૧૦, કક
(ઉપલેટ) તો. ૧૦, સોનામુખી તો. ૧૦, મોટી હરડે તો. ૧૦,
આમળાં તો. ૧૦, રતાંજલિનો વેર તો. ૧૦, સુખડનો વેર તો. ૧૦,
ગુલાબનાં ફૂલ તો. ૧૦, ધાવડીનાં ફૂલ તો. ૧૦, કાળી દ્રાક્ષ શે. ૧૦,
ગોળ શે. ૨૦, પાણી શે. ૩૦.

ઉપરની સઘળી ચીજોને ખાંડી આસવ બનાવવાની રીત પ્રમાણે
આસવ તૈયાર કરવો અને તૈયાર થયા પછી બરણીમાં ભરીને
જમીનમાં ખાડો ખોદીને એક મહિનો રહેવા દેવો. ત્યારબાદ કાઢી
લઈને બાટલીઓ ભરવી.

જમ્યા પછી ૧ થી ૨૧ તોલા આસવ એટલું જ ખીજું પાણી
ઉમેરીને થોડા દિવસ નિયમિત લેવાથી શરીરમાં અજ્ય પરીવર્તન
થાય છે. બળડેલું લોહી સુધરીને પ્રમેહ, ચાંદી, ટાંકી, વિરેકાટક વગેરેને
મટાડે છે. બજારમાં વેચાતા સાસાંપરિલા કરતાં હળવર હરજો
ચડિયાતી ઉત્તમ ચીજ છે. પેટન્ટ કરવા જેવી વસ્તુ છે.

ચંદ્રસુધા

ઉત્તમ સાચું ગુલાબજળ ૫૦ તોલા, મીઠા સંતરાનો રસ ૧૨ તોલા, કેવડાનો અર્ક તોલા ૨૫, હાઉમેર તોલા ૧૧, ચૂનાનું પાણી (લાઈમવોટર) તોલા ૨૫, કુર્ચીજન તો. ૨૫, કાગદી લીંબુનો રસ તો. ૨૫, અજમે તો. ૧૧, પીપર તો. ૧૧, શેફલી લીંબુ તો. ૧૧, લવીંગ તો. ૧૧, જીરૂ તો. ૧૧, સોડા બાઈકાર્બોનેટ તો. ૧, સુક તો. ૧૧, કેસર તો. ૧, સંચળ તો. ૧૦, ચિત્રકમૂળની છાલ તો. ૧, સૂચ તો. ૧૧, મરી તો. ૧, આદુનો રસ તો. ૧૦, સીંધાલુણ તો. ૧૫, પીપરમેન્ટ તો. ૧.

બધા રસો જુદા મેળવીને રાખવા. એની સાથે ગુલાબજળ, કેવડાજળ મેળવી દેવું. એની અંદર સંચળ, સીંધવ, સોડા બાઈકાર્બોનેટ નાંખવું. થોડોક ઉભરો આવશે, એથી મોટા કલાઈવાળા વાસણમાં મેળવવું. ઉભરો આવે ત્યાં સુધી હલાવ્યા કરવું, ઉભરો એમી નય ત્યાર પછી બાકીની ચીજોનું ખૂબ જ બારીક ચૂર્ણ કરી મેળવવું અને મોટા બાટલામાં ભરી લેવું. પ્રવાહી દવા તૈયાર થાય છે. એક બે દિવસ બાટલા ઉપર સખત કાગળનો બુચ મારવો અને દિવસમાં બે ત્રણ વખત દવા હલાવી; ત્યાર પછી મજબુત બુચ મારવો.

નાના બચ્ચાને ૧ થી ૧૧ તોલા અને મોટી ઉંમરનાને ૧ થી ૧૧ તોલા પાણી સાથે મેળવી પીવા આપવું, ખોરાક લીધા પછી અથવા જરૂર જણાય ત્યારે.

અજીર્ણને અંગે ઝાડા ઉલટી થતા હોય તે એક-બે ઝાડા આપતાં બંધ થાય છે. અનાજ જેતાં અભાવો આવતા હોય તે દૂર થાય છે. પેટમાં ભયંકર શૂળ આવતું હોય કે ચૂંક આવતી હોય તે બંધ થાય છે, દરતની કમજોયાત મટે છે, ખરાબ ઝોડકારને બંધ કરે છે, પેટનો આક્રોશ દૂર થાય છે, પેશાબ સાફ આવે છે, લિવર અને બરોહને આળે છે, કોલેરાની પ્રથમાવસ્થામાં આપવાથી કોલેરા અટકી નય.

છે. પેટનો ગુદમ ગોળો ચઢવાથી ફરદી ચીસો નાંખતો હોય ત્યારે એક જ ડોઝથી ચમત્કારિક લાભ જણાય છે. અને થોડો વખત ચાલુ રાખવાથી વાયુ ગોળો બંધ પડે છે. ગેસવાળાને ખોરાક લીધા પછી આપવાથી ગેસ થતો બંધ થાય છે અને બેચેની મટે છે.

ભિલામા આસવ

ભીલામા શે. ૧૦, ગોળ મણુ ૦૧૧, પાણી મણુ ૩, બાવળની છાલ શે. ૭, મરી શે. ૦૧, સુકે શે. ૦૧, બહેડાં શે. ૦૧, અપ્રીષ્ણુ તો. ૫.

પ્રથમ ભીલામાને ત્રણ દિવસ પાણીમાં પલાળવાં પછી ચોથે દિવસે બાવળની છાલ નાંખી પાંચમા દિવસે એમાં ગોળ નાંખવો. અને છઠ્ઠા દિવસે બધો જ મસાલો નાંખવો તથા મધ શે. ૦૧ નાંખવું. એ પછી ચૂલે ચડાવવું. ચોથા ભાગતું પાણી બળી ગયા પછી નીચે ઉતારી એમાં વજ તો. ૨૧, લવીંગ તો. ૨૧, જવંત્રી તો. ૨૧, તજ તો. ૨૧, કેસર તો. ૧, કસ્તૂરી તો. ૧, ગુલાબતું અત્તર તો. ૧. મેળવી ફરીથી ચૂલ પર ચડાવી એક ઉફાળો આવે ત્યાં સુધી રાખી નીચે ઉતારી લેવું અને સારી પેક મોઢાની બરણીમાં ભરી વેવું.

સવાર—સાંજ ૦૧ થી ૧ તોલો થોડું પાણી મેળવીને પીવાથી મગજનું ગાંડપણુ અને ખીજ રોગ, અપરમાર, ચોષાઅપરમાર, આંખના રોગ, કોઠ, અંડવૃદ્ધિ, મગજની શૂન્યતા, બહેરાપણું, નપું-સકતા, બલંદર અને સંગ્રહણી જેવા વ્યાધિ મટે છે. બહુ જ વખા-જીવા લાયક પ્રયોગ છે.

રક્તરોધક અરિષ્ટ

અનન્તમૂળ તો. ૪૦, કાળી દ્રાક્ષ તો. ૪૦, ઉશ્મો તો. ૨૦, કંચનારની ઝાલ તો. ૨૦, ખેરની ઝાલ તો. ૨૦, ચોપચીની તો. ૨૦, નાની ભોરીંગણી તો. ૧૦, ઈંદ્રામણીનાં મૂળ તો. ૧૦, સરસ-
ડાની ઝાલ તો. ૧૦, મજ્જા તો. ૧૦, કરિયાતું તો. ૧૦, પીતપાપડો
તો. ૧૦, ગજો તો. ૧૦, ગોરખમુંડી તો. ૧૦, ઉનાખ તો. ૧૦,
જાતાવરી તો. ૧૦, આવળની ઝાલ તો. ૧૦, જવાસાનાં મૂળ તો. ૧૦,
દેવદાર તો. ૧૦, કડવા લીંબડાની ઝાલ તો. ૧૦, અક્ષમ લીંબડાની
ઝાલ તો. ૧૦.

અધી વસ્તુને ઘોરકૂટ ખાંડી નાંખવી. ૨૫૬૦ તોલા પાણીમાં
નાંખી તપેલામાં ઉકાળી ચોથા ભાગનું પાણી રહેતાં કપડેથી ગાળી
લેવું તેમાં સારી જાતનો ગોળ તો. ૨૦૦ અને ચોકખું મધ
તો. ૧૦૦ નાંખી દેવું અને ધાવડીનાં ફૂલ તો. ૨૪ તથા સારી જાતનું
સુખડનું ચૂર્ણ તો. ૧૨ તથા પીંપર, તજ, તમાલપત્ર, એલચી
અને નાગકેસર ખખ્ખે તોલા લઈ ખાંડી અંદર ભેળવી માટીના રીઠા
વાસણમાં ભરી ઉપર માટીનું ઢાંકણ ઢાંકી માટીમાં કપડું ભીંજવી
મોઢા ઉપર ખાંધી ઉપર માટી છાંદી લઈ બંધ કરવું.

એક મહિનો રહેવા દઈ કાઢી લઈ ફરી ગાળી લેવું અને પેઠ
વાસણમાં ભરી રાખવું.

એ થી ચાર તોલા આ દવા પાણી સાથે ભેળવીને દિવસમાં
એ થી ત્રણ વખત પીવાથી મનુષ્ય જ્યારે વિષમ ખોરાક લે છે ત્યારે
રસવિપાકમાં વિક્રિયા થઈને લોહી અશુદ્ધ અને છે. અને આ રીતે
લોહી અશુદ્ધ બનવાથી ચામડી ઉપર વિવિધ જાતના રોગો ફટી
નીકળે છે.

ખસ, ખરજવું, લુખસ, દાદર, ફોડા, કુનસી, કાળા ચક્રમા,
ચળવળાટ, વૃષણ, કંકુ, ચૌનિકંકુ આ બધા ચામડી ઉપર ચતારા
જુદા જુદા વ્યાધિઓ લોહી ખગાડ ચવાથી થાય છે અને એને મટા-

ડવા માટે ચામડી ઉપર વિવિધ જાતની દવાઓ લગાડે છે. કાર-
ભોલિક જેવા સાબુથી નહાય છે અને વળી કેટલીક વખત ડોક્ટર
લખી આપે તો સારસાપરિલા જેવી દવા થોડાક વખત પી લે છે
કે જે આ સારસાપરિલાની મોલી બાટલીઓમાં મુખ્યત્વે અનંતમૂળનો
અર્ક અને પોટાસ સાઈટ્રેસ જ હોય છે.

દરદીનું જ્ઞાન જ નથી દોરવામાં આવતું કે તમે જે બેક્ટેરિ-
યા રોજ ખાટા, ખારા, તીખા અને વિદાહી ખોરાક લ્યો છો
તેનાં જ કારણે તમોને આ ચામડીનાં વ્યાધિ થાય છે અને વર્ષો થયાં
મટતા નથી માટે આહારમાં સંયમ ગાળી પરેજી પાળવી જોઈએ.

પરેજી પાળવાનું દરદીને જમતું નથી અને આજનો આધુનિક
ચિકિત્સક પરેજી ઉપર બહુ બાર પશુ મૂકતો નથી. એને બીક રહે
છે કે જો દરદીને આકરી પરેજી આપશું તો એ આપણો દરદી
મટી જઈને બીજી જગ્યાએ ચાલ્યો જશે. આથી દરદી મટતું નથી
અને દવાએ આગસતી નથી. વૈદ્ય ડોક્ટરોને આવા દરદીઓ બાંધ્યા
ભાવે મળતા જ રહે છે.

ચરી ન પાળે રોગી તો, શું ઔષધથી કામ ?

ચરી જો પાળે રોગી તો, શું ઔષધથી કામ ?

કહેવાનો હેતુ એ છે કે વ્યાધિને મટાડવા ઔષધની જોટલી
જરૂર છે તેથીયે વધીને મિથ્યા અથવા વિષમ આહારને સમજીને
નિયમિત કરવાની જરૂર હોય છે.

ચામડીના ઉપર બતાવેલા વ્યાધિવાળાએ ખાસ કરીને તો તેલ,
મરચાં, ખટાશની સંપૂર્ણ પરેજી પાળવી જોઈએ અને બને તો
મીઠું પણ બંધ કરીને એકલાં દૂધ, ભાત, રોટલી, પુરી અને થોડીક
સાકર એટલો જ ખોરાક લઈ રક્તશુદ્ધિ માટે દવા લે તો લોહી
બગડવાને કારણે થએલા ચામડીનાં વ્યાધિ અવશ્ય દૂર થાય છે.

ઉપર જણાવેલા વ્યાધિઓ તો ચામડીનાં સામાન્ય વ્યાધિઓ છે. પરંતુ જેઓને ઉપદંશ (સિક્કિસ) થઈ ગયા પછી અને સ્થાનિક જગ્યાએ મટ્યા પછી ઉપદંશનું ઝેર લોહીમાં રહી જાય છે તથા શરીર ઉપર લાલ કાળાં ચકામાં નીકળવા માંડે છે. ઉપદંશ થયાને પાંચ દશ વરસ થઈ ગયાં હોય તો પણ અચાનક ચામડી ઉપર આ રીતે ઉપદંશજનિત દુષ્ટ રોગોની શરૂઆત થાય છે. એ જ રીતે પ્રમેહ થઈ ગયા પછી પ્રમેહનું વિષ શરીરમાં રહેવાને પરિણામે લોહી બગડે છે અને પ્રમેહપીટિકાની ફેલીઓ, વૃષણ ઉપર ખજવાળ તથા મૂઠ ફૂટે નહિ અને પાકે પણ નહિ એવાં સખત ફેડાં નીકળે છે. ઉપદંશવાળાને કદાચ ચામડી ઉપર દર્દ નથી નીકળતું તો સાંધાઓ પકડે છે અને સાંધવાત જેવું દર્દ થઈ આવે છે. પરંતુ ઉપરથી જણાતું સાંધવાતનું દર્દ ખરી રીતે ઉપદંશ થઈ ગયા પછીનો ઉપદ્રવ હોય છે. આ રીતે ઉપદંશ થઈ ગયેલા દર્દીને જ્યારે ચામડી ઉપર ચાકાં ચકામાં વગેરે નીકળે છે ત્યારે તેને મીઠું, તેલ, મરચું, ખટાશ બંધ કરાવી આ અરિષ્ટ શરૂ કરવાથી અને લાગઠ એક બે માસ આપવાથી લોહી સુધરવા લાગે છે અને ચામડી ઉપરના ડાઘ, ચાકાં વગેરે અદૃશ્ય થાય છે.

મહામંજીષ્ઠિ ક્વાથ જેવા આયુર્વેદિક જનાવટના ઉકાળાઓ જરૂર સારું કામ કરે છે અને રક્તશુદ્ધિ પણ કરી આપે છે; પરંતુ આજના પ્રવૃત્તિમય જમાનામાં શહેરી જીવન અને ધમાકિયા ધર-સંસારના વાતાવરણમાં માણસો રોજના ઉકાળા જનાવવાની ખટ-પટને પસંદ કરતા નથી.

લોકોની આ રૂચિને લક્ષમાં લઈ કેટલીક ફાર્માસીઓએ મંજીષ્ઠિક ક્વાથ જેવાં ઔષધોને પ્રવાહી રૂપમાં-બગડે નહિ તેવા રૂપમાં તૈયાર કરીને વેચવા માંડ્યાં છે અને એ ક્વાથો દેશા હોવા છતાં લાંબો વખત બગડે નહિ તે માટે અંગ્રીજી ટીકચર પદ્ધતિ પ્રમાણે

અંદર રેક્ટિક્ષાઈડ સ્પિરીટ ઉમેરવામાં આવે છે. તેથી કાઢના મૂળ ગુણ અને સ્વરૂપમાં ફેરફાર થઈ જતો હોવાથી જોઈએ તે રૂપમાં ગુણ કરતો નથી.

ખરી રીતે ઉક્ષાળા-કાઢા તો તાજી વનસ્પતિને રોજે રોજ ઉક્ષાળા બનાવી પીવામાં આવે તો જ યથાલાભ થઈ શકે છે અને તેથી તો અનેક વ્યાધિ દૂર થાય છે. પરંતુ એ કાઢા બનાવવાની ખટપટથી દૂર રહેવાની જ જોઈએ છે તો પછી આ પુરાતન રીતે અરિષ્ટ પદ્ધતિ વધુ શ્રેષ્ઠ જણાય છે.

અરિષ્ટ પદ્ધતિથી તૈયાર થયેલું પ્રવાહી ઔષધ લાંબા વખત સુધી બગડતું નથી કારણ કે એ ઔષધની બનાવટ એવી જાતની છે કે તેમાં આપોઆપ આસ્કોહોલ પેદા થાય છે અને એથી પ્રવાહીમાં ફેરફાર કે વિકાર થતો નથી. વળી આ રીતે અરિષ્ટમાં પેદા થયેલું આસ્કોહોલ રેક્ટિક્ષાઈડ સ્પિરીટ (દારૂ)થી નિરાળું છે અને તે દર-દીનાં જ્ઞાનતંતુ ઉપર માદક અસર નિપજવતું નથી. જ્યારે બીજી પદ્ધતિથી તૈયાર કરેલા સ્પિરીટો માદક અસર કરે છે.

આમ લખીને બીજી પદ્ધતિ અથવા થીઅરીને ઉતારી પાડવાનો મારો ઈરાદો નથી. મને તો મારા અનુભવથી જે સાચું લાગ્યું તે જણાવ્યું છે અને ફરી આગ્રહ કરું છું કે તાજી વનસ્પતિનો ઉક્ષાળા બનાવી લેવો શ્રેષ્ઠ છે અથવા તો પછી અરિષ્ટના રૂપમાં લેવો જોઈએ.

લશુનાસવ

ચોકખું ફાતરા વિનાનું લસણ રો. ૫, સમેરવાનાં મૂળ તો. ૧૦, બ્રેકા સમેરવાનાં મૂળ તો. ૧૦, બીલીનાં મૂળ તો. ૧૦, અરણીનાં મૂળ તો. ૧૦, ગોખરૂનાં મૂળ તો. ૧૦, બેઠી રીંગણીનાં મૂળ ૧૦, બેલી સંબળીનાં મૂળ તો. ૧૦, શીવણનાં મૂળ તો. ૧૦, ૧૧ મૂળ તો. ૧૦, સૂંઠ તો. ૩, પીપર તો. ૩, મરી તો. ૩,

હોંગ તો. ૩, હરડે તો. ૪, ચામડાની રાખ તો. ૫. બધી વસ્તુ-
ઓને ખાંડી બે મણ પાણીમાં ઉઠાળી પચીશ શેર પાણી રહે
એટલે બાળી લઈને એમાં ગોળ શે. ૧૫, હોંગ તો. ૧૦ નાંખી
બરણીમાં ભરી એક માસ રાખી મૂકવું.

દિવસમાં બે વખત ૧૧ થી ૨૧ તોલા દવા પાણી સાથે મેળ-
વીને પીવાથી હિસ્ટીરીયા, ઉન્માદ, અપસ્માર, ગેસ વગેરે વાતપ્રધાન
દરદો સારા થાય છે.

શિશુ સંજીવન

કાળી દ્રાક્ષ મણ ૧ ને કચરી, વાટી તેમાં પાણી મણ ૨ નાંખી
બે દિવસ પલાળી રાખ્યા પછી એમાં ધાવડીનાં ફૂલ શે. ૨૧, હરડે
દળ, અતિવિષની કળો, આસંધ, શ્વેતાવરી, કાકડાશીંગી, એલચી,
લીંડી પીપર, ઓપચીની, મરી, મુંઠ, મજીઠ, લવીંગ, સુખડ. કપુર-
કાચલી, વાવડીંગ, ધાણા, તુલસીનાં પાન, દેવદાર. એ દરેક તો. ૧૨,
મધ શે. ૧૦, સીતાબનાં પાન તો. ૪, અરુણીનાં લીલાં પાન
તો. ૨૦, લોહભસ્મ તો. ૧૦, હાથલા થોરના લીલા ડાડવાનો રસ
શે. ૨૧, દેશી સાકર શે ૨૦, સોનાનો વરખ તો. ૧. એ બધાને મેળવી
પીપમાં ભરી રાખવું અને મોઢું બંધ કરી દોઢ માસ રાખી મૂકવું.
દર ત્રીજે દિવસે પીપને હલાવવું. બાદ બાળીને વાપરવું.

૦૧ થી ૦૧૧ તોલો દવા જોઈતા પ્રમાણ સાથે મેળવી દિવસમાં
બે વખત આપવાથી બાળકોના બધા રોગો મટે, સુકતાન સારા
થાય, કુબળું બાળક હૃષ્ટપુષ્ટ બને છે. જગન્ન આલામૃત કરતાં તો આ
અનેકગણી અડિયાતી વસ્તુ છે.

સૂકી ખાંસીનો કાઢો

ગુલેબનફસા, હંસરાજ, જેઠીમધના મૂળની છાલ એ ત્રણ વસ્તુ
દરેક ચાર તોલા, ખતમીન બીજ તથા અળશી બન્ને વસ્તુ બન્ને
તોલા અને ઉનાબ એક તોલા.

બધી ચીજ સાફ કરી ખાંડીને બોરકૂટ જેવો બૂકા બનાવી કબજો ભરી રાખવો.

દોઢ તોલા બૂકાને ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળી પાંચ તોલા ખાકી રહેતાં કપડે ગાળી એક ચમચો મધ નાંખી મેળવી પી જવું. સાંજે ફરી કાઢો કરીને આપવાથી ખાંસી થવાનાં અનેક કારણો છે પરંતુ સામાન્ય ઝડપનો ફેરફાર થવાથી થયેલી ખાંસી ચાર-આઠ દિવસમાં થોડીક પરેજી અને સંભાળ લેવાથી મટી જાય છે.

પરંતુ કેટલાક દરદીને બહુ ભયંકર ખાંસી થઈ આવે છે. જેને વૈદકશાસ્ત્ર સૂકી ખાંસી અથવા કાસ કહે છે. આની પાછળ જેમ કારણો ઘણાં હોય છે તેમ એના વાતાવિત્તદોષો પ્રકાપ પામેલા પણ હોય છે. પરંતુ અત્રે એ ચર્ચામાં ઉતરવું હીક નથી. માત્ર એટલું જ ધ્યાન ખેંચવાનું છે કે જે ખાંસી શ્વાસનળામાં સેવને આવવાથી, ગળું આળું થઈ જવાથી થઈ આવે છે. ઘણા દરદીઓને કાકડા ફૂલી આવે છે અને ગળાનો આખો ભાગ આળો થઈ જાય છે. ખાંસી આવતા પહેલાં ગળામાં વવળાટ અને ઝીણી ઝીણી પુઝલી જેવું થાય છે. અને હાંસો આવ્યા કરે છે. કફ બિલકુલ નથી આવતો પણ બસ ધાંસ-ખાંસી આવ્યા જ કરે છે. ઘણા દરદીઓ રાત બધી ધાંસ્યા જ કરે છે, ગળાની હાલત એટલી નાજુક બની ગઈ હોય છે કે ઠવા જરા પણ તીખાશવાળી, ક્ષારવાળી કે ગરમ હોય છે તો ઠવા લેતાંની સાથે ખાંસી વધી જાય છે અને દરદી ત્રાહી ત્રાહી પોકારી જાય છે. કેટલીક વખત તો અણસમજે ચિકિત્સક આવા દરદીને ક્ષિતોપલાદિ ચૂર્ણ, સાગરચુંગ કે અલ્પક આપે છે તો ખાંસીનું પ્રમાણ અનેકગણું વધી જઈને દરદી તોખાફ પોકારી જાય છે તથા ગળું છોલાઈને કેટલીક વખત યુક સાથે લોહી પણ આવે છે. ક્ષયના દરદીને પણ આવી જ જાતની ખાંસી કેટલીક વખત હોય છે અને ગળાનો ભાગ ખાંસી આવવાથી આળો બની ગયો હોય છે.

આવી જાતની ખાંસી માટે આ કાઠો ધણો જ ઉત્તમ છે. કામક ગુણ ધરાવવાની સાથે ગળાને સુવાળું રાખે છે, આળસ ઓછો થાય છે તથા ગળામાં જામતી ચીકણ અને એ ચીકણને કારણે પેદા થતી ખાંસી બંધ કરે છે. જેઠીમધનો તથા અળસીનો કફને ક્રોમળ બનાવી બહાર કાઢી નાખવાનો ગુણ છે છતાં ગળામાં ચરચરાટ (ઇરીટેશન) થતો નથી.

કેટલાક દિવસ કાઠો ચાલુ રાખવાથી ગળું આવી ગયું હોય છે તે ઓછું થાય છે અને ઉપડેલા કાકડા બેસી જાય છે. સૂકાયેલો કક લીલો થઈને ખાંસીનું ઠસકું આવતાં બહાર નીકળી જાય છે જેથી ખાંસીનો વળ ચઢતો બંધ થાય છે.

કાઠામાં બતાવેલી ઔષધિ સાચી સારી તાજી અને કાળજીપૂર્વકની લેવી જોઈએ. માત્ર ગાંધીના વિશ્વાસે નહિ રહેતાં પોતાને દવા ઓળખવાનો મહાવરો હોવો જોઈએ અથવા ઓળખનારને બતાવી વાપરવી જોઈએ.

અર્ક

અર્ક લવણ

આકાશનાં પાકેલા પાન શે. ૧, મીઠું શે. ૦૧ લઈ એક માટલામાં ભરીને થર ઉપર થર કરીને મોઢા ઉપર કપડમટ્ટી કરીને ગજપુટનો અગ્નિ આપવો. ઠંડું થયેથી જહાર કાઢીને બારીક વાટી પેક કરીને બાટલીમાં ભરવું.

ગાજરનો અર્ક

સારી જાતનાં ગાજર તો. ૮૦, ગવજર્વા તો. ૧૦, ગવજર્વાનાં ફૂલ તો. ૫, સફેદ ચંદન તો. ૫, તોદરી લાલ તો. ૫, બમન સફેદ તો. ૫.

ઉપરની વસ્તુ ખાંડી નાખવી અને ગાજરને છુંદીને સોળ શેર પાણીમાં સંજે પલાળી હાથથી ખૂબ યોળી રહેવા દેવું. બાર કલાક બાદ સવારમાં નવિકાયત્રમાં ભરી (ભપકો) ચાર રતલ અર્ક બેચી લેવો.

એકથી બે તોલા દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાથી હૃદયનો થડકો (પર્પીટશન), શરીરની નિર્બળતા તથા મંદામિતે દૂર કરે છે. વાતવાહિનીઓ બળવાન બને છે, પેશાબ સાફ લાવે છે, હેડકી, અર્શ, સોજા, અતિસાર, કમળો વગેરે વ્યાધિઓમાં આ અર્ક સાફ કામ આપે છે. માત્ર જેના પેટમાં ગર્ભ હોય તેવી સ્ત્રીઓને આ અર્ક ન આપવો જોઈએ.

મારી પાસે પાંચથી બાર વરસની ઉંમરનાં કેટલાક એવા કેસો છોકરા તથા છોકરીઓના લાવવામાં આવેલા કે જે છોકરાં માટે મા-બાપ દૂધ, શી, અનેક પ્રકારનાં પાકાં ફળફળાદિ એટલા બધા સારા ખોરાકો આપે તો પણ શરીર સાફ થાય જ નહિ. એકદમ દુબળાં, સૂકાં અને નિર્બળ રહે એટલું જ નહિ પણ દોડતાં, હસતાં કે દાદરો ચઢતાં એના હૃદય ઉપર હાથ રાખીએ તો હૃદય જોરથી દોડતું હોય, થડકો, કેટલાક બાળકોને તો કપડું કાઢી નાંખી નરી આંખે જોઈ શકાય એમ હૃદય ઉછળતું જણાય, ઉપરાંત આવા બાળકો જે જગ્યાએ પેશાબ કરે તે જગ્યાએ સફેદ ડાઘ પડી રહે અને પેશાબ પીળો હોય.

આવી જાતનાં બાળકોને શરીર સુધારવા કોઈક ઉત્તેજક (સ્ટીમ્યુલેટીંગ) દવાઓ આપવામાં આવે તો શરીર વધુ કૃષ બને અને હૃદયનો થડકો વધી જાય તથા શરીર વધુ તવાઈ જાય. ત્યારે એના માતાપિતા સારી દવા અને સારા વૈદને શોધવામાં અને બાળકની તબિયત સુધારવાને વળી વધુ આકરાં ઇલાજો અને વધુ નાણાંનો બ્યય કરે છે.

કેટલાક બાળકો માતાના ઉદરમાંથી જ નબળો બાંધો લઈને જન્મ્યાં હોય છે. જ્યારે કેટલાક બાળકોને બાલ્યકાળમાં મળવી જોઈતી આવજત અને દેખબાળના અભાવે એમના શરીરની રચના અને વિકાસ તથા બાંધમાં ખામી હોય છે. ઉપરાંત એમનાં પાચક અવયવો સંપૂર્ણ કામ બજાવી શકતાં નથી. કિડની પૂરતા પ્રમાણમાં ભોહીમાંથી વિષારિ તરવો પેશાબમાં ખેંચી શકતી નથી. આના પરિણામે હૃદય નિર્બળ બને છે અને આવી જાતનાં છોકરાં દુર્બળ હૃદયનાં, થડકવાળાં અને સૂકા, બાંધા વગરના રહે છે.

એ બાળકોની હોબરી, આંતરડા વગેરે અવયવો એટલાં નાબુદ હોય છે કે જરા સરખાં સખત દ્રવ્યોવાળી દવા એમને આપવાથી લાભને બદલે નુકસાન કરે છે અને શરીરને તપાવી નાંખે છે.

આવા પ્રકારનાં બાળકો માટે આ અર્ક ઘણું ઉમદા કાર્ય બજાવે છે. ગાજરમાં રહેલાં તત્ત્વો અલૌકિક શક્તિશાળી ગુણ આપનારાં છે અને તેની સાથે મૂકવામાં આવેલા બીજ પદાર્થો પણ એના સહયોગી બનીને સારો ગુણ બતાવે છે. અર્ક આપવાથી બાળકોએ લીધેલો ખોરાક પચવા લાગે છે અને મળ બરાબર સાફ થાય છે. પેશાબ સાફ આવે છે અને લોહીમાંથી વિષારિ તત્ત્વોનો નિકાલ થતો રહેવાથી તથા વિશુદ્ધ લોહી હૃદયને મળવાથી હૃદયનો થડકો એ છો થાય છે અને નવાં લાલ રજકણો લોહીમાં વધે છે તેથી બાળકના શરીરમાં નવા લોહીનો સંચાર થતો જોવામાં આવે છે.

અર્ક સમજાવવાળા આવા બાળકો ઘણાં હઠીલા હોય છે અને તેથી ખેતવાદ કે કડવી દસાચેલી દવાઓ હળવે પ્રયત્ન કરવા છતાં એ લેતાં નથી જ્યારે આ અર્ક સહેલાઈથી બાળક પી જાય એવા સ્વાદનો હોય છે અને માત્ર પાણી જેવી જ દવા હોવાથી આસાનીથી બાળક એને લઈ શકે છે.

પાચનક્રિયા ઉપર આ અર્કની સુંદર અસર નિપજતી હોવાથી પાચનક્રિયાની ગરબડના પરિણામે પેદા થયેલા અર્શને પણ મટાડે છે. એકંદરે રીતે ઔષધ સંપૂર્ણ નિર્ભય, આબાલવૃદ્ધ સર્વજાનિ વિના સંકાય આપી શકાય તેવું છે છતાં ખર્ચ તદ્દન નહોતો આવે છે.

જવરાંરિ અર્ક

સારું તાજું કરીયાવું તો. ૨૦ અને ઠકુ, લીમડાની છાલ, સુંદ હરડે, ધમાસો, પટોલપત્ર, રતાંજલિ, નાગરમેથ, વાળો, સપ્તવર્ણની છાલ અને ગળો. એ બધાં ઔષધો તાજાં મળે તો લીલાં, ન મળે તે સૂકાં દરેક વીશ વીશ તોલા લેવાં અને તેને અધકચરાં ખાંડી પાણી મણુ ૨ (૮૦ રતલ)માં રાત્રે પલાળી રાખવાં. સવારે ચૂલે ચઢાવી ત્રણ ચાર ઉમરા આવે તેટલું ઉકાળી નીચે ઉતારો નવિધા-યંત્ર (બપકા)માં ભરી દસ રતલ અર્ક ખેંચી લેવો.

દર ટાંકે ૨૫ તોડા અર્ક પાઈ દેરો. દિવસમાં ત્રણ વખત આપ. શરીરમાં તાવ હોય અથવા ઉતરી ગયો હોય ખન્ને અવસ્થામાં આપી શકાય. ખાસ કરીને મેલેરિયા (વિષમજ્વર) કોનિક મેલેરિયા (જીર્ણજ્વર)ની નવી કે જૂની સ્થિતિમાં વિના સંકોચે આપી શકાય તેવી દવા છે.

આજે તો હિન્દુસ્થાનભરમાં મેલેરિયાનું સામાન્ય વ્યાપી ગયું છે એમ કહીએ તોયે ચાલે. પ્રથમ તો આ તાવ મોસમી ગણાતો એટલે બાહરવો કે આસો માસમાં આ તાવનો ઉપદ્રવ વધતો. કારણ કે ચોમાસું ગયા પછી ભરાઈ ગયેલાં, પાણી પિત્તને પ્રકાપ કરનારી ઋતુ અને મચ્છરના ઉપદ્રવને લઈ આ ઋતુ મોસમી તાવની મોસમ ગણાતી.

પણ હમણાં હમણાં છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી તો મેલેરિયા તાવ મોસમી નથી રહ્યો. એ તો રમતો રામ ! દર કોઈ ઋતુમાં આવે છે અને અનેક વ્યાધિનાં મૂળ માનવશરીરમાં એ નાંખે છે.

એનું કારણ માનવાની રોગહરા શક્તિ પટી ગઈ હોય કે પછી મચ્છરનાં કુળને ચિરંજીવી પદનું વરદાન મળી ગયું હોય કે માણસોએ આહારવિહારનાં જ્ઞાન અને વર્તનનું દેવાળું કાઢ્યું હોય. ખીજું કશું નહિ તો માનવી ધરીના જહા બાગમાં મેલેરિયા તાવથી પટકારી પડે છે.

અને તાવ આવ્યો એટલે ડોક્ટરોનું અમોઘ શસ્ત્ર મેગસલ્ફનાં પાતળા ઝાડા અને પછી ક્વિનાઈન : ક્વિનાઈન ન મળ્યું તો પીળી ટીકડીઓ : અને એથી તાવ અટકે છે, દરદી હરતો ફરતો ખાતો પીતો થાય છે. પાંચપંદર દિવસ જાય છે અને વળી પાછો તાવમાં પટકાય છે. ડોક્ટરો નિદાન કરે છે: ‘ભાઈ આ તો કોનિક મેલેરિયા છે.’

વૈદકશાસ્ત્રમાં રોજીદો, એકાંતરિયો, ચોથોયો એમ આ મેલેરિયાનાં (વિષમજ્વર)નાં અનેક પ્રકારો ગણાવ્યા છે પરંતુ એ ખતા-

વેલા પ્રકારથીએ ઉપરવટ જઈને આજે તાવનાં એવા દરદીઓ જોયા છે કે નવ દિવસ પૂરા થાય ને દશમા દિવસે તાવ આવીને ઊભો હોય. ચૌદ દિવસ પૂરા થાય ને પંદરમે દિવસે તાવ આવીને ઊભો હોય. કિવનાઈનનાં ઈજંકશન અને આજનાં વિજ્ઞાનની નવી શોધની ટ્રેન્ડેટો શરીર પીળું પાડી દે છે પણ તાવ નથી અટકતો.

આવી જાતના તાવ માત્ર તાવ જ નથી રહેતા. પણ પછી તો ક્ષિવર, ખરોલ, શીકાશ, પાંકું, મંદામિ, અપચન અને શરીરનો તપારો. તેના વજનનું ઘટી જવું આ દર્દી સાથે હોય છે. દરદી ચીડીઓ બનીને વેઠ ડોક્ટરોને બદલાવતો ફરતો હોય છે. દરદ વધતું હોય છે અને અને એવા સંજોગમાં શરદી થઈ અને થોડી ખાંસીની શરૂઆત થઈ મઠ તો દરદી અને ચિકિત્સક પેલા પહાડી રોગ તરફ જોવા લાગે છે—“આ તો નહિં હોય!” આ એટલે ક્ષય: ટી. બી.

આ મેલેરિયા અને તેમાંથી થતા ક્રોનિક મેલેરિયામાં એકલા રોગનો જ વાંક છે એમ નથી. થોડોક ચિકિત્સકનો પણ દોષ છે કે તે દરદીને સાવધાન-સાવચેત નથી બનાવતા અને મેલેરિયાની શરૂઆતથી જ એ બાધિનું પદ્ધતિસર જે લંઘન, શોધન, પાચન અને જ્વરધના પ્રકારની રીતે ચિકિત્સા થવી જોઈએ તે થતો નથી. જો કે તેમાં દરદીની સાબલ થવાની અણુજાજતો ઉતાવળ પણ હોય છે.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે મેલેરિયા અને મેલેરિયા બગડ્યા પછીને વિષમજ્વર (ક્રોનિક મેલેરિયા) જીર્ણજ્વર એ બધામાં આ અર્ધ અનુભૂત સમાન કામ આપે છે.

ઘણું કરીને નવીન જ્વરમાં તાવ ઉતારવા માટે જે ઔષધો આપવામાં આવે છે તે સ્વેદ્ય ગુણવાળાં હોય છે એટલે પસીના કાવીને તાવ ઉતારવામાં આવે લારે હૃદય કમજોર બને છે. આવા જીર્ણ બાધિવાળાને હૃદય કમજોર બનાવે તેવું ઔષધ સીધું કે આડ-કતરું આપવું એ ભયાનક ગણાય.

આ અર્ક હૃદયને જરાપણ કમજોર બનાવ્યા સિવાય તાવને ઉતારે છે અને અટકાવે છે. લોહી અને પેશાબનું સંશોધન થવાથી ઊંડે ઊંડે જડ ધાતી બેઠેલાં મેલેરિયાનાં જંતુને નાશુદ્ધ કરે છે અને વારંવાર ઉથલા ખાઈ આવતો તાવ અટકી જાય છે. આ અર્ક સ્ત્રી-પુરુષ અને બાળક બધાને નિર્ભય રીતે આપી શકાય છે, અને ધીરે ધીરે પણ સાફ કામ કરે છે.

આજના દોડતા જમાનામાં મનુષ્યો જેટલા રોગ અટકાવવાના ઉપાયો તરફ બેઠરકાર છે તેટલા જ રોગ થયા પછી તેને જલદી મટાડવાં માટે ઉતાવળીયા છે. આ અણુધટી ઉતાવળને લઈને કેટલીક વખત એવાં ઔષધો લે છે કે એક વ્યાધિ મટાડવા જતાં બીજા અનેક વ્યાધિ પેદા થાય છે માટે દરદી અને ચિકિત્સકે ધીરજ રાખી આવાં વનસ્પતિમાંથી તૈયાર થતાં નિર્ભય ઔષધો વાપરવાનો આગ્રહ રાખવો ધટે.

સોગડી

દરાજની સોગડી

માયુક્ત, એળીઓ, ખડીઓખાર, આવળનો ચુંદર, સાકર, આવચી. એ સર્વ વસ્તુ સમભાગ લઈને ખાંડી વચ્ચેગાળ કરી પાણીમાં મેળવી સોગડી બનાવી લેવી.

ઢાળી અથવા લાલ કોઈ પણ પ્રકારની દરાજ ઉપર પાણીમાં ધસી ચોપડવાથી દરાજ મટે છે.

શ્વેત કુષ્ઠહરી સોગડી

હાથીની લાદને સૂકવીને રાખ કરવી. ત્યાર પછી એમાં હાથીનું મૂત્ર નાંખીને ક્ષાર કાઢવો. દશ વખત એના એ જ મૂત્રમાં નવી રાખ નાંખવી એટલે એમાં ક્ષાર આવી જશે. એ મૂત્ર દશ રતલ હોય તો એક રતલ આવચીનો ખારીક બૂકા એમાં નાંખીને પકાવવું. ઘાટું થઈ જાય એટલે સોગડી વેળવી.

સફેદ કોઢનાં ચાકાં ઉપર દિવસમાં બે વખત પાણી સાથે ધસીને ચોપડવાથી ચામડી સારી થઈ જાય છે.

મલમ અને લેપો

તડકાનો મલમ

પારદ તો. ૪, ગંધક તો. ૩, શેરી લોખાન તો. ૩, ગુજર તો. ૩, ગુળ તો. ૩, કોડીયો લોખાન તો. ૩, દેશી કપુર તો. ૧૮. પ્રથમ પારદ ગંધકની કળજલી કરીને આડીનાં વસાણાં બુદાં બુદાં વાટવાં. પછી કપુરને ખરલમાં નાંખી તે ખરલને ચૈત્ર-વૈશાખના ધામ તાપમાં મૂકીને તડકેજ ઘૂંટવા માંડવું. થોડી વારે એમાં શેરી લોખાન નાખવો અને ઘૂંટવું. પછી ગુજર, ગુળ, લોખાન અને છેવટે પારા ગંધકની કળજલી એમ અનુક્રમે મેળવતા જવું અને ઘૂંટતા જવું. ઘૂંટતાં ઘૂંટતાં મલમ જેવો નરમ લોદ્દો થાય અને રાખી મૂકવો.

આ મલમની પટ્ટીથી કંઠણ ગાંઠ પીગળે છે, પાકે છે અને પાંકેલી હોય તો ફાઈ જાય છે. કંઠમાળ અને ગલગંડ જેવા વ્યાધિઓમાં પણ ફાયદો કરે છે. બદ જેવાં ગઠિવાળાં વ્યાધિ આ એક જ મલમથી સારા થએલા છે.

અક્ષત્રન્થિહર મલમ

પારદ, ગંધક, સિંદૂર, રેવંચીનો શીરો, આહન, સરગવાનાં ખી અને સરસવ એ દરેક તો. ૧૦, રાળ તો. ૫, મીણ તો. ૧૦, લીંબોળી અથવા કરંજ્યાનું તેલ તો. ૪૦. ખાંડવા જેવી વસ્તુનું ખાંડીને ખારીક વસ્ત્રમાળ ચૂણું કરી. તેલને ગરમ કરી, મીણ મેળવી સમળી વસ્તુને વિધિસર મલમ બનાવવો.

મમે તે જાતની ગાંઠ, ગડગુમડ, વણ, ધારા, ચાંદા વગેરે ઉપર પટ્ટી લગાવવાથી ગાંઠ હોય તો યોગળી જાય છે અને પાક ઉપર ચડેલાં વણો ફૂટીને આ મલમથી જ રૂઝ આવી જાય છે.

મદન વિલાસ લેપ

સફેદ કરેણનાં મૂળની છાલ, માલદાંકરીનાં બી, ખીરબ્રહ્મોટી (ગોકળગાય નામનાં જીવડાં) ધતુરાનાં બી, ખોરાસાની અજમે, અરીસુ, વછનાગ, જાયફળ, જાવંત્રી એ સઘળી વસ્તુ સમાન ભાગે લઈને વચ્ચગળ કરીને માખણમાં મેળવીને લેપ તૈયાર કરવો.

ઉપરનો લેપ પુરુષોએ પોતાની ઇંદ્રીના ફૂલનો ભાગ છોડી દઈને બાકીના ભાગ ઉપર માલીશ કરવો. જેથી ઇંદ્રીની શિથિલતા, હાથ-રસથી આવેલી નસોની કમજોરી નાખૂદ થઈ ને એ ભાગ સુદૃઢ બને છે. વિશેષ ગુણ માટે માલીશ કર્યા પછી એ ભાગ ઉપર ચેવેલી પાન (એક જાતનું નાગરવેલનું પાન) બાંધીને રાત્રિભર સૂઈ રહેવું, એકવીશ દિવસનો પ્રયોગ કરવો. ઇંદ્રી ઉપર ફેલોઓ થઈ આવે તો લેપ બંધ કરીને ધોએલું ઘી ચોપડવું, અલ્પચર્મ પાળવું.

સંધાનક લેપ

એળીયો, હીરાબોળ, ગુગળ, કુંદર, રૂમીમસ્તકી, ઉસારે રેવન, મેંદાલકડી, આંબાહળદર, સાજીખાર, લોદર અને સરેસ. એ દરેક વસ્તુ સરખા વજનને લઈ ખાંડી રાખવી. જરૂર હોય ત્યારે તાજી દવા તૈયાર કરવી. જુની થઈ જવાથી ગુણુ કરતી નથી.

જરૂરીયાત જેટલો ભૂકો લઈને પાણી સાથે નાખી, ચૂલા ઉપર જરમ કરવો. પાણી બળતાં શીરા જેવો જડો થાય એટલો વખત જરમ થવા દેવું અને ફૂખતા, ભાગેલાં કે ઉતરી ગયેલાં અંગ ઉપર લેપ કરવાથી સધિ સંધાઈ જાય છે.

અચાનક અકસ્માતને કારણે ઘણી વખત શરીર ઉપર ચોટ વાગે છે અને શરીરનું હાડકું તૂટી જાય છે અથવા સધિ ઉતરી જાય છે

તે વખતે અસહ્ય વેદના થઈ આવે છે અને સોજો ચડી જાય છે. આ વખતે મોટા શહેરમાં તો હાડવૈદ હોય છે અને ત્યાં લઈ જવાથી બરાબર તપાસી, ઉતરી ગયેલા સાંધાને બરાબર ચઢાવી અને તૂટેલા હાડકાને બરાબર સરખું ગોઠવી. ઉપર લેપ મારવામાં આવે છે તેથી તૂટેલું હાડકું સંધાય છે. અને ઉતરી ગયેલા સાંધા બેસી જઈ સોજો ઉતરી જાય છે.

તૂટેલું હાડકું સંધાઈ જવું કે ઉતરી ગયેલો સાંધો સરખો થવા પછી દુખાવો અને સોજો નાબુદ થવો, એ કામ હવા નથી કરતી પરંતુ કુદરત અથવા શરીરની જે નવરચના થઈ રહેલી હોય છે, તે પોતે જ મરામત કરે છે. આપણે તો યથાર્થાને એને ગોઠવી દેવું જોઈએ. અને કુદરત એને યોગ્ય રીતે સરખું કરી લે ત્યાંસુધી તે તે અંગ વિચલીત ન બને, આડું અવળું ન થાય તે માટે લેપ અને પાટા બાંધી-એ છીએ. ઉપરાંત લેપમાનાં ઔષધો શોષણ ગુણ પશ્ચ ધરાવતા હોય છે.

ઉપરનો લેપ આ જાતનો જ ગુણ ધરાવે છે. પરંતુ પ્રથમ લાગેલા તૂટેલા કે ઉતરી ગયેલા અંગને તપાસી સરખું કરી લઈ આ લેપ લગાડવો. એથી દુઃખાવો, સોજો વગેરે તકલીફ નાબુદ થઈ ને જલદી ઠીક થઈ જાય છે.

શરીરના કેટલાક અંગ ઉપર ચોટ કે માર અથવા પછાડ લાગવાથી તે અંગમાં દુઃખાવો જણાય છે ત્યાં આ લેપ કરી ઉપર ૩ મુઠ્ઠી બરાબર રીતે સળંગ પાટો બાંધી ચાર છ દિવસ રહેવા દેવાથી માર અને દુખાવો નાબુદ થાય છે. ઉપરાંત વાત વ્યાધિને કારણે ફૂલેલા સાંધા ઉપર પશ્ચ આ લેપ લગાડવાથી સોજો ઉતરી જઈને દુખાવો નરમ પડી જાય છે.

હરસનો મલમ

વરખી હરતાલ તો. ૨, પાનમાં ખાવાનો ઉંચી જાતનો કાચો તો. ૨. એ બંને વસ્તુને ખાંડીને બારીક પાઉર કરવો, અને એક સો વખત ગાયતું બી પાણીથી ઘોઈને એમાં મેળવીને મલમ બનાવવો.

સૂક્ષ્મ અને દૂઝતા બંને જાતના મસા ઉપર આ મલમ લગાવી શકાય છે. દૂઝતા રૂઝાઈ જાય છે, સૂક્ષ્મ કરમાઈ જાય છે. ચોપડવાથી આગ બળતી નથી.

બુકની

પીળી કાડીની ભરમ તો. ૦ા, જુની સોપારીના કાલસા તો. ૦ા, સફેદ કાથો તો. ૧, શંખજીર તો. ૦ા, સફેદ કલ્ક તો. ૦ા, ભોદાર તો. ૦ા, કપુર તો. ૦ા. એ સબળું વાટીને વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરવું ઉપદેશની ચાંદી, ઘંદ્રી ઉપર તેમજ શરીરના બીજા ભાગ ઉપર પડે છે તે કાઈ ઉપાયે રૂઝાતી નથી તેના ઉપર આ બુકની કોરી દબાવવાથી અથવા ઘી ઘોઈને એનો મલમ કરીને લગાવવાથી તરત રૂઝાઈ જાય છે.

મૂળદાર ઘૃત

પ્રકાર પહેલો—

પાંચ તોલા સાડાં ચોખ્ખું ઘી. (ચોખ્ખા ઘી નો બરોસો રાખવા કરતાં માખણને તાવીને ઘી બનાવી લેવું એ જ ઉત્તમ છે) તોલા ૫, ચોખ્ખું કણ્ઝીયું તેલ તોલા ૫. એ બંનેને તાવડીમાં નાંખી ગરમ કરવું. તેની અંદર કાડીયો સોખાન બે આનીબાર, બોરિક એસિડ બે આનીબાર, ફૂલ કાથો બે આનીબાર, ફૂલાવેલી ફટકડી બે આનીબાર, એ ચારે વસ્તુ ખારીક વજ્રગાળ કરી ઉપરના ઘીમાં નાંખી ખૂબ લસોટીને ખાટલી ભરવી.

બીજો પ્રકાર—

સાડાં માખણમાંથી બનાવેલું ઘી તો. ૧૦ અને તાજાં સારાં બીલામાં નં ૫. બીલામાને સુડીથી ટુકડા કરી ઘીમાં નાંખવા અને એક તોલો પાણી ઘીમાં નાંખીને બિલકુલ મંદ આંચથી (સ્પિરિટના દીવા ઉપર ગરમ કરવું વધુ સાડાં છે) પકવવું. પાણી બળી જાય એટલે

નીચે ઉતારી કપડા થી ગળો ખાટલી ભરી રાખવી. જરૂર પડે ત્યારે સહેજ ગરમ કરીને ઉપયોગમાં લેવું.

હરસ અથવા અર્શનો વ્યાધિ આજે એકશત્રમામ અને બેઠાકુ જીવન જીવતા માનવીઓમાં બહુ જાણીતો બની ગયો છે. ડોક્ટરી ચિકીત્સામાં તો એપિન્ડસ, ગળાના કાકડા અને હરસ માટે ઓપરેશનની સલાહ, એ જ રોગો મટાડવાનો સાચો માર્ગ બતાવવામાં આવે છે

હરસ થવાનાં ધણાં કારણો છે અને એના વાત ચિત્ત કફના ધણા બેદો પશુ છે. હરસ માટે વિસ્તૃત વર્ણન વાંચવું હોય તેમણે માર્ગ લખેલું ‘રખે વહેમાતા’ પુસ્તકમાં હરસનું પ્રકરણ વાંચી જવું. અત્રે તો આ નૂરખા માટે વિવેચન કરનાં માત્ર એટલું જ કહેવાનું છે કે હરસ સામાન્ય રીતે બે પ્રકારના હોય છે. દુઝતા એટલે જેમાંથી લોહી પડે છે. અને જેને “ખૂની” કહેવામાં આવે છે. બીજા પ્રકારના હરસમાંથી લોહી પડતું નથી માત્ર દુઃખાવો પીડા, સંયુક્ત, અને યુદ્ધની કાઠ વળીમાં હરસ મોટા થઈ ફૂલી આવી અંદર બળતરા, દુઃખાવો અને ઝાડે જતાં અત્યંત વેદના થાય છે. જેને “બાદી હરસ” આ બાતની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. હરસના ઔષધના ત્રણ પ્રકાર છે. પ્રથમ તો હરસના દરદીને ઝાડો સહેલાઈથી સુકાયા વગર આવી જવાની દવા એટલે રાત્રે લેવાની ફાકી. પરંતુ આ દવા ઉષ્ણ પદાર્થો અથવા અત્યંત ગરમી કરે તેવા પદાર્થની બનેલી હોવી ન જોઈએ. દાખલા તરીકે નેપાળાની બનાવટ, નારાય રસ કે ઇન્ડિયન રસ આવાં સખત ઔષધ હરસનાં દર્દીને નુકસાન કરે છે. બ્યારે દીવેલમાં તળેલી હીમેજ, અથવા સ્વાદીષ્ટ વિરેચન અથવા હરડે કે ઇસબગુલનાં બુસી આવાં પદાર્થો આપવાથી મળ સહેલાઈથી પાતળો બની નીકળી જાય.

બીજી દવા પેટમાં ખાવાની જે હરસ ઉપર અસર કરીને પીડા દુઃખાવો કે સોજો નરમ કરી નાંખે, ફૂલેલા હરસને બેસારે અને લોહી પડતું હોય તેને બંધ કરે.

હરસવાળાને ત્રીજી દવા છે હરસ ઉપર ગુદામાં લગાવવાની. આ દવા ધૈર્યમાં બે પ્રકાર છે, એક તો દવા લગાડવાથી હરસ ખરી જાય અને બીજો પ્રકાર છે હરસ અને હરસની આબુમાબુમાં આવેલો સોજો ઉતરે, હરસ ફૂટ્યા હોય તે મટી જાય અને અંદર થતી વેદના, બળતરા, કળતર, લગ્નકારા, ચચરાટ, ખુબલી વગેરે નાબૂદ કરે.

પહેલો પ્રકાર કે જે હરસ ખેરવી નાંખવા માટે લગાડવામાં આવે છે તે વસ્તુ આબુ ઉપર મૂકી બીજા પ્રકાર એટલે આ ઉપરનાં બે નૂરખા છે. આ દવા ગુદાની અંદર નાંખવાની છે. આ જાતની દવાઓ પરદેશી બનાવટની “રેક્ટો સેરેલ” “હાડેન્સા” નામની પેટન્ટ તરીકે વેચાય છે અને કાચની નળી જોડેલી ટ્યુબો સાથે આવે છે. જ્યારે આ દવા આપણે વાપરવી કઈ રીતે ?

આંખમાં નાંખવાની ટીપાની દવા માટે રબ્બરની ટોટીવાળી નળીઓ આવે છે. તે નળીનો આગળનો અણીવાળો ભાગ કાનસથી ધીરે ધીરે ધસી કાઢી નાંખવો. પછી ખુઠો ભાગ રહે તેમાં કાચની અણી અથવા ધાર હોય તેને ઠીક કરી લેવા માટે તે ભાગને સ્પિરિટના દીવા ઉપર ધરવાથી ધારદાર ભાગ ઓગળીને ખુઠો થશે જે ગુદામાં નાંખવાથી વાગે નહિ તેવો. જસ આ ટોટીવાળી નળીથી ઉપરનામાંથી જે ઘૂત ગુદામાં નાંખવું હોય તે ભરી નળી ગુદામાં દીવેલવાળી કરી જવા દઇ પાછળથી ટોટી દખાવી નાંખી શકાય.

પહેલા પ્રકારનું ઘૂત હરસના કારણે ગુદામાં સોજો આવ્યો હોય, ગુદાદાર ઉપર કે ગુદાની અંદર ચીરા પડી ગયા હોય અને ઝાડે જતાં અત્યંત વેદના થતી હોય આવા દરદીએ સવારે અને સાંજે પહેલા પ્રકારનું ઘૂત કે જેની અંદર કરંજીયાના તેલનું મિશ્રણ પણ છે તે ગુદાની અંદર નાંખવું તેથી ઠંડક લાગે છે, પીડા, વેદના દૂર થાય છે અને લોહી પડતું અંધ થઇ જાય છે.

બીજા પ્રકારનું બીલામાંવાળું ઘૂત એ હરસને તદ્દન સૂકવી નાખી ફરીથી ઉપજે નહિ લોહી ન પડે પીડા ન કરે, એવી રીતે નિર્બળ બનાવનાર છે. બીલામાં આમ તો દાહક છે, છતાં ઘી સાથે મળી જવાથી એ અપૂર્વ ગુણશાળી બને છે. હરસના વ્યાધિને જડમૂળમાંથી નાબૂદ કરવાનો બીલામાની અંદર ગુણ છે.

આ દવાઓ ગુદામાં નાખવાની ચાલુ કર્યા પછી ખાવાની દવા બીલામાં અવલેહ જે પ્રયોગ આ પુસ્તકમાં આપેલ છે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો હરસ નાબૂદ થાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ હરસ થવાને કારણે આવેલી અશક્તિ, મંદાસિ, અને પાંડુતા એ બીલામાં દૂર કરે છે. ઉપરાંત ઉપરનાં પહેલા પ્રકારનું ઘૂત સ્ત્રીઓને ગુપ્ત ભાગમાં ખુશ્તી, પાણી પડવાથી થઈ ગયેલો આળો ભાગ, અંદર આળું થઈ જવું વગેરેમાં પ્રથમ ચોનિ પ્રક્ષાલન (કુશ) કરી રૂનો પોલ બોળી ગુપ્તભાગમાં મૂકવાથી રૂઝ આવે છે. બળતરા, આળાશ લાલાશ, ચીરા પડવા વિગેરે મટાડે છે.

તેલો

કર્ણશૂલાંતક તેલ

લીમડાનાં પાન તો. ૨૫, હોંગ તો. ૨૫, સફેદ સોમબ તો. ૨૫
સમુદ્રશીથુ તો. ૨૫, સરસીયું તેલ તો. ૨૦, ગોમૂત તો. ૪૦ એ બધી
વસ્તુ યથાવિધિ મેળવી તેલ સિદ્ધ કરી લેવું.

તેલ ગરમ કરીને વાપરવું. આઠથી દશ ટીપાં જરૂરીયાત પ્રમાણે
કાનમાં નાખવાથી કાનનું શળ, ચરકા, પડ આવવું વગેરેમાં
અકસીર છે.

ભગંદરાંરિ તેલ

કરેણનાં મૂળ, હળદર, લાંગલી, સિંધવ, ખીજેર, આઠડાનું દૂધ,
ઘેડી ઉમરી, રિસામણી, વજ, હરતાલ, ગુમળ, ચિત્રો, માલકાંકરી
એ દરેક તો. ૧૦ લઈ ખાંડી એમાં પાણી શે. ૨૦ તથા તલનું તેલ
શે. ૮ નાંખી પલાળી રાખવું. એ દિવસ પછી ચૂલે ચડાવી પકાવવું
અને પાણી બળી જાય, એકલું તેલ રહે એટલે ગાળી લેવું.

ભગંદર તથા ખીજાં બધી જાતનાં પ્રણોમાં દોવેટ કરી મૂકવાથી
અથવા રૂનો પોલ બોળીને મૂકવાથી રૂઝ આવીને સારાં થાય છે. નાડી-
પ્રણુ પણ રૂઝાય છે.

પુરૂષત્વવિકાસ તેલ

સફેદ ચંદનનો બૂકો તો. ૨૦, સફેદ રાજ તો. ૪૦, લોખાન તો. ૧૦, લવીંગ તો. ૨૦. બધી વસ્તુને ખાંડી બકરીના દૂધમાં સાત દિવસ ખરલ કરીને છાંયે સૂકવી દેવી, પછી એનું પાતાળચંત્રથી તેલ કાઢવું.

આ તેલનું ૨૧ દિવસ સુધી ગુપ્તબાગ પર માલશ કરવાથી નસોની કમળેરી ઉત્થાનની ખામી અને શિથિલતામાં ઠીક કામ આપે છે.

અમીરી તીલ્લો

પારો તો. ૧, આમલસારો ગંધક તો. ૧, અક્કલકરો તો. ૧, ખીરબહોટી તો. ૧, સુંઠ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, શુદ્ધ ઝેરકાચલું તો. ૧, તજ તો. ૧, કોડીયો લોખાન તો. ૧, લવીંગ તો. ૧, વજનાગ તો. ૧, વરખી હરતાલ તો. ૧, જયફળ તો. ૧, નેપાળો તો. ૧, હાથીદાંતનો ચુરો તો. ૧, સૂક્ષ્મ કૈંચુવા તો. ૧, સફેદ કરજીનાં મૂળ તો. ૧, ખોરાસાની અજમો તો. ૧, કુંબળીનાં ખીજ તો. ૧, સફેદ સોમલ તો. ૧, ઝેરકાના ખીજ તો. ૧. સિંહની ચરખી તો. ૧૦, મરઘીનાં ઈંડાની જરદી તો. ૧૦ સુવરની ચરખી તો. ૧૦, કડવી બદામનું તેલ તો. ૨૦.

પ્રથમ પારા ગંધકની કળબલી કરી જુદી રાખવી. બધી જાતની ચરખી, ઈંડાની જરદી, અને બદામનું તેલ જુદું રાખી બાકીની વસ્તુને બારીક કરી એક ખરલમાં બધું એકત્રું કરી ચરખી અને તેલ મેળવીને ઘૂંટવું. બાદ એક મજબુત કાળી આટલી ઉપર સાત કપડાં મઢી કરી સૂકવી રાખેલી હોય તેમાં આ દવા ભરવી. અને આટલીના મોઢા ઉપર પાતળા લોઢાના તારનો કુચો દેવો છતાં એ કુચો અથવા સુચમાંથી અંદરની દવામાંથી તેલ ટપકી શકે એવી સાવધાની રાખવી.

એક માટીનું મોટું કુંડું અથવા લોઢાની કલાઈને વચમાં ફાંડું પાડી ઉપરની દવાવાળી આટલી બધી ગળા સુધી જાય તે પ્રમાણે

ગોળ ફાંકુ પાડી આટલી અદર ઊધી મુકવી. આટલીનું ગળા સુવીનું મોઢું ફૂંડાની નાચે નીકળે ત્યાં મોઢા નીચે કાચનો પ્યાલો ગોઠવવો જે પ્યાલામાં આટલીમાંથી તેલ ટપકી શકે.

ફૂંડાને ચૂસા ઉપર (ચુલો ઉંચો હોવો જોઈએ.) ગોઠવવું અને ઉપરની આટલીની આસપાસ બળ્લે આંગળ આટલી ઉપર રેત ચઢે એ રીતે ભરવી અને તેના ઉપર છાણાં ગોઠવી છાણાં સળગાવી દેવાં. નીચે પ્યાલો તથા આટલી જ્યાં તેલ લેવા ગોઠવ્યાં છે તે જગ્યાએ કપડાને ભાંજવીને એવી રીતે ગોઠવવું કે આટલી અને પ્યાલા વચ્ચે હવા ન જાય શકે.

આ રીતે યુક્તિપૂર્વક અગ્નિ આપવાથી આટલીમાંની દવામાંથી પ્યાલામાં તેલ એકઠું થાય છે તે તેલને કપડેથી ગાળીને શીશીમાં ભરી લેવું, આ તેલ અથવા તીલ્લો. ધ્વજભંગ એટલે જે પુરુષની ઇંદ્રી સંક્રાંત્ય પામી ઉત્થાન થઈ શકતી નથી, સ્ત્રી પાસે જવા છતાં તે સંભોગ કરી શકતો નથી, તેવા મરદને ઇંદ્રી આગળનો ફૂલનો ભાગ તથા નીચે શીવશુંનો ભાગ અચાવી રોજ રાત્રે દશ પંદર મિનિટ માફીશ કરી ઉપર નાગરેલનું કપુરી પાન નાંધી કપડાનો નરમ પટો ખાંધવો. સવારે કાઢી નાંખવું અને ઇંદ્રી ઉપર ઠંકુ પાણી રેડવું નહિ તેમ જ સ્ત્રીસમાગમ કરવો નહિ.

આજ ૧ સભ્ય સમાજ આંગલ સંસ્કૃતિ અને છૂટછાટથી રંગાયેલો બની રહ્યો છે—બનતો જાય છે. આર્ય સંસ્કૃતિ, સ્વધર્મ અને નૈતિક ધોરણની જીવનમર્યાદાની પકડ ઢીલી બનાવી સ્વતંત્રતાના સાદ્દથી દોરવાઇને જીવન—વિકાસને પણ સ્વતંત્ર બનાવવા તરફ એ આગળ વધ્યો છે. તેની સાથે તેની ઐહિક મુખની પંચવિષય ભોગવવાની લાલસા વધી પડી છે, અને સદાચારનું શિક્ષણ અને ઉપદેશ ગમતો નથી, વીર્ય રક્ષા અને બ્રહ્મચર્ય જેવા હિતોપદેશ ઉપર યજ્ઞ છે અને રજોશુભ્રો અને તમોશુભ્રો આહાર તથા મનકાવતો વિકાર

સેવન કરી ખરી જીવાની અને મન, બુદ્ધિ તથા શરીરના વિકાસના સમયે એ વિષયો અને છે. વીર્યરક્ષા અને ધ્વજાયર્થ માટે સ્ત્રી-પુરુષની ઉચિત મર્યાદા જાળવવા તરફ કહેનાર એમને “એથોડોક્ષ” લાગે છે અને બેકાબૂ મનને પૂરતી મોકળાશ આપી છટકવા દે છે.

એથી આજે જીવાન વર્ગમાં હસ્તમૈથુન, ગુદામૈથુન, અને અયોનિમૈથુન એટલે બ્યાપક, એટલે પ્રચારને પામ્યો છે કે કોઇક ભાગ્યશાળી નવજીવાન તેમાંથી બચી શકે છે. અચવાની ઇચ્છાવાળો પણ એના નિયમોનું પરિપાલન કરી શકતો નથી. અને અંદરની છટકેલી વાસનાની કમાન એને એ તરફ દોરી જાય છે દુષિત મિત્રો એને એ લતે ચઢાવે છે અને એની વીર્યશયની તથા જનન-અવયવની ખરાબી થવા લાગે છે. કેવળ હિન્દુસ્થાનમાં જ આબદી ધર દરી ખેડી છે એમ નથી, પરદેશીઓમાં પણ આ બદી છે. ઇંગ્લેન્ડમાં એને “માસ્ટર ખેશન” અથવા “સૈલ્ફ પોલ્યુશન” કહે છે.

જીવાનવર્ગ એક વખત આ રસ્તે ચઢ્યા પછી એ ખૂરી આદતને તે છોડી શકતો નથી. છોડવાની એની ઇચ્છા હોય તો પણ એ આદત એનાથી છોડી શકતી નથી અને દિવસ રાત્રિમાં એ અનેક વાર પોતાના હથેથી ગુપ્તેન્દ્રીયને હલાવીને વીર્યપાત કરે છે. એ વીર્યપાત કરવામાં એને ચોક્કસ પ્રકારનો આનંદ આવે છે અને આનંદને એ છોડી શકતો નથી.

પરંતુ થોડાક મહિનાઓ આ વીર્યપાતના જાલ છે અને એના શરીર ઉપર તેની માઠી અસર દેખાય છે અને શરીર નબળું પડવા માટે છે. મન કમજોર બનતું જાય છે, પાચનક્રિયા નબળી પડે છે અને ઝાડાની કમજીયાત થાય છે. અભ્યાસ કરનારો વિદ્યાર્થી બહુવામાં નબળો પડે છે, મહેનત કરવા છતાં વિષયો એને યાદ રહેતા નથી, ભૂલકણો બની જાય છે અને એક વખતનો આનંદિત, ઉત્સાહી અને ચંચળ સ્વભાવનો જીવાન આ ખૂરી લતનો ભોગ થયા પછી નિસ્તેજ, આળસુ અને કમજોર બનતો જાય છે.

ચહેરો દુખળો બને છે, ચહેરાની લાલાશ ચાલી જાય છે, ત્વાં કાળાશ અને રીકાશ વધે છે. તેજસ્વી આંખો નખળી પડે છે, આંખના ગોલકમાં ખાડા પડે છે, એકાંત સેવન કરવાની વધુ ઇચ્છા એને થાય છે, સમૂહ કે મંડળીમાં એ ઓછો ભાગ લે છે, કામની સામે નજર નોંધીને એ જોઈ શકતો નથી, એનામાંથી હિંમત પરવારી ગઈ હોય છે, છાતી કમજોર થાય છે અને હંમેશા બયબીત, છાતીનો ધડકો ઊપડી આવવો, મગજ ગરમ, હાથ પગનાં તળીયાં ઠંડાં, ઋતુનાં પલટાની વારંવાર શરીર ઉપર થતી અસર, મેલેરિયા તાવ, શરદી અને ખાંસીમાં ફસાઈ જતો હસ્તમૈથુનની આદતવાળો જીવાન પોતાના હાથથી જ પોતાની કબર ખોદતો એ આગળ ચાલ્યો જાય છે. એને જ્ઞાન પણ થાય છે કે મારી ખૂરી આદતનું આ બચંકર પરિણામ હું ભોગવી રહ્યો છું છતાં એના મનની નિર્જળતા એટલી વધી ગઈ હોય છે કે એ ખૂરી આદતને તે છોડી શકતો થયો. કેટલાક લાંબા વખતે એ આદત ઉપર કાબૂ મૂકે છે તો આદતના પરિણામે લાગુ થયેલો સ્વપ્નદોષ એને સતાવે છે અને એ-આર દિવસે રાત્રિના વખતે અથવા દિવસે જાંઘવાની આદત હોય તો તે વખતે ઇંદ્રીમાં સહેજ ઉત્થાન આવી વીર્યસ્ખલિત થઈ જાય છે અને આ રીતે અહારનાં સારજૂત પુરુષનાં ચૈતન્ય, બળ, ભૂદ્ધિ, પૌરુષેય શક્તિનાં તત્ત્વરૂપ વીર્યનો નાશ થતો જાય છે. આવા મરદો અત્યંત વીર્યનાશને લઈને ક્ષય, ઉરક્ષત, વાઇ-મૃગી વાયુ-અપરમારમાં ફસાઈ ગયેલા, ગાંડપણ આવેલા એવા અનેક જીવાનો મેં જોય છે. તેમનામાં આ બચંકર વ્યાધિ થવાનું કારણ એમની કાચી ઉમ્મરમાં શરૂ કરી દીધેલી હસ્તમૈથુનની અદત અને એ આદતે શરીરને સર્વનાશ નોતર્યો હોય છે તે જ જણાયું છે.

આજે નપુંસક, અર્ધનપુંસક અને ધ્વજભંગનાં દોષો જે જીવાનો અને મોટી ઉમ્મરનાં પુરુષોમાં છુપાઈને પડ્યા છે તેની પાછળનું કારણ તપાસવામાં આવે તો ઘણા ભાગે આગળ જીવાનીમાં એમણે આચરેલ હસ્તમૈથુનનું જ પરિણામ હોય છે.

કદાચ સારા સંગ અને સારી સોખત-શીખામણથી કેટલાક જીવાન માણસો એ આદત છોડી દે છે પણ એમણે આચરેલા એ દૂરભૂતું કળ એમને જીંદગી સુધી ભોગવવાનું હોય છે જ, અને એ સંસારી બન્યા પછી-મનપસંદ નારીનું પાણીમહણ ક્યાં પછી અને અનેક ભાવનાઓ લઇ અનેક સુખનાં સ્વપ્નાઓ સેવી પતિ પાસે આવેલી જીવાન કામિનીનાં હીલને આનંદ આપી શકે એવું યૌવન એ હસ્તમૈથુની પુરુષમાં રહેલું હોતું નથી.

કારણ કે વીર્ય બનાવનારાં, વીર્યને ધારણ કરનારાં અને વીર્યને વહન કરનારાં બધાં અવયવો ઉપર હસ્તમૈથુન-અકુદરિ વીર્યપાતને કારણે એટલી ખરાબ અસર થઈ હોય છે કે તે તે અવયવો શિથિલ બડ અને સંકુચિત બની બેસે છે. પુરુષેન્દ્રિયના રનાયુ સંકોચાઈ જાય છે, ઇન્દ્રિયની લંબાઈ અને ચોડાઈ નાશ પામી દશ બાર વરસનાં બાળક જેટલી અને જેવડી ઇંદ્રી બની જાય છે. મનમાં કામની-સંભોગની ઇચ્છા થવા છતાં ઇન્દ્રીમાં ભરતી કે જગૃતિ આવતી નથી. બહુ મહેનતે જગૃતિ આવે છે તો સ્ત્રી સંભોગની શરૂઆતમાં જ વીર્ય સ્ખલિત થઈ જાય છે અને સંભોગનું કાર્ય અપૂર્ણ રહે છે. એથી પુરુષનું મન તો ખીન થાય છે જ. પણ જીવાન જોષ નારીની ઝેવી અવદશા થાય છે, એનું મન એટલું નારાજ થાય છે અને એ નારાજીથી એને પુરુષ પ્રત્યે એટલી ઘૃણા અને તિરસ્કાર જન્મે છે કે તેનો ખ્યાલ ટલમથી લખી શકાય તેમ નથી.

આવા કેસો સમાજમાં ગણ્યા ગાંઠ્યા જ છે એમ માનવાને કોઈ રખે લલચાય. સંકડો નહિ પરંતુ હજારો નવજીવાનોનાં સંસાર આજે સળગી રહેલા છે, એટલી આગ પેટાવાઈ ગઈ છે કે એના જ પરિણામે આજે શિષ્ટ સમાજમાં છુપા બ્યભિચારો બેહદ-બેકાબૂ ફેલાઈ રહ્યા છે. મનને નહિ મારી શકતી જીવાન જોષ નારી આજે નજર સામે બ્યભિચારનાં વિનાશક પંથ તરફ વળી રહી છે, એ છે હસ્તમૈથુનનો નતીજો!

આજે જો જ શિષ્ટ સમાજનો એક વર્ગ કે જે પોતાને જ મહાન માને છે, તે વર્ગ આ રીતે થઈ ગયેલા નપુંસક “ કલૈય ” ના માટે ધાતુ પૌષ્ટિક દવાઓ અને તીલ્લાઓ તરફ અણગમો, અપરાધ અને વૈદ્ય-સમાજનાં આસને આવી જાતનાં ઔષધો તરફ નફરતની નજરથી જુએ છે.

હા. એમની સાથે એક વાતે સહમત થવા જેવું છે કે આજે દેશના હરેક ખંડમાં ધાતુપુષ્ટિની દવાઓ અને તીલ્લાઓ વેચનારનો જે રાફડો ફાટ્યો છે, વિવિધ જાતની લલચાવનારી અવાસ્તવિક અને છલભરી ભાષાથી જે જાહેર ખબરો લખાય છે. અને આ જાતની દવાઓ છડેચોક વેચવા માટે અશ્લીલતાનીયે હદ વટાવી, જે કળાઓ અજમાવાય છે તે માટે પ્રતિબંધની જરૂર છે, કારણ કે આ છળ પ્રપંચમાં ફેટલાયે યુવાનો વિના કારણ વાસ્તવિક રીતે કોઈ દોષ રાગ કે ગિણપ ન હોવા છતાં શંકા કરીને દવામાં ફસાઈ મરે છે તે અર્થે આવા લેભાગુ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી અણુજાણ કેવળ વેપાર અર્થે નાણાં પડાવવા લાઈ ખેટલા ધંધાદારીઓ ખરેખર સમાજ અને નવજીવાનને નુકસાન કરનારા છે.

પરંતુ એથી કરીને એમ ન માનવું કે ધ્વજભંગ જેવો કોઈ રાગજ નથી. હસ્તમૈથુન જેવી કોઈ ક્રિયા કરતું જ નથી અને કરતું હોય તો તેમાંથી કલૈય નપુંસકતા થતી હોય તો એના પાપે પીડાવા દેવા જોઈએ અને એમની નારીઓ ધરમાં સતોષ નહિ જળવાથી કુલટા થઈ જાય તો થવા દેવી. એવી જાતનું માનસ કેળવીને ધાતુવર્ધક દવાઓ, વાજકરણ ઔષધો તીલ્લાઓ અને જનન અવયવને શક્તિ આપે તેવી ઔષધિ અને તેના વાપરવા તરફ અણુજમો ખતાવી પાંડિત્ય દાખવનારા પણુ એટલા જ સમાજના શત્રુ છે. જેટલા દવાઓના નામે માલેતુજાર ખનવા ઇચ્છતા વેપારીઓ છે.

એક રાજ્યના દિવાન: એક તો જાંચી ડીમિ મેળવેલી. અને રાજ્યસત્તાનો મહઃ મારી સાથે અચાનક ભેટો થતાં મારા વ્યક્તિત્વ

તરફ એને માન અને લાગણી હોવા છતાં મારી સાથે ચર્ચાના વિષય હોય એમણે શરૂ કર્યું :

‘ભલા વૈદ્યરાજ ! તમારા વૈદ્ય લોકો આ શું લઈ બેઠા છે ધાતુપુષ્ટીની દવાઓ અને નામદર્દીની દવાઓના જ જાણે વેપારી !’

મેં કહ્યું : ‘હા. ધણાખરા વૈદ્યો આ જાતની દવાઓ વાપરે છે, અને વાપરવા માટે દરદીને પણ ભલામણ કરે છે.’

‘પણ તમે જુઓ, આ પેપરની જાહેરાત તો જુઓ ! ત્રણ દિવસમાં તાદાતવાન ! અને તીલ્લો ને એવો કે પુરુષને ઘોડા.....’

‘હા. એ પેપરમાં આવતી જાહેરાત ખરેખર ઘૃણા કેપજાવે તેવી હોય છે, પરંતુ આજે એ વરતુની વપરાશ પણ એટલી વધી ગઈ છે અને એને શોધનારની સંખ્યા પણ એટલી મોટી છે કે આવા વેપારીઓ એમને લલચાવવા પોતાને મનફાવતી જાહેરખબર કરે છે.’

‘પણ મને તો લાગે છે આ બધું હાંબા છે. કુદરતે નિર્માણ કરેલી શક્તિ જ સાચી હોય છે. બાકી તમારા વૈદ્યોના પૈસા પડાવવાના આ તો બધા અખતરા છે.’

‘હા, કુદરતી શક્તિ એ જ સાચી શક્તિ છે એ તમારા કથનમાં હું માનું છું, પરંતુ માણસે અકુદરતી રીતે શક્તિને વેડફી નાંખી, તો પછી અકુદરતી રીતે જ એને મેળવવી પડે છે.’

‘તો પછી આ તીલ્લો અને શક્તિની દવાની જરૂર છે એમ તમે માનો છો ?’

‘જરૂર !’

‘લ્યો, ત્યારે આ મારી આંગળીને તીલ્લાનું માલીશ કરો જોઈ, કેટલી લાખી ચોડી થાય છે ! આ મારું નાક માલીશ કરીને વધારી આપો, બની શકશે ?’

‘માફ કરજો. દિવાન સાહેબ ! પણ આપ ચર્ચાના મુદ્દાને વળગી

રહી વાત કરો તો જ આપણે સત્ય વસ્તુને સમજી શકીએ. આંગળી અને નાક દુદરતી રીતે વિકાસ પામેલા પૂર્ણ અવકાશમાં રહ્યાં છે, તેને તીલ્લો લાંબા ચોડાં ન કરી શકે. પરંતુ માનો કે તમારી આંગળીને લકવો થયો છે, સ્નાયુ સંકોચાઈ આંગળી ટુંકી, વાંકી કે ટેડી બની ગઈ તો પછી એને અસલ સ્વરૂપમાં લાવવા-આંગળી પોતાનું સંપૂર્ણ કાર્ય કરી શકે તેવી બનાવવા-માટે હાડવૈદ્ય કે ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે એ આંગળીને તમે કાઢી તેલનું, પાટા પીંડીનું કે મસાજ કરાવવાનું કયુંલો કે નહિ ?

‘હા, એનો ઇલાજ તો કરવો પડે.’

‘તો પછી અજ્ઞાનતાને કારણે અકુદરતી રીતે જે પુરુષોએ હસ્તમૈથુન જેવી બદ્દેલી આચરીને ઇન્દ્રિયની નસો સંક્રાંચાવી નાખી છે, તેની ક્રિયા અને શક્તિ ચાલી ગઈ છે તો તેને પદ્ધતિસર અંદરથી અને બહારથી દવા, ઉપચાર કે માલીશ કરવાની જરૂર આપને જણાય છે ખરી !’

‘હા, એ રીતે તો જરૂર ખરી જ.’

‘તો પછી તીલ્લો એને જ ઉપયોગી છે કે જેણે અજ્ઞાનતાને કારણે અસલ સ્થિતિમાંથી એનું રાગી સ્વરૂપ બનાવ્યું છે. એ તો આપ કયુંલ કરશો કે દંતમંજનની જરૂર છે. એવા દરદીઓ માટે આંખનાં ઇલાજ કે આંખની વાત અથવા તેની રચના કહી ન શકાય કે લખી ન શકાય પરંતુ એને લગતી સઘળી હરીફત સમજીતી અને સાવધાન બનાવવો પડે. તે જ રીતે પુરુષને ગુપ્તેન્દ્રિય અને એને લગતી હરીફત સંપૂર્ણ રીતે જો સાવધાનીપૂર્વક આજના નવજીવાનોને સમજાવવામાં અને સાવચેત બનાવવા માટે ન આલેખાય તો અજ્ઞાનતાને કારણે જીવાનવર્ગ આડે રસ્તે ચઢી જઈને સમજતો થાય તે પહેલાં જ પોતાની જીવનશક્તિનો સર્વનાશ કરી બેસે છે એટલે તો વાગ્યમદ્ આચાર્ય વાજકરણ્ય ઔષધની ઉપયોગિતા માટે લખે છે:

અલ્પ સત્ત્વસ્યતુ ક્લેશૈર્બાધ્ય માનસ્ય રાગિણઃ ।

શરીર ક્ષય રક્ષાર્થ વાજીકરણમુચ્યતે ॥

અર્થાત્ નિર્જળ અને કમજોર પુરુષનાં દુઃખને દૂર કરવા માટે અને ધસાતા શરીરની રક્ષાને માટે વપરાતાં ઔષધોને વાજીકર ઔષધ કહેવામાં આવશે.

આટલા વિવેચન પછી કહેવાનો અર્થ એ છે કે, શરીરના કાઈપણ અંગેની વિકૃતિ થયા પછી તેને તંદુરસ્ત બનાવવાની જોટલી જરૂર છે તેટલી જ ઇન્દ્રી નિર્જળ થાય તો તેને યથાસમય યોગ્ય સ્થિતિમાં લાવવા માટે શરીરના દોષોને દવા કરવા માટે ધીરજ રાખી ખાવાનાં ઉત્તમ રસાયનકારી અને વાજીકરણ ગુણયુક્ત ઔષધ ખવરાવવાથી અને ઉપર બતાવ્યો છે તેવો તીવ્રો માલીશ કરાવી ઇન્દ્રીની નબળાઈ પડેલી નસોને બળવાન બનાવી સાચો સંસાર ભોગવી શકે-સ્વપત્નીને સંતોષી શકે તે રીતે ઉપચારો કરવા એ હરકાઈ સારા વેદ્યની-ચિકીત્સકની નૈતિક ફરજ છે.

ધ્વજભંગારિ તિલ્લો

દશ તોલા સફેદ સોમલને દશ દિવસ સુધી આઠડાના દૂધમાં ભોંજવી રાખવો. રોજ જોઈ લેવું જોઈએ કે દૂધ સૂકાઈ તો નથી ગયું, સૂકાઈ જતાં નવું નાંખવું. દશ દિવસ બાદ એ દૂધ સાથે સોમલને લોઢાની કઠાઈમાં નાંખી અંદર ગાયનું ઘી તો. ૨૦ નાંખીને ચુલે ચઢાવવું તથા કઠાઈમાં ઘી સાથે નાંખેલા સોમલમાંથી ધુમાડી નીકળે તેનાથી આંખો બચાવવી.

સોમલમાંથી ઘી જુદું પડી ઉપર આવી જાય અને સોમલ નીચે ખેસી જાય ત્યારે કઠાઈને નીચે ઉતારી વાંકી રાખી મૂકવી. એટલે નીતરું ઘી જુદું પડી જશે તે ઉપરથી ધીરે ધીરે ઘી જુદું લઈ લેવું. નીચે સોમલથી ભજેલું ઘી લેવાનો લોભ નહિ કરતાં એને જમીનમાં ખાડો કરી દાટી દેવું. ઉપરથી નીતરું ઘી આટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—ધ્વજભંગ એટલે જે પુરુષની ઇન્દ્રિયની નસો નખળી પડી ગઈ હોય અને સ્ત્રીસમાગમની ઇચ્છા થવા છતાં ઇન્દ્રિયમાં જાગૃતિ ન આવતી હોય તેવા દરદીને રાત્રિના વખતે આ ધીમાંથી ચણા જેટલું ઘી ઇંદ્રીનો આગળનો ફૂલનો ભાગ ખચાવીને ખીજ આખી ઇંદ્રી ઉપર ધીમા હાથે માલીશ કરવું. ત્યારબાદ નાગરવેલનું કપૂરી પાન જરા ગરમ કરી ઇંદ્રી ઉપર લપેટી ઉપર પાતળું કપડું વીટાળી રાતભર રહેવા દેવું. સવારે કપડું અને પાન કાઢી નાંખવું અને ઇંદ્રી ઉપર ઠંડુ પાણી નાંખવું નહિ પરંતુ જરૂર જણાતાં ગરમ પાણીનો ઉપયોગ કરવો.

આ રીતે ચાર છ દિવસ લગાવવાથી ઇંદ્રી ઉપર અળાઇઓ જેવી ફેલ્લીઓ જો ઉપડી આવે તો આ માલીશ બંધ કરી ચોખ્ખા ઘીને આઠ દશ પાણીથી ઘોઈ એ ઘી ફેલ્લીઓ ઉપર ચાર પાંચ દિવસ લગાવવાથી ફેલ્લીઓ મટી જાય છે અને મટી ગયા પછી પાછો તેલનો માલીશ કરવો. આ રીતે વીસ પચ્ચીસ દિવસ કે એકાદ માસ માલીશ કરવાથી ઇંદ્રીયની નસો બળવાન બનીને ઉત્તેજના શ્વર થાય છે.

સાવધાની—આ દવામાં પડતું સોમલ નામનું ઔષધ સખત ઝેરી છે. માટે ખાવામાં ક્યાંય ન લાગી જાય, ઉપરાંત દવાવાળા હાથને પણ એ ચાર વખત સાબુથી ધોઈને જ ખીજ જગ્યાએ અડકવું. તેમજ દવા તૈયાર કરેલી કડાઈને ચાર છ વખત ખાટી આંખથી કે લીંબુ વગેરેથી ધુવ જ ઉઠકીને ખીજ કામમાં લેવી.

વળાં તિલ્લા

માલકાંકરીના ખીજ, ઝેરકચોલાં, અકલકરો, જાવંત્રી, તજ, કાઠીયો લોખાન, તખડી હરતાલ, નેપાળો, શંખિયો સોમલ, પારદ, હાથીદાંતનો વેર, અંધક, ભોરિંગણીનાં ફળ, સુખડ, જામફળ, ખોરા-

સાની અમ્મો, શાહજી, અળશીઆં (ખીરખહોટી), કુંગળીનાં ખીજ સફેદ કરણીની છાલ, એરંડાનો મગજ એ દરેક એકેક તોલો.

સિંહની ચરખી, રીંછની ચરખી, માછલીની ચરખી, સુવરની ચરખી, બકરાની ચરખી, લવંગનું તેલ, સાંઢાનું તેલ એ દરેક બબ્બે તોલા તથા મરઘીનાં ઇંડા નંગ પાંચ.

પાતાળયંત્રથી ચૂવે કાઢીને પ્વજભંગ, નસોની કમગ્ગેરી, નપું-સકતા, ગમે તે કારણથી નખળી પડેલી ગુપ્ત ભાગની નસો, ઇંદ્રીના ફૂલનો ભાગ બચાવીને માલીશ કરવાથી આશાતીત લાલ આપે છે. જેઓ જન્મથી જ નપુંસક હોય એ સિવાયના હરેક દરદીની નપુંસકતા, ગુપ્તભાગની નખાળાઈને દૂર કરીને એ ભાગને સુદૃઢ, પોરસવાન, વિકાસવાન અને મસ્ત બનાવી કામિનીઓના કામને શાંત પાડવા શક્તિમાન બનાવે છે.

અનેક પ્રકારની કુટેવો અને સંગ્રોષથી કરેલાં કુકર્મોની કારણે મર્દાનગીથી વર્ચિત બનેલ યુવાન કે પ્રૌઢને પણ સુખ આપનાર આ મહામૂલું ઔષધ છે.

અમોએ, મૂળ ચરોતરના પણ હાલમાં આફ્રિકામાં વસતા એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ માટે મહાપરિશ્રમે અને ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચીને આ ઔષધ બનાવી એનો બરાબર ઉપયોગ કરાવી એના દિવ્ય ગુણોનો અનુભવ મેળવ્યો છે. અને એ પછી જ એક પિતા, પુત્રને પણ ન બતાવે એવો આ મહામૂલો અનુભૂત પ્રયોગ જહોરમાં મૂકીએ છીએ. કે જેથી જાતીય નખાળાઈને દફે કરવા માટે લોભામણી જહોરાતોથી લલચાઈને કંટાળેલા દરદીઓ આ ઔષધનું સેવન કરીને પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ સુખરૂપ બનાવી શકે એ હેતુથી રજુ કરેલા આ પ્રયોગની કાંઈ અનિષ્ટ કાર્યમાં યોજના કરવી એ પાપ છે.

અંજન

આંખનું કાજળ

ફટકડી તો. ૪, એલચી તો. ૮ (ફેતરાં સાથે) એ અન્નેને વાટીને વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું. તેમાં ૧૬ તોલાઃ ગાયનું ઘી મેળવવું અને અમદાવાદી દેશી ચોપડા બાધવાના કાગળ લઈને દરેક કાગળ ઉપર જુદું જુદું ઘી ચોપડી વીંટા વાળવા અને સાણસીથી પકડી દરેક વીંટા સળગાવી ત્રાંખાના વાસણમાં તેમાંથી ઘી ટપકે તે ઝીલવું અને સળગેલા વીંટાની રાખ પણ તેમાં જ નાખી દઈને ઘૂંટીને ઢખીઓ ભરવી.

આંખમાં આંબળી વતી અંજવાથી આંખ દુઃખવા આવવી, રતાશ, ખીલ, પાણી ઝરવું વગેરે વ્યાધિને ફતેહમંદ રીતે સારા કરે છે.

[નયનામૃતઃ સાચ્યાં મોતીનો સુરમો]

કાળો સુરમો તો. પાંચનો લઈને લીમડાના થડમાં ડગળી ખાડીને જે આંગળ ભીડો અંદર મૂકવો. ત્યારબાદ ડગળી બરાબર બંધ કરીને એ જગ્યાએ માટીનો લેપ કરી દેવો. બરાબર છ મહિના પછી એ સુરમાનો કકડો ખૂબ સંભાળ પૂર્વક કાઢી લેવો. એ પછી એને શુદ્ધ કરીને (પાંચશેર લીમડાના પાનના રસમાં દોલાયંત્રથી રસ પાચન

કરવાથી એ શુદ્ધ થાય છે.) ગુલાબજળ શે. ૨૥ એમાં પચી જાય ત્યાંસુધી દરરોજ નિયમિત એને સારા કસોટીના ખરલમાં ઘૂંટવો. સૂકાઈને મુલાયમ બનાવ્યા બાદ એમાં બસરાઈસાચાં તો. ૫, મમીરો તો. ૫, સમુદ્રશીણ તો. ૨૥ કાગદી એલચી તો. ૧૧, બરાસકપુર તો. ૫, એ બધું ખાંડીને વસ્ત્રગાળ કરી લઈને ઉપરના સુરમાં નાખી ખરલમાં ઘૂંટવું. ત્યારબાદ એલચી અને ગુલાબજળના ત્રણ ત્રણ પટ આપવા. ઘૂંટતાં ઘૂંટતાં સૂકાય અને મુલાયમ બને ત્યારે સંભાળ પૂર્વક વાદળી કાચની ચોકખી બાટલીમાં ભરીને ઉપર સખત ખૂચ મારવો. બની શકે ત્યાંસુધી બાટલી રટોપડેજ લેવી.

દરરોજ સવાર-સાંજ જસતની સળી વડે આંખમાં આંજવો.

આ સુરમો આંખના હરેક દરદ માટે આશીર્વાદ રૂપ છે. વર્ત-માનપત્રના તંત્રીઓ, લેખકો, વિદ્યાર્થીઓ, વકીલો, નામાદારો, લખવા વાંચવાનું અધિક કામ કરનારાઓ તેમજ ઘડીયાળી કે ઝીણું નકશી અને કોતર કામ કરનાર શિલ્પીઓએ દરરોજ નિયમિત આંખમાં આંજવો. એથી આંખોનું તેજ વધશે અને અને કોઈ પણ પ્રકારની ઉબ્બતાથી બગડેલી આંખને સુધારે છે.

આંખ, ફૂલું, જળું, વેલ વધવી, છારી, રતધિજાપણું, તિમિર, મોતીયા વગેરેને મટાડે છે.

આ સુરમો આંખને માટે અન્નેડ અને અમીરી ચીજ છે. આમાં પડતાં મોતી પાણીદાર જ્વેઈ ને લેવાં જોઈએ. મોતી હલકી જાતનાં હશે તો દવા નબળી બનશે.

મર્યાદા અંજન

મોગરેલ તેલ શે. ૧ લઈ એની મેશ પાડવી અને તેમાં ચણક બાવા તો. ૧, ખાપરીયું તો. ૧, કલમી સૂરોખાર માસા ૬, કાળો સુરમો શે. ૦૧ મેળવી અતિશય બારીક ઘૂંટીને બાટલી ભરવી.

સવાર-સાંજ આંખમાં આંજવાથી પરવાળાં, ખીલ, તાપોડીયાં, આંખ, ફૂલું, ડૈયા વગેરે મટાડી આંખને તેજસ્વી બનાવે છે.

સાચાં મોતીનો સુરમો

કાળો સુરમો તો. ૨૦, બહેડાનાં મીંજ તો. ૨, કાડીની ભસ્મ તો. ૧, અણુવિંધ સાચાં મોતી તો. ૧, મનશીલ તો. ૧, મોરથુથુ તો. ૧, બરાસ તો. ૨. પ્રથમ સુરમાને બારીક વાટીને મોરથુથુ સિવાયની બાકીની ચીજોને જુદી વાટી એમાં મેળવવી. બાદ મોરથુથુને એક શેર પાણીમાં પીગળાવી સુરમામાં નાખતાં જવું અને ઘૂંટતા જવું. બાદ તેમાં એ જ રીતે સાડું અને ઊંચી જાતનું ગુલાબજળ શે. ૫ પચાવવું અને કાડું પડે એટલે વસ્ત્રગાળ કરીને બાટલીમાં ભરી લેવો.

આંખમાં આંજવાથી આંખના ઘણા રોગો સારા થાય છે. ખીલ, ફૂલું, રતાશ, પરવાળા વગેરે તરત મટે છે.

સૌભાગ્યવતીનું કાજળ

એરંડિયા તેલના દીવાની મેશ તો. ૪, ફૂલાવેલું મોરથુથુ તો. ૧૧, ફૂલાવેલી ફટકડી તો. ૧૧, ઘોડાવજ તો. ૧, આમળાં તો. ૧. પ્રથમ ઘોડાવજ અને આમળાંને બાળી રાખ કરી લેવી. ત્યારબાદ મેશ તથા બીજી ચીજો એમાં મેળવી ચાર તોલા ચોક્ખા ઘીમાં એક દિવસ ઘૂંટવું. બાદ તેમાં પાણી નાંખતા જવું અને કાજળને ઘોતા જવું. જ્યાં સુધી મેલું પાણી નીકળે ત્યાં સુધી ઘોવું. બાદ એમાં બરાસ તો. ૧ વાટી, મેળવી ડાબીઓ ભરવી.

સ્ત્રીઓએ હમેશાં આ કાજળ આંખમાં આંજવું. નાનાં બાળકોને આંજવાથી તેમની આંખો નિર્મળ રહેશે. તેમજ આંખનો કાઈ પણ વ્યાધિ તેમને થતા નથી અને થયા હોય તો મટે છે. કાજળ આંખના પછી આંખમાં બળતરા બળતી નથી.

અપૂર્વ દંતમંજન

હીરાદખણ તો. ૨, ત્રિકુળાની રાખ તો. ૨, અદામનાં છોડીયાંની રાખ તો. ૨, સોપારીની રાખ તો. ૨, આવળનાં સૂકાં પાનની રાખ તો. ૨, ચણોઠીનાં પાનની રાખ તો. ૨, સફેદ કાથો તો. ૨, ફૂલા-વેલ ફટકડી તો. ૨, કલઈ સફેદો તો. ૫, શેકલી એલચી તો. ૧, શેકલાં લવીળ તો. ૧. ચીનીકાલાં તો. ૨, તજ તો. ૧. ઉપલેટ તો. ૧, ઈલમીટનાં ફૂલ તો. ૦૧, અરાસ તો. ૧. ઉપરની સવળી વસ્તુ ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરીને પેક સ્ટોપર્ડ ખાટલીમાં ભરી દેવું.

સવારે દાંતણુ કરતી વખતે અથવા જરૂરીઆતને વખતે આ પાઉર દાંતે ઘસવાથી દાંતના અનેક રોગોને નાશૂદ કરીને દાંતને સ્વચ્છિત બનાવે છે. ઉપરના દેખાતા ભવક્ષય'ધ પેઠીંગમાં આવતાં બળરૂ મંજનો અને પેસ્ટો કરતાં આ મંજન ગુણમાં અતિશય અડિયાતું બનશે.

કાળું મંજન

જૂની સડેલી સોપારીના કાલસા શે. ૦૧, અદામના છોડીયાંના કાલસા શે. ૦૧, સોનાગેરૂ અથવા રમચી શે. ૧, બોળ તા. ૪, રૂમી-મસ્તકી તો. ૨, કપૂર તો. ૮. એ બધાને ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરવું.

દાંતનું કળતર, દાંતમાંથી લોહી અથવા પડ આવવું, પેઠાં-મસોડાં સૂઝી આવવાં વગેરે દાંતના અનેક વ્યાધિમાં અક્સીર કામ આપે છે.

પરદેશથી આવતાં ઉપરથી સોદામણાં લાગતાં ખુશ્મોદાર દંત-મંજનો વાપરતાં પહેલાં દાંતને સ્વચ્છ અને મજબૂત બનાવવાની ધ્વજા રાખનારે આ મંજન બનાવી વાપરવાની અમે ખૂબ આગ્રહ-ભરી ભલામણ કરીએ છીએ. કારણ કે આવી ચીજો પાછળ વેડફાતું દેશનું લખલૂટ નાણું પરદેશ જતું અટકશે.

શ્રીફળાક્ષાર

વાવડીંગ તો. ૫, સિંધવ તો. ૫, સંચળ તો. ૫, ટંકણુખાર તો. ૫, કાચલવણુ તો. ૫, વડાગરૂં મીઠું તો. ૫. એ સર્વે ખાંડીને એક પાણીછલા શ્રીફળમાં છિદ્ર પાડીને પાણી કાઢી નાંખી ઉપરની ચીજોને એમાં ભરી દહને છિદ્ર બંધ કરીને કપડમટ્ટી કરીને અડાચા જાણીતો એક ગજપુટ આથી ઠંડું થયે બહાર કાઢી લઈને ટોપરા સાથે બધું વાટીને ખાટલીમાં ભરી લેવું.

એકથી એ વાલ દવા પાણી અથવા જાશ સાથે આપવાથી પેટનાં દરદોમાં બહુ મજનું કામ આપે છે.

ચાદવખામ [રજીસ્ટર્ડ]

સફેદ વેસેલિન રતલ ૧૪, પેરેફિનવેક્સ રતલ ૩૧, પીપરમીટના ફૂલ રતલ ૧, બેર્નાથોલ રતલ ૦૧, પાઈન ઓઈલ રતલ ૦૧, થાર્પ-મોલ રતલ ૦૧, વરખીન ઓઈલ રતલ ૦૧, પીમેન્ટો ઓઈલ રતલ ૦૧, ઓઈલ યુકેલિપ્ટસ રતલ ૦૧, ઓઈલ સાસાફ્સ બી. પી. રતલ ૦૧, મેલીસા ઓઈલ ઓઈલ ૨, મરટાડ ઓઈલ ગ્રામ ૧, સિતામન-લાર્ક ઓઈલ રતલ ૦૧.

પેરેફિન અને વેસેલિનને ગરમ કરીને અનુક્રમે બીજી દવાઓ નાંખીને હલાવી એકરસ કરવું. ઠંડું પડતાં સુધી હલાવીને એનેમલ કે કાચના વાસણમાં ભરી લેવું.

આ ખામનો રાજ દરેક પ્રકારની શરદી, સંધિવા, શિરદર્દ, કમરનો દુઃખાવો, લકવો, ગૂદ્રસી (ટચકીયું) વગેરે અનેક ઉપદ્રવોમાં હિપથોગી હોઈને ઘરમાં, મુસાફરીમાં કે પરદેશમાં સાથે રાખવા લાયક અકસીર દવા છે.

ઉમદા ખામ

વ્હાઈટ વેસેલિન રતલ ૧, પેરેફિન હાર્ડ તો. ૧૦, મેન્થોલ ક્રિસ્ટલ તો. ૫, ચાયમોલ તો. ૨૧, કપૂર તો. ૨૧, ઓઈલ યુકે-

લિપ્ટસ ડ્રામ ૨, ઓઇલ કેન્જ્યુપુટિ ડ્રામ ૨, લેમન ઓસ ડ્રામ ૨, મલ્થોરિયા ડ્રામ ૨, સિનામમ ડ્રામ ૨.

પ્રથમ વેસેલિન અને પેરેફિનને ગરમ કરીને ગાળી લઈને આકીની ત્રણ વસ્તુઓને જુદા વાસણમાં મેળવી લીધો હોય તે બધું જ વેસેલિનમાં નાખી નીચે ઉતારી આકીનાં તેલ નાખતા જવું અને હલાવતા જવું. અને તરત જ શીશીઓ ભરી લેવી.

આ બનાવટથી બહુ જ ઉમદા આમ તૈયાર થાય છે. પેટન્ટ કરવા જેવી વસ્તુ છે. શરદીના પ્રસંગે શરીરના દુઃખતા કોઈપણ ભાગ ઉપર માલીશ પણ કરી શકાય છે.

અપૂર્વ આયોડિન

હીમજી હરડે શે. ૧. આમળાં શે. ૦ા, સુરોખાર શે. ૦ા, મોરથુથુ તો. ૫. મોરથુથુ સિવાયની બીજી ચીજનો જૂકો બનાવી, મોરથુથુનો જૂકો પક્ષે તેટલું પાણી નાંખીને બધું એકત્ર મેળવી દઈને એક દિવસ વાસી રાખી મૂકીને બીજા દિવસે ગોળી અથવા સોગઈ બનાવી લેવી.

પત્થર ઉપર પાણી સાથે વસીને ચોપડવાથી સાધનો દુઃખાવો, કોઈ પણ ભાગનો સોજો, વાગવાથી આવેલ સોજો, રસ ઉતરવાનો સોજો, આંખ દુઃખવા આવવાથી આવેલ આંખનો સોજો, દાઢ ઉપરનો સોજો વગેરે જગ્યાએ ચોપડવાથી વિલાયતી આયોડિન કરતાં પણ સાફ કામ કરે છે.

અપરાજીત ધુપ

ગુગળ, કુષ્ઠ, પાનડી, સરસવ, વજ, રાળ, લીમડાનાં પાન, આકડાનાં પાન, અગર, દેવદાર. એ બધું સરખા ભાગે લઈને જડો જૂકો કરી રાખવો.

પ્લેગ, ઇન્ફલ્યુએન્ઝા, કોલેરા, મેનિનજન્ટરિસ અને શીતળા જેવા એપી રોગ ચાલતા હોય ત્યારે દિવસમાં એ વખત આખા મકાનમાં

ધૂપ કરવો. તેમજ તેવા દરદીના શ્વાસોચ્છ્વાસમાં પણ જવા દેવો. ઉત્તમ કામ કરે છે અને વાતાવરણને પણ શુદ્ધ બનાવે છે.

પૂનઘાતા યોગ [સ્રીઓ માટે]

સાચું ઉત્તમ નાગકેસર (જેના કેસર જેવા સુગંધીદાર તાંતણા આવે છે) સાચું વાંસકપુર, ઉત્તમ નાગોરી આહન એ દરેક એક એક તોલો, દેશી સાકર, ચોક્કસ તાજું ગાયનું ઘી પાંચ પાંચ તોલા, પારસપોષણનાં બીજ અને સાચાં મોતી એ દરેક સાત નંગ.

પ્રથમની ત્રણે ઔષધિને એકત્ર ખાંડી ચૂર્ણ કરવું અને સાકરને ખાંડી ઘી સાથે મેળવ્યા બાદ એમાં ઉપરનું ચૂર્ણ મેળવી ચાટણ બનાવીને કાચના વાસણમાં ભરી રાખવું.

ઋતુ સ્નાનથી શુદ્ધ થઈને સૂર્યોદય સમયે સાત દિવસ સુધી એક મોતી અને એક પારસપોષણના બીજને તે જ વખતે મેળવીને ચાટી જઈને ઉપર અરધો શેર દૂધ પીવું.

બપોરે બરાબર ટકડીને બૂખ લાગે ત્યારે ગાયનું દૂધ અને ભાત ખાવા. ત્રણ દિવસના સેવન પછી ધર્મીની તાજી-ગરમ રોટલી ઘી સાથે તથા દૂધ ભાત ખાવાં. સાત દિવસ સુધી આ સિવાય બીજો કોઈ ખોરાક ન લેવો.

આ બધી ક્રિયા દરમિયાન મનના સઘળા વિકારો દૂર કરી, ક્રોધ રહિત, શાન્તચિત્ત અને આનંદ યુક્ત સાત દિવસની ક્રિયાને એક વ્રત રૂપે સમજીને આચરવી.

પુરુષોએ આ ક્રિયામાં યોગ્ય સાચ આપવો. ગર્ભ ધારણ થતાં સુધી દરેક માંસે ઋતુસ્નાન પછી આ પ્રયોગ ચાલૂ રાખવો.

પુત્રદાતા યોગ [પુરુષો માટે]

[૧]

અદામ, પિસ્તાં, ચારોળી, દેશી અંજીર એ દરેક એક એક તોલો, એલચી એકઆની ભાર. કેસર ૦.૧ રતી. ઘીનાં ૦.૧, દેશી સાકર તો. ૧, લીંડીપીપર નંગ ૭. ગાયનું દૂધ શે. ૧.

[૨]

સાચું વાંસકપુર, પ્રવાળ ડાંખળીની પીઠિટ, મોતી પીઠિ, ગજો સત્ત્વ એ દરેક રતી ૨, શુદ્ધ શિલાજી ૧ વાલ ૧. એ દરેકને વાટી એક ગોળી વાળવી.

પુરુષના વીર્ય સંબંધી વિકારો અથવા પુરુષવીર્યમાં પ્રજ્ઞેત્પત્તિ કરનાર વીર્યના કીટાણુઓ કે જે એલોપથીમાં 'સ્પર્મેટોઝવા' ને નામે ઓળખાય છે. આ જંગુની દસ્તી સિવાય તંદુરસ્ત સ્ત્રીમાં પણ પુરુષ પ્રજ્ઞ ઉત્પન્ન ન કરી શકે. જ્યારે આ પ્રયોગ એકાદ-એ માસ નિયમિત લેવાથી દૂષિત વીર્ય કે નબળા વીર્યની ખામી દૂર થઈને વીર્ય પ્રજ્ઞેત્પત્તિ કરવા માટે લાયક બને છે.

પ્રયોગ દરમિયાન તેલ, મરચું, આમલી, વધુ પડતી ચાહ, બીડી, તમાકુનું સેવન તજવું અને સદાચારી, સંયમી બનીને વીર્યનું રક્ષણ કરવું.

અમોએ આ પ્રયોગ સાઠ દંપતિઓને અનુભવ લેવા માટે કરાવેલો, એમાંથી અઢાવીશ દંપતી પૂરેપૂરાં સફળ થયેલાં જણાયાં. બાકી રહેલાં બત્રીશ પૈકી આઠના પુરુષોને એથી દરદ હોવાને કારણે અને દંપતીઓનાં પ્રજનન અવયવોમાં વિષાદિ તત્ત્વો દૂર કરવા માટેની સારવાર ચાલુ છે.

ત્રણના પુરુષો ધંધાર્થે હાજરીમાં અનિયમિત થવાથી એમનો પ્રયોગ અધૂરો જ રહી ગયેલો.

દશ દંપતીએ પ્રયોગની અનિયમિતતા કે સંયમના અભાવે અધૂરે જ પડ્યું મૂક્યું. બાકીનાં અગિયાર દંપતી નિષ્ફળ નીવડ્યાં હતાં.

વધ્યત્વ માટે સંયમ એ અહુ જ જરૂરી છે. કેટલાક કેસોમાં અતિશય શરીર સંયમને કારણે નળાં પડેલાં રજ-વીર્યથી પ્રજન થવી અસંભવિત બની જાય છે. એમનાં રજ-વીર્યને સળળ બનાવવા માટે સંયુક્ત પ્રયાસ કરવામાં આવે અને એ દરમિયાન થતા સુધારા વખતે સંપૂર્ણ પરિપક્વ અવસ્થા આવતાં પહેલાં તો સંયમનો ભંગ કરીને શક્તિનો વ્યય કરવામાં આવે છે. વળી તેઓને લાંબો સમય સારવાર લેવી અને સંયમ પાળવાનું પસંદ પણ નથી હોતું. આથી પણ કેટલાક વધુ નિષ્ફળ જશે, એટલે આ બાબત પૂરેપૂરી સમજણ પૂર્વક વિચારી કાળજી રાખીને કાર્યક્ષમ બનવું ઘટે.

આ બંને પ્રયોગો એકી સાથે દૈનિક નિશ્ચયથી શરૂ કરવામાં આવે તેમજ વ્યસનો, કુટેવો કે બીજા આવેગોની દૈનિક મનોબળ રાખી રૂકાવટ કરીને મજબુત સંયમ પાળીને પૂર્ણ સફળતાને વરવાની ઇચ્છા કરનાર દંપતી જરૂર મનવાંછિત ફળ મેળવીને પોતાનો સંસાર નંદનવન સમો બનાવી શકશે.

ઋષિ-મુનીઓના જ્ઞાનસિંધુમાંથી આવું એકાદ બુંદ પણ જો પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તો તેનો આ લોક સહેજે સુધરી જાય છે.

કામકલ્યાણ રસ

સાર્યા મોતીની પીટિ, માલિક ભરમ, કપુર, સુવર્ણ ભરમ જાવંત્રી, લવંગ, ચાંદીની ભરમ, તંજ, તમાલપત્ર, એલચી, સાચું નાગકેસર એ દરેક એક તોલો.

કાષ્ટિક ઔષધિઓ ખાંડી, વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરી બધી ભરમો મુક્તાપીટિ, કપુર વગેરે મેળવીને શતાવરીના રસમાં એકવીશ દિવસ સુધી ઘૂંટીને બળ્લે રતીની ગોળી બનાવીને બરાબર સૂકવી લેવી.

એક એક ગોળી સવાર-સાંજ દૂધ સાથે આપવી.

ઉપયોગ:—ધ્વજભંગ, નપુંસકતા, અદ્યપવીર્ય, સ્વપ્નદોષથી આવેલી નબળાઈ, મૂત્રરોગ, પ્રમેહ, શોથ, પ્રદર, ગર્ભાશયની નબળાઈ, ઋતુદોષ, વધ્યત્વ, ન્યુનાર્તવ વગેરે સ્ત્રી-પુરુષોનાં જાતીય દરદોમાં કાયમી સુધારો કરનાર અવ્યર્થ ઔષધ છે.

આ કામકદ્યાણુ રસ અતિશય વીર્યવિકારમાં કે વધુ સ્ત્રીસંબંધી પ્રમેહ વા સ્વપ્નદોષને કારણે માંસ, રક્ત, લોહી ધટીને શરીર તદ્દન કૃશ બની ગયું હોય, શરીરનું વજન ઘટ્યું હોય તથા વખતો વખત વીર્ય સ્ખલન થઈને નપુંસકતા આવી ગઈ હોય અશક્તિ વધવાથી કામેચ્છા વધુ ને વધુ વેગવાન બનતી હોય છતાં જરૂરી ટકાવને અભાવે અસંતોષ રહેતો હોય ત્યારે આ 'કામકદ્યાણુરસ'ની એક એક ગોળા માખણુ યા મલાઈ સાથે લઈને ઉપર સાકર, એલચી નાંખેલું ગરમ દૂધ પીવાથી જલદી લાભ થાય છે. શરીરમાં વજન વંચારી, કમરનો દુઃખાવો, અશક્તિ, આળસ તથા તંદ્રાને દૂર કરીને સાચું સ્વાસ્થ્ય બક્ષે છે.

સામાન્ય અશક્તિ, વીર્યદોષ, મગજની નબળાઈ, વીર્યહીનતાથી થયેલ મંદાગ્નિ, અપચો. છાતીનો અને કમરનો દુઃખાવો તથા નબળાઈને કારણે ઉદ્ભવેલાં બધાં દરદોમાં સરસ કામ આપે છે.

જનનેન્દ્રિય (મેરૂંડ)ની માંસશોષ અવસ્થાથી એ અવયવ નબળું પડે ત્યારે માલીશ કરવાની દવા સાથે આ રસનું સેવન કરવું. ઇન્દ્રિયની નબળાઈ, લઘુતા, ઠીંકાપણું વગેરે દૂર કરીને મજબુતાઈ બક્ષે છે.

ધણી વખત પુરુષ સ્ત્રી પ્રત્યે આકર્ષાય છે પરંતુ જાતીય નબળાઈને કારણે સહગમન કરવામાં અશક્ત-નિષ્ફળ નીવડે છે. એ વખતે એ અકથ્ય મુંઝવણમાં મુકાઈ જાય છે. સાથે જ પત્ની પણ પુરુષની દશા જોઈને મનમાં હિઝરાય છે, એને પુરુષ પ્રત્યે નફરત આવે છે. અને આવા જ કારણે ઘણી બહેનો હિસ્ટરીયાના પંખમાં સપડાય છે. આવા પ્રકારના નપુંસકો માટે આ કામકદ્યાણુરસ આશીર્વાદ સમાન છે.

વંધ્યત્વ દોષને કારણે જે સ્ત્રીઓના શરીરનો પૂરો વિકાસ નહિ થતાં, સ્તન, નિતંબ (કુલા) કમર તથા સમસ્ત શરીરના વિકાસની અપૂર્ણતાને લીધે એ બધા અવયવો દુબળાં લાગે છે તેમ અટકાવ

પણ બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં અને અનિયમિત આવે છે, એના દામ્પત્યજીવનમાંથી સમરસતા ભીડી જવાથી જીવનમાં જોશ, રસૂર્તિ કે આનંદ નથી રહેતો, એનાં તનમન, અને મગજ નિર્બળ તથા ચેતના-હીન હતાશ જેવાં લાગે છે. આવાં કારણોસર ગર્ભાશય, ફલવાહિની, બીજકોષ તથા રજ વગેરે બરાબર પુષ્ટ ન હોવાથી એવી સ્ત્રીઓ ગર્ભ ધારણ કરી શકતી નથી. આવાં દરદી કામકંડ્યાણુ રસ સંપૂર્ણ પ્રલયર્યાના પાલન સાથે સેવન કરે તો જરૂર આશાતીત લાભ થઈને એમનું સાંસારિક જીવન પાંગરે છે.

ગર્ભાશય અને ફળકોષની અતિ નબળાઈને કારણે વખતોવખત ગર્ભાધાન થવા છતાં એ ગર્ભ ટકતા નથી અને વારંવાર કસુવાવડ થવા કરતી હોય એવા દરદી જે ત્રણ માસ સુધી આ રસનું સેવન કરે તો થતા ગર્ભપાત અટકીને પૂરા દિવસે બાળકનો પ્રસવ થાય છે.

કામકંડ્યાણુ રસ સ્ત્રી-પુરુષ બન્નીય દોષોનું નિવારણ કરીને એમના ગાર્હસ્થ્ય જીવનનો સાચો રાહબર બને છે.

તીક્ષ્ણ મેહાંતક રસ

કલ્પમીશોરા, જવખાર, શુદ્ધ સૌરાષ્ટ્રી, નાની એલચી, શંખજીરૂ, ચીનીકપાલા, જીરૂ, મધમેરજનું સત્ત્વ, ટીકડી કાથો, ગળોસત્ત્વ, વાંસ-કપુર, એ દરેક એક એક તોલો. બરાસ કપુર તો. ૧૦, સફેદરાજ ૧૦.

દરેકને ખાંડીને વસગાળ કરી, કપુર મેળવી ખાટલીમાં સખત ખૂચ મારીને રાખવું.

૧ થી ૧૦ તોલો પાશેર તાજા દૂધ તથા પાશેર પાણી મેળવીને સવાર-સાંજ એ વખત લેવું.

પ્રમેહની તીવ્ર બળતરામાં દરદી જેએન બની પેશાબ ટીપે ટીપે આવતો હોય, પેશાબ કરતી વખતે આગ જલતી હોય, આક-દશ દિવસ આદ પેશાબ વાટે લોહી-પર આવીને કપડામાં ડાઘ પડવા લાગે

દરદના વધવા સાથે તાવ શરૂ થાય એથી આકરી દશાવાળા પ્રમેહમાં શરૂઆતથી જ આ દવા દૂધ અને પાણી સાથે, સોડા અને દૂધ કે લિથિયા અને દૂધ સાથે લેવાથી પેશાબ વાટે આવતું લોહી-પરંબ પડીને બળતરા શત પડીને દરદ મૂત્રનળીમાં આગળ ફેલાતું અટકી જાય છે તેમજ બસ્તીમાં વધતા વિકારોને અટકાવીને દરદીને ત્રાસમુક્ત કરીને શાંતિ આપે છે.

તિક્ષ્ણ મેહમાં શરૂઆતથી જ આઠ-દશ દિવસ આ દવા આપ્યા પછી અંદ્રપ્રજા એક એક ગોળી સવાર-સાંજ એક માસ સુધી અગાબર પચ્ચ પાળી ઉપચાર કરવાથી પ્રમેહનો દરદી એના કાયમી ત્રાસથી બચીને છૂટકારાનો દમ લઈ શકે છે.

જીર્ણ પ્રમેહવાળા દરદીઓએ એની સાથે વસંતકુસુમાકર રસ, બંગલરમ, પ્રવાળ પીઠિ વગેરે બ્રહ્મચર્ય પાળીને લેવું. એથી જલદી આરામ આવશે.

ખરજવાનો મલમ

રસકપુર તો. ૨, કલઈ સફેદો તો. ૨, ફૂલકથો તો. ૨, મુરદા-સીંગ તો. ૨, કંપીલો તો. ૨, કપુર તો. ૨, કોડીની બરમ તો. ૨, સોપારીની કોલસી તો. ૨, મનુષ્યના માથાની ઓપરીની બરમ તો. ૨.

દરેકને જુદાં જુદાં વાટીને ઝીણી મુલાવમ બૂટ્ટી બનાવી એકસોને આઠ વખત ઘોચેલા લીમાં મલમ બની શકે એટલા પ્રમાણમાં મેળવીને ખરજવા ઉપર લગાડવું.

પેટમાં ખાવાની દવામાં રક્તશુદ્ધિ માટે અંધક રસાયન વાલ ૧ સવાર-સાંજ મહામંજીષ્ઠાદિ દવાથ સાથે લેવો. અને મીઠું, મસાલા, લીલાં-સૂકાં મરચાં, જાશ, દહીં, અથાણાં, રાયતાં, ચટણી, બૂસું, એવડો બજાયાં વગેરેનો ત્યાગ કરવો. બરાબર પચ્ચ સહિત બે માસ સુધી ઉપચાર કરવાથી જરૂર આશ્વાતીત લાભ થશે.

ઉદરબળ ચૂર્ણ

શુદ્ધ ઝેરકાચલાં તો. ૪૦, અજમો તો. ૪૦ દેશી ઘોળકાની સુંક તો. ૫, સિંધવ તો. ૧૦, પાપડીયોખાર તો. ૧૦, સાજીખાર તો. ૧૦, સંચળ તો. ૧૦, હીમજ તો. ૨૦, ઘીમાં શેકેલી હીંગ તો. ૧૦.

હીંગ સિવાયનાં બધાં ઔષધો ખાંડીને કપડછાણ કરીને એમાં ઘીમાં શુદ્ધ કરેલી હીંગ વાટીને ઉપરના ચૂર્ણ સાથે બરાબર મેળવીને કાચની સ્ટોપર્ડ બાટલીમાં ભરી લેવું.

સવાર—સાંજ ૨ થી ૩ વાલ ગરમ પાણી કે લીંબુનો રસ અથવા રોગોચિત અનુપાન સાથે આપવું.

ઉદરબળ ચૂર્ણ પેટનાં હરેક પ્રકારના દુઃખાવા, જવર, શોથ, મંદાગ્નિ, અરૂચી, વાયુ (ગેસ), જીર્ણ મરડો, અર્ધાંગવાત, ઉરસ્તંભ, લકવો, હૃદયશૂન્ય, નપુંસકતા, સ્ત્રીઓના હિસ્ટીરીયા, જીર્ણ કબજાવાત અને ગર્ભાશય તથા આર્તવદોષના વ્યાધિઓમાં અનુપાનભેદે યોજના પૂર્વક અપાય છે.

આ ઉદરબળ ચૂર્ણ પાચક, શોષક અને સારક ગુણને લઈને ખોરાકને હજમ કરે છે, આંતરડામાં ભરાઈ રહેલા મળને છૂટા કરીને દસ્ત સાફ લાવે છે. શારીરિક નિર્મળતા અને વીર્યની નબળાઈથી કે અશક્તિના કારણે મંદાગ્નિ થઈને આંતરડાની મંદ પડેલી ક્રિયાને ઉત્તેજીત કરીને પાચક રસોને વધારે છે અને નાનાંમોટાં આંતરડાં તથા ગ્રહણીની સઘળી ક્રિયાઓને વ્યવસ્થિત કરીને સાચી ભૂખ લગાડે છે.

હરદમ વારંવાર ચાહ, ગાંડીયા, બૂસું ખાનાર, ખાંડ અને મેંદા કે ચણાનાં આટાની બનાવટોના ચટાકાના શોખીન જીવાત્માઓની પાચનશક્તિ દિવસે દિવસે ઘટતી જ જતી હોવા છતાંય એમની સ્વાદેન્દ્રિય અતૃપ્ત જ રહે છે. પોતાની પાચનશક્તિનો વિચાર કર્યા વિના મોકળા મને પોતાનું અકર્ષાતીયાપણું ચાલુ જ રાખે છે અને એ રીતે પેટને પૂછ્યા સિવાય ખોરાક લેનારની યકૃત (લિવર)ની ક્રિયાઓ મંદ

પડવાથી બરાબર પાચન ન થવાને કારણે યકૃત અને હોબરીમાં સોજો આવીને એ અવયવમાં કાયમી દુઃખાવો રહ્યા કરે છે. જરાપણ ખોરાક લેતાં પેટમાં પથ્થર નાંખવા સમાન બોજો જણવા લાગે, મનની બેચેની કમળાયાત અને અધોવાયુની રૂઢાવટ થવાથી દરદી ઘણો જ અકળાય છે, તીવ્ર ચૂંક (દુઃખાવો) થવા લાગતો હોય એવે વખતે લોંબુના રસમાં યોગ્ય પ્રમાણમાં પાણી મેળવીને આ ઉદરબળ ચૂર્ણ લેવાથી તરત જ આરામ થાય છે અને થોડા વધુ દિવસ લેવાથી બગડેલા ક્ષિવરની ક્રિયા વ્યવસ્થિત બનીને ખાધેલા ખોરાકનું બરાબર પાચન થઈને બળ અને શક્તિનો વધારો કરે છે.

ઝેરકોચલાને આયુર્વેદમાં દીપન, પાચન, કટુ, પૌષ્ટિક, જ્વરદ્ધ, બલ્ય અને વાજીકર માનેલ છે. એ શરીરની બધી ઇન્દ્રિયોની ક્રિયાને ગતિ આપે છે. આથી મેલેરિયા (શીતજ્વર)માં લેવાથી પસીના વાટે શરીરમાં એકઠા થયેલા મળને બહાર ધકેલીને જ્વરને રોકવામાં મદદ કરે છે.

લકવામાં જ્યારે શરીરની બધી જ ક્રિયાઓ વાયુના પ્રબળ ક્રોધથી શિથિલ બનીને જડત્વને પામે છે, દરદીમાં હરવા-ફરવા કે હાથ-પગ હલાવવા જેટલું પણ ચૈતન્ય રહેતું નથી, દસ્તની કમળાયાત, ખોરાક ઉપર અરૂચી વગેરે અનેક ઉપદ્રવો થાય છે ત્યારે આ ચૂર્ણ દંડા પાણી યા એરંડીયા તેલના અનુપાત સાથે આપવાથી ઘણોસારો લાભ થાય છે.

જ્ઞાનતંતુની શૂન્યમનસ્ક સ્થિતિમાં દરદી દિગ્મૂઢ, હતાશ્વભય અવસ્થા ધારણ કરે છે; સૂસ્ત અને એદીની માફક પથારીમાં તંદ્રાવશ સ્થિતિમાં પડી રહેવાનું જ પસંદ કરે છે, એને પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવા જેટલું ચૈતન્ય પણ એનામાં ન રહેવાથી એની સ્થિતિ અર્ધ-પાગલ જેવી બની જાય છે. આવા દરદીને આ ચૂર્ણ આપવાથી જલદી આશાતીત લાભ થાય છે.

એકંદર ઉદરબળ ચૂર્ણ દીપન, પાચન, જ્વરદ્ધ, કટુ, પૌષ્ટિક વાતદ્ધ અને મળસારક ગુણ ધરાવતું હોઈ અનેક દરદીમાં દેશ, ક્ષણ,

વય, પ્રકૃતિ વગેરેનો વિચાર કરીને જુદા જુદા અનુપાનભેદથી આપવાથી અનેક વ્યાધિ મટાડવાને એ શક્તિશાળી બને છે.

એનાથી હોજરી, લિવર (યકૃત) અને આંતરડાની શક્તિ વધે છે, મોટા આંતરડાની મળ સંચલનશક્તિ વધે છે. સંગ્રહણી અને જુના મરડામાં સ્થૂળન કે શોષક દવાઓ સાથે ઉદરબળ આપવાથી પાચન-શક્તિ સુધરે છે, આમનું પચન થવાથી મળ બંધાઈ દસ્ત સાફ અને નિયમિત આવવા લાગે છે.

અતિ મૈથુન અને હસ્તદોષથી આવેલી નખળાઈ તથા નપુંસકતામાં જન્મ્યા પછી આ ચૂર્ણ લેવાથી અપચો, મંદાસિ વગેરે દૂર થઈને ઇન્દ્રિયમાં ચેતન લાવે છે. આવા દરદીને માનસિક અને શારીરિક શક્તિવટથી બરાબર નિદ્રા ન આવતી હોય ત્યારે જન્મ્યા પછી રાત્રે ઠંડા પાણી સાથે આપવાથી શાંત અને પ્રગાઠ નિદ્રા આવી જાય છે.

ઉદરબળ ચૂર્ણ સ્ત્રીઓને પણ એટલું જ ઉપયોગી છે. માસિક ઋતુની અનિયમિતતા, ગર્ભાશયનો સોજો, ફળકાષની શિથિલતાથી સર્વાંગમાં વ્યાપતી દુર્બળતા, અનિયમિત અને ઓછું ઋતુદર્શન, પેડુ અને પાંસળાની નીચે પેટની બને બાજુનો દુઃખાવો, મેદ, શોથ (સોજો) પેટપીડ, વખતો વખત મરડો થઈ આવવો વગેરે વ્યાધિઓ આ ચૂર્ણના યોગ્ય માત્રા સાથેના નિયમપૂર્વકના સેવનથી જરૂર દૂર થઈ શકે છે.

અનિયમિત અટકાવ અને લાંબા સમયના વાયુના ક્રોધથી સ્ત્રીઓને હિસ્ટીરીયા શરૂ થઈને એ ઘરમાં બધાને ઉપદ્રવરૂપ થઈ પડે છે, અમિ, જળ કે સીડી-દાદરનું પણ એને લાન રહેતું નથી. કેટલાંકને પેટમાં ગોળો ચડવા જેવું જણાય છે અને પછી ખેલાન થઈ જાય છે. આવે વખતે અચાન માણસો ભૂત-બાધા-આખડી રાખીને ભુવાઓને મંતર-જંતર માટે નોતરે છે અને બકરું કાઢતાં ગિંટ પેસાડવાનો અખ-તરો કરી બેસે છે.

ખરીદીતે આ વાયુપ્રધાન વ્યાધિ છે. ઉદરબળ ચૂર્ણમાં એરકેઅલ્કા

અજમો, હોંથ, સુંક, હીમજ, સંચળ વગેરે વાયુનાશક પદાર્થો હોઇને હિસ્ટીરીયાને મટાડવા માટે એ ઉત્તમ છે.

ઉદરખળ ચૂર્ણ પેટમાં થતા ગેસને ધણી જ ઝડપથી અટકાવે છે કઠોળ અને તેલમાં તળેલા વિઠાહી પદાર્થો અંધ કરીને આડ-પંદર દિવસ કે દરદના પ્રમાણમાં વધુ વખત લીંબુના રસમાં લેવાથી ગેસનો દરદી રોગમુક્ત બને છે.

હૃદયશળમાં જ્યારે દરદી વાતપ્રકૃતિ કે વાત-કફદોષ હોય ત્યાં આ ચૂર્ણ પાણી સાથે લેવાથી તાત્કાલિક લાભ થાય છે.

જ્યારે હૃદયના ધમકારા ખરાબર સંભળાતા ન હોય, નાડી તુટક કે અતિ વેગવતી બની જતી હોય, હાથ-પગનાં તળીયાં, પેટ અને કાનની બુદ્ધિઓ ઠંડી પડી જઈને ખૂબ પસીનો થતો હોય, શ્વાસ ચડે, રોગી જરા જરામાં નિર્જળ બની જઈને થકાવટ અનુભવતો હોય ત્યારે આ ચૂર્ણથી સરસ લાભ થાય છે.

આ ચૂર્ણ અનેક દરદોમાં અનુપાનબેદે ઉત્તમ ગુણકારી બનતું હોઇને તે આ લોકનું અમૃત લેખાય છે.

ઉદરામૃત અર્ક

અજમો, લોંડીપીંપર, મરી, લવીંગ, દેશી સુંક, શેકલું જીરૂ, સોડા બાય કાર્બ, કેસર દરેક તો. ૦૧, હાઉબેર, વરોચાળી, કાળું જીરૂ, ચિત્રક-મૂળની છાલ, કલમીશોરા, દરેક તો. ૦૧, પીંપરમીંટ ખેઆનીભાર, સીંધાલુણ તો. ૧૫, સંચળ તો. ૧૫, આદુનો નીતર્યો રસ તો. ૧૦, સંતરની રસ તો. ૧૨, ચુનાતું નીતર્યું પાણી તો. ૨૫, લોંબુનો રસ તો. ૫૦, ગુલાબનો અર્ક તો. ૫૦, કેવડાનો અર્ક તો. ૨૫.

કાષ્ટિક ઔષધો ગ્રીણાં ખાંડી વજ્રગાળ કરીને, કેસર, પીંપરમીંટ ખરલમાં વાટીને ચૂર્ણ સાથે મેળવી, સિંધવ, સંચળ, દરેક પ્રવાહીમાં એકરસ કરીને પંદર દિવસ સુધી સૂર્યના તાપમાં મૂકી રાખવું. આઠ કપડાથી ચાળી લઈને આટલામાં ભરીને મજબુત બૂચ મારવા.

બપોરે અને સાંજે જમ્યા પછી એકથી બે તોલા, દવાથી બમણા ખાણી સાથે મેળવીને પીવો.

ઉદરામૃત અર્ધ દરેક પ્રકારના પાચક રસોની વૃદ્ધિ કરી પેટના હરેક વિકારોને દૂર કરે છે. યકૃત, પ્લીહા, કૃમિ, ઉદરશળ, ગોળો, મળબંધ વાયુ, અજીર્ણ, મંદાગ્નિ, કબજાપાત, માથાનો દુખાવો, ઉલટી વગેરે દરદો મટાડે છે.

ખાસ કરીને ચૂર્ણ, ગોળાઓ કે ચાટણુ વગેરે દવાઓ ન લઈ શકનાર નાણુક પ્રકૃતિના દરદીઓ માટે આ અર્ધ આશીર્વાદ સમાન છે. અતિશય સ્વાદીષ્ટ તેમજ બણી ફાયદાકારક ઉત્તમ ચીજ છે.

ગાદી તકીએ બેસીને ધંધો કરનાર, હંમેશાં સાકર, મેવા અને ખાંડ, મેંદાની મીઠાઈ ઉડાવનાર, કંઠોળ, બજાયાં, પાતરાં, પુરી પકોડી ચેવડા, સેવ તથા આઈસક્રીમ, આઇસક્રૂટ વગેરે ઠંડાં પીણાં પીનારની હોજરી-આંતરડાં અનેક પ્રકારના આઘાત-પ્રત્યાઘાતો સહીને નબળાં રસરોષણ ક્રિયારહિત બનેલાં હોય છે. આમહોવાથી લીધેલો ખોરાક બરાબર પાચન નહિ થતાં ખોરાકમંત્રી શક્તિશાળી જથ્થો રસકસ મળવાટે મોટાં આંતરડાંમાં જમા થાય છે. પાચક અવયવોની શિથિલ અવસ્થાથી મળસારક ક્રિયા મંદ પડે છે. આમ થવાનું કારણ મોટા આંતરડાની નબળાઈ પણ હોય છે; જ્યારે સમયસર મળતો નિકાલ નહિ થવાથી મોટા આંતરડામાં એકઠો થયેલ મળ સડવા લાગે છે અને એને પરિણામે તેમાંથી ગેસ (વાયુ) ઉત્પન્ન થાય છે. એ વાયુ અધોમાર્ગે (ગુદાવાટે) બે બહાર નીકળી જાય તો તો દરદીને ખાસ ખાસ ઉપદ્રવ થતો નથી. માત્ર મળના સડાને કારણે વાયુ સરતી વખતે દુર્ગંધ ફેલાય છે એટલું જ. પરંતુ જ્યારે વાયુ (ગેસ) ઊર્ધ્વગામી બનીને ઉપર ચડે છે ત્યારે એ બણો ઉપદ્રવ કરે છે. એમ થતાં આખા પેટમાં ચૂંક આવે છે. સખત દુઃખાવો થાય છે, છાતીએ ગભરામણ, હૃદયની મુંઝવણ, બેચેની, વિચારમાં એકાગ્ર બનવાની અશક્તિ, વારંવાર ચીડાઈ જવું, રોહીજન ઉપર પણ ક્રોધ ઉત્પન્ન થવો વગેરે અનેક

ઉપદ્રવો થાય છે અને એથી આગળ વધીને આ વ્યાધિ મગજ પહોંચીને આખા શરીરને લગાવી નાંખે છે. (આંખે અંધારા આવવાં) માનસિક શૂન્યતા, મગજની નબળાઈ, અનિદ્રા અને અજંપા જેવા વ્યાધિઓ થઈ આવે છે.

ઉદરામૃત અર્ધ ઉપર પ્રમાણે વાયુ (ગેસ)થી ઉત્પન્ન થતા હરેક વ્યાધિમાં સરસ કામ આપે છે. યોરાક ઉપર રૂચી વધારી શક્તિદાતા તત્ત્વોને રસ-રકતમાં થતી શોષણક્રિયાને મદદ કરી લોહી, માંસ અને બળમાં વધારો કરે છે. અતિશય કાળજી પૂર્વક યોજેલું આ એક ઉમદા ઔષધ છે.

લકવાનાશક તેલ

માલકાંકરી તો. ૪, જયફળ તો. ૨, લવંગ તો. ૨, કુક તો. ૨, લીંડીપીપર તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧, હળદર તો. ૨, ધતુરાના બીજ તો. ૫, જવત્રી તો. ૨, અપ્પીણ તો. ૧, ભીલામા (અશુદ્ધ) તો. ૫, કેસર તો. ૦૧.

આકડાના પાનનો રસ તો. ૨૦, ધતુરાનાં પાનનો રસ તો. ૨૦, એરંડાનાં પાનનો રસ તો. ૨૦, મરચીનાં લીલાં પાનનો રસ તો. ૨૦, તમાકુનાં પાનનો રસ તો. ૨૦, દાડીનાં પાનનો રસ તો. ૨૦, પીલુડી (વરખડો)નાં પાનનો રસ તો. ૨૦, સરગવાનાં પાનનો રસ તો. ૨૦, ગાયનું ઝરણુ (મૂત્ર) તો. ૨૦, વછનાળ તો. ૨, માલકાંકરી તો. ૧૦, એક કળીનું લસણ તો. ૧૦ તથા સરસવનું તેલ શે. ૧૦ (ચારસો તોલા) લેવું.

ખાંડવાલાયક ઔષધો ખાંડી જવકૂટ કરીને જુદાં રાખવાં. કેસરને પ્રવાહી સાથે ઘૂંટીને એમાં અપ્પીણ મેળવી એકરસ કરવું. બાદ લસણને કચરીને લોચો કરવો અને બધી જ વનસ્પતીઓના તાજાં લીલાં પાનનો રસ કાઢીને જુદો રાખવો.

દશશેર તેલમાં કાઠિક ઔષધિઓનું જવકૂટ ચૂર્ણ તથા લસણનો લોચો મેળવીને ત્રણ દિવસ પલાળી રાખવું. ત્યારબાદ બધાય રસ

એકી સાથે તેલમાં નાખીને અગ્નિની મંદ આંચ આપીને ઉકાળવું. એ માટે વાસણ પીતળનું કલાપવાળું જ અને પ્રમાણમાં એટલું મોટું લેવું કે જેથી તેલ ઉભરાવા ન પામે. નહિ તો તેલ બહાર નીકળી જાય તો મોટો બડકો થઈ જશે. આ રીતે ધીમી આંચે (વાસણમાંથી ઉભરાઈને તેલ બહાર ન નીકળી જાય તેટલી આંચ આપવી.) બધો રસ બળી જઈને માત્ર એકલું તેલ જ બાકી રહે અને તેલમાંથી ધુમાડી નીકળવા લાગે એટલું જ ઠંડક અને ગરમ થાય એ અગાઉ નીચે ઉતારી લેવું.

રસ બળી ગયા પછી તેલ વધુ ગરમ થાય તો દવાઓનો કસ કે જેમાં વ્યાધિઓ દૂર કરવાનો ગુણ હોય તે પણ બળી જવાથી બંધુંચ ઔષધ નિષ્ફળ જાય તેમ લીધેલી મહેનત પણ બરબાદ જાય. માટે તેલ ઉતારતી વખતે બરાબર ચોક્કસ નજર રાખીને તેલ સિદ્ધ કરવું.

ઠંડુ પડ્યા પછી કપડાથી ઘાળી લઈને કેસર તથા અરીસુ ઘૂટેલું પ્રવાહી એમાં મેળવી દઈને એકરસ કરીને ઉપયોગમાં લેવું.

આ તેલ એંશી પ્રકારના વાતવ્યાધિ, ભયંકર લકવો, અર્ધાંગ-વાત, સંધિવા, ઉરસ્થંભ, અપતાનક, સોજા, દુઃખાવો તથા અવયવોની શન્યતા મટાડીને ચેતન લાવવા માટે માલીશ કરવું અને જરૂર જણાય ત્યાં ખાવાની મીઠાની અથવા સિંધવની પોટલીનો સૂકો શેક કરવો.

માલીશ કરવા માટેની આ સરળ અને શીઘ્ર ફળદાતા ઉત્તમ બનાવટ છે. સેંકડો દરદીઓ ઉપર અનેક વખત અજમાયશ કરીને એની અન્યથાતાની પ્રતીતી મેળવી છે. એક વખત બનાવીને વાપરનાર વ્યાધિમુક્ત બનીને ભગવાન ધન્વંતરિના આયુર્વેદના આ અમૂલ્યા ઔષધના ગુણથી ચક્રિત બનશે.

ઓઝેસ્ટ્રી [૨૭૨૮૬°]

સુવર્ણ માલિક બરમ તો. ૪, ચાંદીની બરમ તો. ૨, કાન્ત લોહ બરમ તો. ૨, મેંદીમાં મારેલી ખંબ બરમ તો. ૨, યશદ બરમ તો. ૨,

પ્રવાળ પીષ્ટિ તો. ૪, સાચાં મોતીની પીષ્ટિ તો. ૨, કેરખાની પીષ્ટિ તો. ૨, દ્વિગુણ્ય ગંધક જરિત રસસિન્દૂર તો. ૧૬, રિસામણી તો. ૧૨, શેમળાનાં મૂળ તો. ૮, કાળીપાટ તો. ૮, ખીલીનો ગર્મ તો. ૮, આખાની ગોટલી તો. ૮, મીઠા ઇંદ્રજવ તો. ૮, પાષાણુભેદ તો. ૮, રસવંતી તો. ૮, કમળનો કંદ તો. ૮, અતિવિષની કળી તો. ૮, શ્વેતાવરો (દિલ્હીની) તો. ૮, વજ તો. ૮, મુંક તો. ૮, કાળી દ્રાક્ષ તો. ૮, જેઠીમધનો શીશો તો. ૮, ધાવડીનાં ફૂલ તો. ૮, બહુકળી તો. ૮, તળ તો. ૮. એ દરેક ખાંડી, વસ્ત્રગાળ કરી તૈયાર કરવું.

કડા હાલ શે. ૧૦, આસોપાલવની હાલ શે. ૧૦, પોપળાની શે. ૨૧, જાંબુની હાલ શે. ૨૧, પડાણી લોદર શે. ૧૦ એ દરેકને જવફૂટ કરીને આઠગણા પાણીમાં ઉકાળી ધન કાઢવું.

રસ સિન્દૂરને પ્રથમ એક દિવસ (ખરાખર ૧૨ કલાક) ખરલમાં ઘૂટીને એમાં ખાકીની ભરમો મેળવી એક રસ કરી બધું ચૂર્ણ મેળવી એક દિવસ ઘૂટવું.

ઉપરની અંતર હાલનું ધન તૈયાર થવા આવે તે અગાઉ થોડું નરમ રહે તે વખતે તૈયાર રાખેલું ભરમો સહિતનું ચૂર્ણ ધન સાથે મેળવી એક રસ કરી ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

એક એક ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત ઠંડા પાણીમાં અથવા સાકર નાખેલા દૂધ સાથે લેવી.

આ 'ઓએસ્ત્રી'ની ગોળી અમારા દવાખાનામાં સ્ત્રીઓના શ્વેત અને રક્તપ્રદર, અત્યાર્તવ, કષ્ટાર્તવ, નષ્ટાર્તવ, ગુપ્ત ભાગનાં દરદો, ગર્ભાશયની ઉષ્ણતા, કસુવાવડ, ઝોડ, વંધ્યત્વ, પ્રદરથી શરીર ધોવાધને કે ગમે તે કારણથી શરીર એકદમ ક્ષીણ થઈ ગયું હોય, હતોત્સાહ, ચીડોપાપણું વગેરે દરદોમાં અશ્વાતીત ગુણ કરીને સ્ત્રીઓને અમૃત પ્રુદ્ય લાભ કરે છે.

ઋતુધર્મમાં આવવાનો સમય પાકી જવા છતાં કેટલીક અવિકસિત યુવતીઓ જ્યારે માસિક ધર્મમાં આવતી નથી. એમની કમર,

નિતંબ (કુલા) છાતી (સ્તન.) હાથ, મ્હોં વગેરેનાં વિકાસ અપૂર્ણ હોઈને એ જાગની પૂરી ખિલાવટ થતી નથી અને એથી એમનાં શરીર કૃશ-માદલાં જણાય છે. આ બધી કૃળકાષની નબળાઈને લીધે દર મહિને ઋતુનો પ્રવાહ જોઈતા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થતો નથી એવે વખતે આ ગોળી નિયમિત ચાલૂ રાખવાથી કૃળકાષ (ઓવરી)ની ક્રિયાઓ વ્યવસ્થિત કરીને એને પરિપક્વ બનાવે છે, શરીરમાં શક્તિ વધે છે તથા ઋતુધર્મ નિયમસર અને વ્યવસ્થિત આવી જાય છે.

અનેક પ્રકારના ખાટા, ખારા, તીખા તમતમા ખોરાકો, અથાણું વગેરે હદ ઉપરાંત ચપેટવાથી, બેઠાકૂ અને એશઆરામવાળું જીવન જીવવાથી, શૃંગારિક નવલકથાઓના વાચન અને અશ્લીલ સિનેમાઓ જોવાથી તેમજ અપરિણિત અવસ્થામાં પરિણિત જીવનનો આસ્વાદ માણનાર, તેમજ એવાંઓના જીવનની વાતો કે બનાવોનું ચિંતવન-મનન કરવાથી યા બીજાં કારણોથી પણ નવયુવતીઓને પ્રદરનો વ્યાધિ થઈ જાય છે.

અતિશય ગરમ-ઉબ્જી ખોરાકો ખાવાથી, ગરમ દવાઓના સેવનથી, અતિ લોહીયાળ (મેદલ) શરીરના બાધાથી, ગર્ભાશય દોષ કે એમાં ગાંઠ (ગુદમ) થવાથી, માસિક ઋતુ સમયે દાસ્તાન બરાબર સાફ ન આવવાથી, ગર્ભાશયમાં ઉબ્જીતા વધીને રકતવાહિનીઓ ફાટવાથી વગેરે અનેક કારણોથી શ્વેત અને રકતપ્રદરનો વ્યાધિ મુગ્ધાથી માંડીને પ્રૌઢા સુધીની દરેક વયની સ્ત્રીઓને આ વ્યાધિ જીવનમાં એક વખત તો વધતા ઓછા પ્રમાણમાં થઈ જાય છે.

હળવા દરદમાં તો ખાસ કરીને શરમાળ નવોદા આ દરદની જાણ બીજાને કરતી પણ નથી અને જ્યારે દરદ વધીને કષ્ટસાધ્ય અને ત્યારે જ એ ઉપચાર તરફ વળે છે અને જ્યાં દરદ થોડું ઘણું કાબુમાં આવતાં દવા-ઉપચાર-સંચય વગેરેને અળગાં કરીને, જીવનની ધરેડમાં જોડાઈ જાય છે.

આ ગોળી સ્ત્રીઓનાં ઉપર વર્ણવેલાં દરદો માટે અપ્રતિમ ગુણુકારી જણાઈ છે. શરીરમાં શક્તિનો સંચય કરીને, જેમ સુવર્ણના ગુણુનાં

ગુણુગાન કરવાની કૌર્ષ જરૂર નથી પડતી તેમ આ ગોળીના ગુણુનાં વખાણુ કરવાની જરૂર જ નથી. માટે આવાં દરદોથો હિજરાતી બહેનો આ દવા બનાવી, મેળવી, એનું સેવન કરીને એના અપ્રતિમ ગુણુની ખાત્રી કરે અને પોતાના અંતરની આશીષ આપે.

જવરાંતક રસ

રસસિંદૂર, લોહભસ્મ, કિવનાઈન, શુદ્ધ વજનાગ, શુદ્ધ ટંકણુખાર ક્ષંબભસ્મ, કોડીભસ્મ, સફેદ મરી એ દરેક તો. ૧.

ઉપરની ચીજોને ખરલમાં ઘૂંટીને એમાં મામેજવો, કાંચકાં (કરકચ) અને કારેલાંનાં પાનના તાળ રસનો એક એક પુટ આપીને મરીના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

એકથી બે ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત ઠંડા પાણી સાથે આપવી. મેલેગિયા, એકાંતરિયો, તરીયો, ચોથીયો, જીર્ણજ્વર, વાત અને કફજ્વરમાં બહુ જ ઉપયોગી છે.

આયુષ્યવધ્નક ગુટિકા

ગુગળ તો. ૨૫, કકુ તો. ૨૫, શુદ્ધ શિલાજીત તો. ૧૫, ત્રિક્ષ્ણા તો. ૧૫, સુંક, મરી, પીંપર, ચિત્રકમૂળની છાલ, નસોતર, સિંધવ, અંચળ, સૂરોખાર એ દરેક તો. ૨. દ્વિગુણુ ગંધક જરિત રસસિંદૂર તો. ૪, લોહભસ્મ. તામ્રભસ્મ, અભ્રક ભસ્મ એ ત્રણે એક એક તોલો, ચાંદીની ભસ્મ તો. ૨, મળોસત્ત્વ તો. ૫.

ખાંડવા જેવી વસ્તુ ખાંડી વસ્ત્રગાળ ચૂર્ણ કરીને એમાં શિલાજીત ગુગળ, કકુ, ત્રિક્ષ્ણા વગેરે દ્રવ્યો એકરસ કરવાં. રસસિંદૂરને બરાબર ખાર કલાક ઘૂંટીને પછી જ મેળવવું. બધું એકરસ કરીને લીંમડાનો રસ તથા લીલી ગળોના રસનો એક એક પટ આપીને ગોળી વાળવા જેવું થાય એટલે ચણાના દાણા જેવડી ગોળી વાળીને સૂકવી બાક લીમાં ભરવી.

સવાર-સાંજ બન્ને ગોળી દંડ પાણી સાથે અથવા રોગોચિત અનુપાન સાથે આપવી.

આ ગોળીના સેવનથી મેદ, શોથ, કબજાત, અગિયાર પ્રકારના કુષ્ઠ (કાઢ), વાતવ્યાધિ, સધળા પ્રકારના જ્વર અને પાચનક્રિયાનાં દરદો મટાડી વાત, પિત્ત અને કફની ક્રિયાઓને વ્યવસ્થિત કરીને શરીરને નિરોગી બનાવે છે. નિયમિત એક વર્ષ સુધી સતત સેવન કરવાથી અનેક વ્યાધિઓથી મુક્ત થઈને લાંબું નિરોગી જીવન જીવી શકાય છે.

વિરેચન આટણ

લીંબુનો તાજો રસ તો. ૮૦, ગરમાળાનો ગોળ તો. ૪૦, તજ, સુંકે, મરી, પીપર, ઘીમાં શેકીને શુદ્ધ કરેલી હીરાહીંગ, કાગદી એલચી, એ દરેક તો. ૨, સિંધવ, સંયળ. કાળા દાણા, જીરૂ, કાળી દ્રાક્ષ, અને અનાર દાણા એ દરેક તો. ૫.

પ્રથમ લીંબુના રસમાં ગરમાળાનો ગોળ પલાળી ચાણણીથી અથવા તો કંતાનના ટુકડાથી ગાળીને માટીના અગર એનેમલ કે કાચના વાસણમાં આ મિશ્રણ અલગ રાખવું.

તજથી અનાર દાણા સુધીની કાળી દ્રાક્ષ સિવાયની ઔષધિઓને ખાંડી વસ્ત્રમાં ચૂર્ણ કરીને અલગ રાખવું.

કાળી દ્રાક્ષને એક રાત્રિ પાણીમાં પલાળી રાખીને એમાંથી બીજ કાઢીને એને ઉપરના ચૂર્ણ સાથે ઘૂટવું. બરાબર બારીક અને એક-રસ અને એટલે એમાં લીંબુનો રસ તથા ગરમાળાના ગોળવાળું મિશ્રણ મેળવીને એકરસ થતાં સુધી ઘૂટીને આટલામાં બરી લેવું.

કાળી દ્રાક્ષને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યા પછી એને ચોક્ખા કપડાથી લૂછીને કોરી પાડવી. એના પર પાણીનો જરા પણ અંશ ન રહેવો જોઈએ. તેમજ લીંબુનાં રસનું વાસણ પણ એ જ રીતે રીતે ચોક્ખાઈ કોઈ પાડવું જોઈએ. કારણ કે આ આટણમાં જો જરા પણ પાણીનો અંશ રહી જાય તો લાંબા વખતે એના ઉપર (આટણ ઉપર) ફૂગ વળીને બગડી જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે.

આ ચાટણુ ૦૧ થી ૧ તોલો અથવા ૩૨ી પ્રમાણે પ્રકૃતિ અનુ-
સાર રાત્રે સૂતી વખતે ચાટવાથી સવારે પચીને એક દસ્ત સાફ આવી
જશે. કોષ્ઠપણુ જાતની જીવ ગભરાવની કે પેટનો દુઃખાવો, ગરબડાટ
જેવી ફરિયાદ થશે નહિ. વળી આ ચાટણુ સ્વાદમાં પણુ સ્વાદીષ્ટ
હોઇને ખાળકો, સ્ત્રીઓ, વૃદ્ધો તેમજ નાનખાઈવાળા દરદીને પણ વગર
સંકોચે આપી શકાય છે.

પાચન પીલ્સ

ધોળકાની દેશી ચુંક, કાળાં મરી તજ, લીંડીપીંપર (અસલ
મણુદેવીની) અજમો, અજમોદ તથા લવીંગ, શાહજીર શાકીયું જીરૂ,
શુદ્ધ હીંગ એ દરેક એક એક તોલો શેકીને લેવાં. અઠલકશે તો. ૧,
સિંધવ, સંચળ, સાકર, કાળીદ્રાક્ષ, ખારેક અને આદુ એ દરેક
તો. ૧૧ લેવાં.

છેલ્લી ત્રણ વસ્તુ સિવાયની દરેક ચીજને ખાંડીને કપડાણુ
ચૂર્ણ કરવું. ખારેકના ઠળીયા કાઢી નાખી એને જુદી ખાંડી રાખવી
કાળીદ્રાક્ષને પાણીમાં પલાળીને એમાંથી બીજ કાઢી નાખવાં.

આદુને જુદું કચરી લઈને દરેક વસ્તુમાં મોટી પત્થરની ખર-
લમાં નાખી લસોટી ખૂબ એકરસ કરવું. બીજે દિવસે લીંબુનો તાજો
રસ મેળવીને બરાબર ત્રણ દિવસ ઘૂંટીને ગોળી વાળવા જેવું થાય
એટલે ચણીબોર જેવડી ગોળી વાળી લેવી.

જમ્યા પછી ૧ થી ૨ ગોળી ચાવીને ખાવી. આ પાચન પીલ્સ
સ્વાદીષ્ટ ૩૨ીપ્રદ અને સારક છે.

દસ્તની કમજબાત, મંદાગ્નિ, અપચો, પેટનો દુઃખાવો, વાયુ,
નળખંધ વાયુ વગેરે મટાડીને પાચક અવયવોના વિકાસે દૂર કરીને
સીધેલા ખોરાકને હજમ કરે છે.

જવાળામુખી ચૂર્ણ

લીમાં શેફલી હીરાહીંગ, ચિત્રકમૂળની છાલ, જવખાર, અમ્લવેતસ સિંધવ, સુંઠ, કાળાં મરી, લીંડીપીપર, એ દરેક તો. ૧, અજમે તો. ૨, અજમેદ તો. ૩, પીપરીમૂળના ગઠોડા તો. ૪, દેશી સુંઠ તો. ૫, સંચળ તો. ૬, હરડેદળ તો. ૧૬.

અધાને ખાંડો વસ્ત્રગાળ કરીને ચૂર્ણ બનાવી લેવું.

એઆનીભારથી પાવલીભાર ચૂર્ણ લીંબુનો રસ અને પાણી અથવા ઠંડાપાણી સાથે કે સોડા સાથે જમ્યા પછી લેવું.

અજીર્ણ, પેટથળ, પાર્શ્વથળ, મરડો, આમશળ, પેટનો વાયુ (ગેસ), મદાગ્ન, કબજિયાત અને એથી થતું શિરદર્દ મટાડીને સાચી ભૂખ લગાડે છે.

આમાજીર્ણ, રસશીષા જીર્ણમાં લીંબુના રસ સાથે લેવાથી ઘણો જલદી ફાયદો બતાવે છે. ચક્રત (ક્ષિવર)નો દુઃખાવો, સોજામાં ગાયના મૂત્ર સાથે સરસ કામ આપે છે. અર્શ-મસામાં તાજી મોળી છાશ સાથે લેવાથી દસ્તની કબજિયાતને દૂર કરીને હરસનો દુઃખાવો મટાડે છે.

નોંધ:-કેટલાક જીર્ણજીર્ણના દરદીઓને કોઈપણ જાતનો ખોરાક પેટમાં ટકતો નથી અને ખોરાક લીધા પછી ઊલટી, ઝાડા, મરડો વગેરે થઈ આવે છે. બહારગામનું નવીન પાણી કે ખાંડ અને કારણોથી ઉપરનાં દરદો થાય ત્યારે આ ચૂર્ણ તો. ૧૦ લઈને એમાં પીપરમીટ તો. ૦૧, અજમાનાં ફૂલ તો. ૦૧, એન્ઝોઇક એસિડ મેગ-વીને આપવાથી તરતજ લાભ થાય છે.

રક્તામૃત [સાર્સપરિલા]

કાળાં અનંતમૂળ તો. ૧૬, સફેદ અનંતમૂળ તો. ૧૬, ઉસખો-વેલા તો. ૧૬, મજીક તો. ૧૬, ગોરખમુંડી તો. ૮, શીશ્મ, રતાંજલિ (રક્તચંદન), સફેદ ચંદન, સૂકી ગળો, આવળની અંતરછાલ, સીટોડાંની અંતરછાલ, વડના અંકુર, નાગરમોચ, પીપરનાં પાન, છડીલો, કચુરો,

મેંદીનાં પાન, ઝાઉનાં પાન, અજમેા, પત્રજ એ દરેક તો. ૨, ગુલાબનાં સૂકાં ફૂલ, વરીયાળી, ધાણા, મીંઢોયાવળ, કાળીદ્રાક્ષ, અસલ ચોપચીની એ દરેક તો. ૫ લેવું.

અધું જવફૂટ ખાંડી આડગણા પાણીમાં એક દિવસ પલાળી રાખી એતો ઉકાળો કરવો. મંદ અગ્નિથી ઉકળતાં ઉકળતાં આઠમા ભાગનું પાણી બાકી રહે એટલે ઠંડુ પડવા દઇને કપડાથી ગાળી લેવું.

સવાર-સાંજ એ રૂપીયાભારમાં તેટલું જ પાણી ઉમેરીને પીવો.

નોંધ:-ખાંડીને તૈયાર કરેલા બૂકામાંથી દરરોજ ચાર તોલા બૂકા ઉકાળીને અષ્ટમાશ્ર પ્રવાહી રહે એટલે ગાળીને સવાર-સાંજ તાબે ક્વાથ પીવો અમને તો વધારે ગુણકારી અને ઉત્તમ જણાયો છે. અધી દવા એકી સાથે તૈયાર કરવામાં એતો ઉપયોગ પૂરો થતાં સુધીમાં એ બગડી જવાતો પણ સંભવ રહે છે.

—[સંશોધક]

આ દેશી સર્સાપરિલાથી દરેક પ્રકારનાં ચામડીનાં દરદો મટે છે, દસ્ત સાફ થઈને શરીરમાંની ગરમીને શાંત પાડે છે. ખસ, ખુજલી, દાદર, ખરજવામાં રક્ત શુદ્ધ કરીને બળવાન બનાવે છે. પુરુષ અને સ્ત્રીનાં ચેપી દરદો ચાંદી, વિસ્ફોટકમાં પણ ધણો સારો ફાયદો કરે છે.

લોહીમાં પિત્તની ઉબ્બતા વધવાથી હાથ, પગ, આંખોમાં બળતરા થાય છે, પેશાબમાં દાહ થઈને કાઠ કાઠવખત લોહી પણ આવે છે. ગળાના કાકડા ફૂલી આવવા, જીભ, મ્હોં, પેટ અને ગળામાં બળતરા થવી, હાથ-પગનાં તળીયાં માથાનું તાળવું ગરમ રહ્યા કરવું, આખું શરીર ભટ્ટીમાંથી બહાર કાઢ્યા જેવું ગરમ રહ્યા કરે, વધતા ઓછા દોષે કરીને ઓછાવતા પ્રમાણમાં શરીરમાં ઉપદ્રવો થાય છે. આ બધા ઉબ્બતાજન્ય ઉપદ્રવોમાં આ સાર્સાપરિલા દરદીને અનેક પ્રકારે લાભકરતા છે. એ શરીરમાંના દૂષિત તત્ત્વોને ઝાડા-પેશાબ વાટે દૂર કરીને શરીરનું રક્ત વિશુદ્ધ બનાવે છે.

ગ્રીષ્મ ઋતુની ઉબ્બતાથી કે અતિશય તીખાં તમતમાં મરચાં-મસાલાવાળા પકોડી, ભજ્યાં, અથાણાં જેવા ખોરાકો ખાવાથી ચામડી

ઉપર ખુજલી આવીને જીણી જીણી ફેલ્લીઓ ઉપડી આવે છે, અને હાથ પાડી જાય કે એમાંથી લોહી નીકળતાં સુધી હોંશે હોંશે દરદી પોતાની ચામડી ઉઝરડી નાખે છે. આવી ત્રાસદાયક ખુજલીમાં આ ઔષધ તાત્કાલિક અને સુંદર અસર કરે છે.

શુભ્રજવરાંતક કવાથ

ભોંયરીંગણીનું પંચાંગ તો. ૨૦, અરડુશીનાં પાન તો. ૨૦, લીમડાની ગળો તો. ૨૦, લીમડાનાં પાન તો. ૨૦, કરિયાતાની પત્તો તો. ૨૦, કરિયાતાની ડાંખળી તો. ૨૦, જેડીમધનું તાળું લાકડું તો. ૨૦.

દરેકને એકીસાથે જવકૂટ ખાંડોને ચાળીને ભરી રાખવું. એમાંથી પાંચતોલા ભૂકાને બે રતલ પાણીમાં ઉકાળવા મૂકવું અને ઉકળતાં ઉકળતાં નવટાંક પાણી બાકી રહે એટલે ઠંડું પાડીને ગાળી લેવું. બહુ જ સવારે એકીસાથે પાવું અને વધેલા કૂચા એ જ રીતે ઉકાળીને ફરીથી સાંજે પાવા.

આ કવાથ ક્ષયના દરદીને અનેક પ્રકારે લાભ કરે છે. તાવ, ખાંસીને દૂર કરે છે, થતો કફ અટકાવી પચેલા કફનો નિકાલ કરીને શ્વાસ નળીને સાફ રાખે છે. બધી જાતના ક્ષયના દરદીને ગમે તે દશામાં અને ગમે તે ઋતુમાં નિર્ભયપણે આપી શકાય છે,

આ કવાથની સાથે સુવર્ણ વસંત માલતી, પ્રવાળ ડાંખળીની પીષ્ટિ બળોત્ત્વ, સાચું વાંસકપુર અને જહદ શિતોપલાદિ ચૂર્ણનાં પડીકાં બાખણુ કે મધ સાથે આપવાં.

અપોદે અને રાત્રે લીમડાની ગળોના ધનમાંથી તૈયાર કરેલી શંક્રમની ગોળા છ-છ પાણી સાથે ગળાવવી. અને સવાર-સાંજ આ કવાથની યોજના કરવાથી બીજા તબક્કામાં પ્રવેશ કરી ચૂકેલ ક્ષયનો દરદી અચૂક તંદુરસ્ત બનીને આજીવન સુખી થઈને કલ્યાણ સાધી શકે છે.

[ઉપરનાં ઔષધોની યોજનાથી અનેક દરદીઓને એમણે ગુમાવેલી તંદુરસ્તી પાછી આપીને એમના કુટુંબીજનોના આશીર્વાદ લીધા છે. આ ક્વાથ અમારા ઔષધાલયમાં પ્રથમ કક્ષાના ઔષધનું પોતાનું સ્થાન વર્ષોથી જળવી રહેલ છે.]

મસ્કા મલમ [મ્હોંપરના ખીલભાટે]

રતાંજલિ (રકતચંદન), મજ્જા, લોદર, કુક, ઘઉંલા, કમળ-કાકડીનો મગજ, મસૂરની દાળ, મનશીલ, વરણાનાં છાસ, ચણીખોરના ટળીયાનો મગજ, જાયફળ, જાવંત્રી, ચારોળી, અસલ સુગંધી અગર, એ દરેક તો. ૧. સફેદ સુખડનું ચંદન તો. ૨, હળદર તો. ૩, કાસ્તૂરી કેસર તો. ૧૧.

પ્રથમ કાષ્ટિક ઔષધિઓને ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરીને અલગ રાખવું. બાદ ઘઉંલા, કમળકાકડીનો મગજ, ચારોળી, ચણીખોરનો મગજ વગેરે ખરલમાં નાંખી જુદું ઘૂંટવું કેસરને દૂધમાં ઘૂંટીને એમાં મેળવીને એકત્રસ કરવું. ત્યારબાદ મનશીલ વાટીને મેળવવું. બરાબર એકત્રસ થયા પછી બાકીનું ચૂર્ણ મેળવીને એક દિવસ (બાર કલાક) ઘૂંટવું.

ત્યારબાદ લીલા આમળાનો રસ, બકરીનું દૂધ અને લીંબુના રસની અનુક્રમે એક એક ભાવના આપવી. અને બરાબર સફાતાં સુધી ઘૂંટવું.

દરરોજ રાત્રે જરૂર જોટલા પાઉડરમાં તાળું માખણ મેળવીને મોઢા ઉપર લેપ કરવો અને આખી રાત રહેવા દેવો. સવારે ચણાના લોટને પાણી સાથે મેળવીને એનાથી મ્હોં સાફ કરવું અને ત્યાર પછી ક્ષારરહિત સારી જાતના સાબુથી મ્હોં ધોઈને સ્વચ્છ કરવું.

આ મલમથી યુવાન સ્ત્રી-પુરુષોને ચહેરા ઉપર થતા ખીલ નાખૂદ થઈને ચહેરા ચમકદાર અને તેજસ્વી બને છે, ચહેરાની શ્યામલતા, કરોળીયા, ઝાંઘ વગેરે દૂર થઈને દીલ અને દિમાગને પ્રસન્ન કરે છે.

યુવાન સ્ત્રી-પુરુષોના ગૃહસ્થાશ્રના પ્રવેશકાળની શરૂઆતમાં જ તેમના ચહેરા પરના ખીલ એમને દુઃખદાયક, કંટાળાજનક અને નિરાશા આપનારા થઈ પડે છે. કેટલાક લાગણીપ્રધાન મનુષ્યો એથી ઘણા અકળાય છે. એમને માટે ઉપયોગી અને એ હેતુથી આ સંસ્થાનું અમૂલ્ય ઔષધ કશ્ચીપણુ ગુરુગમ રાખ્યા સિવાય જાહેરમાં મૂકીને એને લાક ઉઠાવવા બલામણુ કરીએ છીએ.

રૂઝાલીન [મલમ]

લોખોળીનું તેલ તો. ૨૦, તલનું તેલ તો. ૨૦, મીણુ તો. ૨૦, રિક્ષાદન કપુર તો. ૫, કલઈ સફેદો તો. ૫, ગંધક તો. ૫, કાર્મોલિક એસિડ તો. ૨૧૧.

પ્રથમ તેલો અને મીણુને ગરમ કરીને એકરસ કરવું. ત્યાર પછી એમાં કાર્મોલિક એસિડ મેળવ્યા પછી કલઈ સફેદો, તથા ગંધક અનુક્રમે મેળવવાં અને છેવટે કપૂર મેળવીને બરાબર એકરસ કરી લઈને મિશ્રણને હવાવતાં હવાવતાં ઠંડું પડવા દઈને કાચના વાસણમાં ભરી લેવું.

દરેક પ્રકારના ગડ, ગુમડાં, ખસ, દાદર, ખરજવું, બગંદર, સડતાં ચાંદા વગેરે ચામડીનાં દરદોમાં લગાડવાથી જલદી આરામ થાય છે.

જયોતિ આઈડ્રોપ્સ

આર્જીનોલ ઐન ૫, બારિક એસિડ ઐન ૧, ટીંકચર ઓપિયમ ૧૦ ટીપાં, કુપ્રીસલ્ફ ઐન ૧, ગુલાબજળ તો. ૨૧૧.

દરેકનું મિશ્રણ કરીને વાદળી રંગની શીશીમાં ભરી લેવું.

સવાર-સાંજ આંખમાં ટીપાં નાખવાથી આંખનો દુઃખાવો, રતાશ ખીલની પીડા, ખટકો, જારી, શરૂઆતનું થવું તાણું કૂલ વગેરે મટે છે.

આંખોનાં દરદોમાં નિર્ભયપણે વાપરવા લાયક આ પ્રવાહી દવા છે.

લસણુવટી

લસણુની ફેલેલી કળો તો. ૪૦, લીમાં શેફડી હીરા હોંમ તો. ૫, શુદ્ધ ભાંગ તો. ૧૦, શુદ્ધ હોંમળોક તો. ૫, જયફળ તો. ૫, આંખાની ગોટલી તો. ૫, અશીણુ તો. ૪, કેસર તો. ૧, ખરાસકપુર તો. ૧.

પ્રથમ હોંમળોકને આદાના રસમાં ત્રણ દિવસ ખરલ કરવો. પછી લસણુ નાંખીને આખો દિવસ ઘૂંટવું. ત્યારબાદ હોંમ, જયફળ, આંખાની ગોટલી, ભાંગ વગેરેનું ચૂર્ણ મેળવવું. બધું એકરસ થાય ત્યારે કેસર ઘૂંટીને એમાં અશીણુનો કસુંબો કરી અધાનું મિશ્રણ કરી વધુ બાર કલાક ઘૂંટવું. ગોળી વાળવા જેવું થાય ત્યારે મરીના દાણા જેવડી ગોળી વાળવી.

એક એક ગોળી દર ત્રણ ત્રણ કલાકે ઠંડુ પાણી અથવા દહોંની મોળી છાશ સાથે આપવી.

આ ગોળી દરેક પ્રકારના અતિસાર, જવરાતિસાર, રક્તાતિસાર, દરેક પ્રકારની સંગ્રહણી તથા કોલેરાના દરદમાં બહુ જ ઉત્તમ ગુણુ. કારી છે.

અતિસાર (મરડા)ના દરદમાં આંતરડાંમાં કાચો આમ (જગસ) ચોંટી રહેવાથી અને મહાપરિશ્રમે એ મળ ચૂંકાઈ-અમળાઈને ઉખડે છે ત્યારે દરદી બેહદ બેચેન બનીને તરત જ ઝડે જવા દોડે છે, પરંતુ થણી મુકેલીએ બહુ જ થોડા પ્રમાણમાં પરુ-રક્તમિશ્રિત કાચો આમ બહાર પડે છે. આ સ્થિતિમાં આંતરડાંમાં સોજે થઈ જવાથી પેટ દબાવતાં આખા પેટમાં સખત દુઃખાવો માલમ પડે છે. આવે વખતે પ્રથમ બે દિવસ એરંડીયું તેલ યોગ્ય પ્રમાણમાં આપવાથી આંતરડાંમાં ભરાઈ રહેલો જીનો દૂષિત મળ બહાર નિકળી જઈને આંતરડાં નરમ પડ્યા બાદ આ દવાની યોજના કરવાથી મરડો મટે છે અને બૂખ ઉત્તરવાથી ખોરાક પચી જઈને દરદીનું વજન વધવા લાગે.

જીર્ણ મરડામાં દરદીને ફક્ત મોળા દહોની છાશ અને ચોખાની કણકી, ઢાદરી સિવાયની બધી વસ્તુ ખોરાકમાં લેવાતી બંધ કરીને આ લસણવટીનું સેવન ચાલુ કરવામાં આવે તો એકાદ માસમાં દરદ સંપૂર્ણ કાણુમાં આવી જશે.

સંત્રહણીમાં દરદીનું શરીર દિનપ્રતિદિન કૃશ થતું જાય છે, નાડી મંદ પડીને સર્વાંગે શીત આવ્યા કરે છે; પેટમાંનાં આંતરડાં એટલાં બધાં કમજોર બની જાય છે કે એક અઘોળ ખોરાક પણ હજમ થતો નથી. એકાદ-એ દિવસ દવા કે નિયમિત દિનચર્યા જાળવવાથી કાંઈક સારું લાગે, પરંતુ ફરીથી બે-ચાર દિવસે બે, ત્રણ, ચાર કે એથી વધુ ઝાડા છૂટી પડે અને બહો મળ બહાર નીકળે છે.

આ દરદમાં શરીરમાંથી ચરબી અને મળમિશ્રિત લાલ, પીળા કે ચોખાના ધોવણુ જેવા પાતળા દુર્ગંધયુક્ત ઝાડા થયા કરે છે. દરદીમાં હરવા-ફરવાની કે ઊઠવા-બેસવાની શક્તિ પણ રહેતી નથી. આંખોમાં ક્ષય કુંડાળાં વળા આંખો ઊંડી ઉતરીને ફૂવા પડ્યા હોય એવો બિહામણા ચહેરો બની જાય છે અને હૃદયબળ ઘટી જવાથી દરદી બહો જ હતાશ બની જાય છે.

આવે વખતે પંચામૃત પર્પટી એ થી ત્રણ રતી સવાર-સાંજ તથા દર ત્રણ કલાકે આ લસણવટી ચિત્રકાદિ ચૂર્ણ મેળવેલી છાશ સાથે લેવાથી અને બધી જ જાતનો ખોરાક બંધ કરીને કેવળ તાજા દહોની મોળી છાશ ઉપર રાખીને ગમે તેવો જીર્ણ સંત્રહણીના મૃતપ્રાયઃ અવસ્થામાં કૃશ થઈને પડ્યો હોય, જીવનની આશા પણ લગભગ મૂકી દીધો હોય એમ દરદીને ય ભગવાન ધન્વંતરિની કૃપાથી આ યોગથી પુનઃ નિરોગી બનાવી શકાય છે.

પ્રદર અને પ્રમેહાંતક ચૂર્ણ

ગળાસત્ત્વ તો. ૧, સફેદ મુસળી તો. ૨, તાલીમખાના તો. ૩, ધસબગુલની બૂંસી તો. ૪, રસાયન ચૂર્ણ તો. ૫, સાકર તો. ૧૦.

દરેક વસ્તુને ખાંડી વજ્રગાળ કરીને એકત્ર મેળવી ખાટલીમાં ભરી લેવું. અને દરરોજ સવાર-સાંજ તો. ગા ની માત્રાથી દૂધ સાથે લેવું.

આ ચૂર્ણ સ્ત્રીઓના પ્રદર અને પુરુષોના વીર્યસ્રાવ, સ્વપ્નદોષ, વીર્યદોષ, ઉષ્ણતા વગેરેને નાશ કરીને વીર્યને ઘટ્ટ બનાવે છે.

પ્રદરમાં ગરમ ગરમ સ્નાવ વહા કરતો હોય, હંમેશાં પેશાબે બળતરા થતી હોય, સાથ-પગનાં તળીયાં, આંખો, માથું ગરમ રહ્યા કરતું હોય એવી બહેનોએ આ ચૂર્ણ ગુલકંદ સાથે લેવાથી આરામ થાય છે. કિંમતમાં સસ્તું, બનાવટમાં સાદુ અને કઠાકૂટ વગરનું છતાંય ઉમદા ગુણધારી આ ચૂર્ણ સ્વદસ્તે બનાવી, વાપરીને રોગમાંથી અવસ્થ મુક્તિ મેળવી શકાશે.

ગર્ભરક્ષક

સાચાં બસરાઈ તેજસ્વી મોતીની પીણી તો. ૧, અઠલકરો તો. ૧, સુંક, રૂમીમસ્તકી, ચાર ચાર તોલા, નરકચુરો, કપાસીયાનું મગજ એલચી, પત્તજ, જાયફળ, જાવંત્રી એ દરેક એ તોલા, બમ્બન સફેદ બમ્બન લાલ, લીંડીપીપર, સફેદ મરી એ દરેક તો. ૩, ચીનીકબાલાં, વાંસકપુર (સાચું) એ દરેક તો. ૬, સાકર તો. ૮૦.

દરેકને ખાંડી, વજ્રગાળ ચૂર્ણ કરી સાકરની ચાસણી બનાવી એમાં મોતી પીણી મેળવી એકરસ કરીને પછી ચૂર્ણ મેળવી લેવું. બરણીમાં ભરીને ચોક્કસ ઢાંકણું કરીને પંદર દિવસ રાખી મૂક્યા પછી દરરોજ સવારે એક તોલા દવા ગાયના દૂધ સાથે લેવી.

સ્ત્રીઓના ગર્ભપાત, ગર્ભસ્રાવ અને વારંવાર થતાં કસુવાવડો માટે નિયમિત સેવન કરવાથી ગર્ભાશય પુષ્ટ બને છે તથા ગર્ભનું પણ્ય પોષણ થાય છે.

કામદેવ રસ

ચાંદીની બરમ, હીરાની બરમ, સુવર્ણ વસંત માલતી, તામ્ર બરમ,

શુધ પારદ, શુદ્ધ મધક, કાન્તલોહ ભસ્મ એ દરેક તો. ૨ લઈને કુંવારપાઠાના રસમાં એ દિવસ ઘૂંટીને વાલુકાયંત્રમાં કૂપીપકવ બનાવી ઠંડું થયે કાઢી ખરલમાં બારીક ઘૂંટીને આકડાનું દૂધ, કાસનીનો રસ, ગોખરનો તાજો રસ, મુસળી, કોકોલી, પદ્મકનો ઉકાળો તથા વરીયાળી, જવાસો અને આહનના તાજા રસની એક એક ભાવના આપીને છેવટે કાળી અને એજ રંગના વાછરાવાળી ગાયના દૂધની ભાવના આપવી.

સુંઠ, મરી, પીપર, કચુરો, કેસર, કરતુરી અને એલચી એ સઘળી વસ્તુ દરેક તો. ૧૧ લઈને મિશ્રણ કરીને ઉપરના ચૂર્ણમાં મેળવી લેવું. સૂકાયા બાદ એ બધાનું જોટલું વજન થાય તેટલી દેશી સાકર મેળવી સુરક્ષિત રીતે બાટલીમાં ભરી લેવું.

એ થો ત્રણ રતીની માત્રા દૂધની મલાઈ અથવા માખણ, ઘી, સાકર અથવા અન્ય રોગહર અનુપાન સાથે અનુકૂળ સમયે લેવું,

આ દિવ્ય રસાયન અનેક પ્રકારનાં વીર્યદોષ જેવા કે વીર્યક્ષીણતા, વીર્યપાત, વીર્યશયની નબળાઈ, સ્વપ્ન કે પેશાબ વાટે થતું પતન અને એને પરિણામે સમગ્ર શરીરની ક્ષીણતા નપુંસકતા, મગજની નબળાઈ તથા ઇન્દ્રિયની ક્ષીણતાનાં અનેક દરદોને દૂર કરીને કમ્ભર, હૃદય, ફેફસાં અને મગજને ભરીને મજબુત અને કાર્યક્ષમ બનાવે છે.

વીર્ય નામની ધાતુ માનવ શરીરમાં એક માત્ર બહુ જ ઉપયોગી તત્ત્વ છે અને એનું રક્ષણ થવાથી શરીર તેજસ્વી, રોગરહિત અને ચપળ બનવાથી માણસ દીર્ઘાયુ નિરોગી જીવન જીવી શકે છે. આ હેતુથી જ ઋષિ-મુનિઓએ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરીને વીર્યની રક્ષા કરવા માટે બાર દઈને ઘણું ઘણું કહેલું હોવા છતાં-માણસ એ બધું સમજતો હોવા છતાં-પણ કામદેવની પ્રબળ સત્તા પાસે મનુષ્ય પામર બનીને અનેક પ્રકારના વિકૃત આચારથી, વિચાર અને વાણીથી કિંવા ખાનપાનની લાપરવાહીથી દિન પ્રતિદિન વીર્યહીન બનતા જાય છે. નબળાં વીર્ય-બીજથી ઉદભવેલી પ્રજા પણ અતિશય

નિર્બળ અને નિર્માલ્ય, નિસ્તેજ, રોગીષ્ઠ તથા અલ્પાયુષી થતી ગળ્ય છે. આથી જ એ પ્રભા મોટી ઉંમરે પણ સાત્ત્વિક વિચારોને જીરવવામાં કે દેશકાળના પરિવર્તન સામે ઝૂઝવામાં નિષ્ફળ બની હતાશ થઈને બેસી રહે છે. આજ કાલનો સુધારો, ફેશન અને આજે પાંગરતી જતી કલા અને એ વડે સરખતાં ચિત્રો પણ એ માનવના અધઃપતનને નજીક લાવવામાં જ મદદગાર બને છે.

આજનો યુવાન સેંકડે ૯૯ ટકા વીર્યની નબળાઈના દરદથી પીડાય છે. અનેકાનેક રસ્તે વીર્યનો વ્યય થતો આવે છે. ચીરો મૂકેલ તાડીના ઝરણાની માફક એનું વીર્ય પણ જળપ્રય-અજળપ્રયે વહાં જ કરે છે. એક તરફ ઉછરતી પ્રભા જિજ્ઞાસાથી વિજ્ઞાન અને બીજી દ્વંદ્વર વિદ્યામાં પ્રવીણ બનવા માટે રાત કે દિવસ જોયા સિવાય અવિશ્રાંત શ્રમ કરે છે, બીજી તરફ જીવનનું સાચું ધ્યેય (જીવનું અને જીવાડનું) સિદ્ધ કરવાનો સમય પાકે છે, ગૃહસંસારની શરૂઆત કરવાનો સમય પાકે છે અને અભ્યાસકાળની પૂર્ણાંતિ કરીને ગૃહસ્થ જીવનમાં પ્રવેશ કરીને ગૃહરામી અને ગૃહરાજના શિર ઉપર સંસારનો સઘળો બોજો આવી પડે છે ત્યારે જ એને પોતાની સાચી પરિસ્થિતિનું જાન થાય છે કે આપણે તો ઘણા આગળ જવા છતાંય વસ્તુતઃ બહુ જ પાછળ છીએ.

દિવસે દિવસે શરીર ક્ષીણ થતું ગળ્ય છે, આશાથી જિજ્ઞાસામય બનીને એક એકથી પ્રવીણ દાકતર અને વૈદ્યોના ઉંબરા ધરી પૈસાની બરબાદી કરવા છતાંય મનમાં નક્કી થતું નથી કે ખાધે-પીધે, હરતાં-ફરતાં, અને કામધંધો કરવા છતાંય શરીર કેમ લેવાતું ગળ્ય છે ?

આખરે જુદા જુદા ચિકિત્સકોની વિવિધ પ્રકારની ચિકિત્સા પ્રણાલિથી રીઢા બની હતાશ થતાંય વીર્યરક્ષા ન કરવાને કારણે આવેલ આ ખતરનાક પરિણામનું એને જાન થાય છે. પણ એ દરમ્યાન તો પોતાના શરીરની પૂરી પાલખાલી એણે વહોરી લીધી હોય છે જ. આ દુર્જય ગણાતી ખીણમાંથી કેટલાક પોતાના મનોબળને

પદ્ધતિસર કેળવીને અને એને ભાગ્યે કામ સાચો ચિકિત્સક સાંપડી જતાં એ જેમ તેમ ઠરીને પણ બહાર આવે છે. જ્યારે નખળા મનોખળ-વાળા માટે તો થએલા વીર્યનાશને કારણે અનેક પ્રકારના ઉદ્બલવેલા રોગોમાં સંપડવાનું જ રહે છે.

વીર્યની નખળાઈ વધુ વખત ચાલુ રહેવાથી પુરુષ નપુંસક બને છે. આવા નપુંસકોના વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં સાત પ્રકાર ગણાવેલા છે, પરંતુ એ વિષય અતિ લાંબો હોઈને તેમજ અમારા લખેલ પુસ્તક ‘રંખે વહેમાતા’માં એની સવિસ્તર જણાવટ કરેલી હોઈ અત્રે એનું રિશી-પેષણ કરવું જરૂરી નથી. જિજ્ઞાસુએ અમારું એ પુસ્તક જ વાંચી લેવું ઘટે.

નપુંસક પુરુષ પોતાની રૂપગુણ સંપન્ન પત્નીને સંતોષી શકતો નથી વીર્યક્ષીણ હોવાથી કામક પ્રકારનાં ઉત્તેજક દ્રવ્યોનું સેવન કરવા છતાંય ખરા મોક્ષ ઉપર એ સ્પષ્ટિત થઈ જઈને સ્વપત્નીની મૂંઝી નફરતનો ભોક્તા બને છે. કારણ કે એના વીર્યોત્પાદક વૃક્ષણ સંક્રોચાઈને કૃશ બની ગયા હોય છે એટલે વીર્યોત્પત્તિના અભાવે એની આંખોનું તેજ અને યાદશક્તિ ઘટી જાય છે, રક્તમાંસના અભાવે એનું શરીર પણ કૃશ બની ગયું હોય છે. આવો દરદી જે આ ઔષધિનું નિયમિત એકાદ મહિનો યોગ્ય પથ્ય પાલન કરીને સેવન કરે તો ફરીથી જેમ વસન્ત ઋતુ આવતાં વૃક્ષરાજી નવપદ્મવિત બનીને પાંગરે છે તેમ ક્ષીણવીર્ય પુરુષ પણ પોતાની મનઃકામના સિદ્ધ કરવામાં સફળ નીવડે છે.

મગજની નખળાઈથી ઇંદ્રિયો ચેતનાશન્ય થઈ જાય છે, વીર્યમાં ચેતનહીનતા આવી જવાથી સ્ત્રીનું દર્શન, સ્પર્શ કે અન્ય ચેતનાપ્રેરક ચેષ્ટાઓ કરવા છતાં ઉત્તેજનાના અભાવે પત્નીને સંતોષી શકાતી ન હોય આવા દરદીએ બદામ, માખણ અને સાકર સાથે આ ઔષધનું સેવન કરવું.

મધુમેહ, સંગ્રહણી, મૂત્રકૃચ્છ, અરમગી-પથરી, વધરાવળ, ગુર્દાની નબળાઈ તથા ટાઇફોઇડ અને સતત જ્વર (ક્રોનિક મેલેરિયા)નાં દરદીમાં શરીરમાંની સમ ધાતુની નિર્માળતાથી પણ પુરુષ નપુંસક બની જાય છે ત્યારે એ વ્યાધિઓ મટયા પછી અગર તે વ્યાધિ નિવારક ઔષધિ આયોજન સાથે યોગ્ય અનુપાનસહ આ ઔષધની યોજના કરવાથી દરદીનું જીવન સુધરી જાય છે.

ચરબીથી શરીરનું પુદ્ગલ સ્થૂળ બની જઈને ધાતુનું શેષણ કરે છે, ખોરાક પચીને રસ, રક્ત આદિ સમ ધાતુમાં પરિણમવા બેઠાએ એને બદલે અતિશય ખાદ્ય-ચરબી પ્રધાન શરીરધારી માનવોમાં તો એ સમધાતુની વૃદ્ધિ થવાને બદલે કેવળ ચરબી જ વધ્યા કરે છે અને એથી એનામાં જડતા, મંદબુદ્ધિ અને આળસનો વધારો થાય છે. શરીરમાં વીર્યના જથ્થાનો લોટો પડવાથી હૃદય નબળું પડીને હાર્ટ ડિઝીઝ, પદપીડેશન, ડાયાબિટીસ (હૃદયરોગ, રક્તાભિસરણ, મધુમેહ) વગેરે આધિ થવાનો સંભવ રહે છે અને વીર્યહીનતાને કારણે નપુંસકતા આવી હોય એવે વખતે આ ઔષધિની યોજના કરવાથી પાચક અવયવોની કુદરતી શક્તિને ગતિ આપીને શરીરના તંત્રને વ્યવસ્થિત કરીને સમધાતુની મંદ પડેલી ક્રિયાને પુનઃ ઝડપી ગતિ આપે છે.

નપુંસકતાનો વ્યાધિ અદશ્યપણે રહેતો હોવા છતાંય દરદીને એ ખુબ જ સાલે છે. આથી આશામાં ને આશામાં અનેક દેકાણે બટકીને નાણાંની ખરબાદી કરવા છતાંય પરિણામમાં જેમને હતાશ થવું પડ્યું હોય, અનેક ઉબણુ-ઉત્તેજનાગ્રેરક ઔષધોના સેવનથી જેમની સમધાતુ તવાઈ ગઈ હોય એના દરદી જે કુશળ ચિકિત્સાની રાહખરી તળે આ ઔષધનું સેવન કરે તો અચૂક રીતે સફળ થઈ શકશે.

વંધ્યત્વના અનેક કસોમાં સ્વપત્ની તંદુરસ્ત અને નિર્દોષ હોવા છતાં અજ્ઞાનતાને પણ બનીને એના ઉપર જ દોષારોપણ થયા કરે છે. ખરી રીતે આવે પ્રપંચે જે પુરુષના વીર્યની ચિકિત્સા કરવામાં આવે

તો એના વીર્યમાં રહેલા પ્રજોત્પત્તિના ઉત્પાદક કીટાણું (સ્પર્મેટોઝવા)-ની ખામીને કારણે ગમે તેવી તંદુરસ્ત સ્ત્રીમાં પ્રજોત્પત્તિ થઈ શકતી નથી. ખીજી તરફ વ્યાધિની અજ્ઞાનતાને કારણે એક પછી એક નવી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરીને એના જીવનનિર્વાહની જવાબદારી અને લગ્નોના ખર્ચની પાછળ પણ નાણાંનો નિરર્થક વ્યય થાય છે. આવે પ્રસંગે ધીરજ રાખીને શ્રદ્ધાપૂર્વક અને સંયમ પાળીને આ ઔષધનું સેવન કરવામાં આવે તો સ્વપત્નીની થતી અન્યાયપૂર્ણ અવહેલનામાંથી એને ઉગારી લેવા ઉપરાંત પોતાનું જીવન પણ આશાતીત રીતે સુધારી શકાય છે તથા પ્રસંગોપાત ખટુ પત્નીત્વને કારણે આવી પડતી અનેક દુઃખાઓથી અળગા રહી શકાય છે. જો કે હવે આપણી નવી સરકારે બહુપત્નીત્વના રિવાજને કાયદાતી મદદથી અંકુશમાં લીધો છે અને આજની નવા યુગની નારી જો છત્કે તો તે પણ પતિદેવની સામે માથું ઉચકીને બરકાઈમાં પતિદેવની સાચી પરિસ્થિતિ જાહેર કરીને આવા લગ્નો થતાં અટકાવી શકે છે. એટલે આવી નાબુક પરિસ્થિતિમાં મૂકાતાં પહેલાં જ આવી જાતના દરદીઓએ વેળાસર એતી જઈને યોગ્ય સારવાર લેવાની જરૂર છે. આ ઔષધ એવા દરદીને જરૂર ફળદાતા થશે.

પાકટ ઉમરના અને વયોવૃદ્ધ છતાં તંદુરસ્ત માણસો પણ શિયાળાની ઠંડી ઋતુમાં થોડો સમય સેવન કરે તો ઉત્તરાવસ્થામાં થતા વાત-કફ પ્રકૃતિના અનેક વ્યાધિઓથી મુક્ત બનને શરીરમાં બરાવર સામે ટકી રહેવા માટે ચૈતન્ય મેળવી શકશે.

સમગ્ર રીતે આ ઔષધ યુવાનો તેમજ વૃદ્ધોના અનેક ઉપદ્રવો દૂર કરીને નવજીવનદાતા પૂરવાર થયું છે.

બાદશાહી યાકુતી

નીલમ બમ્મ તો. ૦૧, માણેક પીષ્ટિ તો. ૦૧, કેરમા પીષ્ટિ, પોખરાજ બરમ, જ્યક્ષણ, તેજપાત, જેઠીમધનું લાકડું, ચમેલીનાં ફૂલ, ધાણા, કુલકાનાં ખીજ, ગુલાબનાં સૂકા ફૂલ, શેમળાનો ગુંદર,

ફીમીમસ્તકી, જવંત્રી એ દરેક તો. ૦ા, ઝેરમોરા પીષ્ટ, તજ, અજમો બનફસા, આવરેશ્વમ એ દરેક તો. ૦ાા, મોતી, પ્રવાળ એ બંનેની પીષ્ટ, પન્ના ભરમ, લોહ ભરમ, પાંચસો પુટી અબ્રક ભરમ, સિદ્ધ મકરધ્વજ, અકીક ભરમ, સાચું અંબર, બમ્બન લાલ, કાળી મુસળી, સફેદ મુસળી, કુંગસાકર, સુખડ, સમુદ્રશોષનાં બીજ, વાવડીંગ, ગુલાબનો અર્ક, કેવડાનો અર્ક એ દરેક એક તોલો. બંગ ભરમ તો. ૧ા.

સફેદ બમ્બન, અકલકરો દોઢ દોઢ તોલો. કાગદી એલગી, વાંસકપુર એ બંને તો. ૨ા, ત્રિકટુ (સુંક, મરી, પીંપર) ત્રિકુળાં (હરકે, બહેડાં આમળાં) એ બંને તો. ૩, શુષ્ક ભાંગ (લીલાગર) કરતુરી દરેક તો. ૩ા, કાસ્મીરી કેસર તો. ૪, મધ અને સાકર દરેક તો. ૮૦ ચાંદી અને સોના વરખ દરેક નંગ બસો.

ગુલાબ-કેવડાના અર્કો, મકરધ્વજ, અંબર, કેસર, કરતુરી, મધ, સાકર, ભરમો પીષ્ટિઓ તથા વરખ સિવાયની બધી જ કાષ્ટિક ઔષધિઓને ખાંડી જીણું કપડાંજાણ ચૂણું કરીને અલગ રાખવું.

બંને અર્કોમાં કેસર મેળવીને એક દિવસ ઘૂંટવું. મકરધ્વજને જુદી જ ખરલમાં ત્રણ દિવસ ઘૂંટવો. પછી એમાં બધી ભરમો તથા પીષ્ટિઓ અને વરખો મેળવીને ઘૂંટવું. વરખનો ચળકાટ દેખાતો બધે થઈને બધું જ સમરસ બની જાય એટલે કરતુરી અને અંબર નાખી એક દિવસ ઘૂંટવું અને બધુંય એકરસ થયા પછી અર્કો મિશ્રિત કેસર મેળવવું. ત્યાર બાદ સાકરની ચાસણી કરીને નીચે ઉતારી ઠંડી પડ્યા બાદ એમાં મધ મેળવીને એમાં બધી ભરમોયુક્ત મકરધ્વજ મેળવીને હલાવીને એકરસ કરવું. ત્યાર પછી વસ્ત્રગાળ કરેલાં ચૂણો મેળવીને ખૂબ હલાવીને એકરસ કરીને ખરણીમાં ભરી લઇને બરાબર પેક કરીને પંદર દિવસ સુધી રાખી મૂક્યા બાદ ઉપયોગમાં લેવું.

સવાર-સાંજ દૂધ સાથે ૧ થી ૦ા તોલાના પ્રમાણથી લેવું.

આ બાદશાહી યાકુતી રાગન-મહારાજ કે અતિ શ્રીમંતો માટે

ઉપયોગી હોઈને ખાસ અનાવરાવી કાયમી વપરાશમાં લેવા લાયક ઉત્તમોત્તમ વસ્તુ છે.

ધાતુક્ષીણતા, નપુંસકતા, વીર્યની નબળાઈ વગેરેને દૂર કરીને સ્ત્રીઓમાં આકર્ષણ વધારી દૂધ અને દિમાગને તરતર કરી વીર્યનું સ્થંભન કરે છે. મોજલા ગૃહસ્થોને પોતાની જાતીય શક્તિ જળવી-ટકાવી રાખવા માટે નિત્ય સેવન કરવા જોવી આ અમૂલ્ય અને નિર્ભય ઔષધિ છે. બહુ પત્નીત્વના રિવાજને પરિણામે રાજા-આદ્યશહે આ ઔષધ અનાવરાવીને હંમેશા તૈયાર રાખતા અને એનું સેવન કરીને જનનાખાનું કે રાણીવાસને એની મદદથી સંતોષ આપી શકતા.

આ ઔષધમાં કામેચ્છા તેમ જ વીર્યનું ઉત્પાદન વધારવાનો તથા સ્થંભન કરવાનો અત્યંત ઉત્તેજક ગુણ રહેલો છે. વળી એનું સેવન કરનારને દૂધ, ઘી, માખણ, મલાઈ વગેરે પૌષ્ટિક અને બળદાતા ધોરાકની અનિવાર્ય જરૂર રહે છે. એથી એક પત્નીવ્રતધારી માનવીએ આવી સ્ત્રીનેનું સેવન કરવું હિતાવહ નથી. છતાં કારણવશાત્ થોડા સમય માટે જરૂર પડે કાષ્ઠક સદ્વૈષ્ઠ કે હકીમની રાહચરી તથા લઈ શકાય ખરું. કેવળ પોતાની જાતે વૈષ્ઠ કે હકીમની દેખભાળ વગર આવું ઔષધ સેવન કરવું નહિ.

આ ઔષધ અગ્નિ વ્યક્તિના હાથે અનેક હોય અથવા જેને સાચી ઔષધિઓની ઝોળખ કે પરખ ન હોય કે કોઈક ઔષધની અપ્રાપ્તિને કારણે ભળતું જ ઔષધ હસાવેલું હોય તેમ જ ઔષધિની બનાવટની ક્રિયા, એને સિદ્ધ કરવાની ક્રિયામાં કચાશ રહેવાથી સેવન કરનારને અનેક વિકૃતિ થવાનો સંભવ રહે છે. આમ બનવાથી ઔષધિ અનેક દોષોથી દૂષિત રહેલ ઔષધ પોતાની ગુણવત્તા ન ખતાવી શકે એ સંભવિત છે. આથી સિધ્ધકરે તૈયાર કરેલી આ યાકૃતિથી અનેક રાજા-મહારાજાને પણ સંતોષ પામેલા છે તો સામાન્ય માનવીનું શું ગણું ?

મસાનો મલમ

ટેનિક એસિડ ૧૦ ગ્રેન, ગ્રિસ્મત સવ નાઈટ્રેડ ૨૦ ગ્રેન,
કાર્બોલિક એસિડ ૧૦ ગ્રેન, ગંધક ૮ ગ્રેન, વેસેલિન ૧ આઉન્સ.

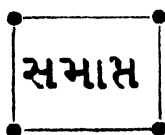
વેસેલિનને એનેમલના વાસણમાં ગરમ કરીને એમાં કાર્બોલિક
મેળવવું. ત્યારબાદ બીજા પાઉડરો મેળવોને હલાવતાં હલાવતાં ઠંડું
પડતાં મલમ જેવું બની જશે.

મસા, હરસમાં કળતર, દુઃખાવો સોજો થતો હોય, અંદરની
બંને વળીમાં ચીરા પડીને દસ્ત થતી વખતે બળતરા થતી હોય ત્યારે
આ મલમ ચોપડવાથી આરામ થાય છે. સવાર-સાંજ બે વખત
ગરમ પાણીથી શેક કરીને આ મલમ લગાડવો.

ત્રણહર મલમ

ગંધક તો. ૪, કાથો, કપીલો, સીપીયન, કપુર, સિંદૂર, સફેદ
ગાળ એ દરેક તો. ૨. પુવાડનાં બીજ તો. ૧, મનશીલ, ફટકડીની
ભસ્મ, ગોદંતી ભસ્મ, મુરદારસીંગ, મોરથુથુ દરેક તો. ૦૧. તાપકી
હરતાલ, જસતનાં ફૂલ, હીરાક્સી અને સોમલ એ દરેક તો. ૦૧,

બધું ખરબમાં નાખી ઘૂંટી મેળવી આરગણા વેસેલિનમાં મેળ-
વીને ચોપડવાથી હરેક પ્રકારનાં સડતાં, ગંધાતાં પડવાળાં ઘારાં, ચાંદાં,
દરાજ ખસના ફાદલા તથા ચામડીના અધી જ બળતનાં દરદો માટે
અક્સીર છે.

જાતીય જીવનની દિશામાં અવનવો
પ્રકાશ પાથરતું પ્રાણવાન પ્રકાશન

યૌવનનાં ભયસ્થાનો

[પાકા પુઠાનો દળદાર ગ્રંથ]

જે શૈલિએ બહેનો માટે ‘પૂત્રદા અને પારણું’ તથા ‘આ અને બાળક’માં સ્ત્રી જીવનનું ઘડતર કેવી રીતે થવું જોઈએ એ સમજાવેલું છે એજ શૈલિએ આ પુસ્તકમાં બટુકથી માંડીને નર-જીવનના ઘડતરમાં બાલ્યાવસ્થા, વિદ્યાર્થી અવસ્થા અને એમાંય ‘જીવાની તો દિવાની’ ગણાય છે અને મનુષ્ય જીવનની અતિ મહામૂલી અવસ્થામાં નડતાં ભયસ્થાનો તરફ લાલ બત્તી ધરીને બળવે એનું નિત્ય જોખન છે એ હકીકતને અતિશય સ્પષ્ટતાથી, પદ્ધતિસર અને ખૂબ જીણવટભરી ચર્ચા કરી માર્ગબૂદ્યા યુવાનોને યોગ્ય દિશાસૂચન, ઔષધ અને ઉપચાર છૂટથી અતાવેલા છે. આ પુસ્તક દરેક ઉધરતા યુવાને વાંચવું જ જોઈએ અને દરેક વડીલોએ પણ સવેળા કથા પણ સંકોચ વગર આ પુસ્તક પોતાના જીવનધન સમા બાળકના હાથમાં મૂકવું જોઈએ

વધુ માહિતી માટે લખો :

શ્રી વિ શા ન ઔ ષ ધ ભં ડાર

પાટડી

પ્રાન્થ

[જી. અમદાવાદ]

સારંગપુર ચકલા, અમદાવાદ

શાસ્ત્રીય રીતે હાથખરલથી ખનતી

આયુર્વેદિક દવાઓ માટે

શ્રી વિશાળ ઔષધ ભંડાર

એ એક પ્રમાણિક સંસ્થા છે.

ન્યાં વિદ્વાન અને ક્રિયા કુશળ વૈદ્યની જાતિ દેખરેખ નીચે
દરેક જાતની ભસ્મો, રસો, રસાયનો, અવલેહો, આસવો, ગુટિકાઓ,
ચૂર્ણો વગેરે સેંકડો જાતની દવાઓ મશીનરીની સહાયતા વિના
તૈયાર થાય છે.

દેશભરના વૈદ્ય-ડોક્ટરો પોતાના દવાખાનામાં વાપરે છે અને
સેંકડો કુટુંબો આ સંસ્થામાં ખનતી ઉત્તમ દવાઓ વાપરી ચૂક્યા
છે. દવાની ઉત્તમતા માટે પ્રમાણભૂત સર્ટિફિકેટો અને સોના-રૂપાના
ચાંદ સંમેલનો તથા પ્રદર્શનોમાંથી મળ્યા છે.

વધુ માહિતી માટે સૂચીપત્ર અંગાવો.

લખો:—

શ્રી વિશાળ ઔષધ ભંડાર

પાટડી

ખાન્ય

[જી. અમદાવાદ]

સારંગપુર ચક્ર., અમદાવાદ

આયુર્વેદનું મહામૂલું ઔષધ
પૂર્ણ ચંદ્રોદય

પ્રથમ
શ્રેણી

શત-ગુણ
ગંધક ભરિત

— જેના સેવનથી —

જરા આપિતો વિનાશ કરી, મ્હોં ઉપર પડી ગએલી કરચલી અને માથા ઉપર આવેલા પળી (ઘોળા વાળ) નાખૂદ થઈ નવી જીવાની-નવા જ તરવરાટ પ્રાપ્ત થાય છે. સાતે ધાતુ પુનર્જીવન પામી સો વર્ષનું આયુષ્ય અને સંપૂર્ણ નિરોગી, તેજસ્વી અને સંપૂર્ણ નિરોગી, તેજસ્વી અને દૈદીપ્યમાન દહે બને છે.

અસાધ્ય થઈ ગએલ ક્ષયરોગ, સંગ્રહણી, સુવારોગ કે મૃતપ્રાયઃ દશામાં આવી પડેલ અશક્તિનો દરદી અથવા કુટેવોને કારણે કે અતિ સ્ત્રીસંગને કારણે નપુંસકતા ભોગવનાર કે વૃદ્ધાવસ્થામાં સ્ત્રી-સંગની જરૂરિયાતનાળા માટે ત્રિલોકમાં પણ જેના ગુણનું વર્ણન ન થઈ શકે એવું ઉત્તમ. જરા-મરણ વિનાશક આ ઔષધ છે રાગ, મહારોગ કે શ્રીમંતો અને લક્ષાધિપતિઓને અપૂર્વ ઔષધનો ઉપયોગ કરવાની અમે ખાતરી પૂર્વક જણાવીએ છીએ.

જે ઔષધ બનાવવા પાછળ ત્રણ-ત્રણ વર્ષનો અખંડ પરિશ્રમ, સેંકડો માણસોની સહાયતા, પુષ્કળ દ્રવ્યનો વ્યય અને હાંદગીભરતો સઠળ અનુભવ અને જ્ઞાન ખચ્યાયાં છે તે શતગુણ ગંધકનું જરણ કરીને પૂર્ણ ચંદ્રોદય બનાવવાનું હિન્દમરમાં આ અમારું જ પ્રથમ સાહસ છે.

કિં. તો. ૧ ના ૩. ૩૭૫) ત્રણસો પંચોતેર
શ્રી વિ શાળ ઔષધ ભંડાર

પ્રાચ્ય

પાટડી

સારંગપુર ચકલા અમદાવાદ

[જી. અમદાવાદ]

વૈદ્ય જી. ન. કૃત અમૂલ્ય પુસ્તકો

- પુત્રદા અને પારણ્વં	૫-૦-૦
યોવનનાં ભયસ્થાનો	૫-૮-૦
બા અને બાળક	૫-૦-૦
રખે વહેમાતા	૩-૦-૦
પૂછ્યું અને કહ્યું ભા. ૧	૩-૦-૦
પૂછ્યું અને કહ્યું ભા. ૨	૩-૦-૦
વીણેલાં	૨-૮-૦
નવદંપતીને	૧-૮-૦
સંતતી સંયમન	૦-૧૨-૦
ચંદ્રોદય એટલે શું?	૦-૮-૦
શીતળા	૦-૪-૦

માત્ર પ્રચારને માટે બહાર પડેલાં
ઉપરનાં પુસ્તકો ધરમાં વસાવી સુખી
અને સ્વાવલંબી બનો.

કીમત ઉપરાંત પોસ્ટેજનું ખર્ચ
જુદું આવે છે.

જા.—

શ્રી વિશાળ ઔષધ ભંડાર
પાટડી. (જી. અમદાવાદ)

: આંચ :-

સારંગપુર ચકલા, અમદાવાદ.

આયુષ્યનું સાચું ઘડતર કેળવતા જીવનમાં ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક ગ્રંથ

૧ રખે વહેમાતા : ચિકિત્સકોના ભડકામણા અભિપ્રાયોથી મુંઝાઈ જનારાઓને સીધો રાહ જતાવનાર પુસ્તક, જેની સાત વરસ દરમીયાન નવ આવૃત્તિ વેચાઈ ચૂકી છે પુસ્તકના એક જ પૃષ્ઠના વાંચનથી તેની કિંમત વસુલ થઈ રહે છે .

અત્યંત ઉપયોગી બાળોથી છલકાતો જ્ઞાનભરપૂર દળદાર ગ્રંથ, પાંચસો પૃષ્ઠ, પાકુ પુંકું, દ્વિરંગી જેકેટ અને ઉત્તમ કાગળમાં છપાઈ હોવા છતાં કિંમત માત્ર રૂા. ૩-૦-૦

૨ પુત્રદા અને પારણું : આ ગૃહસ્થાશ્રમની ગીતામાં પરિણીત જીવનમાં ઉપસ્થિત થતી મુશ્કેલીઓ, સ્ત્રીઓની અનેક વ્યાધિઓ તથા તેના ઉપાયો સચોટતાથી સરળ ભાષામાં રજુ કરેલા છે. ઓછું ભણેલાંઓ સહેલાઈથી પોતાનાં વ્યાધિ કે મુશ્કેલીઓને દૂર કરી શકે છે.

આ પુસ્તકની સહાયથી સમય અને નાણાંનો બચાવ કરી ગૃહસ્થાશ્રમની નાની મોટી અનેક મુશ્કેલીઓનાં સરળ માર્ગ શોધી શકાય છે.

ઉત્તમ કાગળોમાં છપાઈને દ્વિરંગી જેકેટ સાથે પાકુ પુંકું ને છસો પાનાનો દળદાર ગ્રંથ હોવા છતાં છઠ્ઠી આવૃત્તિની કિંમત રૂા. ૫-૦-૦

કોઈપણ યુક્તસેલરને ત્યાં અથવા નીચેના ડેકાણેથી મળશે.

શ્રી વિ શા જ ઓ ષ ધ ભં ડાર
મુ. પાટડી. . . . જી. અમદાવાદ

